

RZĄDOWA RADA LUDNOŚCIOWA

Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Redakcja naukowa
Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska

TOM XIV

Warszawa 2017

Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej

Demographic situation of the Pomerania Voivodship as a challenge for social and economic policy

Redakcja naukowa/Edited by Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska

Rządowa Rada Ludnościowa/The Government Population Council
Warszawa 2017

Recenzent

Prof. dr hab. Janusz Witkowski

Copyright by Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2017

Książka – ISBN 978-83-7027-659-1

CD – ISBN 978-83-7027-660-7

Projekt okładki

Lidia Motrenko-Makuch

Redakcja

Alina Potrykowska

Michał Budziński

Redakcja językowa

Dorota Bojarska-Lis

Zdjęcia

Michał Budziński

Adrian Moliński

Rządowa Rada Ludnościowa

00-925 Warszawa, Al. Niepodległości 208

Tel. (48) 22 608 3040, (48) 22 608 31 75, (48) 22 449 40 40 Fax (48) 22 608 38 87

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA – <i>Józefina Hrynkiewicz, Alina Potrykowska</i>	5
CZĘŚĆ I. SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO – OBECNIE I W PRZYSZŁOŚCI	22
1. Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego – stan obecny i perspektywy – <i>Jerzy Aukształt i współautorzy</i>	23
2. Specyfika sytuacji demograficznej województwa pomorskiego na tle Polski – <i>Teresa Plenikowska-Ślusarz</i>	37
3. Zmiany w ruchu naturalnym ludności w województwie pomorskim i ich skutki – <i>Izydor Sobczak</i>	59
4. Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego – <i>Katarzyna Balandynowicz-Panfil</i>	98
5. Potencjał zdrowotny ludności w województwie pomorskim jako wyzwanie dla polityki społecznej – <i>Piotr Czauderna, Dorota Wijata</i>	117
CZĘŚĆ II. SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	140
6. Migracje w województwie pomorskim w latach 2005–2035 – <i>Robert Kaźmierczak</i>	141
7. Praca i rynek pracy w województwie pomorskim – <i>Elżbieta Kolasińska</i> ...	159
8. Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa pomorskiego – <i>Jolanta Ostrowska</i>	178
9. Przestrzenne aspekty alokacji świadczeń dla rodzin: deprywacja lokalna a rozkład środków z Programu 500+ – <i>Włodzimierz Okrasa, Grzegorz Gudaszewski</i>	195
10. Zróżnicowanie poziomu życia w województwie pomorskim – <i>Grzegorz Masik</i>	218
11. Perspektywy rozwoju demograficznego województwa pomorskiego – wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne – <i>Zbigniew Pietrzak</i>	240
CZĘŚĆ III. WYZWANIA POLITYKI SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ WOBEC SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	256
12. Dyskusja panelowa: Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego. Moderator: <i>Prof. Witold Toczyński</i>	257
ZAKOŃCZENIE – <i>Józefina Hrynkiewicz</i>	267
ANEKS	269

LIST OF CONTENTS

FOREWORD – <i>Józefina Hryniewicz, Alina Potrykowska</i>	13
PART I. DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE POMERANIA VOIVODSHIP – PRESENT STATE AND THE FUTURE	22
1. Demographic situation of the Pomerania Voivodship – the present state and perspectives – <i>Jerzy Auksztol and co-autors</i>	23
2. Specificity of the demographic situation of the Pomerania Voivodship as compared to Poland – <i>Teresa Plenkowska-Ślusarz</i>	37
3. Changes in natural mobility in the Pomerania Voivodship and their con- sequences – <i>Izydor Sobczak</i>	59
4. Position of senior citizens in the social and economic development of the Pomerania Voivodship – <i>Katarzyna Baładynowicz-Panfil</i>	98
5. The health potential of the population in Pomerania Voivodship as a chal- lenge for social policy – <i>Piotr Czauderna, Dorota Wijata</i>	117
PART II. SITUATION ON THE LABOUR MARKET AND LIVING CONDITIONS OF THE RESIDENTS OF POMERANIA VOIVODSHIP	140
6. Migrations in Pomerania Voivodship in the years 2005–2035 – <i>Robert Kaźmierczak</i>	141
7. Work and labour market in the Pomerania Voivodship – <i>Elżbieta Ko- lasińska</i>	159
8. Condition of families and the development potential of the Pomerania Voivodship – <i>Jolanta Ostrowska</i>	178
9. Spatial aspects of the allocation of family benefits: local deprivation and the distribution of funds from the Family 500 plus Programme – <i>Włodzimierz Okrasa, Grzegorz Gudaszewski</i>	195
10. Diversity of living standards in Pomerania Voivodship – <i>Grzegorz Masik</i>	218
11. Perspectives for demographic development of the Pomerania Voivodship – selected economic and social consequences – <i>Zbigniew Pietrzak</i>	240
PART III. CHALLENGES FOR SOCIAL AND ECONOMIC POLICY AS COMPARED TO THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE POMERANIA VOIVODSHIP	256
12. Panel discussion: The challenges for social and economic policy as com- pared to demographic situation of the Pomerania Voivodship Chair: <i>Prof. Witold Toczyski</i>	257
SUMMARY – <i>Józefina Hryniewicz</i>	267
ANNEX	269

PRZEDMOWA

Oddajemy do rąk Czytelników publikację przygotowaną na podstawie materiałów konferencji Rządowej Rady Ludnościowej pt. *Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej*, która odbyła się w Sali BHP Stoczni Gdańskiej w Gdańsku w dniu 19 czerwca 2017 roku. Współorganizatorami konferencji byli Pan Dariusz Drelich, Wojewoda Pomorski i Pan Dr hab. Jerzy Auksztol, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Gdańsku.

Honorowy patronat nad konferencją objął Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pan Mariusz Błaszczak.

Konferencja w Gdańsku była jedną z cyklu 16 konferencji, jakie odbyły się we wszystkich województwach z inicjatywy Rządowej Rady Ludnościowej, angażując władze wojewódzkie – rządowe i samorządowe, środowiska naukowe i urzędy statystyczne. Licznie uczestniczyli w nich przedstawiciele władz samorządowych oraz lokalne media.

Rządowa Rada Ludnościowa, jest organem doradczym Premiera RP, działa od 43 lat, przygotowuje analizy, raporty i materiały dla władz państwa. Prezentowane są one na forach krajowych i międzynarodowych, m.in. Rady Europy, Unii Europejskiej, Eurostatu, Organizacji Narodów Zjednoczonych. Coroczne raporty o *Sytuacji demograficznej Polski* przedstawiane są Rządowi RP oraz innym władzom. Rządowa Rada Ludnościowa w swoich pracach zwracała uwagę na pilną potrzebę interdyscyplinarnego podejścia do analizy procesów demograficznych. Postulat ten znalazł akceptację Komitetu Stałego Rady Ministrów.

Z inicjatywy Rządowej Rady Ludnościowej odbyły się dwa Kongresy Demograficzne (I Kongres w latach 2001–2002, II Kongres w 2012 r). Obrady i publikacje obu kongresów wywołały szerokie zainteresowanie sytuacją i rozwojem demograficznym Polski gremiów naukowych, rządowych, samorządowych, politycznych, organizacji pozarządowych, Kościołów oraz – dzięki mediom - społeczeństwa. Szczególnym osiągnięciem Kongresów było zainicjowanie publicznej debaty nad sytuacją demograficzną Polski oraz nad konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi oraz perspektywami demograficznymi i wyzwaniem dla polityki ludnościowej Polski.

Kontynuacją tych debat była konferencja RRL *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, którą honorowym patronatem objął Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Pan Marek Kuchciński. Konferencja odbyła się w Sejmie RP 26 kwietnia 2016 roku. Uczestniczący w konferencji przedstawiciele władz państwowych, wojewódzkich i samorządowych,

wystąpili z inicjatywą zorganizowania podobnych tematycznie debat w poszczególnych województwach, tj. konferencji regionalnych dotyczących *Sytuacji i perspektyw demograficznych jako wyzwania dla polityki społecznej i gospodarczej* realizowanej w regionach.

Rządowa Rada Ludnościowa podjęła tę ideę i po uzyskaniu akceptacji oraz patronatu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, Pana Mariusza Błaszczaka, wspólnie z Głównym Urzędem Statystycznym, z wojewodami oraz wojewódzkimi urzędami statystycznymi zorganizowała 16. konferencji w poszczególnych regionach (w okresie od 4 lipca 2016 roku do 19 czerwca 2017 roku). Przebieg i rezultaty konferencji wskazały na duże zainteresowanie władz lokalnych, pracowników nauki, środowisk akademickich i mediów sytuacją i rozwojem demograficznym w poszczególnych regionach, miastach i gminach, a także na potrzebę szerokiej debaty interdyscyplinarnej nad skutkami zmian demograficznych dla przyszłości państwa, regionów, powiatów i gmin.

Konferencja *Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej* nawiązywała tematycznie do sytuacji demograficznej w kraju. Niniejsza publikacja opracowana na podstawie materiałów z tej konferencji składa się z trzech części. Pierwsza traktuje o sytuacji demograficznej województwa pomorskiego w ujęciu – stan aktualny i perspektywy. W drugiej zaprezentowano analizy o głównych wyzwaniach dla polityki społecznej i gospodarczej województwa pomorskiego w kontekście istniejących i spodziewanych w nieodległej przyszłości uwarunkowań ludnościowych, w tym sytuację na rynku pracy i warunki życia mieszkańców. Część trzecia zawiera debatę panelową, szeroką dyskusję o sytuacji demograficznej województwa oraz podsumowanie konferencji.

Opublikowane w pracy artykuły przedstawiają stan oraz analizy procesów zmian w kształtowaniu liczby i struktury ludności w województwie pomorskim. Są to prace o szerokiej tematyce i zakresie, zawierające klarownie przeanalizowane procesy i zjawiska, stanowiące podstawę do formułowania wniosków i wyzwań dla polityki społecznej i gospodarczej. Publikacja przedstawia wyniki debaty o sytuacji demograficznej oraz wskazania sposobów wpływania na zmiany w województwie.

W pierwszej części – **Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego – obecnie i w przyszłości** przedstawiono sytuację demograficzną w regionie oraz prognozy zmian na tle sytuacji demograficznej Polski. Pierwsze opracowanie Jerzego Auksztola (wraz z zespołem) pt. *Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego- stan obecny i perspektywy* zawiera swego rodzaju fotografię sytuacji demograficznej w 2016 roku oraz najważniejsze cechy rozwoju demograficznego do 2050 roku. W syntetycznym ujęciu przedstawia współczesny obraz demograficzny województwa pomorskiego, właściwości strukturalne

badanej populacji, podstawowe wskaźniki demograficzne na tle kraju. Uwzględnia wyróżniające się szczególnymi cechami demograficznymi powiaty. Przedstawia rozwój demograficzny województwa według powiatów do 2050 roku. Opracowanie stanowi podstawę do naświetlenia i zrozumienia szczegółowych zjawisk analizowanych w kolejnych opracowaniach autorskich.

W rozdziale *Specyfika sytuacji demograficznej województwa pomorskiego na tle Polski*. Teresa Plenikowska-Ślusarz porównuje sytuację demograficzną województwa pomorskiego do sytuacji ogólnokrajowej uwzględniając zmiany w latach 2002–2016, co istotnie poszerza możliwości analityczne i diagnostyczne. Analiza obejmuje zagadnienia małżeństw i rozwodów, przyczyny zgonów oraz przeciętne dalsze trwania życia. Wartościowa dla wnioskowania jest analiza wielowymiarowa ukazująca zmiany sytuacji demograficznej na podstawie wartości standaryzowanych współczynników demograficznych. Wszystkie przedstawione w opracowaniu wyniki analiz potwierdzają relatywnie korzystną sytuację demograficzną województwa pomorskiego na tle kraju.

W trzecim opracowaniu *Zmiany w ruchu naturalnym w województwie pomorskim i ich skutki*, Izidor Sobczak przedstawił rozwinięcie (uszczegółowienie) analizy ruchu naturalnego w regionie. Szczególną wartością opracowania jest próba wyjaśnienia przyczyn dokonujących się zmian w przebiegu ruchu naturalnego ludności, lepiej udokumentowana w zakresie czynników demograficznych, uwzględniająca także czynniki poza demograficzne. Pozwala to pełniej zrozumieć istotę dokonujących się zmian w obserwowanych trendach rozwoju ludności.

Opracowanie Katarzyny Bałandynowicz-Panfil pt. *Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego*, podejmuje bardzo ważny temat w sytuacji postępującego procesu starzenia się polskiego społeczeństwa. W województwie pomorskim proces ten zachodzi z pewnym opóźnieniem w stosunku do kraju. Opracowanie zawiera informacje o procesie starzenia się ludności oraz analizy uwarunkowań rozwoju regionalnego, w tym rola osób w starszym wieku, miejsce seniorów w strategiach województwa pomorskiego oraz możliwości pełniejszego wykorzystania potencjału seniorów w rozwoju województwa. Autorka nie zgadza się z powszechnym poglądem o niekorzystnej roli seniorów dla społeczności lokalnych. Coraz większa liczba osób starszych stanowi wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej; w dużym stopniu jest szansą rozwoju, a nie czynnikiem hamującym (destrukcyjnym) rozwój. Autorka podkreśla, że istnieje nikłe zainteresowanie władz regionalnych problematyką ludzi starszych i ich potencjałem dla rozwoju regionu. Świadczą o tym treści dokumentów strategicznych poddanych w opracowaniu analizie. Opracowanie to jest bardzo ważnym i potrzebnym głosem w dyskusji nad wyzwaniami wynikającymi z procesu starzenia się ludności oraz w rozwoju demograficznego Polski.

W opracowaniu *Potencjał zdrowotny ludności w województwie pomorskim jako wyzwanie dla polityki społecznej*, Piotr Czauderna i Dorota Wijata stwierdzają, iż potencjał zdrowotny ludności może być interpretowany jako stan zdrowia społeczeństwa, który sprzyja dobrej jakości życia i kreowaniu rozwoju gospodarczego danego regionu. Autor podkreśla, że w debacie rozważa się głównie słabe strony tego potencjału zdrowotnego, czyli problemy zdrowotne stanowiące wyzwanie dla polityki zdrowotnej, czy szerzej społecznej. Jest to jedno z możliwych podejść, które prowadzi przede wszystkim do sformułowania oczekiwań wobec polityki zdrowotnej i działań w sferze ochrony zdrowia. Opracowanie zawiera analizę syntetyczną ocenę stanu zdrowia, stan infrastruktury, analizuje przykładowe potrzeby zdrowotne ludności województwa pomorskiego. Autor formułuje opinię, o braku w Polsce długofalowej polityki zdrowotnej, co przynosi negatywne skutki na poziomie regionalnym. Troska o potencjał zdrowotny ludności stanowi autentyczne wyzwanie dla polityki społecznej, stanowi inspirację do formułowania kierunków przyszłej polityki zdrowotnej w Polsce.

Część druga: **Sytuacja na rynku pracy a warunki życia mieszkańców województwa pomorskiego** jest poświęcona wyzwaniom polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji na regionalnym rynku pracy.

Opracowanie – *Migracje w województwie pomorskim w latach 2005–2035* – Roberta Kaźmierczaka przedstawia migracje jako ważny czynnik mający wpływ na sytuację ludnościową w ujęciu przestrzennym. Analiza procesów migracji w województwie pomorskim dopełnia obraz przebiegu procesów demograficznych. Tekst zawiera analizy procesów migracji, czynników kształtujących ruchy migracyjne oraz ich rolę w kształtowaniu sytuacji ludnościowej w województwie pomorskim.

W opracowaniu *Praca i rynek pracy w województwie pomorskim*, Elżbieta Kolasińska podkreśla, że problematyka o pracy, rynku pracy jest złożona, wielowymiarowa i uwarunkowana wieloma czynnikami, przy czym czynnik demograficzny należy do ważnych, chociaż dotyczy głównie jednej strony rynku pracy, a mianowicie podaży zasobów pracy. Z tego punktu widzenia zachodzą w Polsce ważne zmiany, które będą nasilać się w niedalekiej przyszłości. Na tle ogólnych refleksji teoretycznych, ukazujących złożoność analizowanych kategorii, Autorka przedstawia analizę rynku pracy w województwie pomorskim z uwzględnieniem poziomu zatrudnienia i zjawiska bezrobocia.

W rozdziale *Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa pomorskiego*, Jolanta Ostrowska podkreśliła, że kondycja rodziny jest pojęciem złożonym i wymaga wieloaspektowego postrzegania rodziny. Kondycję opisała przez ukazanie różnych form pomocy rodzinie oraz zasięg korzystania rodzin z pomocy w województwie pomorskim. Opracowanie przedstawia działania na

poziomie regionalnym w celu wsparcia różnych kategorii rodzin i obszarów ich funkcjonowania. Charakteryzuje warunki pomocy i ich wpływ na kondycję rodzin oraz na wzmacnianie potencjału rozwojowego województwa.

Rozwinięciem problematyki wzmacniania potencjału rodziny przez działania publiczne – na przykładzie Programu Rodzina 500+ – jest opracowanie Włodzimierza Okrasy i Grzegorza Gudaszewskiego nt. *Przestrzenne aspekty alokacji świadczeń dla rodzin: deprywacja lokalna a rozkład środków z Programu Rodzina 500 plus*. Celem pracy jest ukazanie przestrzennej zależności między deprywacją lokalną, aktywnością prokreacyjną, a alokacją środków 500+. Artykuł jest pierwszą próbą oceny wpływu tego programu nie tylko na położenie materialne rodzin, ale potencjalny jego wpływ na rozwój lokalny. Analiza wykazała pozytywną zależność wpływu świadczenia na sytuację rodzin oraz pozytywny wpływ jako czynnika wspomagającego rozwój lokalny.

W opracowaniu *Zróźnicowanie poziomu życia w województwie pomorskim*, Grzegorz Masiak przedstawił poziom życia, warunki życia, jakość życia jako pojęcie, na które składa się wiele składników (aspektów). Poziom życia ma istotne znaczenie dla zachowań demograficznych ludności, co wynika z analizy koncepcji, definicji i badań poziomu życia. Teoretycznie nie ma ograniczeń w poszukiwaniu koncepcji poziomu życia, trudniej jest w przypadku empirycznej analizy (weryfikacji) tej kategorii. Jeszcze większe problemy empiryczne pojawiają się przy próbie ukazania przestrzennego zróźnicowania poziomu życia, a zakres analizy jest uzależniony od dostępności danych statystycznych. Większe ograniczenia pojawiają się przy zastosowaniu konkretnych mierników poziomu życia (np., poziom opieki zdrowotnej oceniany jest za pomocą negatywnych wskaźników zdrowia: umieralność niemowląt oraz zgony ludności w wieku 65+). Autor przedstawia syntetyczny obraz poziomu życia ludności województwa pomorskiego; w skali całego województwa poziom ten podnosi się, lecz następuje wzrost zróźnicowania poziomu życia w przekroju powiatów i gmin. Analiza zachęca, nie tylko władze regionu pomorskiego, do dalszych badań, formułowania wniosków i podejmowania działań niwelujących różnice w poziomie zaspokajaniu potrzeb oraz kierunków dalszego podnoszenia poziomu życia ludności w różnych częściach województwa.

W ostatnim opracowaniu *Perspektywy rozwoju demograficznego województwa pomorskiego, wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne*, Zbigniew Pietrzak podkreśla, że demograficzne wyzwania rozwoju społecznego i gospodarczego będą szczególnie istotne tak w najbliższej i w dalszej perspektywie. Analiza przyszłych trendów rozwoju ludności winna być podstawą myślenia o kierunkach dalszego rozwoju województwa. Autor skoncentrował się na konsekwencjach sytuacji demograficznej dla rynku pracy, te bowiem można uznać za kluczowe dla tego regionu. Opracowanie zawiera bogatą dokumentację em-

piryczną i syntetyczną analizę prawdopodobnych zmian w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku.

Część drugą kończy relacja z szerokiej, otwartej dyskusji.

Część III Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego to wyniki debaty panelowej nt. *Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego*, którą moderował prof. Witold Toczyński. Zaproszeni eksperci dyskutowali nad następującymi zagadnieniami: czy w województwie pomorskim są szanse na budowanie współpracy międzysektorowej, która przyczyniłaby się do wzrostu kapitału społecznego. W trakcie trwającej debaty moderator sformułował jeszcze kilka dalszych, bardziej szczegółowych zagadnień inspirujących dyskusję, dotyczących między innymi niezbędnych, perspektywicznych przedsięwzięć prowadzących do ożywiania lokalnych rynków pracy, co może powstrzymać odpływ z regionu ludzi młodych, oceniany przez dyskutantów jako zjawisko niekorzystne, zarówno dla rozwoju demograficznego, jak i gospodarczego województwa.

W dyskusji uczestniczyli przedstawiciele różnych instytucji, a zatem wypowiedzi dotyczyły zróżnicowanej problematyki zależnie doświadczeń i zainteresowań dyskutantów. Niektóre kwestie przewijały się w wielu wypowiedziach. W szczególności dotyczące kapitału społecznego, współpracy międzysektorowej, czynników wpływających na politykę ludnościową, w tym migracyjną, zdrowotnych aspektów polityki pronatalistycznej. Wskazywano na potrzebę wdrożenia nowej polityki rynku pracy w odniesieniu do wszystkich kategorii ludności: pracujących, bezrobotnych i biernych zawodowo, doskonalenia kwalifikacji zawodowych. Dyskutowano nad kulturowymi uwarunkowaniami postaw prokreacyjnych. Debata pokazała, jak wiele okoliczności i uwarunkowań trzeba uwzględnić w programowaniu skutecznych działań w sferze polityki ludnościowej. Zwracano uwagę na wzmocnienia kapitału społecznego województwa. Działania zdrowotne wobec populacji przyszłych rodziców. Stałą troskę o dobrą sytuację na rynku pracy jako gwaranta bezpieczeństwa materialnego i socjalnego rodziny. W wypowiedziach panelistów znalazły się wnioski dotyczące:

- roli poszczególnych podmiotów samorządowych i państwowych w polityce ludnościowej,
- kształcenia, zatrudnienia i wynagrodzeń pracowników jako elementarnych warunków zaspokajania potrzeb rodzin, w tym także potrzeb mieszkaniowych,
- tworzenia warunków, które ograniczałyby zasięg emigracji zarobkowych, a jednocześnie stanowiły zachęty do reemigracji,
- kształtowanie i wzmocnienie postaw prokreacyjnych sprzyjających rozwojowi rodzin,

- pomocy osobom starszym, w tym szczególnie poprawy dostępności opieki zdrowotnej,
- usuwania ubóstwa rodzin i stałej troski władz i społeczności lokalnych o bezpieczeństwo socjalne.

Wielokrotnie wskazywano na konieczność podejmowania w regionie spójnych działań w polityce gospodarczej, ekologicznej i społecznej; podstawą zrównoważonego rozwoju jest szacunek dla człowieka, przyrody i przestrzeni, interdyscyplinarność działań. Spójność na poziomie lokalnym definiowano jako współdziałanie instytucji i organów rządowych, samorządowych i pozarządowych, szczególnie w realizacji zadań polityki społecznej. Akcentowano potrzebę redukcji zagrożeń dla funkcjonowania rodziny wynikających z bezrobocia, ubóstwa, dłuższej nieobecności rodziców ze względu na ich pracę w obszarze odległym od miejsca przebywania ich dzieci.

Debata panelowa pokazała problemy demograficzne województwa, powiatów i gmin oraz możliwości i trudności w ich rozwiązywaniu. Debata stanowiła istotną część konferencji, ukazała relacje oraz zadania podmiotów regionalnych i lokalnych w kreowaniu rozwoju i zapobieganiu degradacji demograficznej województwa pomorskiego.

Podsumowując konferencję – Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej, prof. Józefina Hryniewicz – wskazywała na jej istotne punkty i główne problemy wynikające z sytuacji demograficznej w województwie pomorskim i w Polsce oraz na główne kierunki działań, które mogą wpłynąć na poprawę sytuacji demograficznej. Sytuacja demograficzna w województwie pomorskim jest relatywnie dobra, ale nie jest na tyle dobra, żeby nie wymagała stałej troski o warunki sprzyjające powiększaniu rodzin. Nawiązując do głównych wątków dyskusji, podkreślając głębokie zmiany społeczne i kulturowe, wskazała, że mają istotny wpływ na stosunki społeczne, na warunki życia rodzin, na postawy kobiet i rodzin dotyczące także decyzji rodzicielskich. Z badań wykonanych na początku XX wieku (fragmenty w opublikowane w raporcie RRL: *Sytuacja demograficzna Polski w 2004 r.*) wynika, że pozytywne decyzje dotyczące powiększenia rodziny wynikają m.in. z analizy i oceny akceptowanego dla rodzin poziomu: dochodu z pracy, dostępności mieszkania oraz wyższego poziomu usług ochrony zdrowia, opieki i wychowania, które istotnie wspomagałyby kobiety matki w wypełnianiu ich funkcji macierzyńskich, wychowawczych i opiekuńczych. W podsumowaniu wskazała na zmniejszające się zasoby pracy wskutek emigracji zarobkowej, która spowodowała masowy wyjazd „za chlebem” większości generacji z II powojennego wyżu demograficznego. To jest poważna „wyrwa” w strukturze ludności spowodowana wysoce szkodliwą polityką gospodarczą w okresie transformacji polegającą na masowej likwidacji miejsc pracy w sferze wytwarzania. Jej negatywne skutki odczuwać będziemy przez wiele następnych pokoleń. Tego ubytku

ludności nie zastąpi, nie jest w stanie zastąpić nawet najlepsza nawet polityka migracyjna. Trzeba wiele zrobić, aby tych którzy wyjechali, zachęcać do powrotu.

W stabilizowaniu sytuacji ludnościowej ważną rolę odgrywa rynek pracy. Tymczasem w poprzednich latach w postawach pracodawców ukształtowało się niekorzystne dla rynku pracy zachowanie polegające na przedmiotowym traktowaniu szczególnie młodych pracowników. Trwa ono nadal, pomimo, że „epoka obfitości zasobów pracy w Polsce minęła bezpowrotnie”, to zachowania wielu pracodawców nie uległy zmianie. W istniejącej sytuacji demograficznej szczególnej uwagi wymaga młode pokolenie wchodzące na rynek pracy. Szczególnie pierwszej pracy zawodowej ludzi młodych, która winna nie tylko dawać podstawy kwalifikacji zawodowych, wprowadzać prawidłowo do zawodu, ale i umacniać godność pracownika, poczucie jego podmiotowości. Praca powinna też dawać młodym pracownikom szanse na łączenie życia zawodowego z możliwością zakładania rodziny i jej rozwoju. Praca nie może być czynnikiem degradowania planów rodzinnych młodych pracowników, odsuwania na dalszy plan myśli o własnej rodzinie. Warunki życia rodzin kształtowane są w środowisku lokalnym; wiele zatem zależy od wójta, burmistrza, prezydenta, czy te stworzone warunki są rodzinom przyjazne, czy też przeciwnie. Wiele wskazuje na to, że wciąż nie ma wśród władz lokalnych zrozumienia, że bogactwem miasta czy gminy są ludzie, a także to, że to od rządzących w środowiskach lokalnych zależy, czy ludzie będą chcieli akceptować stworzone przez władze lokalne warunki życia.

Konferencja wskazała na kluczowe zadania w rozwiązywaniu trudnej sytuacji demograficznej województwa pomorskiego oraz na kierunki i możliwości ich rozwiązywania.

Podsumowaniem 16. konferencji regionalnych będzie konferencja ogólnopolska planowana na 30 listopada 2017 r. Pozwoli ona zaprezentować najważniejsze problemy i wyzwania wynikające z sytuacji demograficznej, umożliwi dokonanie porównań w relacjach międzyregionalnych, pozwoli na poszukiwanie rozwiązań w kształtowaniu przyszłej polityki ludnościowej, tak, aby stawała się istotnym elementem rozwoju gospodarczego i społecznego.

Rządowa Rada Ludnościowa składa podziękowania Wszystkim, którzy przyczynili się do zorganizowania konferencji oraz do powstania tej publikacji. Szczególne podziękowania składamy Panu dr Dominikowi Rozkrutowi, Prezesowi Głównego Urzędu Statystycznego za wielką pomoc w organizacji konferencji oraz w wydaniu publikacji z konferencji.

Prof. dr hab. Józefina Hrynkiewicz,
Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej
Dr Alina Potrykowska,
Sekretarz Generalna Rządowej Rady Ludnościowej

FOREWORD

We are presenting our readers with a publication prepared on the basis of the materials from the conference of the Government Population Council – *The demographic situation of the Pomerania Voivodship as a challenge for social and economic policy*, which took place in the Hall of the Gdańsk Shipyard in Gdańsk on 19 June 2017. The conference was co-organised by Mr Dariusz Drelich, the Pomeranian Voivode and Dr hab. Jerzy Auksztol, Director of the Statistical Office in Gdańsk.

The conference was held under the honorary patronage of the Minister of the Interior and Administration, Mr Mariusz Błaszczak.

The conference in Gdańsk was one of a series of 16 conferences that took place in all provinces on the initiative of the Government Population Council, involving the provincial – government and self-government – authorities, the academia, and statistical offices. These events were frequently attended by representatives of local government authorities and the local media.

Government Population Council, an advisory body to the Prime Minister, works for 43 years and prepares reports and materials for state authorities. They are presented in international fora, including Council of Europe, the European Union, Eurostat, the United Nations Organisation. Annual *Reports on the demographic situation in Poland* are presented to the Polish Government of the Republic of Poland. Government Population Council drew attention to the urgent need for an interdisciplinary approach to the analysis of demographic processes. This postulate found acceptance of the Standing Committee of the Council of Ministers.

The Government Population Council initiated the organisation of two Demographic Congresses (1st Congress took place in the years 2001–2002, 2nd Congress in 2012). Congresses attracted wider interest in the demographic development of Poland of scientific, government and political bodies, non-governmental organisations, churches and – thanks to the media – the public. Congresses particular achievement was to stimulate debate on the Polish demographic situation and its social and economic consequences, as well as on the prospects of the demographic situation and challenges for the Polish population policy.

The continuation of these debates was the conference of the Government Population Council *Demographic Perspectives as a challenge for the Polish population policy*, which the honorary patronage took the Marshal of the Polish Sejm, Marek Kuchciński. The conference was held in the Polish Parliament on 26 April 2016. Representatives of voivodships, state and local government par-

ticipating in the conference, took the initiative to organize a similar thematic debates in different voivodships, i.e. regional conferences on ***Demographic perspectives as the challenges for the population policy*** at the regional level.

Government Population Council has taken this idea and after obtaining acceptance and patronage of the Minister of Internal Affairs and Administration, organized the conference together with the 16 Voivodes and provincial statistical offices in different regions in the period of 4 July 2016 – 19 June 2017. The course and results of the conference pointed to the large interest of local authorities and scientists, academia and media – on the situation and demographic development in the various regions, cities and municipalities, as well as the effects of the changes for the future.

The conference ***The demographic situation of the Pomerania Voivodship as a challenge for social and economic policy*** referred to the demographic situation in Poland. This publication, based on the materials from this conference, is divided into three parts. The first one deals with the demographic situation of the Pomerania Voivodship in terms of the current state and future outlooks. The second one presents analyses on the main challenges for the social and economic policy of the Pomeranian in the context of existing population conditions and those expected in the near future, including the situation on the labour market and living conditions of inhabitants. The third part involves a panel debate, a broad discussion on the demographic situation of the province and a summary of the conference.

The articles published in the paper present the status and analyses of changes in the number and structure of population in the Pomerania Voivodship. These are works on a wide range of topics and scope, containing clearly analysed processes and phenomena, which constitute the basis for formulating conclusions and challenges for social and economic policy. The publication presents the results of the debate on the demographic situation and indicates ways of influencing changes in the province.

In the first part – **Demographic situation of the Pomerania Voivodship – present state and in the future**, the demographic situation in the region and forecasts of changes in the demographic situation of Poland are presented.

The first study by Jerzy Auksztol (together with his team) entitled ***Demographic Situation of the Pomerania Voivodship – the current state and future*** includes a kind of photograph of the demographic situation in 2016 and the most important features of demographic development until 2050. In a synthetic formulation, it presents the current demographic picture of the Pomerania Voivodship, structural characteristics of the studied population, basic demographic indicators in comparison to the country. It takes into account the districts with their distinctive demographic characteristics and presents the

demographic development of the province by districts until 2050. The study is the basis for highlighting and understanding the detailed phenomena analysed in subsequent publications.

In the chapter *Specificity of the demographic situation of the Pomerania Voivodship* as compared to Poland, Teresa Plenikowska-Ślusarz compares the demographic situation of the Pomerania Voivodship with the national situation taking into account changes from the years 2002–2016, which significantly broadens the analytical and diagnostic opportunities. The analysis covers marriage and divorce issues, causes of death and average life expectancy. The multi-dimensional analysis presenting demographic changes on the basis of the values of standardized demographic coefficients is valuable for drawing up conclusions. All the results of analyses presented in the study confirm the relatively favourable demographic situation of Pomerania Voivodship in comparison to the country.

In the third study, entitled *Changes in natural mobility in the Pomerania Voivodship and their consequences*, Izydor Sobczak presented the development (specification) of the analysis of natural mobility in the region. A particular value of the study is the attempt to explain the causes of changes in the natural mobility flows of the population, better documented in terms of demographic factors, also taking into account factors other than demographic ones. This makes it possible to better understand the nature of changes in the observed trends in population development.

Katarzyna Bałandynowicz-Panfil's study *Position of senior citizens in the social and economic development of the Pomerania Voivodship* takes up this very important topic in the context of progressing ageing of the Polish society. In the Pomerania Voivodship this process occurs with a certain delay in relation to the country. The study contains information on the ageing of population and analysis of regional development determinants, including the role of older people, the position of seniors in the strategies of the Pomerania Voivodship, and the possibilities of making a better use of the potential of seniors in the development of the province. The author disagrees with the general view that seniors have a negative influence on local communities. The growing number of older people is a challenge for social and economic policy; it is largely an opportunity for development and not a factor that hinders development. The author stresses that there is little interest on the part of regional authorities in the issues of older people and their potential for regional development. This is evidenced by the content of strategic documents analysed in the study. It is a very important and necessary voice in the discussion on the challenges resulting from the process of population ageing and in the context of the demographic development of Poland.

In the study entitled *The health potential of the population in Pomerania Voivodship as a challenge for social policy*, Piotr Czauderna and Dorota Wijata states that the health potential of the population can be interpreted as the state of health of the society, which is conducive to a good quality of life and the creation of economic development of a given region. The author emphasizes that the debate mainly considers the weaknesses of this health potential, i.e. health problems which are a challenge for health or, more generally, social policy. This is one of the possible approaches that primarily leads to formulating expectations for health policy and health measures. The study contains a synthetic analysis of the general health condition, the state of infrastructure, it analyses exemplary health needs of the population of Pomerania Voivodship. The author formulates an opinion on the lack of a long-term health policy in Poland, which has negative effects on the regional level. Caring for the population's health potential is a real challenge for social policy, and constitutes an inspiration to formulate directions for future health policy in Poland.

Part two: The situation on the labour market and living conditions of the residents of Pomerania Voivodship is devoted to the social and economic policy challenges in the face of the situation on the regional labour market.

Robert Kaźmierczak's study – *Migration in the Pomerania Voivodship in the years 2005–2035* – presents migration as an important factor influencing the population in spatial terms. The analysis of migration processes in Pomerania Voivodship completes the picture of demographic processes. The text contains analysis of migration processes, factors shaping migratory flows and their role in shaping the state of population in the Pomerania.

Elżbieta Kolasińska's study *Work and labour market in the Pomerania Voivodship* highlights that the situation on the labour market is complex, multidimensional and conditioned by many factors, with the demographic factor being one of the most important ones, although it mainly concerns one side of the labour market, namely the supply of labour resources. From this point of view, important changes are taking place in Poland, which will further intensify in the near future. Against the background of general theoretical reflections showing the complexity of the analysed categories, the author presents an analysis of the labour market in Pomerania Voivodship with regard to the employment level and the unemployment.

In the chapter *Condition of families and the development potential of the Pomerania Voivodship*, Jolanta Ostrowska emphasized that the condition of families is a complex concept and requires multifaceted perception of the concept of family. She described this condition by showing various forms of family

support and the extent to which families benefit from assistance in the Pomerania Voivodship. The study presents activities at regional level to support different categories of families and their areas of operation. It characterizes the conditions of assistance and their influence on the condition of families and on strengthening the development potential of the province.

The development of the issue of strengthening family potential by public measures – based on the example of the Family 500+ Programme – is a study by Włodzimierz Okrasa and Grzegorz Gudaszewski entitled *Spatial aspects of the allocation of family benefits: local deprivation and the distribution of funds from the Family 500 plus Programme*. The aim of the study is to show the spatial relationship between local deprivation, procreation activity, and the allocation of 500+ funds. The article is the first attempt to evaluate the impact of this programme not only on the material situation of families, but also its potential impact on local development. The analysis has shown a positive dependence of the benefit's influence on the situation of families and its positive impact as a factor supporting local development.

In the study *Diversity of living standards in Pomerania Voivodship*, Grzegorz Masiak presented the standard of living, living conditions, and quality of life as a concept which is composed of many components (aspects). The standard of living is important for the demographic behaviour of the population, which results from the analysis of concepts, definitions and studies of living standards. In theory, there are no limitations in the search for the concept of living standards, it is more difficult in the case of empirical analysis (verification) of this category. Even greater empirical problems appear when an attempt is made to show the spatial diversity in living standards, and the scope of the analysis depends on the availability of statistical data. Larger limitations appear when using specific measures of living standards (e.g. health care levels are assessed using negative health indicators: infant mortality and deaths in population aged 65+). The author presents a synthetic picture of the living standard of the Pomerania Voivodship's population; on the scale of the entire province this level is rising, but there is an increase in the discrepancy of the standard of living between districts and communes. The analysis encourages the authorities of the Pomeranian region – and not only them – to do further research, formulate conclusions and undertake measures aimed at reducing differences in the level of satisfying needs and directions of further raising the standard of living of the population in various parts of the voivodship.

In the last study *Perspectives for demographic development of the Pomerania Voivodship – selected economic and social consequences*, Zbigniew Pietrzak emphasizes that demographic challenges of social and economic development

will be particularly important both in the nearest and long-term perspective. The analysis of future trends in population development should serve as the basis for thinking about the directions of further development of the province. The author focused on the consequences of the demographic situation for the labour market, since these can be considered as crucial for the region. The study contains an extensive empirical and synthetic analysis of probable changes in the population structure by economic age groups.

The second part is concluded with a report from a broad, open discussion.

Part III Challenges of social and economic policy as compared to the demographic situation of the Pomerania Voivodship, is the result of a panel debate entitled *Demographic situation of Pomerania Voivodship as a challenge for social and economic policy* moderated by Professor Witold Toczyński. The invited experts discussed the following issues: whether there are chances for building cross-sectoral cooperation in the Pomerania Voivodship, which would contribute to the increase of social capital. During the ongoing debate, the moderator formulated a few further, more detailed issues which inspired the discussion concerning, among other things, the necessary, prospective undertakings leading to the revival of local labour markets, which may hinder the outflow of young people from the region, assessed by the discussion participants as a negative phenomenon for both demographic and economic development of the voivodship.

The discussion was attended by representatives of various institutions, and thus the speeches concerned different issues depending on the experience and interests of the participants. Some of the issues were reflected in many speeches. In particular those concerning social capital, inter-sectoral cooperation, factors influencing population policy, including migrations, health aspects of pronatalist policy. The need to implement a new labour market policy was pointed out in relation to all categories of the population: the employed, the unemployed and the professionally inactive, those needing to improve professional qualifications. Cultural determinants of procreation attitudes were discussed. The debate has shown how many circumstances and conditions need to be taken into account in the programming of effective measures in the area of population policy. Attention was drawn to strengthening social capital of the province. Health measures for the population of future parents. Constant care for the good situation on the labour market as a guarantor of material and social security of the family. The panellists' statements contained conclusions on the following issues:

- the role of individual self-government and state entities in the population policy,
- training, employment and salaries of employees as basic conditions for meeting the needs of families, including housing needs,

- creation of conditions which would limit the scope of economic emigration and at the same time provide incentives for re-emigration,
- shaping and strengthening procreation attitudes conducive to the development of families,
- assisting older people, including in particular improving access to health care,
- the eradication of poverty among families and permanent care for social security by local authorities and communities.

The need for coherent actions in economic, ecological and social policy in the region has been repeatedly pointed out; the basis for sustainable development is respect for man, nature and space, and the interdisciplinary nature of activities. Cohesion at the local level was defined as cooperation of government, local government and non-governmental institutions and bodies, especially in the implementation of social policy tasks. The need to reduce the risks to the functioning of families resulting from unemployment, poverty, and long absence of parents due to their work in areas far from the place where their children are staying was stressed.

The panel debate showed the demographic problems of the province, districts and communes as well as the opportunities and difficulties in solving them. The debate was an important part of the conference, showing relations and tasks of regional and local entities in creating development and preventing demographic degradation of the Pomerania Province.

When summing up the conference, President of the Government Population Council, Prof. Józefina Hryniewicz pointed to its important points and main problems resulting from the demographic situation in the Pomerania Voivodship and Poland, as well as to the main directions of activities that may influence the improvement of the demographic situation. The demographic situation in the Pomerania Voivodship is relatively good, but it is not good enough not to require constant care for the conditions conducive to family growth. Referring to the main topics of the discussion and emphasizing the profound social and cultural changes, she pointed out that they have a significant impact on social relations, on the living conditions of families, on the attitudes of women and families, including parental decisions. Studies carried out at the beginning of the 20th century (fragments in the GPC report: Poland's demographic situation in 2004) show that positive decisions concerning family enlargement are based on, among others, analysis and evaluation of the level of income from work accepted by families, access to housing and a higher level of health care, care and upbringing services that would significantly support mothers in their maternal, educational and rearing functions. In her summary, she pointed to the decreasing labour resources as a result of economic emigration, which resulted

in a mass exodus of most of the generations of the second post-war demographic boom. It is a serious "gap" in the structure of the population, caused by a highly damaging economic policy during the transformation period of consisting in the massive job shedding in the manufacturing sector. We will be feeling its negative effects for many generations to come. Even the best migration policy cannot replace this loss of population. Much must be done to encourage those who have left to return.

The labour market plays an important role in stabilising the state of the population. In the past few years, however, employers' attitudes have shaped behaviour that is detrimental to the labour market, such as the objectification of young workers in particular. It is still ongoing – despite the fact that "the era of abundance of labour resources in Poland is gone forever", the behaviour of many employers has not changed. In the current demographic situation, particular attention should be paid to the younger generation entering the labour market. Especially the first professional job undertaken by young people, which should not only provide the basis for professional qualifications, introduce them correctly into the profession, but also strengthen the dignity of the employee and the sense of their subjectivity. Work should also give young workers the opportunity to combine working life with the possibility of starting and developing a family. Work must not be a factor in downgrading young workers' family plans, or pushing their own families aside. The living conditions of families are shaped in a local environment, so much depends on the commune heads and mayors – whether these conditions are friendly to families or not. There are many indications that there is still no understanding among local authorities that people are the wealth of a city or commune, and that it is also up to those in power in local communities whether people will accept the living conditions created by local authorities.

The conference indicated the key tasks in solving the difficult demographic situation of Pomerania Voivodship and the directions and possibilities of solving them.

The national conference planned for 30th November, 2017 will provide the conclusion of the regional conferences. It will enable presenting the most important problems and challenges resulting from the demographic situation, making comparisons of the inter-regional relations, and searching for solutions in forming the future population policy, so that it could become a significant element for the economic and social development.

Professor Józefina Hrynkiewicz pointed that materials from the conference on *Demographic situation of the Pomerania Voivodship as a challenge for social and economic policy*, may be useful in shaping social and economic policy of the region.

The Government Population Council would like to thank all, who have helped to organize the conference, and all those who have contributed to this publication. We would particularly thank Dominik Rozkrut Ph.D., President of the Central Statistical Office for great help in the organization of the conference and support in issuing publications from regional conferences.

Prof. Józefina Hrynkiewicz Ph.D. hab.,
Chair of the Government Population Council
Alina Potrykowska Ph.D.,
General Secretary of the Government Population Council

CZEŚĆ I

SYTUACJA DEMOGRAFICZNA WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO – OBECNIE I W PRZYSZŁOŚCI

Dr hab. Jerzy AUKSZTOL¹
Dyrektor Urzędu Statystycznego w Gdańsku

1. Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego – stan obecny i perspektywy

1.1. Wstęp

W niniejszym opracowaniu przedstawiono aktualną sytuację demograficzną oraz przewidywane zmiany ludnościowe w województwie pomorskim. Z uwagi na szeroki zakres tematyki ograniczono się jedynie do wybranych aspektów uznanych za szczególnie ważne. Niektóre dane zostały zaprezentowane również na poziomie powiatów, a dla lepszego zobrazowania specyfiki regionalnej część wskaźników przedstawiono na tle innych województw i kraju. Wszelkie zaprezentowane dane pochodzą ze zbiorów statystyki publicznej.

1.2. Ludność województwa pomorskiego według płci i wieku w 2016 r.

W 2016 r. w województwie pomorskim **liczba ludności** wyniosła 2315,6 tys. osób, z czego 64,2% stanowili mieszkańcy miast. Pod względem liczby ludności województwo pomorskie zajmowało 7. miejsce w kraju, po województwach: mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim, dolnośląskim i łódzkim.

Gęstość zaludnienia, tj. liczba osób przypadająca na 1 km² powierzchni województwa wyniosła 126 osób. Wskaźnik ten był zróżnicowany w zależności od powiatu – najwyższy odnotowano w Sopocie (2132 osoby na 1 km²) i w Słupsku (2131), natomiast najniższy w powiatach bytowskim i człuchowskim (po 36 osób na 1 km²).

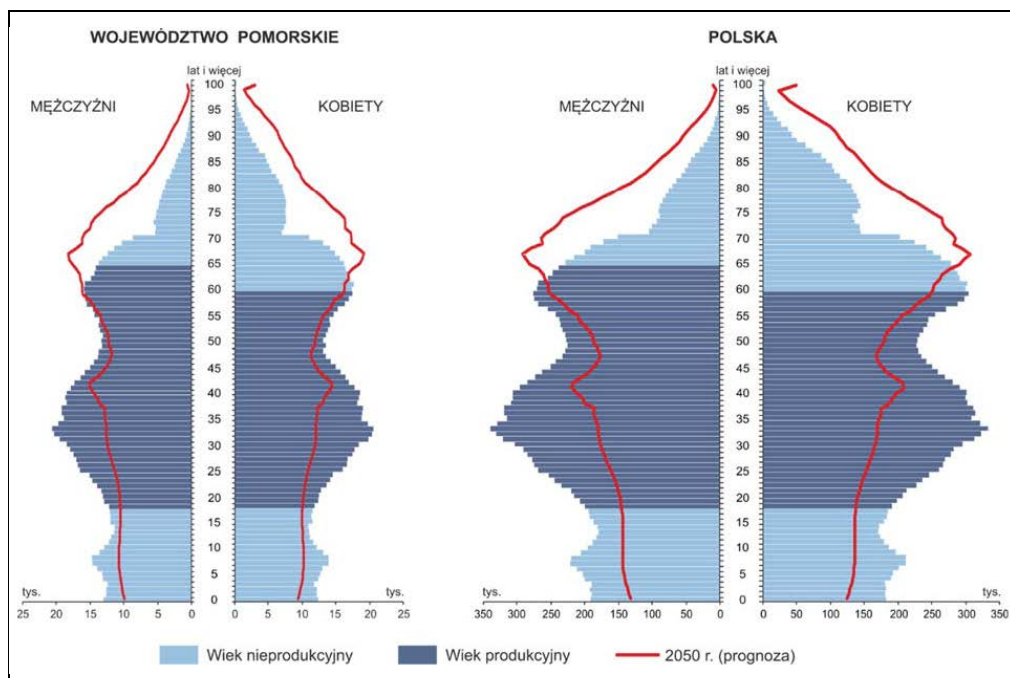
W **podziale na płeć** w województwie pomorskim w 2016 r. przeważały kobiety, które stanowiły 51,3% ludności (w Polsce 51,6%), w tym 33,5% w miastach. Najwyższym udziałem kobiet w ogólnej liczbie mieszkańców danego powiatu charakteryzowały się miasta na prawach powiatu: Sopot (53,6% ogólnej liczby mieszkańców), Słupsk (odpowiednio 52,8%), Gdynia (52,7%) i Gdańsk (52,6%), a najniższym powiaty kartuski, kościerski i słupski (po 50,0%). W 2016 r. **współ-**

¹ Współautorami tekstu są: Beata Bojarska, Małgorzata Kloz, Dorota Piotrowska, Magdalena Poleszuk i Aleksandra Sarnowska.

czynnik feminizacji (określający liczbę kobiet przypadającą na 100 mężczyzn) wyniósł 105 (w kraju 107), przy czym w miastach – 109, a na obszarach wiejskich – 98 (w kraju odpowiednio 111 i 101). Wartości współczynnika feminizacji zmieniają się w zależności od wieku. W 2016 r. nadwyżka liczby mężczyzn nad liczbą kobiet w ogólnej liczbie ludności województwa utrzymywała się w grupie 0–50 lat (współczynnik feminizacji w tej grupie wyniósł 97), podczas gdy na wsi wystąpiła w grupie 0–65 lat (współczynnik 95). Natomiast w miastach nadwyżkę liczby mężczyzn nad liczbą kobiet odnotowano zarówno w grupie 0–25 lat, jak i w grupie 35–38 lat (współczynniki odpowiednio 95 i 99). W pozostałych grupach wieku występowała przewaga kobiet nad mężczyznami, a w najstarszej grupie wiekowej (70 lat i więcej) na 100 mężczyzn przypadało 166 kobiet (w miastach 168, a na wsi 160).

W 2016 r. **struktura ludności** województwa pomorskiego **według wieku** kształtowała się podobnie jak dla Polski, przy czym w województwie pomorskim liczba osób w wieku przedprodukcyjnym była wyższa niż osób w wieku poprodukcyjnym – odwrotnie niż w kraju (wyk. 1.1.).

Wykres 1.1. Ludność województwa pomorskiego według płci i wieku na tle Polski w 2016 r. i 2050 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Liczba dzieci i młodzieży w **wieku przedprodukcyjnym** stanowiła 19,4% populacji województwa, co ponownie uplasowało województwo pomorskie na pierwszej pozycji w kraju, gdzie wskaźnik ten wyniósł 17,9%. Największy udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności danego powiatu odnotowano w powiecie kartuskim (25,6%), wejherowskim (22,5%), kościerskim (22,4%) i gdańskim (22,3%), natomiast najniższy w Sopocie (12,3%), Słupsku (15,9%) i Gdyni (16,1%). Udział osób w **wieku produkcyjnym** w ogólnej liczbie ludności wyniósł 61,6% (w kraju 61,8%). Po województwach łódzkim i mazowieckim był to jeden z najniższych wskaźników w kraju. Największy udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności danego powiatu odnotowano w powiecie sztumskim (63,9%), nowodworskim (63,8%) i słupskim (63,7%), a najniższy w Sopocie (57,8%) i w Gdyni (59,5%). W dalszym ciągu jest obserwowany systematyczny wzrost liczby ludności w **wieku poprodukcyjnym**. Udział tej grupy ludności w ogólnej liczbie ludności województwa wyniósł 19,0% (w kraju 20,2%). Wskaźnik ten był jednym z najniższych w kraju (po województwach warmińsko-mazurskim, podkarpackim i wielkopolskim). Największy udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności danego powiatu odnotowano w Sopocie (29,9%) i w Gdyni (24,4%), a najniższy w powiecie kartuskim (13,3%) i gdańskim (14,3%).

Efektem zmian w strukturze wieku ludności był wzrost **współczynnika obciążenia demograficznego** (liczba ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym), który wyniósł 62,3 (wśród kobiet był on zdecydowanie wyższy i wyniósł 76,5, podczas gdy dla mężczyzn jedynie 49,7). Podobne relacje obserwuje się dla Polski – współczynnik ogółem w 2016 r. wyniósł 61,7 (77,4 dla kobiet i 47,7 dla mężczyzn). Wyższe wartości współczynników obserwuje się w miastach, gdzie na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 65,0 osób w wieku nieprodukcyjnym (podczas gdy na wsi współczynnik ten wyniósł 57,7 osób). Dla Polski współczynniki te wyniosły: 63,5 osób w miastach oraz 59,0 osób na wsi.

Wśród powiatów najwyższy współczynnik obciążenia demograficznego odnotowano w Sopocie – 72,9, a najniższy w powiecie sztumskim – 56,5.

1.3. Podstawowe wskaźniki demograficzne w województwie pomorskim na tle kraju w 2016 r.

W 2016 r. w województwie pomorskim odnotowano 25,9 tys. **urodzeń żywych**, a **współczynnik urodzeń** (liczba urodzeń żywych na 1000 ludności) wyniósł 11,2, co uplasowało województwo na pierwszym miejscu w kraju (najmniej urodzeń żywych w przeliczeniu na 1000 ludności zarejestrowano

w województwie świętokrzyskim – 8,5). Pomimo że więcej urodzeń żywych odnotowano w miastach – 61,2% ogólnej liczby urodzeń żywych w województwie, to współczynnik urodzeń był wyższy na wsi (12,2) niż w miastach (10,6). W Polsce w 2016 r. na 1000 ludności przypadało 10,2 urodzeń żywych na wsi i 9,8 w miastach.

W 2016 r. w województwie pomorskim zmarło 21,1 tys. osób, a **liczba zgonów** w przeliczeniu na 1000 ludności wyniosła 9,1, podczas gdy w kraju wskaźnik ten wyniósł 10,1. W porównaniu z innymi województwami wskaźnik zgonów był jednym z najniższych w kraju (trzecia lokata po województwach podkarpackim i małopolskim), a najmniej korzystna sytuacja była w województwie łódzkim, gdzie liczba zgonów na 1000 ludności wyniosła 12,1. Więcej zgonów odnotowano w miastach (69,7% ogólnej liczby zgonów w województwie), gdzie współczynnik zgonów również był wyższy niż na wsi i wyniósł 9,9 wobec 7,8. W Polsce na 1000 ludności zmarły 10,2 osoby w miastach i 9,9 na wsi. Wśród osób zmarłych przeważali mężczyźni – 52,5% ogólnej liczby zgonów w województwie. Wiek środkowy zmarłych wyniósł 76,1 lat (w kraju 76,9 lat), przy czym dla mężczyzn – 70,5 lat, a dla kobiet – 81,3 lat. W miastach wiek środkowy zmarłych wyniósł 76,8 lat, a na terenach wiejskich – 74,3 lata.

W 2016 r. liczba urodzeń żywych była o 4,7 tys. wyższa od liczby zgonów, co spowodowało, że **przyrost naturalny** w województwie (liczony na 1000 ludności) był najwyższy w kraju i wyniósł 2,0. W Polsce wskaźnik ten był ujemny i wyniósł minus 0,2. W województwie dodatni wskaźnik przyrostu naturalnego odnotowano zarówno w miastach, jak i na wsi, przy czym był on zdecydowanie wyższy na wsi niż w mieście i wyniósł odpowiednio 4,4 wobec 0,7. Dodatni przyrost naturalny odnotowano w 15 powiatach województwa. Najwyższym wskaźnikiem charakteryzowały się powiaty kartuski (8,7), gdański (5,9) i wejherowski (5,8), natomiast najniższym Sopot (minus 4,8) i Słupsk (minus 2,3).

Wartość **współczynnika dynamiki demograficznej** (stosunek urodzeń żywych do liczby zgonów) wyniosła 1,223 i ponownie była najwyższa w kraju (w Polsce 0,985). Najwyższą wartość współczynnika dynamiki demograficznej odnotowano w powiecie kartuskim, gdzie na jeden zgon przypadały 2,274 urodzenia żywe oraz w powiecie gdańskim – odpowiednio 1,915, a najniższą wartość współczynnika zaobserwowano w Sopocie (0,612) i w Słupsku (0,797).

Kolejnym czynnikiem mającym istotny wpływ na stan zaludnienia są **migracje ludności**. W 2016 r. saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały było dodatnie i wyniosło 3,5 tys. osób oraz 1,5 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców województwa. Oznacza to, że liczba osób nowo zameldowanych na pobyt stały w ciągu roku była większa niż liczba osób wymeldowanych z pobytu stałego w tym okresie. W porównaniu z innymi województwami

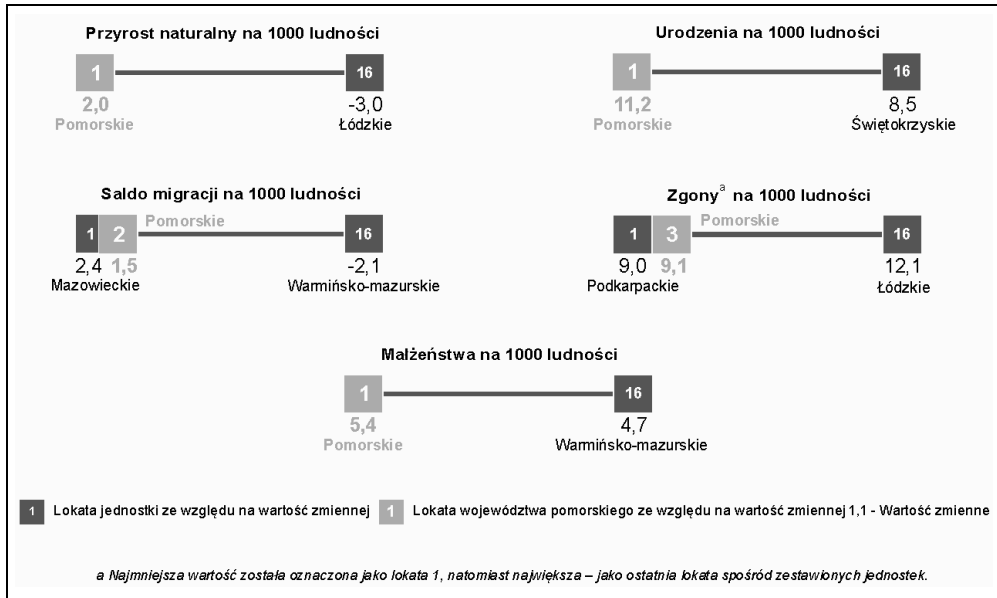
wskaźnik ten był jednym z najwyższych w kraju – druga lokata po województwie mazowieckim (2,4). W kraju 1,5 tys. osób więcej zameldowało się na pobyt stały niż wymeldowało z pobytu stałego, co w przeliczeniu na 1000 ludności dało dodatnie saldo migracji stałej (0,04). Tylko w 6 powiatach województwa odnotowano dodatnie saldo migracji stałej na 1000 ludności. Najwyższym dodatnim wskaźnikiem charakteryzowały się powiaty gdański (15,8) i kartuski (8,1), natomiast najniższy ujemny wskaźnik salda migracji odnotowano w powiecie sztumskim (minus 4,6), w Słupsku (minus 3,8) i w Sopocie (minus 3,7). W dalszym ciągu mamy do czynienia z tendencją wzrostową (obserwowaną od kilkunastu lat) liczby mieszkańców wsi. W wyniku migracji w 2016 r. liczba ludności wsi zwiększyła się o 3,8 tys. osób (saldo migracji stałej na wsi wyniosło 4,6 na 1000 ludności), natomiast z miast ubyło 0,2 tys. osób (odpowiednio saldo minus 0,2 na 1000 mieszkańców). W migracjach wewnętrznych wśród osób przemieszczających się przeważały kobiety – 53,4% ogólnej liczby ludności napływowej i 52,8% ogólnej liczby ludności odpływowej oraz mieszkańcy miast – odpowiednio 54,2% i 62,8%. Najwięcej przemieszczających się osób było w wieku 25–34 lata (31,7% wśród osób napływowych i 29,6% wśród ludności odpływowej). W ogólnej liczbie osób zameldowanych w ruchu wewnętrznym 7,7 tys. pochodziło z innych województw – najwięcej osób osiedliło się z województwa warmińsko-mazurskiego (25,1%), kujawsko-pomorskiego (17,8%), zachodniopomorskiego (12,2%) i mazowieckiego (10,8%). Natomiast z województwa pomorskiego do innych województw wymeldowało się 4,2 tys. osób, które najczęściej wybierały województwo mazowieckie (18,8%), kujawsko-pomorskie (16,6%), zachodniopomorskie (15,8%) i warmińsko-mazurskie (14,3%).

W 2016 r. w województwie zameldowały się na pobyt stały 1003 osoby przybyłe z zagranicy, podczas gdy za granicę wyjechało (wymeldowało się z pobytu stałego) 956 mieszkańców, co dało dodatnie saldo migracji zagranicznych (47 osób). Wśród imigrantów przeważali mężczyźni – 55,3% ogólnej liczby imigrantów oraz mieszkańcy miast – 70,2%. Najwięcej imigrantów było w wieku 0–4 lata – 45,9% i 30–34 lata – 8,0%. Wśród emigrantów także przeważali mężczyźni – 54,3% ogólnej liczby emigrantów i mieszkańcy miast – 73,0%. Najwięcej emigrantów było w wieku 30–34 lata – 14,7% i 35–39 lat – 12,4%.

W 2016 r. najwięcej osób z zagranicy przybyło z krajów europejskich – 89,6% ogólnej liczby imigrantów, w tym najwięcej pochodziło z Wielkiej Brytanii – 28,9% ogólnej liczby imigrantów i z Niemiec – 18,6%. Z Ameryki Północnej pochodziło 7,0% imigrantów, w tym 5,9% ogólnej liczby imigrantów przybyło ze Stanów Zjednoczonych. Z województwa pomorskiego za granicę zdecydowana większość osób wyjechała do krajów europejskich (94,0% ogólnej liczby emigrantów), najwięcej do Niemiec – 37,3% ogólnej liczby emigran-

tów oraz do Wielkiej Brytanii – 26,4%. Do Ameryki Północnej wyjechało 5,0% emigrantów, w tym 3,6% ogólnej liczby emigrantów wyjechało do Stanów Zjednoczonych.

Wykres 1.2. Podstawowe wskaźniki demograficzne w województwie pomorskim na tle kraju w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

1.4. Prognoza ludności województwa pomorskiego do 2050 r.

Według prognozy Głównego Urzędu Statystycznego **liczba ludności** województwa pomorskiego będzie wzrastała do 2027 r. i wyniesie 2335,8 tys. osób, po czym prognozuje się jej systematyczny spadek do 2265,7 tys. osób w 2050 r. Okresowy wzrost liczby ludności jest prognozowany jeszcze jedynie w województwie mazowieckim (do 2028 r.), małopolskim (do 2026 r.) i wielkopolskim (do 2023 r.). Dla Polski i pozostałych województw przewiduje się spadek liczby ludności w całym prognozowanym okresie.

Mieszkańcy województwa pomorskiego w 2050 r. będą stanowili 6,7% ogólnej liczby ludności w kraju (w stosunku do 2016 r. wzrost o 0,7 pkt. proc.).

Do 2050 r. prognozuje się systematyczny spadek liczby ludności w 10 powiatach województwa: bytowskim, człuchowskim, lęborskim, malborskim, nowodworskim, sztumskim, Gdańsku, Gdyni, Słupsku i Sopocie. Systematyczny

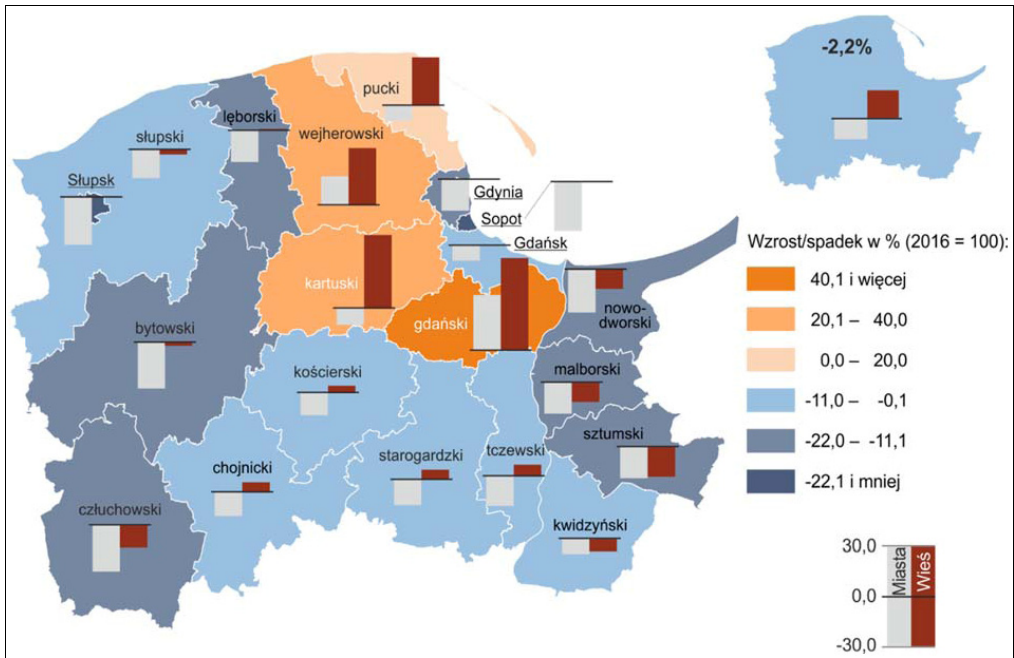
wzrost liczby ludności odnotowany będzie w 4 powiatach: gdańskim, kartuskim, puckim i wejherowskim. W pozostałych powiatach w początkowych latach analizowanego okresu przewiduje się wzrost liczby ludności: kościerskim – do 2029 r., słupskim i starogardzkim – do 2025 r., chojnickim – do 2023 r., kwidzyńskim i tczewskim – do 2017 r., natomiast po tym okresie notowany będzie spadek liczby ludności.

W województwie pomorskim do 2050 r. prognozuje się systematyczny spadek liczby ludności zamieszkałej w miastach. W 2020 r. spadek liczby ludności w miastach wzrośnie w skali roku do 3,1 tys., a w 2031 r. do 5,9 tys. Po tym okresie spadki liczby ludności na terenach miejskich wynosić będą ponad 6 tys. rocznie. W konsekwencji liczba ludności obszarów miejskich w 2050 r. wyniesie 1301,4 tys. (spadek o 12,5% w stosunku do 2016 r.). Na terenach wiejskich w województwie pomorskim przewiduje się natomiast systematyczny wzrost liczby ludności, chociaż z roku na rok będzie on coraz mniejszy i w 2050 r. liczba ludności na wsi wyniesie 964,3 tys. (o 16,3% więcej niż w 2016 r.). **Współczynnik urbanizacji** zmniejszy się z 64,2% w 2016 r. do 57,4% w 2050 r. (w Polsce odpowiednio spadek z 60,2% do 55,5%).

Do 2050 r. **struktura ludności według płci** nie ulegnie większym zmianom. W województwie pomorskim w 2050 r. kobiety będą stanowiły 51,0% ogólnej liczby ludności (w 2016 r. – 51,3%), w tym w miastach 51,9% ogólnej liczby ludności miast, a na wsi 49,8% ogólnej liczby ludności obszarów wiejskich (w 2016 r. odpowiednio 52,2% i 49,6%). Najwyższym wzrostem udziału liczby kobiet w ogólnej liczbie ludności danego powiatu w 2050 r. w stosunku do 2016 r. będą charakteryzowały się powiaty kartuski i lęborski (wzrost o 0,3 pkt. proc.) oraz powiat wejherowski (wzrost o 0,2 pkt. proc.), a największym spadkiem powiat malborski (spadek o 1,4 pkt. proc.), Sopot (spadek o 1,3 pkt. proc.) oraz powiat nowodworski (spadek o 1,2 pkt. proc.). Nieznaczne zmiany struktury ludności według płci (zmniejszenie udziału liczby kobiet w ogólnej liczbie ludności) spowodują, że współczynnik feminizacji do 2047 r. będzie wynosił 105, a w kolejnych latach 104 (w Polsce do 2035 r. – 107, do 2046 r. – 106, a w kolejnych latach 105). W 2050 r. współczynnik feminizacji w miastach wyniesie 108, a na wsi 99.

Zgodnie z prognozą GUS przewidywana jest zmiana liczebności i struktury ludności według **ekonomicznych grup wieku**. Do 2050 r. w województwie pomorskim spodziewany jest ciągły (z wyjątkiem lat 2018–2022) ubytek ludności w **wieku przedprodukcyjnym**. Liczba dzieci i młodzieży w wieku przedprodukcyjnym w 2050 r. wyniesie 370,6 tys. osób. Udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności województwa zmniejszy się z 19,4% w 2016 r. do 16,4% w 2050 r., co pomimo spadku uplasuje województwo pomorskie na pierwszej pozycji w kraju (w Polsce odpowiednio spadek z 17,9% do 14,6%).

Wykres 1.3. Prognozowane zmiany liczby ludności województwa pomorskiego w 2050 r. w stosunku do 2016 r. według powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

W przypadku osób w **wieku produkcyjnym** ich liczba przez większość prognozowanego okresu (z wyjątkiem lat 2026–2028) będzie zmniejszała się z roku na rok, w tym w wieku produkcyjnym mobilnym ubytki liczby ludności wystąpią przez cały prognozowany okres, natomiast w wieku produkcyjnym niemobilnym prognozuje się roczne przyrosty liczby ludności do 2039 r., a po tym czasie systematyczne ubytki. W 2050 r. przewiduje się, że liczba ludności w wieku produkcyjnym wyniesie 1131,6 tys. osób, a jej udział w ogólnej liczbie ludności wyniesie 49,9% w 2050 r. (w 2016 r. – 61,6%), co będzie plasowało województwo pomorskie na pierwszym miejscu w kraju.

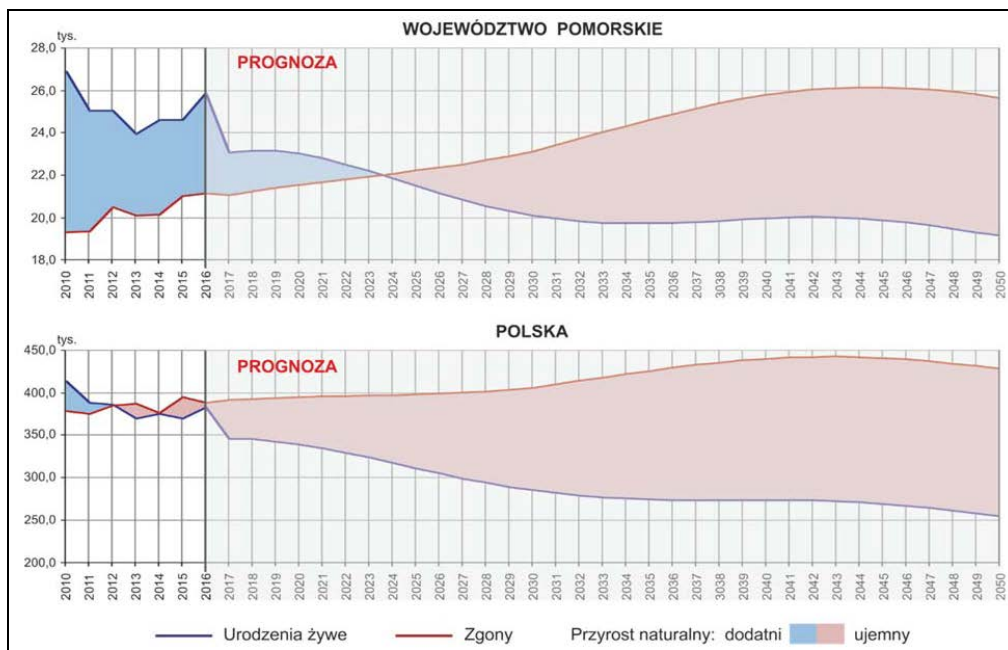
W całym prognozowanym okresie przewiduje się coroczne przyrosty liczby ludności w **wieku poprodukcyjnym**. Liczba osób w tym wieku w 2050 r. wyniesie 763,5 tys. osób, a ich udział w ogólnej liczbie ludności województwa wzrośnie z 19,0% w 2016 r. do 33,7% w 2050 r., co będzie najniższą wartością wśród wszystkich województw (w kraju odpowiednio wzrost z 20,2% do 36,5%).

Następstwem powyższych zmian będzie wzrost **współczynnika obciążenia demograficznego** z 62,3 w 2016 r. do 100,2 w 2050 r. – najniższa wartość

w kraju. W Polsce w porównaniu z 2016 r. odnotowany będzie wzrost współczynnika o 43,0 osoby do 104,7 w 2050 r. W miastach w 2050 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadać będzie 108,1 osób w wieku nieprodukcyjnym, a na wsi 90,5 osób, co oznacza wzrost odpowiednio o 43,1 osoby i 32,8 osoby.

Przedstawione zmiany liczby ludności w prognozowanych latach, wynikają – w uproszczeniu – z prognozowanych zmian w intensywności urodzeń i zgonów oraz migracji ludności. Liczba nowo narodzonych dzieci będzie zmniejszała się przez większość prognozowanego okresu (z wyjątkiem 2018 r. i lat 2036–2042). Przewiduje się, że liczba urodzeń w 2050 r. osiągnie wielkość 19,2 tys. (o 25,9% mniej niż w 2016 r.). Spadek liczby urodzeń obserwowany będzie zarówno w miastach, jak i na wsi, jednak zmieniają się nieco relacje między liczbą urodzeń na terenach miejskich i wiejskich – przewiduje się, że do 2050 r. zmniejszy się udział urodzeń w miastach na rzecz urodzeń na wsi. W ciągu prognozowanego okresu systematyczny spadek liczby urodzeń spodziewany jest w większości powiatów, a w kilku zmiany będą odbywały się w obu kierunkach (wzrosty i spadki). W 2050 r. tylko w powiecie gdańskim poziom urodzeń przekroczy liczbę urodzeń z 2016 r.

Wykres 1.4. Podstawowe wskaźniki demograficzne w województwie pomorskim na tle kraju

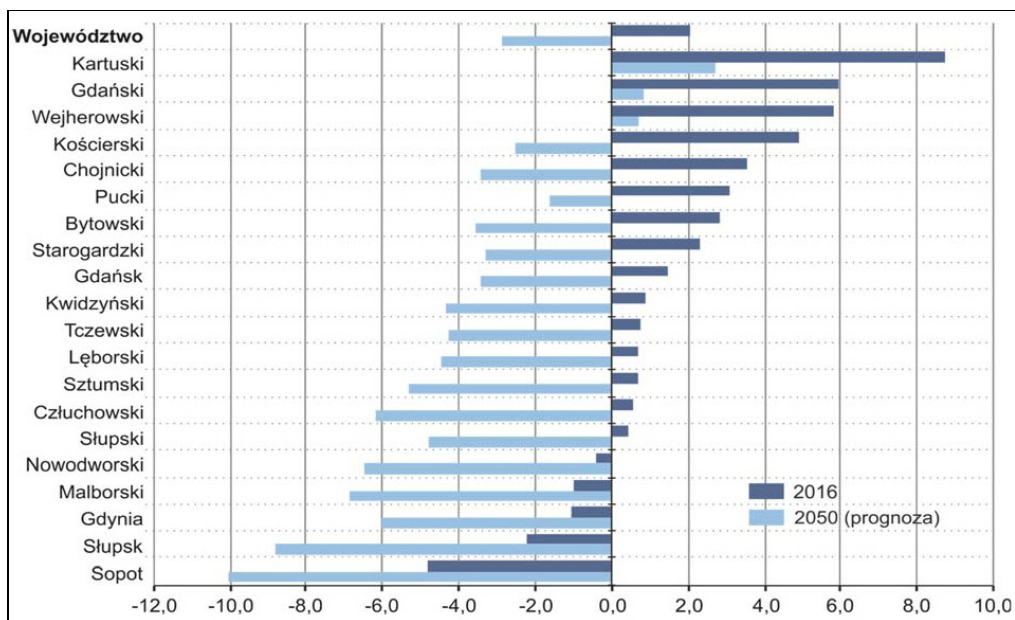
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

Współczynnik urodzeń w województwie pomorskim w 2050 r. wyniesie 8,5 (w 2016 r. – 11,2) i będzie najwyższy spośród wszystkich województw (w miastach wyniesie on 7,9, a na wsi 9,3). W 2050 r. w stosunku do 2016 r. wszystkie powiaty zanotują spadek współczynnika urodzeń, a największy jego spadek notowany będzie w powiecie kościerskim (o 4,5) i kartuskim (o 4,4), a najmniejszy w Sopocie (o 1,1) i powiecie sztumskim (o 1,6). Zgodnie z prognozą w województwie pomorskim do 2044 r. liczba zgonów będzie corocznie wzrastała, natomiast w kolejnych latach będzie zmniejszała się, osiągając w 2050 r. wartość 25,7 tys. (wzrost o 21,4% w stosunku do 2016 r.). W miastach coroczne wzrosty liczby zgonów będą notowane do 2042 r., a na wsi przez cały prognozowany okres. Zmianie ulegnie też relacja między liczbą zgonów w miastach i na wsi. Udział liczby zgonów osób zamieszkałych w miastach w ogólnej liczbie zgonów zmniejszy się, a systematyczny wzrost liczby zgonów przez cały prognozowany okres jest przewidywany w powiecie gdańskim, kartuskim, puckim, a także wejherowskim. W Sopocie prognozowany jest coroczny spadek liczby zgonów. W pozostałych powiatach przez większość prognozowanego okresu notowane będą wzrosty liczby zgonów. **Współczynnik zgonów** w 2050 r. wzrośnie o 2,2 w stosunku do 2016 r. i będzie najniższy w całym kraju (11,3, a w Polsce – 12,6). W 2050 r. w porównaniu z 2016 r. wszystkie powiaty województwa odnotują wzrost współczynnika zgonów, a najwyższy wzrost prognozowany jest w powiecie człuchowskim (o 4,6) i sztumskim (o 4,4) oraz w Słupsku (o 4,4), a najniższy w Gdańsku (o 1,4) oraz powiecie kartuskim i wejherowskim (o 1,6).

Prognozowane zmiany liczby urodzeń i zgonów spowodują, że w województwie pomorskim dodatni **przyrost naturalny** utrzyma się do 2023 r., najdłużej w całym kraju (w Polsce przez cały prognozowany okres będzie utrzymywała się przewaga liczby zgonów nad liczbą urodzeń). W kolejnych latach przyrost naturalny będzie ujemny, osiągając wartość minus 6,5 tys. w 2050 r. (4,7 tys. w 2016 r.). W miastach przez cały prognozowany okres liczba zgonów będzie wyższa od liczby urodzeń i w 2050 r. różnica ta wyniesie 6,1 tys. W 2016 r. sytuacja kształtowała się odmiennie – liczba zgonów była o 1,1 tys. niższa niż liczba urodzeń. Na wsi dodatni przyrost naturalny ma utrzymać się do 2045 r., a w kolejnych latach jest prognozowany niewielki ujemny przyrost naturalny, osiągając w 2050 r. minus 0,4 tys. (3,6 tys. w 2016 r.). Przez cały prognozowany okres w województwie pomorskim dodatni przyrost naturalny (choć z roku na rok coraz mniejszy) utrzyma się w powiecie gdańskim, kartuskim i wejherowskim, natomiast w Gdańsku, Gdyni, Słupsku, Sopocie i powiecie malborskim jest przewidywany ujemny przyrost naturalny. W pozostałych powiatach w początkowych latach prognozuje się dodatni przyrost naturalny (najdłużej do 2034 r. w powiecie puckim), a w kolejnych ujemny. W 2050 r. dodatnia wartość

przyrostu naturalnego na 1000 ludności prognozowana jest w powiecie kartuskim (2,7), gdańskim (0,8) i wejherowskim (0,7). W pozostałych powiatach współczynnik ten będzie ujemny, w tym najniższy w Sopocie (minus 10,1) i Słupsku (minus 8,8).

Wykres 1.5. Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie pomorskim według powiatów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

1.5. Ludność województwa pomorskiego według edukacyjnych grup wieku w 2016 r. i 2050 r.

W 2050 r. w stosunku do 2016 r. w województwie pomorskim prognozuje się spadek liczby ludności w poszczególnych edukacyjnych grupach wieku. W 2016 r. odnotowano 102,9 tys. dzieci w wieku 3–6 lat (4,4% ogólnej liczby ludności województwa), 156,3 tys. dzieci w wieku 7–12 lat (odpowiednio 6,7%), 68,6 tys. osób w wieku 13–15 lat (3,0%), 71,4 tys. osób w wieku 16–18 lat (3,1%) oraz 163,5 tys. osób w wieku 19–24 lat (7,1%). Udziały procentowe osób w poszczególnych edukacyjnych grupach wieku dla Polski kształtowały się podobnie.

W 2050 r. w odniesieniu do 2016 r. największy wzrost liczby ludności we wszystkich edukacyjnych grupach wieku prognozuje się w powiecie gdańskim oraz w powiecie kartuskim. Największy spadek liczby ludności w edukacyjnych grupach wieku prognozowany jest w powiatach: człuchowskim, malborskim i sztumski oraz w Słupsku, tj. w powiatach znajdujących się na obrzeżach województwa, w dużej odległości od Trójmiasta (tab. 1.1.).

Tabela 1.1. Zmiany liczby ludności według edukacyjnych grup wieku i powiatów w 2050 r. w odniesieniu do 2016 r.

Wyszczególnienie	3–6 lat	7–12	13–15	16–18	19–24 lat
	w %				
Województwo	-19,5	-19,7	-9,8	-13,5	-22,0
Powiaty:					
bydowski	-33,5	-32,7	-27,3	-30,5	-38,5
chojnicki	-26,9	-29,9	-20,4	-25,9	-31,4
czyłuchowski	-43,9	-42,3	-39,2	-34,8	-44,9
gdański	17,7	19,1	40,0	35,7	25,4
kartuski	6,7	9,8	20,5	20,4	10,4
kościerski	-27,9	-27,5	-21,3	-19,7	-26,5
kwidzyński	-29,7	-32,7	-25,0	-29,6	-35,3
łęborski	-29,1	-31,1	-24,9	-26,0	-36,5
malborski	-43,4	-43,7	-34,4	-38,8	-43,0
nowodworski	-38,4	-39,2	-31,1	-32,6	-45,3
pucki	-12,6	-12,5	-2,6	-4,2	-11,7
słupski	-28,6	-31,5	-22,2	-28,8	-34,1
starogardzki	-29,2	-30,0	-17,6	-23,3	-31,3
sztumski	-37,1	-39,9	-33,5	-35,1	-45,4
tezewski	-31,2	-33,1	-23,7	-26,9	-31,4
wejherowski	-2,6	1,6	14,8	9,5	1,5
Miasta na prawach powiatu:					
Gdańsk	-15,9	-15,3	-1,7	-5,9	-16,7
Gdynia	-30,3	-30,9	-23,4	-26,8	-32,6
Słupsk	-40,7	-41,9	-35,9	-38,9	-44,7
Sopot	-37,8	-37,7	-31,4	-28,2	-44,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

1.6. Podsumowanie

Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego w 2016 r. na tle kraju jest korzystna. Wpływ na to niewątpliwie ma duża liczba urodzeń (1. miejsce w kraju w przeliczeniu na 1000 ludności w 2016 r.) oraz stosunkowo niska liczba zgonów (3. miejsce od końca w przeliczeniu na 1000 ludności w 2016 r.). Przekłada się to na najwyższy wskaźnik przyrostu naturalnego w Polsce. Podobnie jest ze wskaźnikiem dzietności – w 2016 r. wyniósł 1,506 i był najwyższy w kraju.

W szerszej perspektywie jednak dane te nie wyglądają już tak optymistycznie – wskaźnik dzietności na tym poziomie (z jednej strony najwyższy w kraju, z drugiej – niższy od średniej unijnej) nie gwarantuje zastępowalności pokoleń, dla zapewnienia której wartość wskaźnika powinna oscylować w granicach 2,1. Podobnie przedstawia się sytuacja w przypadku prognozowanych zmian demograficznych w województwie pomorskim – struktura ludności w przyszłości będzie przedstawiać się bardziej korzystnie niż dla kraju, jednak proces starzenia się społeczeństwa również tu będzie zauważalny.

Bibliografia

- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie pomorskim w 2015 r.* (2016), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rocznik Demograficzny 2016* (2016), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polski 2016* (2016), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016* (2016), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk.
- Bank Danych Lokalnych*, Główny Urząd Statystyczny (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> – data dostępu: 07.2017).

Demographic situation of Pomorskie Voivodship – present condition and prospects

Summary

This paper discusses present demographic condition and projected population changes in Pomorskie Voivodship. Due to complex nature of the subject matter, only most important aspects have been analyzed. Some data have been present-

ed also for powiats and in order to better present the regional specifics, selected indicators have been presented against the background of other voivodships.

Data show that demographic situation of Pomorskie Voivodship in 2016 compared favourably with other voivodships, due to a high number of births and relatively low number of deaths, which made the natural growth rate highest in Poland in 2016. Also the total fertility rate was the highest in the country in 2016 (1,506), but as optimistic as it seems, it still doesn't guarantee the generation replacement. The demographic forecast for Pomorskie Voivodship is also better than for the country, but the ageing process is not to be avoided.

Teresa PLENIKOWSKA-ŚLUSARZ

Wydział Zarządzania

Uniwersytet Gdański

2. Specyfika sytuacji demograficznej województwa pomorskiego na tle Polski

2.1. Wstęp

Polska jest krajem zróżnicowanym regionalnie pod względem gospodarczym, społecznym, a także demograficznym. Na sytuację demograficzną wpływa wiele różnorodnych czynników związanych z ruchem naturalnym i migracyjnym. Zmieniają się uwarunkowania ich rozwoju, zmieniają się tendencje. Celem opracowania jest przedstawienie kształtowania głównych aspektów rozwoju demograficznego województwa pomorskiego na tle kraju w okresie 2002–2016. Szczególną uwagę zwrócono na występujące podobieństwa i różnice w kierunkach zmian. Analizę przeprowadzono na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

2.2. Dane ogólne

Województwo pomorskie jest ósmym co do wielkości województwem kraju i zajmuje obszar 18,3 tys. km, tj. 5,8% powierzchni. Obecnie województwo pomorskie zamieszkuje 2,3 mln mieszkańców (stan na dzień 31.12.2016 r.), co stanowi 6,0% ogółu ludności Polski. Przeciętna gęstość zaludnienia w kraju wynosi 123 osoby na km², a województwo pomorskie jest szóstym pod tym względem województwem z gęstością wynoszącą 126 osób na km². Województwo pomorskie charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem skupienia ludności w miastach. Współczynnik urbanizacji wynosi 64,2% (stan na dzień 31.12.2016 r.), przy średniej krajowej 60,2%. Najwyższy poziom urbanizacji występuje w województwie śląskim – 77,0%, a najniższy w podkarpackim – 41,2%, województwo pomorskie zajmuje 6 miejsce. W ostatnich latach zarówno w Polsce, jak i w województwie pomorskim obserwuje się proces dezurbanizacji, którego tempo jest powolne, a nieco większe w województwie pomorskim. W ciągu minionych dziesięciu lat udział ludności mieszkającej w miastach w województwie pomorskim obniżył się o ok. 3 pkt.

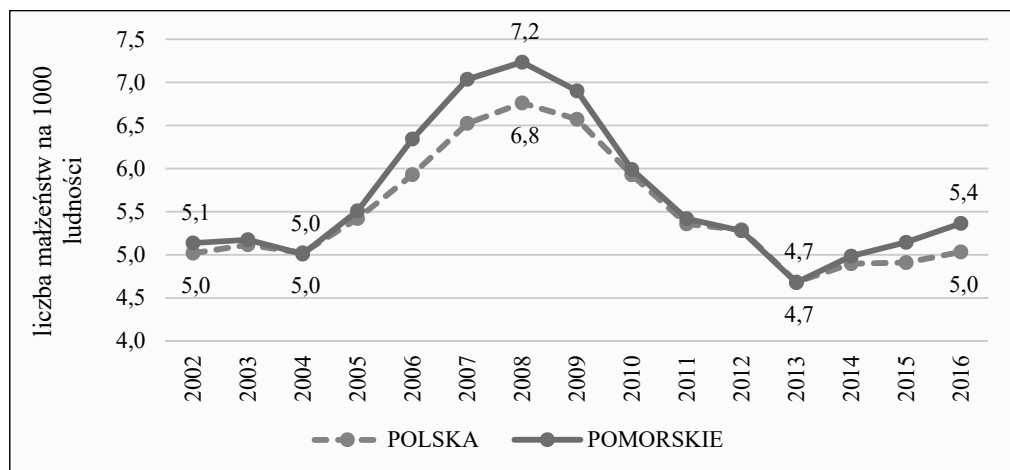
proc., zaś w Polsce o ok. 1 pkt. proc. W strukturze populacji według płci obserwuje się przewagę kobiet. Współczynnik feminizacji, tj. liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn wynosi obecnie w województwie pomorskim 105 – to poniżej średniej krajowej wynoszącej 107. Niższy współczynnik feminizacji odnotowano tylko w dwóch województwach: warmińsko-mazurskim i podkarpackim – 104. Najwyższy współczynnik charakteryzuje województwo łódzkie – 110.

2.3. Małżeństwa i rozwody

W 2016 r. w województwie pomorskim zawarto ok. 12 tys. związków małżeńskich, tj. 6,4% wszystkich w kraju. Współczynnik zawierania małżeństw jest najwyższy w Polsce. Na 1000 ludności przypadało 5,4 nowo zawartych małżeństw. Różnice w natężeniu zawierania małżeństw między województwami nie są duże, bowiem najniższy poziom wskaźnika 4,7‰ wystąpił w województwie warmińsko-mazurskim i łódzkim. Przeciętnie w kraju na 1000 ludności przypadało 5 nowo zawartych małżeństw.

Zmiany wskaźnika małżeństw w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.1.

Wykres 2.1. Współczynnik zawierania małżeństw w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2016

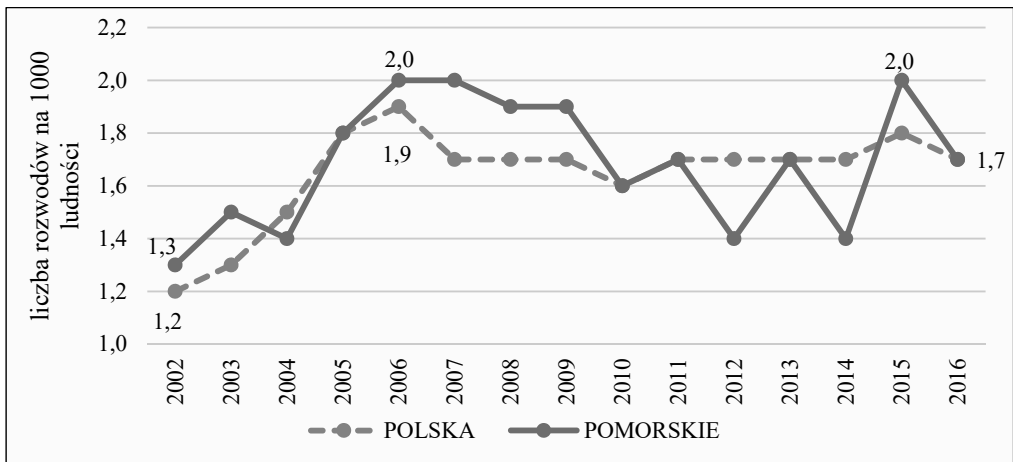

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Ogólne kierunki zmian wskaźnika małżeńskości w województwie pomorskim były takie same jak w Polsce, przy czym zawsze kształtował się on na wyższym bądź na tym samym poziomie. W okresie objętym badaniem najwyższy poziom wystąpił w roku 2008 i wynosił 7,2‰ i 6,8‰ odpowiednio w województwie pomorskim i w Polsce, zaś największe różnice pojawiły się w okresie 2006–2008. Najniższy poziom natężenia zawierania związków małżeńskich był w 2013 r., i od tego roku obserwuje się powolny wzrost.

Pod względem liczby rozwodów przypadających na 1000 ludności województwo pomorskie jest na 7 miejscu. Wartość wskaźnika w 2016 r. wynosiła 1,7‰ i była taka sama jak przeciętnie w kraju i nie dużo niższa niż w województwach o najwyższym natężeniu, tj. warmińsko-mazurskim i lubuskim, gdzie wynosiła 1,9‰. Najniższy poziom natężenia rozwodów wystąpił w województwie podkarpackim – 1,2‰. Zmiany wskaźnika rozwodów w pomorskim i w Polsce przedstawia wykres 2.2.

Wykres 2.2. Współczynnik rozwodów w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2016

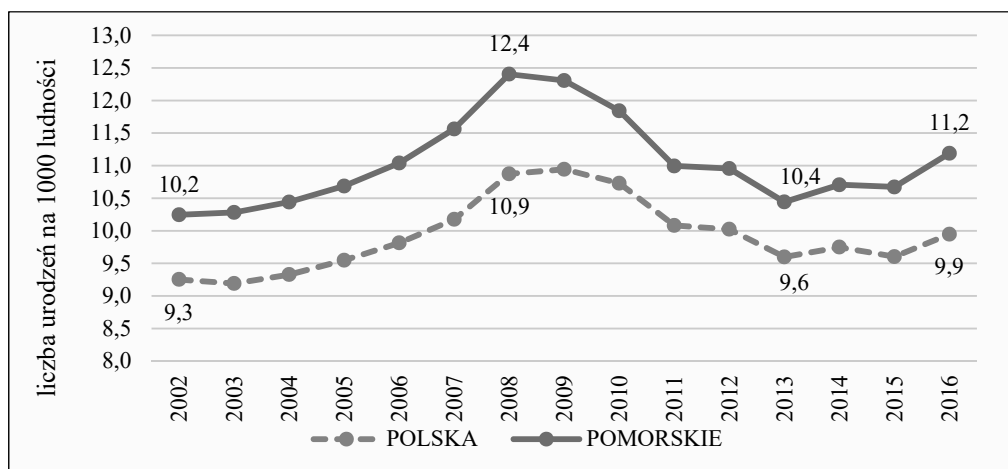
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

W analizowanym okresie w województwie pomorskim różnice w natężeniu rozwodów w stosunku do przeciętnej w kraju nie były duże (do 0,3 pkt. promilowego), zaś kierunki zmian zasadniczo zbliżone.

2.4. Urodzenia

W 2016 r. w województwie pomorskim urodziło się 25,9 tys. dzieci, to jest 6,8% wszystkich urodzeń w kraju. Współczynnik urodzeń jest najwyższy w Polsce – wynosi 11,2 urodzenia na 1000 ludności. W województwie świętokrzyskim było niespełna 9 urodzeń na 1000 ludności, zaś przeciętna w kraju to 10. Należy podkreślić, że województwo pomorskie jest regionem wewnątrznie zróżnicowanym zarówno pod względem natężenia urodzeń, jak i oczywiście wszystkich innych wskaźników. W przypadku omawianego wskaźnika należy szczególnie podkreślić, że w powiecie kartuskim, w którym natężenie urodzeń wynosi 14,5‰ i jest nie tylko najwyższe w województwie, ale od lat również najwyższe w kraju. Zmiany wskaźnika urodzeń w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.3.

Wykres 2.3. Współczynnik urodzeń w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2016

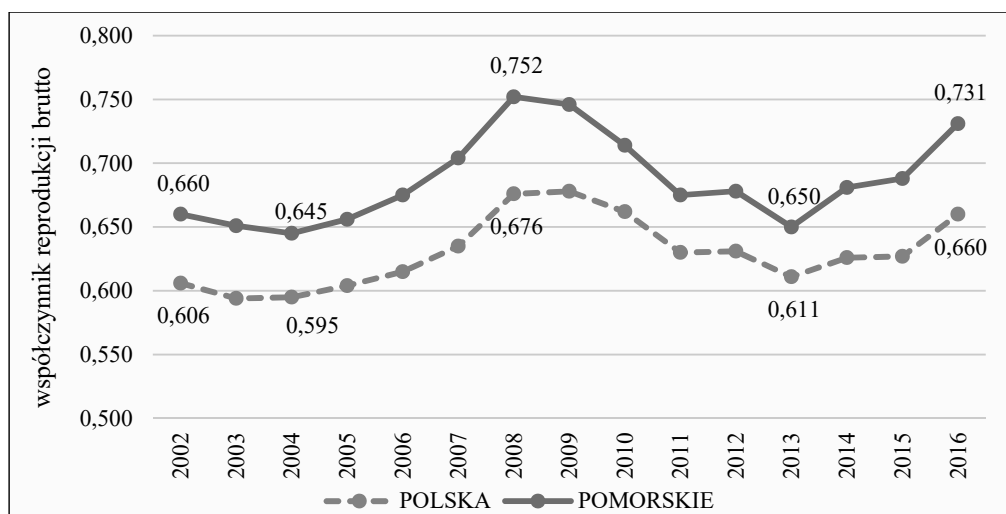
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

W badanym okresie w województwie pomorskim na 1000 ludności liczba urodzeń żywych wynosiła od 10,2 do 12,4. Najniższy poziom jest charakterystyczny dla lat początkowych. W kolejnych latach obserwowano wzrost wskaźnika urodzeń i najwyższy poziom wystąpił w 2008 r. W latach następnych do 2013 r. następował spadek. Poziom w roku 2013 był o 0,2 pkt. promilowego wyższy niż w roku 2002. Kolejne lata charakteryzuje tendencja rosnąca. Kierunki zmian natężenia urodzeń były w badanym okresie takie same jak w Pol-

sce, przy czym w województwie wartość współczynnika kształtowała się zawsze na poziomie o ok. 0,8–1,5 pkt. promilowego wyższym. Największa różnica wystąpiła w latach roku 2007–2009.

O zastępowalności pokoleń informują współczynniki dzietności i reprodukcji. Współczynnik dzietności to liczba urodzeń żywych przypadających na 1 kobietę w wieku rozrodczym, a współczynnik reprodukcji brutto to liczba urodzonych dziewczynek przez 1 kobietę w wieku rozrodczym. Ich poziom w województwie pomorskim wynosił w 2016 r. odpowiednio 1,506 i 0,731 i był najwyższy w kraju, choć nie mniej kształtował się na poziomie dużo niższym od tego, który by tę zastępowalność gwarantował. Najniższy poziom współczynnika dzietności i reprodukcji brutto wystąpił w województwie opolskim i wynosił odpowiednio 1,201 i 0,585. Zmiany wskaźnika reprodukcji brutto w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.4.

Wykres 2.4. Współczynnik reprodukcji brutto w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

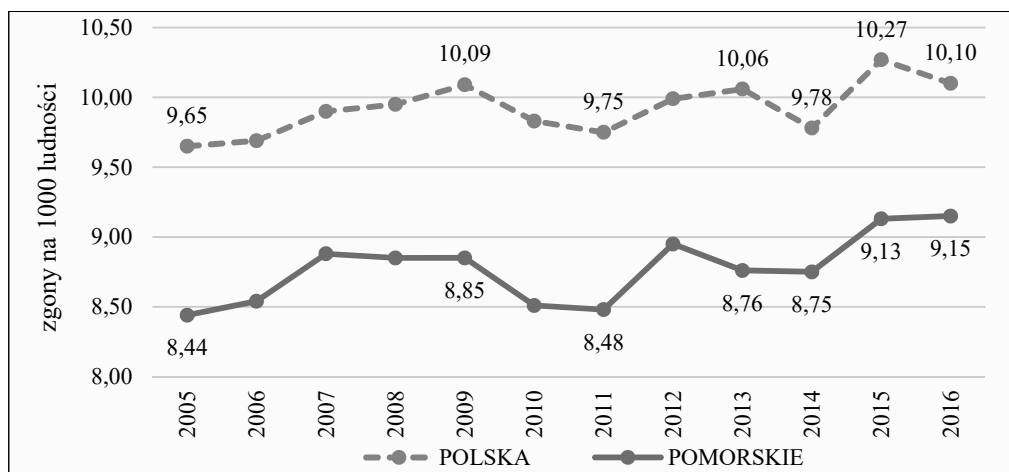
Zmiany poziomu współczynnika reprodukcji brutto zarówno w województwie pomorskim, jak i w kraju było podobne do współczynnika urodzeń. Główne prawidłowości to: wzrost w okresie 2004–2008, spadek do 2013 roku i wzrost w latach ostatnich oraz wyższy poziom współczynnika w województwie pomorskim. Średni numer urodzonego w 2015 r. w województwie dziecka wynosił 1,79 i był nieco wyższy niż w kraju (1,73) oraz bardzo zbliżony do poziomu w województwie warmińsko-mazurskim, w województwie o najwyż-

szym poziomie. Najniższy średni numer urodzenia wystąpił w województwie dolnośląskim, gdzie wynosił 1,65.

2.5. Umieralność i trwanie życia

W 2016 r. liczba zgonów w województwie pomorskim wynosiła 21,1 tys., co stanowiło 5,4% zgonów w kraju. Należy podkreślić, że w województwie pomorskim liczba zgonów w stosunku do liczby urodzeń była w niższa, zaś w Polsce wyższa. W 2016 r. w województwie na 1000 ludności przypadało 9,15 zgonów, a średnio w kraju 10,10. Jest to jeden z najniższych poziomów, bowiem województwo pomorskie jest trzecim w kolejności województwem pod względem natężenia zgonów. Różnica w stosunku do województwa podkarpackiego, charakteryzującego się najniższym poziomem natężenia zgonów (8,98) jest niewielka. Największe natężenie zgonów wystąpiło w województwie łódzkim – 12,40%. Zmiany wskaźnika natężenia zgonów w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.5.

Wykres 2.5. Współczynnik zgonów w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2005–2016

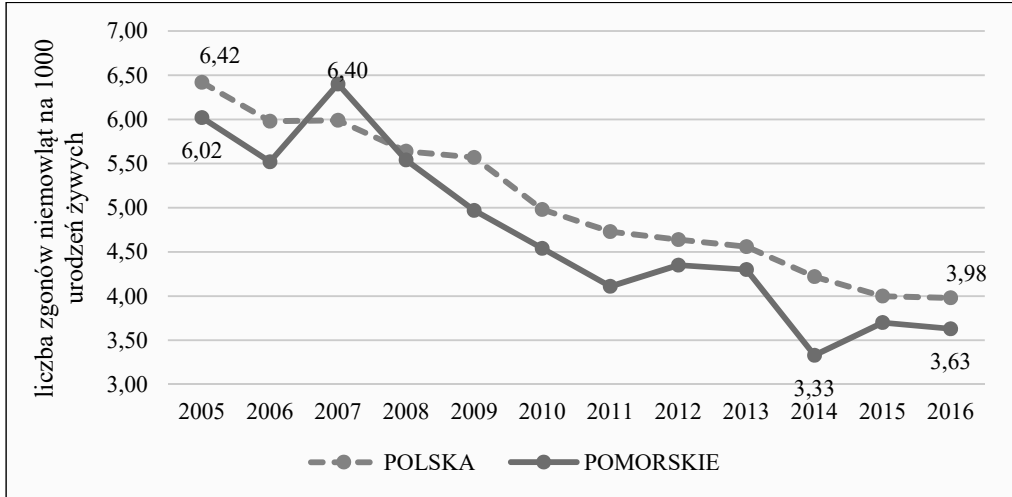

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Wartość współczynnika zgonów wynosiła w badanym okresie w województwie pomorskim od 9,65‰ do 10,27‰, natomiast w Polsce od 8,44‰ do 9,15‰. Najwyższe natężenie zgonów, tak w województwie, jak i w kraju, wystąpiło w dwóch ostatnich latach badanego okresu, co może być skutkiem starzenia się ludności. Zarówno w województwie pomorskim, jak i w Pol-

sce, zmiany w natężeniu zgonów w badanym okresie nie były duże, a kierunki zmian niemal takie same. Wartość współczynnika w województwie kształtowała się zawsze na poziomie o 1–1,3 pkt. promilowego niższego niż w kraju.

Wykres 2.6. Współczynnik zgonów niemowląt w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2005–2016

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

Poszczególne grupy wiekowe charakteryzują się różnym natężeniem zgonów. Prawidłowością jest, że wraz z wiekiem obserwuje się początkowo spadek, a następnie wzrost natężenia zgonów. Szczególną uwagę zwraca się na natężenie zgonów niemowląt mierzone ilorazem liczby zgonów niemowląt i liczby urodzeń żywych w danym okresie w przeliczeniu na 1000 urodzeń żywych. Wynika to z faktu, że wskaźnik ten w sposób syntetyczny odzwierciedla stan zdrowia społeczeństwa i poziom świadczeń zdrowotnych. Spadek zgonów niemowląt świadczy m.in. o poprawie poziomu życia, rozwoju zachowań prozdrowotnych kobiet w ciąży, rozwoju medycyny w kierunku poprawy jakości opieki medycznej w związku z ciążą, porodem i położeniem. W 2016 r. na 1000 urodzeń żywych w województwie pomorskim przypadają 3,63 zgonu niemowląt. Jest to poziom nieco niższy niż przeciętna w kraju – 3,98 i województwo pomorskie jest na 5 miejscu. Różnica w stosunku do województwa o najniższym poziomie nie jest duża (mazowieckie – 3,27), za to wyraźna w stosunku do województwa lubelskiego, województwa o najwyższym natężeniu zgonów

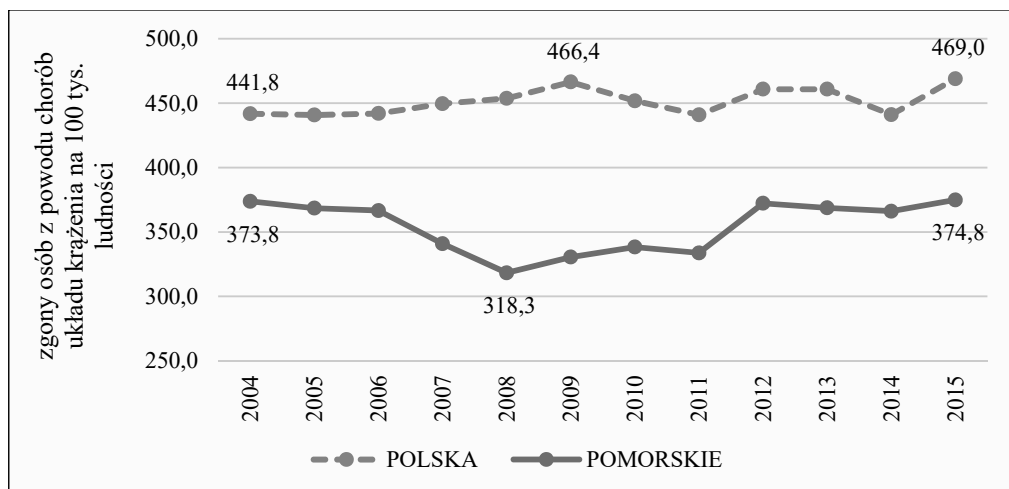
niemowląt – 5,86. Zmiany wskaźnika natężenia zgonów niemowląt w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.6.

W województwie pomorskim wartość współczynnika obniżyła się z 6,02‰ w 2005 r. do 3,33‰ w 2014 r. W kolejnych latach obserwowano nieznaczny wzrost. W Polsce tendencja malejąca wystąpiła w całym okresie objętym badaniem i z wyjątkiem 2007 r. natężenie zgonów niemowląt kształtowało się na poziomie wyższym niż w województwie pomorskim.

Głównymi przyczynami zgonów w Polsce są choroby układu krążenia i nowotwory, z powodu których umiera ok. 70% osób. W 2015 r. na każde 100 tys. ludności w województwie pomorskim z powodu chorób układu krążenia umarło 375 osób. Jest to najniższy poziom w kraju. W Polsce na każde 100 tys. mieszkańców umiera o ok. 100 osób więcej, a w województwie świętokrzyskim o 260 osób więcej.

Zmiany natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.7.

Wykres 2.7. Natężenie zgonów z powodu chorób układu krążenia w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2004–2015

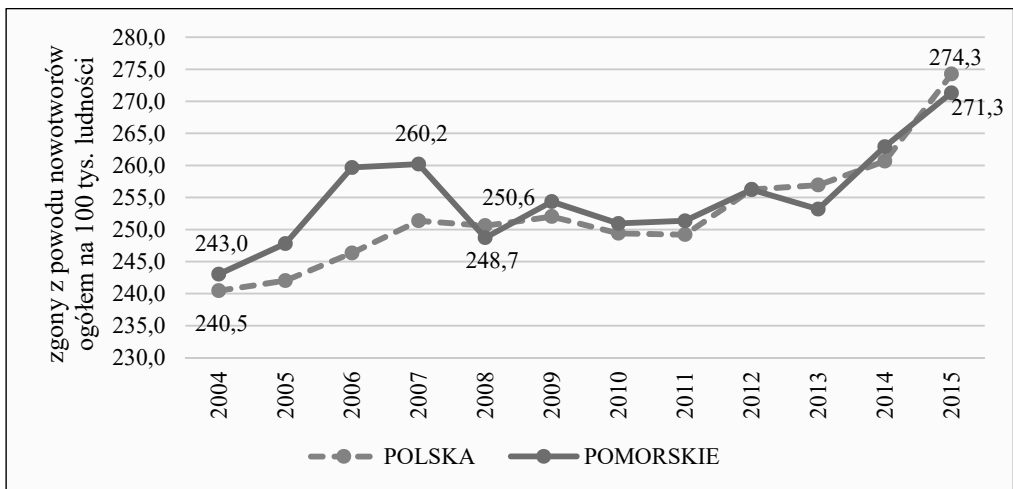
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

W całym analizowanym okresie liczba zgonów z powodu chorób układu krążenia w województwie pomorskim kształtowała się na poziomie niższym niż w kraju od 68 do 135 osób na 100 tys. ludności. Największe różnice wystąpiły w środkowych latach badanego okresu: 2007–2011. Zwracają uwagę podokresy różniące się kierunkami zmian. W latach 2006–2008 w kraju wystąpił wzrost

natężenia, w województwie pomorskim spadek, a w r. 2010 nastąpiła przeciwna tendencja. W Polsce od 2009 r. natężenie zgonów w tej grupie przyczyn kształtuje się mniej więcej na stałym poziomie, zaś w województwie od 2008 r. jest niepokojąca wyraźna tendencja rosnąca.

Choroby nowotworowe od wielu lat stanowią w Polsce drugą przyczynę zgonów, w wyniku której następuje rocznie 25% wszystkich zgonów. W 2015 r. na każde 100 tys. ludności przypadały w Polsce 274 zgony, zaś w województwie pomorskim 271 zgonów i była to 9 pozycja. Najwięcej zgonów z powodu nowotworów odnotowano w województwie łódzkim – 314, najmniej w województwie podkarpackim – 211. Dysproporcje są znaczące. Zmiany natężenia zgonów z powodu nowotworów w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.8.

Wykres 2.8. Natężenie zgonów z powodu nowotworów w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2004–2015

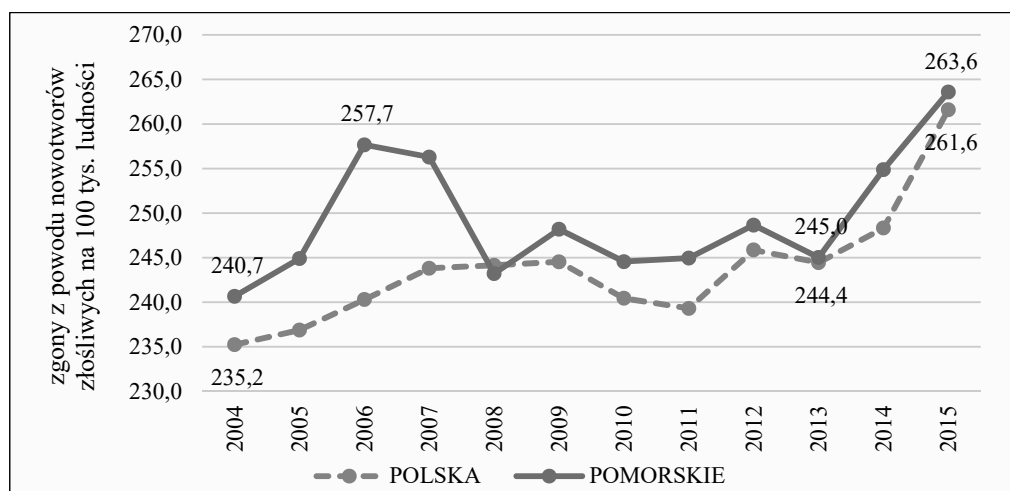

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

W całym analizowanym okresie natężenie zgonów z powodu nowotworów w województwie pomorskim kształtowało się na poziomie wyższym niż w Polsce i największe różnice wystąpiły w początkowych latach okresu. W kraju w całym okresie, a w województwie od 2008 r. (z nielicznymi wyjątkami), obserwowano wzrost natężenia. W 2015 r. w porównaniu z 2008 r. w województwie pomorskim natężenie zgonów z powodu nowotworów było wyższe o 22,6 osoby na 100 tys. ludności, tj. o 9,1%, zaś w Polsce odpowiednio o 23,7 osoby i 9,5%.

Również niekorzystanie – jak natężenie zgonów z powodu nowotworów w województwie pomorskim – kształtuje się natężenie zgonów z powodu nowotworów złośliwych. W 2015 r. na 100 tys. ludności przypadały 264 zgony. Jest to 9 miejsce w kraju, z niewielką różnicą do przeciętnej, ale na poziomie o 50 zgonów na 100 tys. mieszkańców wyższym niż w województwie o najniższym natężeniu, czyli województwie podkarpackim i zaledwie o 30 zgonów niższym niż w województwie łódzkim, województwie o największym natężeniu zgonów z powodu nowotworów złośliwych. Zmiany natężenia zgonów z powodu nowotworów w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.9.

Wykres 2.9. Natężenie zgonów z powodu nowotworów złośliwych w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2004–2015

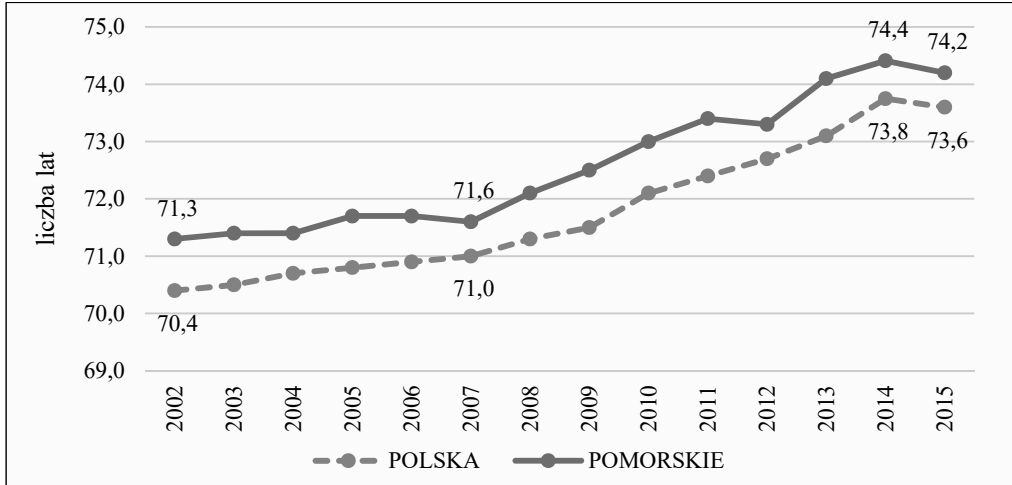
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

Z wyjątkiem roku 2008 w całym okresie natężenie zgonów z powodu nowotworów złośliwych w województwie pomorskim kształtowało się na poziomie wyższym niż w Polsce, zaś największe różnice wystąpiły w początkowych latach okresu. Po okresie stabilizacji natężenia w latach 2008–2013 zarówno w kraju, jak i w województwie obserwowano wzrost natężenia. W 2015 r. w porównaniu z 2013 r. w województwie pomorskim natężenie zgonów z powodu nowotworów złośliwych było wyższe o 18,6 osoby na 100 tys. ludności, tj. o 7,6 %, zaś w Polsce odpowiednio o 17,2 osoby i 7,0%.

Syntetycznie zmiany w umieralności całej zbiorowości ujmując przeciętne dalsze trwanie życia. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej w województwie pomorskim w 2015 r. wynosiło 74,2 roku (3 miejsce) i było to

przeciętnie dłuższe niż w kraju o około pół roku i o 2,8 roku niż w województwie łódzkim (ostatnie miejsce), ale o rok krótsze niż w województwie małopolskim (pierwsze miejsce). Zmiany długości trwania życia mężczyzn w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.10.

Wykres 2.10. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci męskiej w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2015

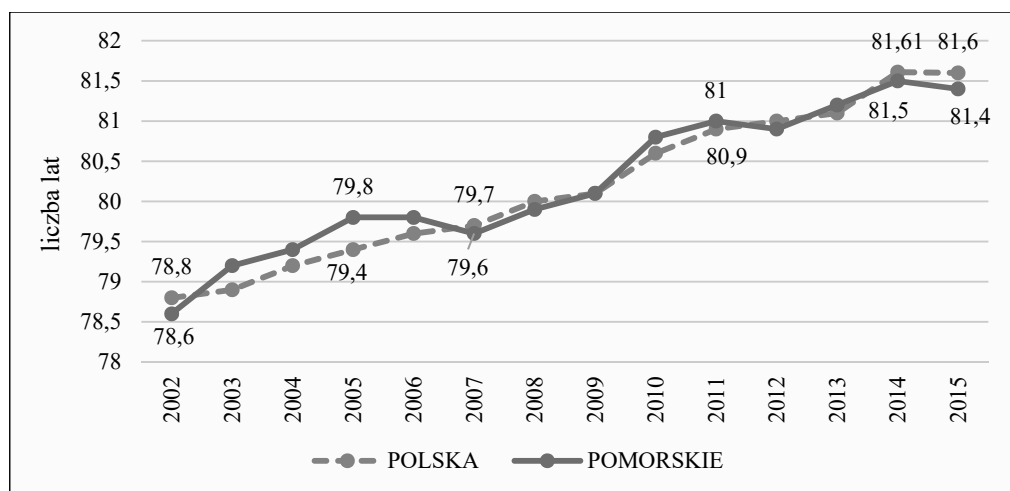

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bd1.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

Przeciętne trwanie życia mężczyzn w 2014 r. w porównaniu z rokiem 2002 wydłużyło się w województwie pomorskim o 3,1 roku, zaś w Polsce o 3,4 roku. Zarówno w województwie pomorskim, jak i w kraju większe roczne przyrosty wystąpiły po 2007 r. niż przed rokiem 2007. W 2015 r. pojawiło się niewielkie skrócenie trwania życia wynoszące w województwie pomorskim i w kraju 0,2 roku.

Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci żeńskiej w województwie pomorskim i w Polsce było dłuższe niż noworodka płci męskiej. Większe różnice w długości trwania życia kobiet i mężczyzn obserwowano w Polsce – średnio 8,5 roku niż w województwie pomorskim – średnio 7,2 roku. W województwie pomorskim w 2015 r. wynosiło 81,6 roku (7 miejsce). Było to przeciętnie krótsze niż w kraju o 0,2 roku i o 1,2 roku niż w województwie podlaskim (pierwsze miejsce) ale o 1,1 roku dłuższe niż w województwie śląskim (ostatnie miejsce). Zmiany długości trwania życia kobiet w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.11.

Wykres 2.11. Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka płci żeńskiej w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2015

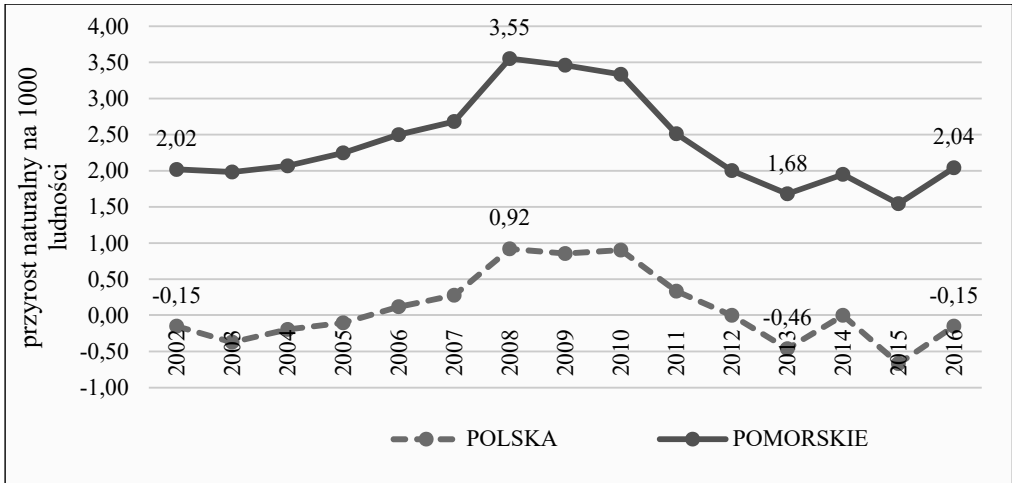
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

Dłuższe trwanie życia kobiet w Polsce niż w województwie nie jest prawidłowością charakterystyczną dla całego okresu. Bywały podokresy, kiedy sytuacja była przeciwna, szczególnie w latach 2003–2006. Przeciętne dalsze trwanie życia ulega wydłużeniu w zbliżonym tempie. Przeciętne trwanie życia kobiet w 2014 r. w porównaniu z rokiem 2002 wydłużyło się w województwie pomorskim o 2,9 roku, zaś w Polsce o 2,8 roku. Zarówno w województwie pomorskim, jak i w kraju większe przyrosty odnotowano u mężczyzn. W 2015 r. w województwie pomorskim wystąpiło niewielkie skrócenie trwania życia wynoszące 0,1 roku, zaś w kraju kształtowało się na poziomie roku poprzedniego.

2.6. Przyrost naturalny, migracyjny i rzeczywisty

Zmiany w rzeczywistych zmianach liczby ludności są wypadkową przyrostu naturalnego i migracyjnego. Wysokie natężenie urodzeń i niskie zgonów w województwie pomorskim daje w efekcie wysoką wartość współczynnika przyrostu naturalnego. Współczynnik ten w 2016 r. wynosił 2,0‰ i był najwyższy w Polsce. Województwo pomorskie było jednym z pięciu województw o dodatnim przyroście naturalnym oprócz województwa małopolskiego, wielkopolskiego, mazowieckiego i podkarpackiego. Zmiany wielkości przyrostu naturalnego w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.12.

Wykres 2.12. Przyrost naturalny w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

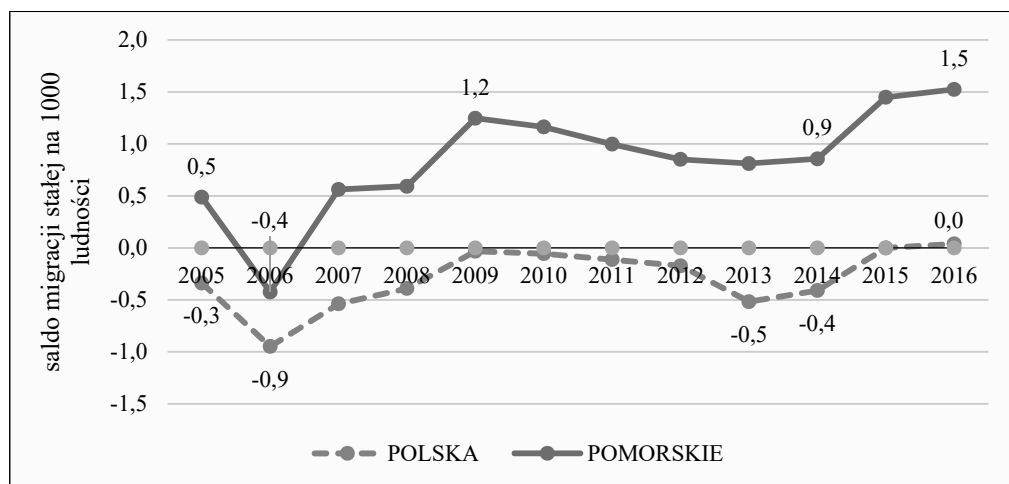
Kierunki zmian współczynnika przyrostu naturalnego w województwie pomorskim w badanym okresie były takie same jak w Polsce: wzrost wartości do 2008 r., następnie tendencja spadkowa do 2013 r. i wahania w latach ostatnich. Wartość współczynnika w pomorskim w żadnym roku z badanego okresu nie była ujemna i kształtowała się zawsze na poziomie wyższym niż wartość współczynnika przyrostu naturalnego w Polsce o 22,6 pkt. promilowego. Większe różnice charakteryzowały pierwszą połowę badanego okresu.

Istotnym składnikiem zmian w rzeczywistej liczbie ludności jest saldo migracji. Jednocześnie saldo migracji ogółem (wewnętrznej i zewnętrznej) na pobyt stały jest miarą, która najogólniej obrazuje zmiany w ruchu wędrownym. W 2016 r. w Polsce saldo migracji było zbliżone do poziomu zerowego, zaś w województwie pomorskim odnotowano saldo dodatnie, z wartością 1,5‰ – dającą drugą po województwie mazowieckim pozycję. Wartość współczynnika w województwie mazowieckim wynosiła 2,4‰, a w województwie warmińsko-mazurskim, w którym saldo migracji było na najniższym poziomie –2,1‰. Od 2007 r. jedynie województwo pomorskie obok mazowieckiego, małopolskiego i wielkopolskiego nie miały ujemnego salda migracyjnego. Zmiany wielkości współczynnika migracji na pobyt stały w województwie i w Polsce przedstawia wykres 2.13.

Najniższą wartość współczynnika migracji ogółem na pobyt stały odnotowano w 2006 r., a najwyższą w 2016 r. Wartość współczynnika w województwie pomorskim jedynie w 2006 r. była ujemna, natomiast w Polsce dodatnia. Kie-

runki zmian w województwie pomorskim w badanym okresie były takie same jak w Polsce: spadek w 2008 r., wzrost do 2009 r., następnie spadek do 2013 r. a następnie tendencja spadkowa do 2013 r. i wahania w latach ostatnich.

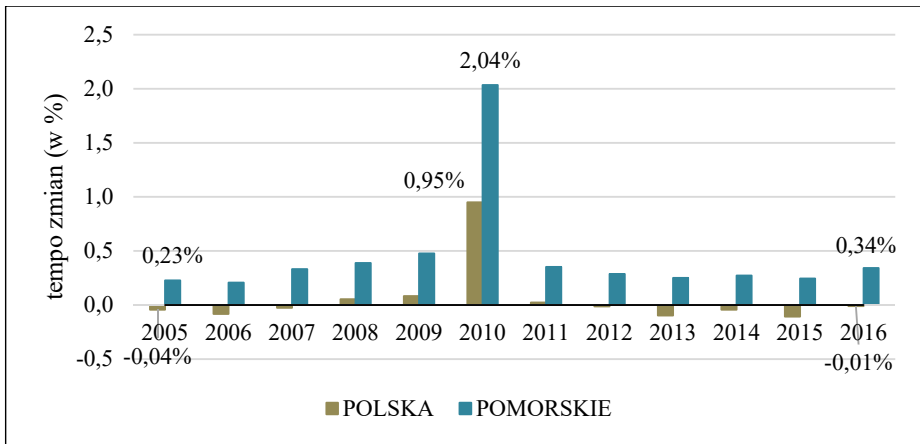
Wykres 2.13. Saldo migracji stałej na 1000 ludności w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2005–2016

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

Kształtowanie się tempa zmian liczby ludności w województwie pomorskim i w Polsce przedstawia wykres 2.14.

W latach 2005–2016 w województwie pomorskim następuje wzrost liczby mieszkańców. Wskaźnik przyrostu rzeczywistego ma wartość dodatnią. W tym czasie średnia wartość krajowa była bliska zera – najczęściej odnotowywano nieznaczny ubytek ludności. W większości województw w tym okresie odnotowano ubytek ludności. Na zmiany w rzeczywistej liczbie ludności uwzględniające zarówno przyrost naturalny, jak i saldo migracji często istotniejszy wpływ ma jeden z elementów. W województwie w całym badanym okresie głównym czynnikiem wzrostu liczby ludności był dodatni przyrost naturalny. W Polsce zmiany liczby ludności wynikające głównie ze zmian w ruchu naturalnym następowały w latach 2008–2011 oraz w 2016 r., w pozostałych latach kształtowała je głównie wielkość salda migracji. Z wcześniej przedstawionych analiz wynika, że 2010 r. nie wyróżniał się zarówno pod względem dynamiki przyrostu naturalnego oraz migracyjnego. Obserwowana skokowa zmiana przyrostu rzeczywistego jest wynikiem korekty liczby ludności na podstawie danych ostatniego NSP.

Wykres 2.14. Tempo zmian liczby ludności w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2005–2016

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/>.

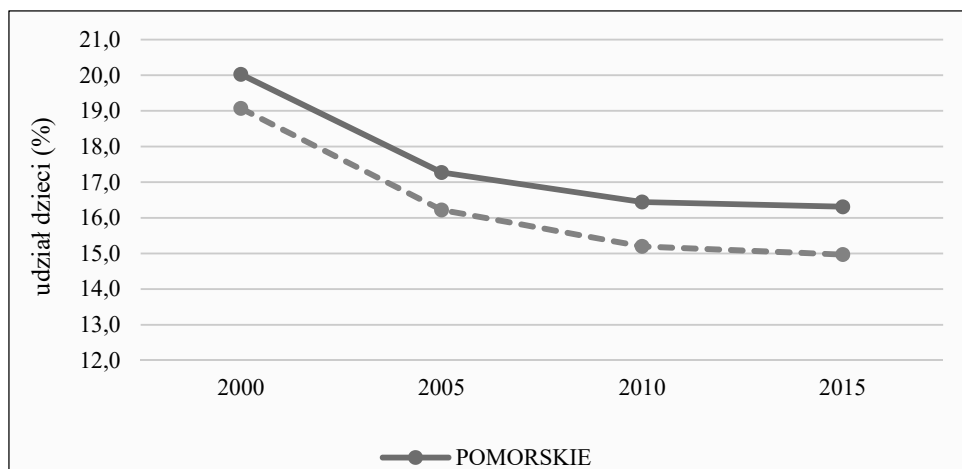
2.7. Struktura ludności według wieku (kryterium biologiczne), proces starzenia się ludności

Kierując się właściwościami biologicznymi populacji i szerokim podziałem, wyodrębnia się trzy grupy wiekowe: dzieci (0–14 lat), dorosłych (15–64 lat) i starszych (65 lat i więcej) (Holzer 2003). Zależności ilościowe między tymi grupami pozwalają zarówno określić istniejące relacje międzypokoleniowe, jak i ocenić stopień zaawansowania starości demograficznej. Liczbę i strukturę ludności według wieku warunkuje jednocześnie liczba urodzeń, liczba zgonów oraz liczba i struktura wiekowa migrantów. Jednocześnie to struktura według wieku kształtuje natężenie małżeństw, urodzeń i zgonów.

W 2016 r. w województwie pomorskim dzieci stanowiły 16,4%, osoby dorosłe 68,3%, zaś osoby starsze 15,3%. W kraju udział osób w grupach wiekowych wynosił odpowiednio 15,0%, 68,6% i 16,4%. Pod względem liczby dzieci województwo pomorskie było na pierwszym miejscu ludności, najmniej dzieci było w województwie opolskim – 13,1%, a przeciętnie w kraju 15,0%. Udział osób dorosłych jest zbliżony do poziomu krajowego. Najwyższy udział miało województwo warmińsko-mazurskie – 70,0%, najniższy zaś mazowieckie – 67,4%. Pod względem udziału osób starszych wśród mieszkańców województwo pomorskie znajdowało się na 3. miejscu. Na pierwszym miejscu, z najmniejszą liczbą osób w wieku 65 lat lub więcej, było województwo warmińsko-mazurskie – 14,7%, a na ostatnim województwo łódzkie – 18,3%.

Zarówno w województwie pomorskim, jak i w Polsce następuje zauważalny spadek udziału dzieci. Zmiany udziału przedstawia wykres 2.15.

Wykres 2.15. Udział dzieci w ogólnej liczbie ludności w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2000–2015

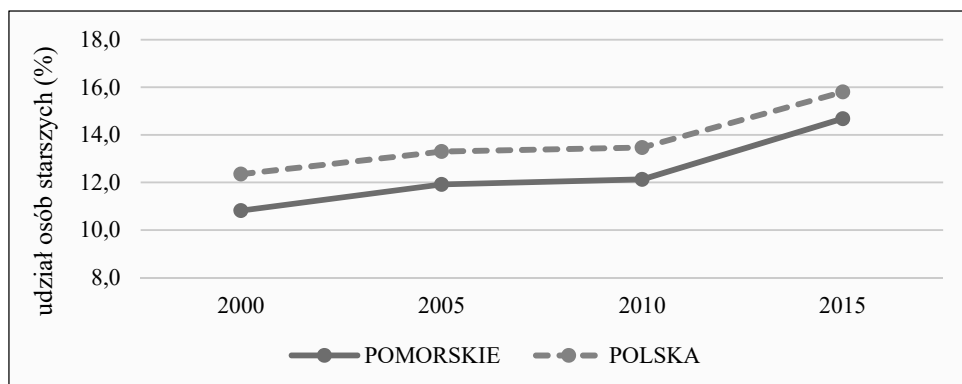

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Spadek udziału następuje w zbliżonym tempie. W województwie pomorskim obniżył się z 20,0% do 16,3%, zaś w Polsce z 19,1% do 15,0%.

Odmienne tendencje i odmienne relacje wystąpiły w zmianie udziału osób mających 65 lat lub więcej. Przedstawia je wykres 2.16.

Wykres 2.16. Udział osób starszych w ogólnej liczbie ludności w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2000–2015

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Udział osób starszych w województwie pomorskim zwiększył się z 10,8% do 14,7%, natomiast w Polsce z 12,4% do 15,8% odpowiednio w 2000 i 2015 r.

Do pomiaru zaawansowania oraz dynamiki procesu starzenia się ludności jest wykorzystywanych wiele mierników. Najbardziej popularne są miary oparte na ustalonym progu starości wyznaczanym wiekiem chronologicznym (kalendaryzowym). Dyskusyjna jest oczywiście kwestia ustalenia granicy wieku oddzielającej subpopulację młodszą od starszej. Granica 65 lat jest powszechnie przyjmowaną zarówno w publikacjach źródłowych, jak i w opracowaniach analitycznych. Postępujący proces starzenia się ludności wielu krajów nie spowodował zasadniczych zmian poglądów w sprawie granicy wieku, od której należy liczyć starość demograficzną. Biologiczne kryterium uznające wiek 65 lat (czasami 60 lat) jako graniczny wynika z dostępności i jakości danych. Najczęściej stosowaną miarą zaawansowania procesu starzenia jest współczynnik starości demograficznej obliczony jako iloraz liczby osób w starszym wieku przez ogólną liczebność populacji, czyli omówiony wyżej udział ludności w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności. Wadą takiego podejścia jest brak uwzględnienia warunków umieralności, jak i brak odwołania do czasu pozostałego do przeżycia. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn mających 65 lat lub więcej w Polsce w 2002 r. wynosiło 14,1 roku, w 2010 r. – 15,1 roku, a w 2015 r. – 15,7 roku. W województwie pomorskim czas dalszego trwania życia mężczyzn w tym wieku wynosił odpowiednio 14,5, 15,4 i 15,9. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet mających 65 lat lub więcej w Polsce w 2002 roku wynosiło 18,0 lat, w 2010 -19,4 roku a w 2015 – 20,1 roku, w województwie pomorskim czas dalszego trwania życia kobiet w tym wieku wynosił odpowiednio 18,1 19,5 i 19,9. Wynika zatem, że w porównaniu z Polską, w pomorskim udział osób mających 65 lat lub więcej jest mniejszy, zwiększa się nieco wolniej i wolniej wydłuża się przeciętne dalsze trwania życia tej grupy osób.

Inną wadą współczynnika starości demograficznej, szczególnie w analizach porównawczych w czasie i przestrzeni, jest brak odniesienia do rozkładu udziałów poszczególnych grup wieku. Nie daje możliwości porównania tempa starzenia się ludności. Wzrost udziału osób starszych może zachodzić przy różnokierunkowych zmianach w udziale pozostałych grup wiekowych. Ukazuje je współczynnik starzenia (Długosz 1998), w którym zmiana udziału osób starszych jest korygowana zmianą (spadkiem) udziału dzieci:

$$W_{SD} = [U(0-14)_t - U(0-14)_{t+n}] + [U(65+)_{t+n} - U(65+)_t]$$

gdzie:

$U(0-14)_t$ – udział osób w wieku od 0 do 14 lat w okresie t,

$U(0-14)_{t+n}$ – udział osób w wieku od 0 do 14 lat w okresie t+n,

$U(65+)_t$ – udział osób w wieku 65lat lub więcej w okresie t ,

$U(65+)_{t+n}$ – udział osób w wieku 65lat lub więcej w okresie $t+n$.

Wartość współczynnika jest większa, jeżeli wzrostowi udziału osób starszych towarzyszy spadek udziału dzieci. Im wartość współczynnika bardziej odbiega od 0, tym proces starzenia jest bardziej intensywny.

Kształtowanie się współczynnika starzenia demograficznego w podokresach objętych prognozą przedstawia tabela 2.1.

Tabela 2.1. Współczynnik starzenia demograficznego w Polsce i w województwie pomorskim w latach 2000–2015

OKRES	POMORSKIE	POLSKA
2000–2015	7,6	7,6
2000–2005	3,9	3,8
2005–2010	1,0	1,2
2010–2015	2,7	2,6

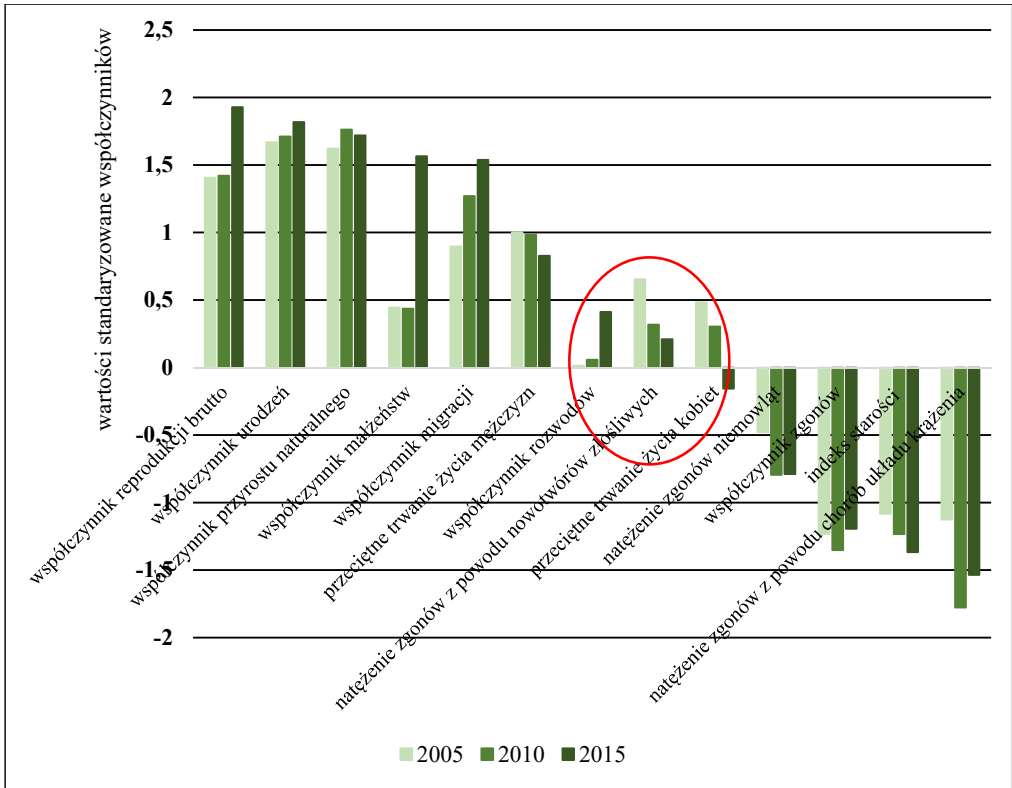
Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Tempo starzenia się ludności w województwie pomorskim było w całym okresie, jak i w podokresach, niemal identyczne jak w Polsce, nieco wyższe na początku i na końcu okresu. W efekcie postępującego starzenia zwiększa się przeciętny wiek ludności. W 2016 r. w województwie pomorskim mediana wieku mężczyzn wynosiła 37,7 lat, zaś kobiet 40,3 roku. Było to więcej niż w 2000 r. o 5,4 roku oraz 4,6 roku odpowiednio w przypadku mężczyzn i kobiet. W Polsce struktura ludności według wieku była mniej korzystna, zatem w całym okresie wartości te kształtowały się na poziomie nieco wyższym. W kraju w 2016 r. mediana wieku mężczyzn wynosiła 38,6 lat a kobiet 41,9 lat.

2.8. Analiza wielowymiarowa

Przedstawione wyżej wartości współczynników demograficznych to miary o różnej konstrukcji i nieporównywalnych wartościach. Chcąc ocenić sytuację demograficzną województwa pomorskiego pod względem wszystkich analizowanych cech na tle pozostałych województw i identyfikować różnice do poziomu przeciętnego, można dokonać standaryzacji wartości współczynnika (nie standaryzacji współczynnika), odejmując od jego wartości wartość średnią i różnicę podzielić przez wartość odchylenia standardowego. Standaryzowane wartości ukazujące odległość województwa pomorskiego według danego wskaźnika od poziomu średniego wojewódzkiego przedstawia wykres 2.17.

Wykres 2.17. Wartości standaryzowane wybranych współczynników demograficznych w województwie pomorskim w 2005, 2010 i 2015 r.

Źródło: opracowania własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup>.

Wśród omawianych aspektów najkorzystniejsza sytuacja w odniesieniu do poziomu przeciętnego wystąpiła w przypadku współczynnika reprodukcji brutto, współczynnika urodzeń, współczynnika przyrostu naturalnego oraz natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia. Stosunkowo najmniej korzystnie kształtuje się współczynnik zgonów niemowląt oraz przeciętne trwanie życia mężczyzn. Niekorzystnie kształtowało się natężenie rozwodów, natężenie zgonów z powodu nowotworów złośliwych oraz przeciętne dalsze trwanie życia kobiet. Z przedstawionej wcześniej analizy poszczególnych aspektów składających się na sytuację demograficzną województwa pomorskiego oraz z analizy wielkości standaryzowanych wartości współczynników wynika, że korzystnie kształtują się te, których poziom zależy od struktury ludności według wieku, która jest zdecydowanie korzystniejsza niż przeciętnie w kraju oraz w wielu województwach.

Tabela 2.2. Ranking województw pod względem wartości TMR w 2005, 2010 i 2015 r.

WOJEWÓDZTWO	2005	2010	2010
Dolnośląskie	12	12	12
Kujawsko-pomorskie	6	7	8
Lubelskie	10	11	10
Lubuskie	3	6	6
Łódzkie	16	16	15
Małopolskie	8	5	4
Mazowieckie	13	10	7
Opolskie	11	14	14
Podkarpackie	5	4	5
Podlaskie	9	9	9
Pomorskie	2	2	2
Śląskie	15	13	13
Świętokrzyskie	14	15	16
Warmińsko-mazurskie	1	1	3
Wielkopolskie	4	3	1
Zachodniopomorskie	7	8	11

Źródło: opracowania własne.

Mówiąc o poziomie rozwoju demograficznego danej jednostki, należy uwzględnić jego aspekt wielowymiarowości. Przedstawione wcześniej podejście pozwala na ocenę poziomu i zróżnicowania sytuacji demograficznej województwa pod względem każdego z elementów oddzielnie. Jeżeli przyjmiemy, że wszystkie omówione wskaźniki łącznie kształtują ocenę sytuacji demograficznej województwa, można stosując taksonomiczny miernik rozwoju Hellwiga (TMR) (Młodak, 2006), ocenić łączną odległość cech diagnostycznych od poziomów wzorcowych województw. Ranking województw w 2005, 2010 i 2015 roku przedstawia tabela 2.2.

Obliczone wartości miernika sytuują województwo pomorskie na 2 miejscu po województwie warmińsko-mazurskim w roku 2005 i 2010 i po województwie wielkopolskim w 2015 r. Korzystna ogólna sytuacja demograficzna w badanych latach poza wymienionymi województwami występowała również w województwie małopolskim, podkarpackim i lubuskim. Najmniej korzystna była w województwie łódzkim, świętokrzyskim, opolskim i śląskim.

2.9. Podsumowanie

Celem opracowania było przedstawienie kształtowania się wybranych aspektów składających się na ocenę sytuacji demograficznej województwa pomorskiego w latach 2002–2016. Wskazano różnice i podobieństwa w poziomie wartości oraz tendencji zmian współczynników demograficznych w porównaniu do wartości i tendencji ogólnokrajowych. Zwrócono uwagę, że sytuacja demograficzna w województwie pomorskim pod wieloma względami jest korzystniejsza niż w kraju, co nie oznacza, że jest dobra w ogóle, a zachodzące tendencje są pozytywne i zgodne z oczekiwaniami. Struktura ludności województwa pod względem wieku, pomimo niekorzystnych zmian, była lepsza niż w kraju i w wielu województwach. Sytuacja pod względem tych aspektów, które warunkuje (liczby zawieranych małżeństw, urodzeń oraz zgonów ogółem, przyrostu naturalnego) była dużo lepsza niż w kraju. Stosunkowo najmniej korzystnie kosztowało się natężenie zgonów niemowląt oraz przeciętne trwanie życia mężczyzn, a niekorzystnie przede wszystkim natężenie zgonów z powodu nowotworów i nowotworów złośliwych oraz przeciętne dalsze trwanie życia kobiet. Niepokojące są następujące tendencje rosnące: natężenia zgonów z powodu chorób układu krążenia, nowotworów i nowotworów złośliwych oraz starzenie się ludności.

Bibliografia

- Holzer J. (2003), *Demografia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Młodak A. (2006), *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*, Difin, Warszawa.
- Abramowska-Kmon A. (2011), *O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności*, „Studia demograficzne” 2011, 1(159).
- Długosz Z. (1998), *Próba określania zmian starości demograficznej Polski w ujęciu przestrzennym*, „Wiadomości Statystyczne” 1998, nr 3.
- Sytuacja demograficzna Polski – Raport 2015–2016, Rządowa Rada Ludnościowa 2016 (sytuacja_demograficzna_polski_raport_rrl_2016-2016_3-2_pdf).
- Bank danych Lokalnych (<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>).
- Rocznik Demograficzny, GUS (<http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2016,3,10.html>).

Demographic situation of the Pomeranian voivodeship in compared to Poland

Summary

The purpose of this paper is to present developments of selected aspects useful to evaluate the demographic situation in Pomeranian voivodeship during the period 2002 -2016. Differences and similarities in values and trends of demographic factors in comparison with national ones were indicated. It has been emphasized that in many ways the demographic situation in Pomeranian voivodeship is more favorable than in the whole country but it does not mean it is good enough to be satisfied and observed tendencies are positive and desirable. The age structure of the population in the voivodeship was better than in the country and other voivodeships, despite many unfavorable internal aspects. Taking into account such aspects like the number of marriages, the number of births and total number of deaths, as well as birthrates the situation in the voivodeship was better than in the whole country. Relatively the least favorable was intensity of infant deaths and average expectancy life of men due to their cancer mortality. Force of mortality due to tumours and cancer and future life expectancy of women were unfavourable. As alarming are considered the growing tendencies of deaths intensity caused by cardiovascular diseases, tumors and cancerous. Unfavorable is the growing number of aging people.

Prof. dr hab. Izydor SOBCZAK

Gdańska Szkoła Wyższa

Rządowa Rada Ludnościowa

Polskie Towarzystwo Demograficzne – Oddział w Gdańsku

3. Zmiany w ruchu naturalnym ludności w województwie pomorskim i ich skutki

3.1. Znaczenie ruchu naturalnego w kształtowaniu liczby i struktury ludności według płci i wieku

W kształtowaniu dynamiki i struktury procesów demograficznych danego kraju (regionu) – jeśli pominie się szczególne sytuacje – główna rola przypada ruchowi naturalnemu ludności. Badać ruch naturalny – to znaczy zajmować się zawieraniem małżeństw, rozwodami, kształtowaniem się liczby urodzeń i zgonów. Jest to ważny, obszerny, różnorodnie uwarunkowany, a tym samym niełatwy w ocenie problem badawczy demografii.

Do najważniejszych zdarzeń ruchu naturalnego ludności należy zaliczyć **urodzenia i zgony**. Różnica między liczbą urodzeń i zgonów stanowi **przyrost naturalny**, który wraz z **przyrostem migracyjnym** (różnica między liczbą ludności napływowej i odpływowej) określa wielkość **przyrostu rzeczywistego ludności**.

Liczba urodzeń i zgonów wpływa także w istotny sposób na **zmianę struktury ludności według płci i wieku**. Malejąca przez kilkanaście lat liczba urodzeń w danym kraju czy województwie zmniejsza udział młodej generacji w ogólnej liczbie ludności, powodując – w miarę upływu czasu – negatywne skutki w szkolnictwie, w zatrudnieniu, a także i w demografii wyrażające się m.in. w spadku liczby zawieranych małżeństw i urodzeń.

Malejąca przez dłuższy czas umieralność wydłuża przeciętne trwanie życia, przyczyniając się do wzrostu liczby ludzi starych, który – wraz ze spadkiem liczby urodzeń – determinuje proces starzenia demograficznego niosący różne następstwa: społeczno-ekonomiczne, medyczne, demograficzne.

Można powiedzieć, że ruch naturalny ludności oraz zmiany w strukturze ludności według płci i wieku to **dwa ważne ogniwa demografii** ściśle ze sobą powiązane i wzajemnie na siebie oddziaływujące.

Należy zauważyć, że ruch naturalny ludności – zwłaszcza urodzenia i zgony – oddziałując bezpośrednio lub pośrednio na wiele zjawisk społeczno-gos-

podarczych, same ulegają ich wpływom. Oznacza to, że zmiany w ruchu naturalnym ludności są kształtowane zarówno **czynnikami demograficznymi**, czyli liczbą i strukturą ludności według płci i wieku, jak i **czynnikami pozademograficznymi**, których jest wiele i które – w przeciwieństwie do czynników demograficznych – są trudne do wymierzenia i oceny.

3.2. Wpływ struktury ludności według płci i wieku na przebieg ruchu naturalnego

W kształtowaniu poziomu zawieranych małżeństw i urodzeń ważną rolę odgrywa liczba i struktura ludności według płci i wieku, w tym zwłaszcza populacja w wieku 20–34 lata. Zbiorowość ta – w stosunku do populacji znajdującej się w młodszych i starszych grupach wieku – charakteryzuje się wyraźnie wyższą częstością zawieranych małżeństw i łatwo dostrzegalną wyższą płodnością kobiet.

Fakty te powodują, że dwa kraje, dwa województwa o zbliżonej w danym roku liczbie ludności, o podobnych warunkach bytu materialnego, o zbliżonym poziomie wykształcenia, stanie bezrobocia itp., czyli o podobnym oddziaływaniu czynników poza demograficznych – jeśli różnią się między sobą udziałem procentowym populacji w wieku 20–34 lata w liczbie ludności ogółem, to można oczekiwać, że ogólne (tzw. surowe) współczynniki (na 1 000 ludności) zawieranych małżeństw i urodzeń będą wyższe w tym kraju, w tym województwie, który będzie się charakteryzował przewagą procentową wymienionej populacji.

Wpływ niejednakowego udziału procentowego ludności w wieku 20–34 lata na liczbę zawieranych małżeństw i urodzeń badać trzeba w danym roku – nie tylko w dwóch lub więcej jednostkach administracyjnych kraju – lecz także w jednej jednostce w dłuższym przedziale czasowym. W ciągu kilkunastu lat udział populacji w wieku 20–34 lata może wyraźnie zwiększyć się lub zmniejszyć, co przełoży się na wzrost lub spadek ogólnej liczby badanych zdarzeń demograficznych.

Wyodrębnienie wpływu niejednakowej struktury ludności według płci i wieku na proces zawierania małżeństw i urodzeń w poszczególnych jednostkach administracyjnych ułatwi ocenę roli czynników pozademograficznych w kształtowaniu tych procesów.

Błędne będą wnioski, jeśli spadek liczby zawieranych małżeństw i urodzeń przypisany zostanie czynnikom pozademograficznym, podczas gdy ich przyczyną były niekorzystne zmiany w liczbie i strukturze populacji według wieku. I odwrotnie, malejącego poziomu tych samych zdarzeń nie należy upatrywać w zmianach struktury wieku ludności – wtedy, gdy są one następstwem negatywnego oddziaływania czynników pozademograficznych.

Rozpoznanie wpływu czynników demograficznych i pozademograficznych na przebieg ruchu naturalnego jest konieczne i z innego względu. Na przykład,

jeśli w danym kraju w danym okresie spadek liczby urodzeń spowodowany został głównie czynnikami pozademograficznymi, to procesowi temu można przeciwdziałać, stosując odpowiednie środki w polityce rodzinnej, jeśli natomiast zmniejszenie liczby urodzeń było głównie rezultatem niekorzystnych zmian w liczbie i strukturze kobiet w wieku rozrodczym, to przeciwdziałanie w tym względzie jest bardzo ograniczone.

Znaczący wpływ struktury ludności według wieku dostrzega się także w kształtowaniu liczby zgonów, w tym przypadku chodzi głównie o udział procentowy populacji w wieku 65 lat i więcej w ogólnej liczbie ludności. Wspomnieć warto, że w dwóch krajach, w dwóch województwach, w których wpływ czynników pozademograficznych na poziom umieralności w poszczególnych grupach wieku jest zbliżony, wyższy ogólny (tzw. surowy) współczynnik zgonów wystąpi w tej jednostce administracyjnej, w której notowano wyższy odsetek ludzi starych.

Należy nadmienić, że skutki społeczno-gospodarcze wynikające – w danym kraju – z procesów demograficznych są także odczuwalne w sytuacji, jeśli, w dłuższym okresie ogólna liczba ludności nie zmienia się, a istotne zmiany dokonują się tylko w strukturze populacji według wieku. Przykładem może tu być Polska, w której ludność w latach 2000–2016 kształtowała się w przedziale 38,3 mln – 38,4 mln osób, była więc prawie stabilna, podczas gdy w strukturze wieku odnotowano głębokie przeobrażenia (spadek liczby dzieci, wzrost liczby ludzi starych).

Liczby bezwzględne i współczynniki prezentowane w artykule, które charakteryzują ruch naturalny ludności w województwie pomorskim odnoszą się do lat 2002¹–2016, natomiast spojrzenie w przyszłość kończy się na 2035 roku². Wydaje się, że prognoza na krótszy okres, czyli na najbliższe dwadzieścia lat umożliwi formułowanie bardziej wiarygodnych ocen i wniosków dotyczących ruchu naturalnego.

3.3. Zmiany w częstości zawieranych małżeństw

Ogólna liczba zawieranych małżeństw i czynniki ją kształtujące

Liczba zawieranych małżeństw zależy od wielu czynników. Istotny wpływ – jak już wcześniej zaznaczono – mają tu czynniki demograficzne, do których zalicza się strukturę ludności według płci i wieku. Wiadomo, że związki mał-

¹ W 2002 roku odbył się w Polsce kolejny spis powszechny ludności, dostarczając wiarygodnych danych do analiz demograficznych.

² Prognoza GUS podaje dane do 2050 roku.

żeńskie najczęściej są ustanawiane wśród osób w wieku 20–34 lata; dlatego udział procentowy tej generacji w ogólnej liczbie ludności sprzyja powstawaniu nowych małżeństw. W przypadku, gdy udział ten maleje – liczba zawieranych małżeństw spada.

Ważną rolę w kształtowaniu liczby małżeństw odgrywa także struktura ludności według płci. Równowaga liczebna mężczyzn i kobiet w przedziale wieku 20–34 lata stymuluje powstanie nowych związków. Warto nadmienić, że współczynnik feminizacji (czyli liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn) w województwie pomorskim wynosił: w 2002 r. 97,8, w 2008 r. 98,7, w 2015 r. 98,3. Zauważa się tu nadwyżkę liczby mężczyzn nad liczbą kobiet, co ze względów „matrymonialnych” jest zjawiskiem korzystnym³.

Na liczbę zawieranych małżeństw mają także wpływ czynniki pozademograficzne. Wymienić należy warunki socjalno-bytowe młodej generacji, w tym zwłaszcza mieszkaniowe, sytuację gospodarczą kraju sprzyjającą podejmowaniu pracy czy kryzysy gospodarcze i związany z tym poziom bezrobocia.

Liczby bezwzględne i współczynniki zawieranych małżeństw w województwie pomorskim w latach 2002–2016 ukazuje tabela 3.1.

Tabela 3.1. Małżeństwa zawarte w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	w liczbach bezwzględnych			na 1 000 ludności		
2002	11 173	7 431	3 742	5,1	5,0	5,4
2005	12 081	7 956	4 125	5,5	5,4	5,7
2008	15 999	10 232	5 767	7,2	7,0	6,8
2010	13 604	8 730	4 874	6,1	5,9	6,4
2012	12 072	7 576	4 496	5,3	5,1	5,7
2014	11 461	7 140	4 321	5,0	4,8	5,4
2015	11 858	7 408	4 450	5,1	5,0	5,2
2016	12 401	7 891	4 510	5,4	5,3	5,5

Źródło: *Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016*. Dla 2016 r.: *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2016 r. Stan w dniu 31.12*, GUS, Warszawa 2017.

Dostrzega się w niej **dwie odmienne tendencje** w kształtowaniu się liczby zawieranych małżeństw. W latach 2002–2008 nastąpił ich wzrost, zaś w latach 2008–2015 powolny spadek, a w 2016 roku ponowny nieznaczny wzrost⁴.

³ Obliczono na podstawie Roczników Demograficznych z lat: 2003 s.70, 2009 s.136 i 2016 s.144.

⁴ W Polsce w 2016 r. według danych GUS odpowiednie współczynniki zawieranych małżeństw – na 1000 ludności – były niższe i stanowiły: ogółem 5,0, miasta 5,0, wieś 5,2.

Wartość współczynników – na 1 000 ludności – wynosiła: w 2002 r. 5,1, w 2008 r. 7,2, w 2015 r. 5,1 (taki sam poziom jak w 2002 r.) i nieco wyższy w 2016 r. 5,4 (tab. 3.1.).

Należy odpowiedzieć na pytanie, jaki był wpływ w tej ewolucji zawieranych małżeństw czynnika demograficznego, czyli zmian w liczbie i strukturze ludności według wieku, a jaki udział czynników pozademograficznych.

Analiza stosownych danych wykazuje, że w latach 2002–2005 populacja w wieku 20–29 lat, czyli w wieku wysokiej aktywności matrymonialnej, wzrosła w województwie pomorskim o 15,5 tys., czyli o 4,3% osób, natomiast w 2008 r. pozostawała na poziomie 2005 r., licząc ponad 370 tys. osób⁵. Oznacza to, że w latach 2002–2008 czynnik demograficzny odgrywał pozytywną rolę, bowiem liczba kandydatów do wstępowania w związki małżeńskie nie zmalała, lecz nieznacznie wzrosła.

Trzeba jednak pamiętać, że liczba nowych małżeństw jest kształtowana nie tylko liczbą i strukturą osób zdolnych do ich zawierania, lecz także skłonnością do zakładania rodzin, zwłaszcza przez osoby w wieku 20–34 lata.

Podatność ta – w jednym okresie silniejsza w drugim słabsza – kształtowana jest czynnikami pozademograficznymi, o których mówiono wcześniej.

Nowożeńcy według płci i wieku

Skłonności młodej generacji do zawierania małżeństw wyrażają częściowe współczynniki nowożeńców według wieku – mężczyzn i kobiet. Z danych tabeli 3.2. wynika, że w latach 2002–2008 częściowe współczynniki według wieku – nowożeńców płci męskiej wyraźnie wzrosły. Spośród 1000 mężczyzn w wieku 15 lat i więcej w związek małżeński w grupie wieku 25–29 lat wstąpiło: w 2002 r. 52,1 mężczyzn, zaś w 2008 r. 70,2, w przedziale wieku 30–34 lata odpowiednio: 16,6 i 31,9 (tab. 3.2). Znacznie wyższe tempo wzrostu współczynników nowożeńców mężczyzn zanotowano w starszej grupie wiekowej 35–39 lat: w 2002 r. 6,2, natomiast w 2008 r. 14,1.

Wzrost częściowych współczynników obserwuje się także wśród nowożeńców płci żeńskiej. Spośród 1000 kobiet w wieku 15 lat i więcej w 2002 r. i 2008 r. związek małżeński zawarło: w grupie wieku 25–29 lat 36,1 i 59,5 kobiet, w grupie wieku 30–34 lata 8,9 i 19,3 kobiet, zaś w przedziale wieku 35–39 lat 3,4 i 8,8 kobiet (tab. 3.2).

⁵ Zob. *Roczniki Demograficzne z lat 2006 i 2009*.

Tabela 3.2. Nowożeńcy w 2002, 2008, 2012 i 2016 r. według wieku w województwie pomorskim na 1 000 ludności w wieku 15 lat i więcej danej płci i grupy wieku

Lata	Wiek nowożeńców										
	Ogółem	19 lat i mniej	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60 lat i więcej
Mężczyźni											
2002	12,8	2,3	41,4	52,1	16,6	6,2	3,0	2,2	2,0	2,0	1,7
2008	18,1	1,7	41,1	70,2	31,9	14,1	7,2	4,6	3,3	2,5	1,9
2012	13,1	0,5	27,2	50,7	24,7	11,1	6,3	4,0	2,9	2,2	1,8
2016	13,3	0,3	23,3	53,5	28,7	13,4	8,1	5,1	3,5	2,6	1,9
Kobiety											
2002	11,7	12,2	60,1	36,1	8,9	3,4	2,0	1,9	1,7	1,5	0,6
2008	16,7	11,8	68,0	59,5	19,3	8,8	4,4	3,4	2,5	1,7	0,7
2012	12,2	5,0	47,9	47,3	16,9	7,6	4,1	3,0	2,4	1,7	0,7
2016	12,4	3,4	46,8	54,4	20,4	9,3	5,9	4,3	3,0	2,0	0,8

Źródło: *Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2009 i 2013, dla 2016 r.*; dane ze strony internetowej: demografia.stat.gov.pl/bazademografia/ (stan w dn. 13.07.2016 r.)

Wzrost wartości współczynników nowożeńców obu płci miał także miejsce, w kolejnych starszych grupach wieku: 40–44 lata aż do 60 lat i więcej.

Z przedstawionych faktów wynika następujący wniosek: wzrostowi liczby nowych związków małżeńskich w województwie pomorskim w latach 2002–2008 sprzyjały zarówno czynniki demograficzne (o czym wspomniano wcześniej), jak i czynniki pozademograficzne, co potwierdza znaczący wzrost cząstkowych współczynników nowożeńców według wieku obu płci.

Przełożyło się to na podniesienie wartości ogólnego współczynnika zawieranych małżeństw (na 1 000 ludności): z niskiego – jak wykazano wcześniej poziomu w 2002 r., do średniego w 2008 r.

Trzeba obecnie zapytać, jaki był wpływ czynników demograficznych i pozademograficznych w kształtowaniu spadkowej tendencji zawieranych małżeństw w województwie w latach 2008–2015? Otóż oba te czynniki miały negatywny wpływ w tym względzie. Ludność w wieku 20–29 lat w wymienionym okresie zmniejszyła się o 50,5 tys. osób⁶, tj. o 14%, a cząstkowe współczynniki nowożeńców w trzech najważniejszych grupach wieku, nie wzrosły – jak w latach 2002–2008 – lecz znacząco zmalały. W okresie 2008–2015 w populacji mężczyzn w grupie wieku 20–24 lata współczynniki te skurczyły się z 41,1 w 2008 r. (tab. 3.2.) do 23,5 w 2015 r., w przedziale wieku 25–29 lat odpo-

⁶ Obliczono na podstawie danych z *Roczników Demograficznych z lat 2009 i 2016*.

wiednio z 70,2 do 50,3, natomiast w grupie wieku 30–34 lata zmalały w tych samych latach z 31,9 do 26,2⁷.

Zniżkową tendencję cząstkowych współczynników nowożeńców w tych samych grupach wieku w latach 2008–2015 obserwuje się także w populacji kobiet. W okresie tym stosowne współczynniki zmniejszyły się: w grupie 20–24 lata z 68,0 do 45,1, w przedziale wieku 25–29 lat z 59,5 do 49,4. W grupie 30–34 lata spadek ten był minimalny – z 19,3 do 19,0⁸.

Efektom negatywnego oddziaływania czynników demograficznych i pozademograficznych było zmniejszenie się – jak podano wcześniej – ogólnego współczynnika zawieranych małżeństw do poziomu z 2002 r.

Warto zaznaczyć, że w 2016 r. współczynniki nowożeńców obu płci w omawianych trzech grupach wieku nieznacznie zwiększyły się (zob. tab. 3.2.). Trudno na podstawie danych z jednego roku stwierdzić, czy jest to początek korzystnych zmian w tym względzie.

Co można powiedzieć o liczbie zawieranych małżeństw w nadchodzących latach? Niewiele. W Polsce nie opracowywano w przeszłości i nie sporządza się obecnie prognozy zawieranych małżeństw.

Według danych GUS liczba osób w wieku 19–24 lata w województwie pomorskim będzie stale się kurczyć. W 2014 r. liczyła 178,0 tys. osób, w 2035 r. wyniesie ok. 147,0 tys. osób. Wpłynie to negatywnie na liczebność zawieranych małżeństw w nadchodzących latach.

3.4. Kształtowanie się liczby rozwodów.

Ogólna liczba rozwodów i ich uwarunkowania

Rozwody to jeden z przejawów patologii społecznej; są one wielorako uwarunkowane, przeto i zróżnicowane w czasie i przestrzeni.

Jedne z tych uwarunkowań mogą potęgować, inne zaś hamować dezintegrację małżeństw. Obowiązujące obecnie w Polsce prawo małżeńskie, ochraniając instytucję małżeństwa, podkreślając jego trwałość, stwarza jednocześnie możliwości legalnego rozwiązania nieudanych, niezdolnych do spełnienia swych funkcji rodzinnych i społecznych małżeństw poprzez instytucję sądowego rozwodu.

Dezintegracji małżeństw sprzyjają zapewne postępujące procesy uprzemysłowienia i urbanizacji oraz związana z nimi zwiększona ruchliwość ludności; przechodzenie ze wsi do miast, z małych miasteczek do dużych, z jednego środowiska społeczno-zawodowego do drugiego. Wzmocniona ruchliwość prze-

⁷ Dla 2015 r – *Rocznik Demograficzny 2016*.

⁸ Dla 2015 r – *Rocznik Demograficzny 2016*.

strzena ludzi wywodzących się z różnych środowisk i grup społecznych osłabia wpływ tradycji obowiązujących w poprzednim, na przykład wiejskim czy małomiasteczkowym środowisku, sprzyja kontaktom i wzajemnemu poznawaniu się osób prezentujących różny poziom wykształcenia i kultury, różne postawy społeczno-polityczne i wierzenia religijne. W ten sposób ułatwiła wnoszenie do nowo zakładanych rodzin nierzadko rozbieżnych wzorców kulturowych i obyczajów ukształtowanych w swoim poprzednim środowisku⁹.

Analizując rozwody, należy także mieć na uwadze sytuację prawną oraz stosunki społeczno-polityczne i religijne panujące w danym kraju. Wysokość opłat za sądowy przewód rozwodowy, przepisy zezwalające lub uniemożliwiające legalne rozwiązanie małżeństwa, stosunek Kościoła i organizacji społecznych do instytucji rozwodów itp. wpływają również na częstość rozwodów.

Wspomnieć trzeba także o poziomie wykształcenia i aktywności zawodowej kobiet. Kobiety mające wyższe wykształcenie, masowo podejmując pracę zawodową, rozwijając swe kwalifikacje, zdobywając własne źródło utrzymania, poprawiają sytuację materialną rodziny, stają się tym samym niezależnymi ekonomicznie od męża i w konsekwencji śmielszymi w występowaniu z wnioskiem o rozwód w przypadku nieudanego małżeństwa.

Tabela 3.3. Rozwody w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	w liczbach bezwzględnych			na 1 000 ludności		
2002	2 934	2 578	356	1,4	1,7	0,5
2004	3 106	2 646	460	1,4	1,8	0,6
2006	4 371	3 605	766	2,0	2,5	1,1
2008	4 096	3 367	729	1,9	2,3	1,0
2010	3 661	3 016	645	1,6	2,1	0,8
2012	3 098	2 447	651	1,4	1,6	0,8
2014	3 211	2 492	719	1,4	1,7	0,9
2015	4 719	3 628	1 091	2,1	2,4	1,3
2016	3 851	2 954	897	1,7	2,0	1,1

Źródło: *Roczniki Statystyczne Województwa Pomorskiego z lat: 2005, 2007, 2009, 2011, 2013 i 2016*; Dla 2016 r.: *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2016 r. Stan w dniu 31 XII*, GUS, Warszawa 2017; Dla 2002 r. – *Rocznik Demograficzny 2003*.

⁹ I. Sobczak, *Rozwody w miastach portowych – w Gdańsku, Gdynia i Szczecinie*, [w:] *Problemy społeczne ludzi morza w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, I. Sobczak, K. Wszebrowski (red. nauk.), Wydawnictwo Instytut Bałtycki w Gdańsku, Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997, s. 86 i następn.

Bezwzględne liczby i współczynniki rozwodów w województwie pomorskim w latach 2002–2016 przedstawiono w tabeli 3.3. Informują one o występujących wahaniami w rozwoju rozwodów. W latach 2002–2006 obserwuje się rosnącą tendencję: z 2934 w 2002 r. do 4371 w 2006 r.; stosowne współczynniki zwiększyły swe wartości z 1,4 do 2,0 na 1000 ludności (tab. 3.3.).

Odmienne procesy wystąpiły po 2006 r. Liczba rozwodów – w 2012 r. obniżyła się do 3 098, a odpowiedni współczynniki do poziomu 1,4, czyli do stanu z 2002 r.

Następne lata to kolejny wzrost liczby rozwodów. W 2015 r. zanotowano ich 4719, a na 1 000 ludności 2,1. Były to najwyższe w badanym okresie wartości (tab. 3.3.).

Zwykła tendencja w procesie rozwodów w województwie pomorskim trwała zbyt krótko, w 2016 r. ogólna ich liczba obniżyła się do 3851, a stosowny współczynnik (na 1000 ludności) stanowił 1,7¹⁰.

Ewolucji w rozwodach upatrywać należy w uprzednio wymienionych uwarunkowaniach, przy czym wyodrębnienie i ocena każdego z nich jest bardzo trudna. Należy zaznaczyć, że do rozwodów dochodzi we **wszystkich środowiskach społecznych i grupach zawodowych**. Ich natężenie jest jednak wyraźnie zróżnicowane. Przykładem może tu być poziom rozwodów w mieście i na wsi.

W Pomorskiem w 2002 r. na 1 000 ludności przypadało rozwodów: w mieście 1,7, na wsi 0,5, w 2006 roku odpowiednio: 2,5 i 1,1, natomiast w 2016 r.: w środowisku miejskim 2,0, wiejskim zaś 1,1¹¹. Łatwo zauważyć, że ukazane uprzednio wahania w natężeniu rozwodów dotyczące ogółu ludności obserwowano także w mieście i na wsi. Dodać trzeba, że w każdym prezentowanym w tabeli 3.3. roku omawiane współczynniki były zdecydowanie **wyższe w populacji miejskiej**.

Duże różnice w natężeniu rozwodów w wymienionych środowiskach wynikają między innymi ze szczególnych uwarunkowań rozwodów ludności wiejskiej. Chodzi tu o dużą zależność ekonomiczną żony od męża, którzy z reguły wspólnie prowadzą gospodarstwo rolne. W przypadku rozwodów podział majątku stwarza duże trudności. Wskazać trzeba także rolę Kościoła Katolickiego, który sprzeciwiając się rozwodom, ma większy wpływ na małżonków na wsi niż w mieście.

Bezpośrednie przyczyny rozwodów

Przedstawione wcześniej różnorakie uwarunkowania rozwodów stanowią podłoże, na którym kształtują się ich bezpośrednie przyczyny. Trzeba zaznaczyć, że **rozwód jest często następstwem nie jednej, lecz dwóch, a nawet**

¹⁰ W Polsce w 2016 roku – według danych GUS – notowano identyczny współczynnik rozwodów.

¹¹ Według danych GUS taki sam poziom rozwodów notowano w mieście i na wsi w Polsce.

i więcej równocześnie występujących przyczyn. Dlatego ich analiza nie należy do łatwych.

Roczniki Demograficzne z ostatnich kilkunastu lat podają dane wyłącznie w skali ogólnokrajowej, bez podziału na miasto i wieś. Nie uwzględniają także danych w przekroju wojewódzkim. Z tego też względu nie są nam znane rozwody według przyczyn w Pomorskiem. Ponieważ mają duże znaczenie etyczno-moralne i socjologiczno-demograficzne, zostaną omówione na podstawie danych dla całego kraju.

W wymienionych rocznikach liczby bezwzględne dotyczące bezpośrednich przyczyn rozwodów w Polsce prezentowane są w dwóch grupach: a) **rozwoły wyłącznie z danej przyczyny**, b) **rozwoły według głównej przyczyny wraz z innymi przyczynami**. W artykule wzięto pod uwagę liczby bezwzględne charakteryzujące rozwody w ujęciu pierwszym. Odpowiednie dane dla Polski w 2002, 2010 i 2015 roku przedstawiono w tabeli 3.4.

Tabela 3.4. Rozwoły wyłącznie z danej przyczyny (bez łączenia z innymi przyczynami) w Polsce w roku 2002, 2010 i 2015 (w liczbach bezwzględnych)

Przyczyny rozwodów	Lata		
	2002	2010	2015
Razem	29 005	31 188	33 808
Niezdgodność charakterów	13 889	16 191	19 571
Niedochowanie wierności małżeńskiej	5 196	6 030	5 124
Nadużywanie alkoholu	4 407	3 615	3 510
Dłuższa nieobecność	190	1 468	1 346
Naganny stosunek do członków rodziny	2 306	1 064	1062
Nieporozumienia na tle finansowym	1 294	958	882
Różnice światopoglądowe	10	231	437
Niedobór seksualny	293	175	190
Trudności mieszkaniowe	141	82	87
Inne	559	1 374	1 599

Źródło: *Roczniki Demograficzne z lat 2003, 2011, 2016.*

Należy nadmienić, że wymienione w tabeli 3.4. dane to tylko część wszystkich rozwodów w kraju. Ogólna liczba rozwodów ujęta według wyłącznej przyczyny i według tej samej przyczyny wraz z innymi przyczynami wynosiła w Polsce: w 2002 r. 45 414, w 2010 r. 61 300, a w 2015 roku 67 296¹². Oznacza

¹² *Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2011 i 2016.*

to, że udział rozwodów prezentowany według wyłącznej przyczyny (tab. 3.4.) w wymienionych uprzednio latach wynosił odpowiednio 64%, 51% i 50% ogólnej liczby rozwodów.

W ramach poszczególnych przyczyn relacje te nie kształtowały się jednakowo. Na przykład na liczbę rozwodów w Polsce w 2015 r. z powodu nadużywania alkoholu złożyły się: wyłącznie wymieniona przyczyna, stanowiąc 3510 rozwodów oraz ta sama przyczyna wraz z innymi przyczynami 7967; łącznie dla 11 472 małżeństw przyczyną rozkładu pożycia małżeńskiego był alkoholizm głównie ze strony męża¹³.

W przypadku rozwodów z powodu „**trudności mieszkaniowych**” w Polsce w 2015 r. według danych GUS rozpadło się 970 małżeństw, jednakże wyłącznie z tej przyczyny – tylko 87 (tab. 3.4.), czyli w pozostałej liczbie rozwodów uwarunkowanych kłopotami mieszkaniowymi znajdowały się także inne przyczyny.

Zwraca uwagę najliczniejsza wśród wyłącznych przyczyn rozwodów **niezgodność charakterów**. Z danych tabeli 3.4. wynika, że rozkład pożycia małżeńskiego z tego powodu stanowił – w 2002, 2010 i 2015 r. – odpowiednio – 48%, 52% i 58% wszystkich rozwodów, wyłącznie z danej przyczyny.

Jakie zdarzenia i fakty mogły się kryć pod tym określeniem? Zapewne **różnice w poziomie intelektualnym małżonków**, różnice w dążeniach osobistych, niezgodności w nawykach związanych z kulturą i życiem codziennym, z wychowaniem dzieci itp.

Należy zaznaczyć, że małżonkowie ukrywają niekiedy rzeczywiste, czasem bardzo bolesne przyczyny złego pożycia pod słowami „niezgodność charakterów”. Nierzadko **przewód sądowy wskazuje inną przyczynę rozkładu małżeństwa** niż tę, którą podano w pozwie. Dlatego trzeba pamiętać, że w zespole przyczyn określonych jako „niezgodność charakterów” mogą być ukryte, takie przyczyny jak wymuszenie małżeństwa z powodu ciąży partnerki czy znaczne różnice wieku między małżonkami.

Prezentowane w tabeli 3.4. rozwody wyłącznie z danej przyczyny zajmujące 2 miejsce to „**niedochowanie wierności małżeńskiej**”. Ich udział w ogólnej liczbie rozwodów według wyłącznych przyczyn wynosił: w 2002 r. 20%, w 2010 r. 19%, a w 2015 r. 15%¹⁴.

Trzecie miejsce zajmują rozwody spowodowane „**nadużywaniem alkoholu**”. Rozpad małżeństw wyłącznie z tej przyczyny stanowił w 2002, 2010 i 2015 r. odpowiednio: 15%, 12% i 10% ogólnej liczby rozwodów według wyłącznych przyczyn¹⁵.

¹³ *Rocznik Demograficzny 2016.*

¹⁴ Obliczono na podstawie danych tabeli 3.4.

¹⁵ *Ibidem.*

Można więc stwierdzić, że głównymi przyczynami rozwodów w Polsce, a zapewne i w województwie pomorskim w omawianych latach były: niezgodność charakterów, niedochowanie wierności małżeńskiej i nadużywanie alkoholu. Udział pozostałych przyczyn wymienionych w tabeli 3.4 w rozpadzie małżeństw był zdecydowanie mniejszy.

*

* *

Rozwody wywołują **wiele niekorzystnych następstw** zarówno dla osób rozwodzących się, jak i dla ich dzieci. **Tworzą rodziny niepełne** i odmienne warunki ich funkcjonowania, **skazują na samotność wiele osób**, czasem na całe dalsze ich życie, wywołują stany przykrego napięcia emocjonalnego, urazy i zniechęcenie do życia, zwłaszcza u tych osób, które nie czują się winne rozkładu pożycia małżeńskiego.

Rozwody dotyczą szczególnie boleśnie **dzieci rozwiedzionych małżeństw**. Wbrew ich woli „tracą” jednego z rodziców. Wychowanie w rozbitej, niepełnej rodzinie może odbijać się niekorzystnie na ich dalszym rozwoju osobowym i kształtowaniu odpowiednich cech charakteru.

Rozwody powodują także **negatywne skutki demograficzne**. Można to zauważyć w przypadku rozpadu młodych małżeństw; perspektywa rozwodu nie pozwala często na podjęcie decyzji o urodzeniu pierwszego lub drugiego dziecka.

Rozwody są bez wątpienia zjawiskiem, któremu trzeba przeciwdziałać różnymi środkami. Na obecnym etapie rozwoju cywilizacyjnego i społeczno-gospodarczego nie znikną jednak, będą istnieć nie jako zdarzenia pożądane, lecz jako zło konieczne, funkcjonujące po to, aby eliminować z życia społecznego inne zło, jakim jest istnienie skłóconych, faktycznie obumarłych i niezdolnych już do spełniania swych funkcji małżeństw.

3.5. Zmiany w poziomie urodzeń¹⁶

Ogólna liczba urodzeń i czynniki ją kształtujące

Wnikliwa ocena zmian w poziomie urodzeń jest zadaniem bardzo trudnym, pozostaje ona bowiem pod wpływem wielu czynników. Demografowie dzielą je na dwie grupy. Pierwsza to **czynniki demograficzne**, do których zaliczają liczbę i strukturę ludności według płci i wieku. W tym wypadku istotne znaczenie

¹⁶ Niektóre fragmenty artykułu pochodzą z pracy: I. Sobczak, W. Płopa, *Zmiany w procesie urodzeń w województwie pomorskim w latach 2002–2035*, [w:] *Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki*, Praca zbiorowa, I. Sobczak (red. nauk.), Wydawnictwo GSW, Gdańsk 2016.

ma liczba kobiet w wieku rozrodczym (15–49 lat), zwłaszcza zaś udział procentowy kobiet, które charakteryzują się wysoką płodnością, czyli w wieku 20–34 lata. Do czynników demograficznych zalicza się także liczbę zawieranych małżeństw i strukturę nowożeńców według wieku.

Ważna rola w kształtowaniu rozrodczości przypada **czynnikom pozademograficznym**. Jerzy Z. Holzer zalicza do nich „[...] politykę zatrudnienia, zwłaszcza stopień aktywizacji zawodowej kobiet; poziom wykształcenia społeczeństwa, perspektywy wychowania i wykształcenia potomstwa w powiązaniu z warunkami życia ludności, system płac, dodatków rodzinny i innych bodźców ekonomicznych, warunki mieszkaniowe, dostępność środków antykoncepcyjnych, działanie przepisów prawnych dopuszczających przerywanie ciąży, wierzenia religijne”¹⁷.

Wielość czynników pozademograficznych, różna ich siła i kierunek oddziaływania komplikuje ocenę ich roli w kształtowaniu rozrodczości. J. Z. Holzer nazywa je czynnikami niewymiernymi bądź bardzo trudnymi do wymierzenia.

Ocena roli czynników demograficznych w kształtowaniu ogólnej liczby urodzeń nie nastęrcza większych trudności. Zmiany w liczbie i strukturze kobiet w wieku rozrodczym i ich płodność są zdarzeniami wymiernymi i można je wyrazić w postaci liczb bezwzględnych i stosownych współczynników. Ukazanie wpływu czynników pozademograficznych na liczbę urodzeń jest zdecydowanie trudniejsze i wymaga szczegółowych badań ankietowych bądź badań reprezentacyjnych itp.

Zmiany w procesie urodzeń prezentowane w liczbach bezwzględnych i współczynnikach w województwie pomorskim w latach 2002–2016 oraz prognozę do 2035 r. przedstawiono w tabeli 3.5.

Z danych tabeli 3.5 wynika, że w okresie 2002–2016 dane te **zmieniały swoje wartości**. W latach 2002, 2003 i 2004 bezwzględne liczby urodzeń żywych mieściły się w przedziale 22,3 tys. – 22,9 tys., zaś stosowne współczynniki wyrażały się wartościami 10,2 – 10,4 urodzeń na 1000 ludności¹⁸. Były to lata stabilnego przebiegu liczby urodzeń w województwie.

Jednakże począwszy od 2005 r. obserwuje się ich wzrost. Liczba noworodków zwiększyła się z 23 430 w 2005 r. do 27 430 w 2008 r., a współczynnik urodzeń żywych – na 1000 ludności – z 10,7 do 12,4. Zwyżkowy poziom urodzeń wystąpił zarówno w mieście, jak i na wsi (tab. 3.5.).

Po 2008 r. wystąpiła odmienna tendencja – znaczny spadek częstości urodzeń. W 2012 r. liczba urodzeń żywych obniżyła się do 25 052, a w 2015 r. do

¹⁷ J. Z. Holzer, *Demografia*, Warszawa 2003, s. 163.

¹⁸ *Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2004 i 2005*.

24 596. Stosowne współczynniki – na 1000 ludności – skurczyły się w tych samych latach do 11,0 i 10,7.

Spadek częstości urodzeń miał miejsce w obu środowiskach – miejskim i wiejskim. Mimo tego, na wsi w Pomorskiem notuje się nadal wyższy niż w miastach poziom urodzeń (tab. 3.5.).

W 2016 r. – jak informują dane tabeli 3.5. – wystąpił w Pomorskiem ponowny wzrost liczby urodzeń w populacji ogółem oraz miejskiej i wiejskiej. Liczba urodzeń ogółem stanowiła 25 865, a na 1000 ludności 11,2; nieco niższy współczynnik zanotowano w miastach 10,6, wyższy zaś na wsi 12,2.

Tabela 3.5. Urodzenia żywe^a w województwie pomorskim w latach 2002–2035

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	w liczbach bezwzględnych			na 1 000 ludności		
2002	22 284	13 366	8 918	10,2	9,1	12,8
2005	23 430	14 149	9 281	10,7	9,6	12,9
2008	27 430	16 461	10 969	12,4	11,2	14,7
2010	26 890	16 242	10 648	12,0	11,1	14,0
2012	25 052	14 887	10 165	11,0	9,9	12,9
2014	24 610	14 583	10 027	10,7	9,8	12,5
2015	24 596	14 990	9 606	10,7	10,1	11,8
2016	25 865	15 822	10 043	11,2	10,6	12,2
2020	23 027	13 153	9 874	9,9	8,9	11,7
2025	21 477	11 954	9 523	9,2	8,2	10,9
2030	20 110	10 901	9 209	8,6	7,6	10,2
2035	19 726	10 586	9 140	8,5	7,6	9,9

Źródło: ^a dla lat 2002–2014 urodzenia żywe: dane rzeczywiste według *Roczników Demograficznych z lat: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016*; dla lat 2020–2035: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014. Dla 2016 r. jak w tabeli 3.1.

Dane z jednego roku – podobnie jak w przypadku zawieranych małżeństw – nie upoważniają, by stwierdzić, czy jest to początek kolejnej zwykłej tendencji rodności, czy tylko krótkookresowy wzrost.

Należy wspomnieć, że **pod względem urodzeń województwo pomorskie znajdowało się i nadal znajduje w lepszej sytuacji niż cały kraj**. W kraju stosowne współczynniki są obecnie wyraźnie niższe¹⁹.

Ewolucja urodzeń w województwie pomorskim, występująca w latach 2002–2016, była podobna do ewolucji notowanej w tym samym czasie w małżeństwach (zob. tab. 3.1.). Zauważa się tu pewne związki i zależności. Malejąca

¹⁹ Według danych GUS współczynnik urodzeń żywych w Polsce w 2016 r. (na 1000 ludności) wynosił: ogółem 9,9; w miastach 9,8; na wsi 10,2.

w danym okresie liczba nowych związków małżeńskich spowodowała obniżenie się liczby urodzeń, konsekwencją zaś wzrostu liczby zawieranych małżeństw było zwiększenie się liczby noworodków (zob. tab. 3.1. i 3.5.). Widać, że liczba zawieranych małżeństw była ważnym czynnikiem kształtującym poziom urodzeń. Oczywiście, w zmianach procesu urodzeń trzeba dostrzegać także wpływ niektórych czynników pozademograficznych omówionych wcześniej.

Należy nadmienić, że wpływ liczby zawieranych małżeństw na liczbę urodzeń słabnie w miarę wzrostu liczby urodzeń pozamałżeńskich. Takie zjawisko obserwuje się w kraju i województwie pomorskim. W województwie udział urodzeń pozamałżeńskich w ogólnej liczbie urodzeń żywych stanowił: w 2002 r. 19,5%, a w 2015 r. 29,1%²⁰. Można stwierdzić, że **kurczy się rola małżeństwa w kształtowaniu liczby urodzeń.**

Analiza ogólnego i cząstkowych współczynników płodności kobiet

Liczba przychodzących na świat dzieci zależy nie tylko od liczby kobiet w wieku rozrodczym i liczby zawieranych małżeństw, lecz także – i to w dużej mierze – od poziomu płodności kobiet.

Poziom płodności kobiet mierzy się ogólnym i cząstkowymi współczynnikami. Pierwszy z nich oznacza liczbę urodzeń żywych przypadających na 1000 kobiet w wieku 15–49 lat. Cząstkowy współczynnik zaś oblicza się dla wąskich grup wiekowych kobiet (15–19, 20–24, 25–29, 30–34, 35–39, 40–44 i 45–49 lat). Informują one o liczbie urodzeń przypadających na 1000 kobiet w poszczególnych grupach wieku.

Wąskie, w tym przypadku 5-letnie przedziały wieku rozrodczego kobiet, sprawiły, że na liczbę urodzeń w danej grupie nie miała już wpływu różna, zmieniająca się w czasie i przestrzeni struktura wieku tej populacji. Taki wpływ dostrzega się natomiast w ogólnym współczynniku urodzeń żywych, w którym liczba urodzeń w danej jednostce administracyjnej, w danym roku dzielona jest przez ogólną liczbę ludności, a więc także przez dzieci i ludzi starych nieuczestniczących w procesie prokreacji, a wynik mnożony jest przez 1000.

Trzeba nadmienić, że na ogólną liczbę urodzeń ma wpływ nie tylko wspomniana wcześniej liczba kobiet w wieku rozrodczym, ale i ich struktura według wieku. W jednej populacji udział procentowy kobiet w wieku 20–34 lata (czyli w wieku wysokiej płodności) może być duży, w drugiej mały, co siłą rzeczy znajdzie swój wyraz w wartościach ogólnego współczynnika płodności kobiet, a tym samym i ogólnego współczynnika urodzeń żywych.

²⁰ W Polsce wskaźniki te były znacznie niższe, w tych samych latach wynosiły: 14,4% i 24,6%. Zob. *Roczniki Demograficzne z lat: 2003 i 2016.*

Tabela 3.6. Ogólny i cząstkowe współczynniki płodności kobiet w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Lata	Płodność — urodzenia żywe na 1000 kobiet w wieku							
	15–49 lat	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49 lat
Ogółem								
2002	38,4	18,5	74,0	92,0	55,3	24,9	5,8	0,2
2005	40,7	17,0	66,3	93,4	64,1	25,9	5,8	0,2
2008	48,5	22,2	72,9	102,3	77,6	31,9	6,6	0,3
2010	48,0	20,2	68,2	99,7	76,8	33,7	6,7	0,4
2012	44,3	18,7	62,7	90,1	70,7	32,3	7,1	0,3
2014	43,8	17,5	58,2	89,9	75,0	32,7	7,7	0,4
2015	43,9	15,9	59,2	93,5	75,7	32,8	7,1	0,3
2016	46,3	16,9	59,9	100,3	81,4	36,3	7,6	0,3
Miasta								
2002	33,6	15,6	60,9	83,7	52,0	21,9	4,5	0,2
2005	36,7	13,9	53,9	85,7	62,0	23,6	4,7	0,2
2008	44,5	18,4	57,2	94,9	76,5	30,4	5,5	0,2
2010	44,9	17,2	52,9	93,1	77,8	32,7	6,0	0,3
2012	40,8	15,8	46,6	82,1	71,1	31,8	6,5	0,2
2014	40,6	14,2	44,1	82,0	74,4	32,8	7,5	0,3
2015	42,2	14,4	49,1	89,1	77,2	32,4	6,8	0,2
2016	44,9	14,4	50,8	95,1	83,6	36,9	8,3	0,4
Wieś								
2002	48,8	23,6	101,9	110,9	62,1	31,0	8,1	0,2
2005	48,8	21,7	89,3	111,7	68,8	30,5	8,1	0,2
2008	56,0	27,7	98,6	118,2	80,3	34,9	8,5	0,5
2010	53,6	24,1	91,4	112,5	74,5	35,8	8,0	0,4
2012	50,6	22,5	88,3	105,8	69,8	33,4	8,3	0,4
2014	49,4	21,9	79,0	104,4	76,2	32,5	8,1	0,5
2015	46,8	17,8	73,3	101,2	72,7	33,6	7,5	0,6
2016	48,6	20,0	72,3	109,0	77,0	35,2	6,5	0,2

Źródło: *Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016.*; Dla 2016 r.: stat.gov.pl/demografia; stat.gov.pl. Stan w dniu 13.07.2016.

Trzeba podkreślić, że cząstkowe współczynniki płodności kobiet prezentowane w wąskich 5-letnich przedziałach wieku są bardzo ważnym narzędziem analizy procesu urodzeń. Umożliwiają one porównania poziomu płodności kobiet w czasie w jednostkach administracyjnych charakteryzujących się różnymi strukturami ich wieku rozrodczego.

Zmiany cząstkowych współczynników płodności kobiet w województwie pomorskim w latach 2002–2016 obrazuje tabela 3.6.

W tabeli łatwo zauważyć zróżnicowany poziom i niejednorodne kierunki zmian cząstkowych współczynników płodności. W dwóch najmłodszych populacjach w latach 2002–2005 miał miejsce spadek płodności: nieduży w grupie 15–19 lat, wyraźnie większy w zbiorowości kobiet w wieku 20–24 lata (tab. 3.6.).

W czterech starszych grupach wieku: 25–29 lat, 30–34, 35–39 i 40–44 lata obserwuje się zjawisko odmienne – wzrost płodności kobiet, największy w grupie wieku 30–34 lata. Znaczący wzrost współczynnika płodności dostrzega się także w kolejnej starszej grupie wieku 35–39 lat. Tu liczba urodzeń żywych na 1000 kobiet wynosiła: w 2002 r. 24,9, a w 2010 r. 33,7.

Warto zwrócić uwagę na kolejną jeszcze starszą – znajdującą się w przedziale wieku 40–44 lata – zbiorowość kobiet. Współczynniki płodności w tej grupie są już bardzo niskie, jednakże w badanym okresie nieprzerwanie rosły: z 5,8 (na 1000 kobiet) w 2002 r. do 7,6 w 2016 r.

Fakty te świadczą, że w **Pomorskiem** – podobnie jak w całym kraju – **decyzje prokreacyjne kobiet przesuwają się z młodszych do starszych grup wieku**. Zjawisko to jest rezultatem opóźnionego zawierania małżeństw przez młodą generację, a także i innych przyczyn, o których będzie mowa w dalszej części artykułu.

Płodność kobiet w wieku 45–49 lat, czyli w najstarszej grupie wieku rozrodczego, jest znikoma: w województwie pomorskim w latach 2002–2014 kształtowała się w przedziale 0,2–0,4 urodzeń na 1000 kobiet (tab. 3.6.), nie miała już istotnego wpływu na ogólną liczbę noworodków.

Należy zaznaczyć, że spadek płodności kobiet w młodszych grupach ich wieku rozrodczego, jaki miał miejsce w województwie w latach 2002–2005, został zrekompensowany wzrostem płodności w starszych grupach, w rezultacie czego ogólny współczynnik płodności kobiet w wieku 15–49 lat nie zmniejszył się, lecz nieznacznie wzrósł (tab. 3.6.).

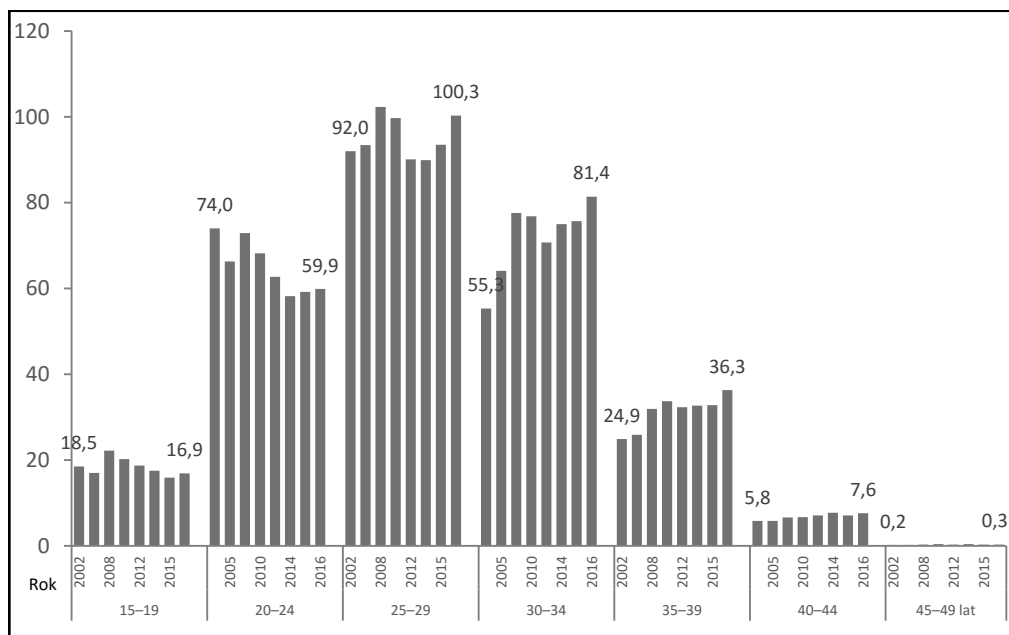
Okresem, w którym współczynniki płodności zwiększyły się we wszystkich grupach wieku rozrodczego kobiet zarówno w miastach, jak i na wsi, były lata 2005–2008.

Po 2008 r. obserwowano stopniowy, wyraźny ich spadek, trwał on do 2014 r. i dotyczył czterech kolejnych grup wieku: od 15–19 lat do 30–34 lata włącznie; wyjątek stanowiły dwie starsze grupy wieku rozrodczego kobiet: 35–39 lat i 40–44 lata, w których zanotowano nieznaczny wzrost płodności (tab. 3.6.).

W 2015 r. – w stosunku do 2014 r. – miał miejsce – w niektórych grupach – nieznaczny wzrost płodności kobiet, natomiast w 2016 r. – w porównaniu z 2015 r. zauważa się kolejną jej zwyżkę, tym razem we wszystkich sześciu

grupach wieku rozrodczego kobiet. Bez zmian pozostał tylko współczynnik płodności w ostatniej, najstarszej grupie wieku 45–49 lat wynoszący – w 2015 i 2016 r. tylko 0,3 urodzenia na 1000 kobiet (tab. 3.6.).

Wykres 3.1. Częstkowe współczynniki płodności ogółem w województwie pomorskim dla lat: 2002, 2005, 2008, 2010, 2012, 2014, 2015 i 2016

Źródło: Tabela 3.6.

Ukazana ewolucja cząstkowych współczynników płodności przełożyła się na zmiany w wartościach ogólnego współczynnika płodności kobiet w wieku 15–49 lat. Z danych tabeli 3.6 wynika, że w Pomorskiem w 2002 r. – 1000 kobiet w wymienionej grupie wieku – urodziło 38,4 dziecka. Był to najniższy współczynnik płodności w okresie 2002–2016. W 2008 r. osiągnął poziom 48,5, czyli najwyższą wartość w tym samym czasie. W latach 2012–2015 współczynnik płodności obniżył się i oscylował wokół 44,0, by w 2016 r. ponownie zwiększyć się do 46,3. Wspomnieć warto, że w miastach współczynnik płodności kobiet był niższy (44,9), na wsi zaś wyższy (48,6). Przedstawiony poziom płodności w województwie pomorskim wyraźnie górował nad płodnością w całym kraju ²¹.

²¹ Według danych GUS współczynnik płodności kobiet w Polsce w 2016 roku wynosił: ogółem 41,7, w miastach 41,5, na wsi 42,1.

Współczynnik dzietności ogólnej – syntetycznym miernikiem procesu urodzeń

Bardzo ważnym miernikiem stosowanym w analizie procesu urodzeń jest współczynnik dzietności ogólnej. J.Z. Holzer wyjaśnia, że „wyraża on średnią liczbę dzieci, jaką urodziłaby kobieta w ciągu okresu rozrodczego, przy stałym wzorcu płodności z danego roku kalendarzowego”²².

Oblicza się go według wzoru.²³

$$W_{dz} = 5 \sum_{x=15}^{49} w_{pł}(x)$$

gdzie $w_{pł}(x)$ – współczynnik płodności dla poszczególnych roczników kobiet w wieku rozrodczym (w przeliczeniu na 1 kobietę).

Jeśli nie ma danych o współczynnikach płodności dla pojedynczych roczników, a są dane dotyczące współczynnika płodności dla pięcioletnich grup wieku, wówczas sumę wartości tych współczynników mnoży się przez 5 według wzoru:

$$W_{dz} = 5 \sum_{x=15}^{49} \bar{w}_{pł}(x)$$

gdzie $\bar{w}_{pł}(x)$ – współczynnik płodności dla poszczególnych pięcioletnich grup wieku rozrodczego kobiet (w przeliczeniu na 1 kobietę).

Należy nadmienić, że znaczenie poznawcze współczynnika dzietności ogólnej jest wyraźnie wyższe niż współczynnika urodzeń żywych i ogólnego współczynnika płodności kobiet (w wieku 15–49 lat). Jest tak dlatego, bowiem współczynnik dzietności – jak wykazuje wzór – stanowi sumę wartości współczynników płodności kobiet dla rocznych lub 5-letnich grup ich wieku rozrodczego w przeliczeniu na jedną kobietę.

Ponieważ – jak już mówiono – na wartość poszczególnych cząstkowych współczynników płodności kobiet nie mają wpływu zmiany w strukturze wieku rozrodczego kobiet, zrozumiałym jest, że dotyczy to także współczynnika dzietności.

²² J.Z. Holzer, op.cit., s. 253.

²³ Ibidem.

Skoro cząstkowe współczynniki płodności – jak wcześniej zaznaczono – są kształtowane wyłącznie czynnikami pozademograficznymi, siłą rzeczy pod wpływem tychże czynników pozostaje także współczynnik dzietności, który zbudowany jest na ich podstawie.

Można więc powiedzieć, że współczynnik dzietności jednej jednostki administracyjnej można bez przeszkód – tak jak cząstkowe współczynniki płodności – porównać ze współczynnikami innych jednostek charakteryzujących się różnymi strukturami wieku rozrodczego kobiet. Tymczasem współczynnik urodzeń żywych i ogólny współczynnik płodności kobiet – jak już zaznaczono – są kształtowane w tym samym czasie zarówno czynnikami demograficznymi jak i pozademograficznymi, co utrudnia ocenę ich roli we wzroście lub spadku liczby urodzeń.

Należy zaznaczyć, że **zaletą współczynnika dzietności jest to, że różne wartości siedmiu cząstkowych współczynników płodności kobiet łączy w jeden miernik nazywany przez J.H. Holzera „współczynnikiem płodności całkowitej”**.

Zmiany w poziomie współczynnika dzietności w województwie pomorskim pokazuje tabela 3.7.

Tabela 3.7. Współczynnik dzietności ogólnej w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Wyszczególnienie	2002	2005	2008	2010	2012	2014	2015	2016
Ogółem	1,348	1,359	1,558	1,518	1,398	1,396	1,412	1,506
Miasta	1,188	1,213	1,400	1,389	1,256	1,262	1,333	1,438
Wieś	1,689	1,653	1,836	1,723	1,636	1,605	1,526	1,593

Źródło: Roczniki *Demograficzne z lat: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016*: Dla 2016 r.: stat.gov.pl/demografia; stat.gov.pl. Stan w dniu 13.07.2016.

Dane wymienionej tabeli informują, że w latach 2002–2005 pozostawały one w zasadzie na niezmiennym poziomie, kształtując się w przedziale 1,34–1,359. W kolejnych latach zauważa się stopniowy ich wzrost. W 2008 r. współczynnik dzietności osiąga najwyższą – w badanym okresie – wartość, stanowiąc 1,558 (tab. 3.7.). Oznacza to, że w tym roku jedna kobieta w wieku 15–49 lat urodziła przeciętnie 1,5 dziecka.

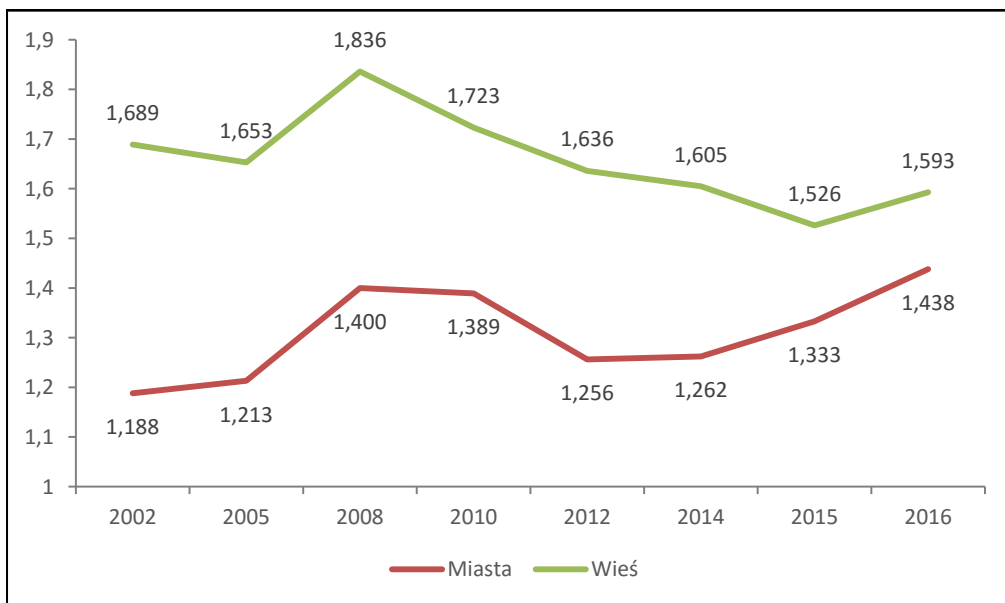
W kolejnych latach współczynnik dzietności ogólnej w województwie pomorskim powoli kurczył się; w 2014 r. wynosił 1,396, czyli cofnął się prawie do takiego samego poziomu, jaki miał w 2002 r.

W 2015 r. zauważa się nieznaczny, a w następnym roku nieco większy wzrost współczynnika dzietności. W 2016 r. osiągnął on wartość 1,506, czyli

niemal taki sam poziom jak w 2008 r. (tab. 3.7.). Trzeba zaznaczyć, że zwyżka omawianego współczynnika wystąpiła tylko w miastach, w 2016 r. stanowił on 1,438, na wsi natomiast jego poziom – w 2015 i 2016 r. – w stosunku do 2014 r. obniżył się i wynosił 1,593²⁴. Trudno powiedzieć – nie stosując głębszych analiz – czy zniżkowy proces dzietności na wsi będzie kontynuowany w następnych latach czy powróci do poziomu z 2014 r.

Trzeba podkreślić, że przedstawione w artykule **rosnące i malejące wartości współczynnika dzietności ogólnej obserwowano zarówno w miastach, jak i na wsi**. Jednakże **poziom tych współczynników – w całym badanym okresie 2002–2016 – był zawsze zdecydowanie wyższy na wsi, niższy zaś w miastach** (tab. 3.7.).

Wykres 3.2. Współczynnik dzietności ogólnej w miastach i na wsi w województwie pomorskim w latach 2002–2016

Źródło: Tabela 3.7.

Uprzednio już mówiono, że liczba urodzeń (podobnie jak i liczba zawieranych małżeństw) jest kształtowana zarówno czynnikami demograficznymi, jak i pozademograficznymi. Warto więc wyjaśnić, które z tych czynników miały decydujący wpływ na liczbę urodzeń w badanych latach.

²⁴ W Polsce w 2016 r. współczynniki dzietności ogólnej kobiet był wyraźnie niższy. Według danych GUS wynosił on: ogółem 1,357; w miastach 1,324; na wsi 1,393.

Należy zapytać, czy stosowne dane dotyczące urodzeń w 2002 r. były wyższe czy też niższe od danych w 2000 r. Informacji statystycznych dla 2000 r. tabela 3.7. nie zawiera. Trzeba je tu przytoczyć. Otóż w Pomorskiem w 2000 r. urodziło się 23 418 żywych dzieci, a wartość na 1000 ludności wyraża liczba 10,8²⁵. Łatwo zauważyć, że dane te górowały nad liczbami dotyczącymi urodzeń w 2002 r. (tab. 3.7.). Więcej, przewyższały one także liczbę urodzeń i stosowne współczynniki notowane w 2003 i 2004 r.²⁶.

Nasuwa się kolejne pytanie, które z czynników przyczyniły się do obniżenia poziomu urodzeń w 2002, 2003 i 2004 r. – w stosunku do 2000 r. – demograficzne czy pozademograficzne? Analiza odpowiednich liczb umożliwi odpowiedź na postawione pytanie. W rachubę wchodzi populacja w wieku 20–34 lata, która jak wiadomo, w stosunku do młodszych i starszych generacji charakteryzuje się wysokim poziomem prokreacji.

Otóż, zbiorowość w przedziale wieku 20–34 lata liczyła: w dniu 31 XII 2000 r. 486,0 tys. osób, zaś w tym samym momencie 2005 r. 540,8 tys. osób, a zatem nie zmalała, lecz wzrosła o 54,8 tys. osób, tj. o 11,3%²⁷.

Z podanych liczb wynika następujący wniosek: czynnik demograficzny nie miał negatywnego wpływu na spadek liczby urodzeń w latach 2002–2004; wręcz przeciwnie zwiększona liczebność populacji w wieku 20–34 lata stymulowała wydawanie na świat potomstwa.

Głównej przyczyny obniżenia się ogólnego współczynnika urodzeń, a także cząstkowych współczynników płodności w młodszych grupach wieku rozrodczego kobiet należy upatrywać w czynnikach pozademograficznych. Wskazać tu można:

- masowe podjęcie przez młodą generację studiów wyższych na uczelniach niepublicznych i publicznych, zwłaszcza studiów zaocznych;
- po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (i otwarciu przez niektóre kraje swych rynków pracy) – duży odpływ młodzieży za granicę spowodowany wysokim poziomem bezrobocia w Polsce i inne.

Z kolei – jak stwierdzono wcześniej – rosnąca w latach 2005–2008 liczba urodzeń to w dużej mierze rezultat realizacji, po ukończeniu studiów, a w wielu wypadkach po okresowym zarobkowaniu za granicą – opóźnionych decyzji małżeńskich i prokreacyjnych. Była to swoista kompensacja w sferze urodzeń.

Uprzednio wykazano także, że po 2008 r. aż do końca 2015 r. miał miejsce kolejny spadek liczby urodzeń. Tym razem należy wyjaśnić, jaką rolę w tym procesie odegrały czynniki demograficzne, a jaką czynniki pozademograficzne.

²⁵ *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2004*, s. 85 i 86.

²⁶ Zob. *Roczniki Statystyczne Województwa Pomorskiego z lat: 2004 s. 85 i 86 oraz 2006*, s. 99 i 100.

²⁷ Obliczono na podstawie: *Roczników Statystycznych Województwa Pomorskiego z lat: 2004*, s. 82 i 2006, s. 96.

Tabela 3.8. Urodzenia żywe w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

Powiaty	W liczbach bezwzględnych					Na 1000 ludności				
	2015 ^a	2020	2025	2030	2035	2015 ^a	2020	2025	2030	2035
Bytowski	886	879	806	737	693	11,3	11,2	10,3	9,5	9,1
Chojnicki	1 058	960	906	860	836	11,0	9,9	9,4	8,9	8,7
Człuchowski	524	549	494	451	420	9,2	9,8	9,0	8,4	8,1
Gdański	1 347	1 307	1 300	1 308	1 376	12,4	11,0	10,2	9,5	9,5
Kartuski	1 858	1 840	1 836	1 834	1 881	14,5	13,5	12,7	12,1	11,8
Kościerski	860	796	750	708	688	12,0	11,0	10,3	9,7	9,5
Kwidziński	785	764	706	661	639	9,4	9,1	8,5	8,0	7,8
Lęborski	656	668	614	565	538	9,9	10,1	9,3	8,7	8,4
Malborski	612	520	484	448	425	9,5	8,2	7,8	7,3	7,1
Nowodworski	342	325	298	273	256	9,4	9,1	8,5	7,9	7,6
Pucki	884	896	872	854	859	10,7	10,4	9,8	9,3	9,2
Słupski	918	921	849	787	754	9,4	9,4	8,6	8,0	7,7
Starogardzki	1 331	1 313	1 217	1 137	1 102	10,5	10,2	9,5	8,9	8,6
Sztumski	457	417	376	338	314	10,8	9,9	9,1	8,4	8,0
Tczewski	1 176	1 137	1 049	980	948	10,1	9,8	9,1	8,6	8,5
Wejherowski	2 644	2 630	2 531	2 460	2 494	12,7	11,9	11,0	10,3	10,2
m. Gdańsk	4 930	4 188	3 770	3 365	3 273	10,7	9,1	8,3	7,5	7,4
m. Gdynia	2 300	1 948	1 760	1 596	1 541	9,3	8,1	7,5	7,0	7,0
m. Słupsk	771	689	613	547	511	8,3	7,7	7,0	6,6	6,5
m. Sopot	257	281	242	198	179	6,9	7,8	7,1	6,1	5,8

Uwaga: ^a dane rzeczywiste

Źródło: dla 2015 r.: *Województwo Pomorskie - podregiony, powiaty, gminy 2016*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2016; Dla lat 2020–2035: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014 oraz obliczenia własne.

Rolę czynników demograficznych określą stosowne liczby. Jak już wcześniej podano, ludność obu płci w wieku 20–34 lata w dniu 31 XII 2005 r. liczyła 540,8 tys. osób, zaś w tym samym dniu 2016 r. wynosiła 507,5 tys., w ciągu dziesięciu lat zmalała o 33,3 tys. osób. Wniosek jest oczywisty: tym razem w przeciwieństwie do lat 2001–2004 rola czynnika demograficznego w kształtowaniu liczby urodzeń była negatywna. Malejąca liczebnie populacja w wieku 20–34 lata wraz ze wcześniej przedstawionym spadkiem liczby zawieranych małżeństw i niektórymi czynnikami pozademograficznymi warunkowały zniżkowy proces rodności.

Wśród czynników pozademograficznych negatywnie oddziałujących na proces urodzeń wymienić należy trudne warunki bytu niemałej części społeczeństwa, w tym dużej części młodzieży. Bezrobocie, które nie ominęło młodego

pokolenia, wysokie ceny mieszkań, znacząca sfera ubóstwa, mała liczba dzieci korzystających ze żłobków, przedszkoli, placówek kulturalnych i sportowych itp.

Należy stwierdzić, że w województwie pomorskim występują nie tylko znaczące różnice w poziomie urodzeń w mieście i na wsi, lecz obserwuje się także w tym względzie istotne różnice w przekroju powiatowym. Rozpiętość w częstości urodzeń między powiatami pokazuje tabela 3.8.

Z wymienionej tabeli wynika, że do powiatów plasujących się – w 2015 r. – na czołowych miejscach pod względem współczynnika urodzeń – na 1000 ludności zaliczyć trzeba: powiat kartuski (14,5), powiat wejherowski (12,7) i powiat gdański (12,4).

W zespole powiatów, w których notowano najniższe wartości współczynników urodzeń znalazły się: powiat człuchowski (9,2) oraz powiaty: kwidzyński, nowodworski i słupecki (po 9,4 w każdym) (tab. 3.8.).

W miastach na prawach powiatu najwyższy współczynnik urodzeń stwierdzono w m. Gdańsk (10,7) i bardzo niski w m. Sopot (6,9).

Przewidywana liczba urodzeń

Prognozowana liczba urodzeń w województwie pomorskim w 2035 r. ma wynosić 19,7 tys. wobec 25,9 tys. w 2016 r., a współczynnik urodzeń (na 1000 ludności) skurczy się odpowiednio z 11,2 do 8,5 (tab. 3.5.)²⁸.

Duże rozpiętości w prognozowanych wartościach współczynników urodzeń będą obserwowane w przekroju powiatowym. W 2035 r. współczynniki skrajne wystąpią: najwyższe w powiecie kartuskim (11,8 noworodka na 1000 ludności), wejherowskim (10,2), najniższe zaś w powiecie malborskim (7,1) i nowodworskim (7,6).

Wśród czterech miast na prawach powiatu korzystniejszy współczynnik w 2035 r. wystąpi w Gdańsku (7,4), bardzo niski natomiast w Sopocie (5,8) (tab. 3.8.).

*

* *

Ukazane dotychczas zmiany w liczbie urodzeń, a zwłaszcza obecny i przewidywany ich spadek określać będą przyszłą liczbę kobiet w wieku rozrodczym, a te z kolei kształtować liczbę urodzeń. Liczba noworodków będzie zależeć w dużej mierze od płodności kobiet, kształtowanej – jak wiadomo – czynnikami pozademograficznymi. Ich oddziaływanie w nadchodzących latach trudno dokładnie określić.

²⁸ W Polsce współczynnik urodzeń na 1000 ludności w 2035 r. będzie zdecydowanie niższy, wyniesie on 7,5; Zob. *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

Malejąca w nadchodzących latach liczba urodzeń odbije się z czasem na liczbie ludności w wieku przedprodukcyjnym – a następnie – na populacji w wieku produkcyjnym, kształtując negatywne zjawiska w oświacie i na rynku pracy.

Spadek liczby urodzeń powodujący stopniowe zmniejszanie się udziału młodej generacji w ogólnej liczbie ludności – przy jednoczesnym wydłużaniu się przeciętnego trwania życia – będą ważnymi czynnikami kształtującymi tempo procesu starzenia demograficznego ludności. Następstwem tego procesu będzie wzrost świadczeń emerytalnych i rentowych, poszerzenie zadań w dziedzinie opieki społecznej, ochrony zdrowia itp. Wpływ zjawisk demograficznych na różne dziedziny życia społeczno-gospodarczego będzie w nadchodzących latach w województwie pomorskim stale się zwiększał. Rosną z każdym dniem coraz większe wyzwania dla perspektywicznej polityki społecznej i ludnościowej w naszym kraju.

3.6. Kształtowanie się umieralności.

Ogólna liczba zgonów i czynniki ją kształtujące

Zgony – poza urodzeniami – są drugim czynnikiem, który w sposób bezpośredni określa wielkość przyrostu naturalnego, a także strukturę ludności według płci i wieku.

Liczba zgonów – podobnie jak liczba urodzeń – jest zdeterminowana zarówno czynnikami demograficznymi, jak i pozademograficznymi. Wśród czynników demograficznych istotny wpływ wywiera struktura ludności według wieku i płci. Społeczeństwa stare demograficznie, o wysokim udziale osób w wieku 65 i więcej lat, mają z reguły współczynnik zgonów wyższy niż społeczeństwa młode demograficznie mimo że funkcjonują w takich samych warunkach. Jest tak dlatego, bowiem częstość zgonów jest zróżnicowana według wieku: jest niższa w młodszych grupach wieku danej populacji, wyższa w starszych.

Poziom zgonów danej populacji różnicuje także jej struktura według płci. Kobiety, głównie z przyczyn biologicznych żyją dłużej niż mężczyźni. Dlatego regiony o dużej przewadze liczebnej kobiet charakteryzują się niższym ogólnym współczynnikiem zgonów niż obszary, w których struktura ludności według płci jest wyrównana.

Wśród czynników pozademograficznych, kształtujących poziom zgonów, podstawowe znaczenie mają warunki pracy i bytu materialnego, stan sanitarno-higieniczny danego regionu, stopień degradacji środowiska naturalnego, zakres opieki zdrowotnej, poziom rozwoju nauk medycznych, poziom oświaty i kultury w społeczeństwie, styl życia zbiorowości ludzkich, skala występowania patologii społecznych (alkoholizm, tytoń, narkotyki i tym podobne).

Liczby bezwzględne oraz współczynniki charakteryzujące umieralność w województwie pomorskim (w latach 2002–2035) przedstawiono w tabeli 3.9.

Tabela 3.9. Zgony^a w województwie pomorskim w latach 2002–2035

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	w liczbach bezwzględnych			na 1 000 ludności		
2002	17 893	12 715	5 178	8,2	8,6	7,4
2005	18 502	13 170	5 332	8,4	8,9	7,4
2008	19 574	13 799	5 775	8,9	9,4	7,8
2010	19 319	13 603	5 716	8,5	9,1	7,4
2012	20 473	14 306	6 167	9,0	9,6	7,8
2014	20 126	14 280	5 846	8,8	9,6	7,3
2015	21 035	14 805	6 230	9,1	10,0	7,6
2016	21 145	14 736	6 409	9,1	9,9	7,8
2020	21 548	15 147	6 401	9,3	10,3	7,6
2025	22 219	15 499	6 720	9,5	10,6	7,7
2030	23 120	15 941	7 179	9,9	11,1	8,0
2035	24 611	16 686	7 925	10,9	11,9	8,6

Uwaga: ^a dla lat 2002–2016 dane rzeczywiste, dla lat 2020–2035 prognoza GUS.

Źródło: *Roczniki Statystyczne Województwa Pomorskiego z lat: 2006, 2013, 2015, 2016.*; *Rocznik Demograficzny 2013 oraz Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014: Dla 2016 r. jak w tabeli 3.1.

Dane zawarte w wymienionej tabeli informują o rosnącej tendencji umieralności w województwie pomorskim w latach 2002–2016. W okresie tym bezwzględna liczba zgonów zwiększyła się z 17,9 tys. do 21,1 tys., wzrosły one zarówno w miastach jak i na wsi. Skutkowało to wzrostem współczynników zgonów: z 8,2 na 1000 ludności w 2002 r. do 9,1 w 2016 r.; w miastach odpowiednio z 8,6 do 9,9 na 1000 ludności; na wsi z 7,4 do 7,8 (tab. 3.9.). Były to wskaźniki korzystniejsze niż w całym kraju²⁹. Zwraca uwagę wyższa w województwie pomorskim umieralność w miastach, niższa zaś na wsi, zjawisko takie obserwuje się w całym badanym okresie 2002–2016. W Polsce było odwrotnie, niższą umieralnością charakteryzowały się miasta, zaś zrównanie częstości zgonów w miastach i na wsi nastąpiło dopiero w 2012 r., w którym odpowiednie współczynniki – na 1000 ludności – wyrażały się liczbą 10,0.³⁰

²⁹ Według danych GUS w Polsce w 2016 r. – na 1000 ludności – zanotowano następującą liczbę zgonów: ogółem 10,1; w miastach 10,2, na wsi 9,9.

³⁰ *Rocznik Demograficzny 2013*, s. 41.

Trzeba nadmienić, że w okresie 2002–2016 nie było istotnych wahań w rosnącej tendencji umieralności. Wyjątkiem był tu rok 2010, w którym liczby bezwzględne i współczynniki – w stosunku do 2009 r. – minimalnie zmalały, by w kolejnych latach powiększyć się; podobne zjawisko miało miejsce w 2014 r.

Umieralność według wieku

Wyjaśnić należy, które czynniki – demograficzne czy pozademograficzne – miały decydujący wpływ na rosnącą liczbę zgonów w województwie pomorskim?

Łatwiej jest przedstawić wpływ czynnika demograficznego, czyli wpływ zmian w liczbie i strukturze ludności według wieku. Zmiany te – od wielu lat – są powszechnie znane, charakteryzują się one stałym spadkiem liczby dzieci i młodzieży, wzrostem zaś populacji w wieku starszym³¹.

Można więc powiedzieć, że główną przyczyną wzrostu liczby zgonów w Pomorskiem w omawianym okresie były niekorzystne zmiany w strukturze ludności według wieku, czyli czynnik demograficzny. Czynniki pozademograficzne – jedne w większym, inne w mniejszym stopniu – ujęte łącznie oddziaływały w przeciwnym kierunku, powodując spadek umieralności. Świadczą o tym cząstkowe współczynniki zgonów, czyli poziom umieralności prezentowany w wąskich pięcioletnich grupach wieku, których wartości – jak to miało miejsce w przypadku cząstkowych współczynników płodności – są kształtowane wyłącznie czynnikami pozademograficznymi.

Z danych tabeli 3.10. wynika, że poziom cząstkowych współczynników zgonów w województwie pomorskim w latach 2002–2015 wyraźnie zmalał we wszystkich grupach wieku. Wyjątek stanowiła tu grupa wieku 15–19 lat, w której miał miejsce minimalny wzrost poziomu umieralności (liczba zgonów – na 100 tys. ludności w tej grupie wieku – wzrosła z 47 do 48).

Zwraca uwagę fakt, że wraz ze spadkiem cząstkowych współczynników zgonów w latach 2002–2015 nie następował spadek ogólnego (tzw. surowego) współczynnika, lecz przeciwnie jego wzrost. Zwiększył się on – w wymienionym okresie – z 823 do 913 na 100 tys. ludności (tab. 3.10.).

³¹ W województwie pomorskim udział dzieci w wieku 0–14 lat w ogólnej liczbie ludności zmalał z 18,8% w 2002 r. do 16,3% w 2015 r., wzrósł zaś – w tych samych latach – udział ludności w wieku 65 lat i więcej z 11,3% do 14,7%. Zob. *Roczniki Demograficzne z lat: 2003 i 2016*.

Tabela 3.10 Zgony według płci i wieku zmarłych w województwie pomorskim w 2002 i 2015 r.

Grupy wieku	2002			2015		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
	na 100 tysięcy ludności danej płci i grupy wieku					
Ogółem	823	893	756	913	979	850
0 lat ^{a)}	790	809	770	370	420	317
1–4 lata	26	37	15	20	21	18
5–9	24	22	27	10	7	14
10–14	21	21	20	17	19	16
15–19	47	65	28	48	65	30
20–24	69	113	23	60	91	29
25–29	76	129	23	59	102	16
30–34	101	149	51	72	119	25
35–39	175	252	96	108	166	50
40–44	278	391	166	201	276	125
45–49	434	616	260	329	438	218
50–54	708	989	443	524	751	301
55–59	1 095	1 538	689	863	1 214	533
60–64	1 583	2 339	944	1 352	1 886	882
65–69	2 241	3 097	1 567	1 920	2 673	1 292
70–74	3 490	4 876	2 519	2 797	3 916	1 967
75–79	5 464	7 395	4 504	4 220	5 825	3 215
80–85	8 760	11 067	7 739	6 982	9 195	5 777
85 lat i więcej	17 198	19 642	16 333	14 490	15 825	13 986

^{a)} Zgony niemowląt na 100 tys. urodzeń żywych

Źródło: Roczniki Statystyczne Województw z lat: 2003 i 2016.

Jeśli się uwzględni, że im starsza grupa wieku ludności, tym większa częstość zgonów, to zrozumiałym będzie, że wzrost udziału ludności w starszym wieku w ogólnej populacji województwa musiał się przyczynić do zwiększenia ogólnej liczby zgonów, a tym samym do wzrostu ogólnego (surowego) współczynnika zgonów.

Z powyższych rozważań wynika następujący wniosek: rosnąca ogólna liczba zgonów w województwie pomorskim w latach 2002–2015 nie była następstwem pogarszającego się stanu zdrowia ludności, lecz skutkiem postępującego starzenia demograficznego.

Wcześniej już mówiono, że umieralność ludności jest zróżnicowana nie tylko w poszczególnych grupach wieku, lecz także i według płci. Współczynniki zgonów na 100 tys. ludności danej płci i grupy wieku zawarte w tabelicy 3.10. informują, że w województwie pomorskim w 2002 i 2015 r. we wszystkich pięcioletnich grupach wieku mieszczących się w przedziale 0–85 lat i więcej – umieralność wśród płci męskiej była wyższa, zaś wśród płci żeńskiej niższa. Wyjątek stanowiła tu grupa wieku 5–9 lat, w której omawiane współczynniki zarówno w 2002, jak i w 2015 roku ukształtowały się odmiennie i były wyższe w populacji dziewczynek.

Powszechnie występująca – w krajach rozwiniętych pod względem społeczno-gospodarczym – wyższa wśród mężczyzn, niższa wśród kobiet częstość zgonów nazywana jest w demografii „nadumieralnością” mężczyzn. Rozmiary tej „nadumieralności” kształtują się niejednakowo w poszczególnych grupach wieku. W najmłodszych przedziałach wieku przewaga częstości zgonów w populacji męskiej nad populacją żeńską nie jest duża. W grupie wieku 10–14 lat – na 100 tys. osób danej płci – w 2015 r. – zmarło chłopców 19, dziewczynek 16. Przewaga zgonów płci męskiej nad zgonami płci żeńskiej wynosiła 18,8%.

Rażąco wysoką „nadumieralność” mężczyzn obserwuje się w zbiorowości osób w młodszym wieku produkcyjnym. Na przykład w grupie wieku 30–34 lata – na 100 tys. osób danej płci – liczba zgonów wynosiła u mężczyzn 119, u kobiet tylko 25. W tym przypadku współczynnik zgonu mężczyzn był o 376% wyższy od współczynnika zgonów kobiet.

W wieku poprodukcyjnym „nadumieralność” mężczyzn jest wyraźnie mniejsza. Na przykład w przedziale wieku 65–69 lat stanowiła 106,9%.

Umieralność według przyczyn

Ogólna liczba zgonów danej populacji jest uwarunkowana nie tylko jej strukturą według płci i wieku, ale i przyczynami zgonów, które w niej występują.

Rozpoznanie zgonów według przyczyn ma duże znaczenie przy ocenie stanu zdrowia ludności. Ustalenia, które z chorób stanowią najczęstszą przyczynę zgonów, jakie w tym zakresie zachodzą zmiany, jakie choroby zanikają, a jakie przybierają na sile, umożliwi skoncentrowanie środków i podjęcie odpowiednich działań przez instytucje służby zdrowia w celu ich zwalczania.

Współczynniki zgonów według wybranych przyczyn – na 100 tys. ludności – ogółem, w tym mężczyzn i kobiet w województwie pomorskim w 2002, 2007 i 2014 r. przedstawiono w tabeli 3.11. Informują one, że największe zagrożenie zdrowia i życia ludzkiego – od wielu lat – wynika z chorób układu krążenia. Z powodu tej przyczyny zmarło w województwie – na 100 tys. ludności –

w 2002 r. 359,7 osób, a dwanaście lat później w 2014 r. 366,1 osób³². Dostrzega się tu nieduży wzrost współczynnika. Zwraca uwagę większe w 2014 r. natężenie zgonów w populacji kobiet niż mężczyzn z powodu wymienionej przyczyny.

Tabela 3.11. Zgony ludności według wybranych przyczyn w województwie pomorskim w latach 2002, 2007 i 2014

Przyczyny zgonów	2002	2007		2014			
	ogółem	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
	na 100 tysięcy osób						
Choroby układu krążenia	359,7	340,9	346,7	335,5	366,1	361,8	370,1
Nowotwory	244,9	260,2	298,4	224,1	262,9	294,6	232,8
Zewnętrzne przyczyny zachorowania i zgonu	63,4	60,7	95,0	28,2	59,0	93,3	26,4
Choroby układu oddechowego	37,9	50,5	57,6	43,8	66,3	71,4	61,5
Choroby układu trawienego	35,1	42,3	49,6	35,3	42,7	49,8	36,0
Zaburzenia wydzielania wewnętrznego, stanu odżywiania i przemiany metabolicznej	9,6	20,7	20,4	20,9	24,0	23,5	24,5
Choroby układu nerwowego i narządów zmysłów	9,7	13,9	13,3	14,6	16,0	15,3	16,6
Choroby układu moczowo-płciowego	9,1	13,0	10,9	14,9	13,9	12,8	15,0
Choroby zakaźne i pasożytnicze	6,0	6,5	7,2	5,8	7,4	8,7	6,3
Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania	1,2	6,1	10,4	2,1	8,6	15,2	2,3

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województw 2004, Roczniki Demograficzne z lat 2009 i 2016.*

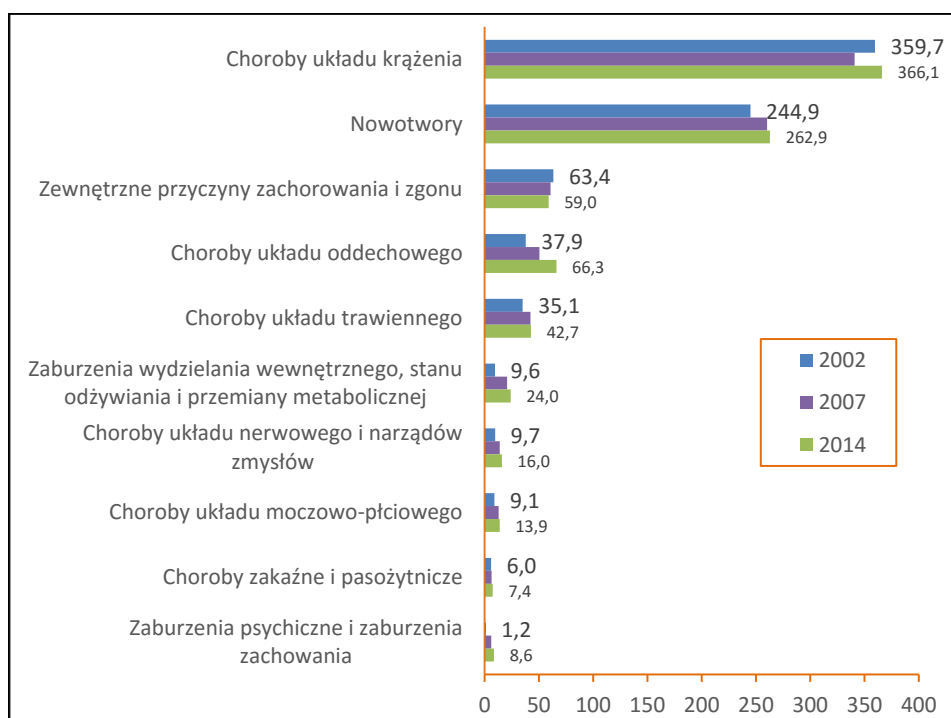
Na drugim miejscu pod względem wielkości współczynników plasują się zgony z powodu nowotworów. W województwie pomorskim w 2002 r. było ich – na 100 tys. ludności – 244,9, natomiast dwanaście lat później, w 2014 r. 262,9. I w tym przypadku obserwuje się wzrost umieralności.

³² W Polsce omawiany współczynnik był znacznie wyższy i wynosił 441,1; *Rocznik Demograficzny 2016*, s. 363.

Odmienne jednak ukształtowały się – w tej grupie przyczyn – zgony według płci. Dane tabeli 3.11. wyjaśniają, że w 2014 r. wyższą umieralnością z powodu nowotworów charakteryzowały się nie kobiety (co miało miejsce w zgonach z powodu chorób układu krążenia), lecz mężczyźni. W populacji płci męskiej stosowne współczynniki stanowiły 294,6, podczas gdy w zbiorowości kobiet 232,8.

Trzecie miejsce pod względem wielkości – zajmują zgony ukształtowane zewnętrznymi przyczynami zachorowania i zgonu. Umieralność z tej przyczyny – w przeciwieństwie do poprzednich dwóch przyczyn – nie wzrosła, lecz zmalała: z 63,4 zgonów - na 100 tys. osób w 2002 r. – do 59,0 w 2014 r.

Wykres 3.3. Zgony ludności według wybranych przyczyn w województwie pomorskim w latach 2002, 2007 i 2014

Źródło: Tabela 3.11

Warto nadmienić, że w tej grupie przyczyn górowała zdecydowanie umieralność płci męskiej, wśród której właściwy współczynnik – w 2014 r. – wyrażała liczba 93,3, podczas gdy wśród płci żeńskiej – 26,4 (tab. 3.11.). Oznacza to, że współczynnik zgonów – na 100 tys. osób danej płci – był o 253,4% wyższy wśród mężczyzn niż kobiet.

Na czwartym miejscu znalazły się zgony z powodu chorób układu oddechowego z wartością współczynników 37,9 w 2002 r. i 66,3 w 2014 r., czyli umieralność wyraźnie rosnąca, na piątym zaś uplasowały się współczynniki zgonów w powodu chorób układu trawiennego, także charakteryzujące się tendencją zwykłą. W wymienionych latach wynosiły one odpowiednio 35,1 i 42,7.

Pozostałe przyczyny zgonów wymienione w tabeli 3.11. były prezentowane przez współczynniki o dużo mniejszej wartości.

Przewidywana liczba zgonów

Natężenie zgonów w województwie pomorskim – podobnie jak to miało miejsce w przypadku urodzeń – jest zróżnicowane według powiatów. Jak wynika z danych tabeli 3.12. w 2015 r. współczynniki zgonów – na 1000 ludności – mieściły się w granicach: najniższe w powiecie gdańskim (6,4), kartuskim (6,7), wejherowskim (7,0); najwyższe w powiatach: malborskim (10,1), tczewskim (9,9) i człuchowskim (9,5).

W miastach na prawach powiatu częstość zgonów zdecydowanie przewyższała podane uprzednio wartości. Najmniejszą liczbę zgonów – na 1000 ludności – zanotowano w Gdyni (10,2), najwyższą w Sopocie (13,7).

Liczba zgonów, która wystąpi w województwie pomorskim w nadchodzących latach będzie uwarunkowana – z jednej strony zmianami w liczbie i strukturze ludności według wieku i płci, zwłaszcza w nasilającym się procesie starzenia ludności; z drugiej zaś warunkami bytu ludności, stanem zdrowia, poziomem opieki służby zdrowia itp.

Dane zawarte w tabeli 3.9. informują o stałym w województwie wzroście liczb bezwzględnych i współczynników zgonów. W analizowanym – do 2035 r. – okresie nie dostrzega się żadnych wahań w kształtowaniu umieralności, lecz nieprzerwaną jej zwykłość. Liczba zgonów zwiększy się z 21 145 w 2016 r. do 24 611 w 2035 r., a współczynniki na 1000 ludności – odpowiednio z 9,1 do 10,9. Rosnąca tendencja umieralności dotyczyć będzie zarówno ludności miejskiej, jak i wiejskiej.

Prognozowany wzrost zgonów wystąpi we wszystkich bez wyjątku powiatach, utrzyma się także notowane dotychczas zróżnicowanie umieralności według powiatów. W 2035 r. najniższe współczynniki – na 1000 ludności – zgonów będą notowane w powiatach: gdańskim (7,3), kartuskim (7,7) i wejherowskim (8,5), a więc w tych samych powiatach, które w 2015 r. charakteryzowały się najniższą umieralnością.

Najwyższy poziom zgonów – na 1000 ludności – w 2035 r. prezentować będą powiaty: malborski (11,5), nowodworski (11,4) i człuchowski (11,4), które w 2015 r. notowały także wysoki poziom współczynników.

W miastach na prawach powiatu – w 2015 r. – najniższa umieralność w 2035 r. wystąpi w m. Gdańsk (11,8), najwyższa zaś w m. Sopot (15,6).

Tabela 3.12. Zgony w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

Powiaty	W liczbach bezwzględnych					Na 1000 ludności				
	2015 ^a	2020	2025	2030	2035	2015 ^a	2020	2025	2030	2035
Bytowski	622	622	692	731	790	7,9	7,9	8,9	9,5	10,4
Chojnicki	832	847	875	914	980	8,6	8,8	9,1	8,9	10,2
Człuchowski	541	506	523	551	592	9,5	9,0	9,5	10,3	11,4
Gdański	699	833	911	1 007	1 137	6,4	7,0	7,1	7,0	7,3
Kartuski	859	983	1 037	1 105	1 220	6,7	7,2	7,2	7,3	7,7
Kościerski	628	612	636	666	717	8,8	8,5	8,4	9,1	9,9
Kwidzyński	770	689	721	769	839	9,2	8,3	8,7	9,3	10,3
Lęborski	557	585	612	646	702	8,4	8,9	9,3	9,9	11,0
Malborski	647	598	614	640	685	10,1	9,4	9,9	10,5	11,5
Nowodworski	330	332	341	357	384	9,1	9,3	9,6	10,3	11,4
Pucki	641	675	725	784	859	7,7	7,9	8,2	8,6	9,2
Słupski	887	860	897	953	1 045	9,1	8,7	9,1	9,7	10,7
Starogardzki	1 130	1 083	1 132	1 192	1 285	8,9	8,4	8,8	9,3	10,1
Sztumski	361	355	368	388	423	8,5	8,8	9,0	9,7	10,8
Tezewski	1 152	1 021	1 073	1 131	1 215	9,9	8,8	9,3	9,9	10,8
Wejherowski	1 457	1 652	1 767	1 902	2 098	7,0	7,5	7,7	8,0	8,5
m. Gdańsk	4 881	4 980	5 000	5 057	5 208	10,6	10,9	12,0	11,3	11,8
m. Gdynia	2 519	2 775	2 793	2 812	2 870	10,2	11,5	11,9	12,4	13,0
m. Słupsk	1 007	982	1 004	1 034	1 080	10,8	10,9	11,6	12,5	13,7
m. Sopot	515	521	494	479	478	13,7	14,6	17,5	14,8	15,6

Uwaga: ^a dane rzeczywiste

Źródło: dla 2015 r.: *Województwo Pomorskie – podregiony, powiaty, gminy 2016*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2016; Dla lat 2020–2035: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014 oraz obliczenia własne.

*

* *

Przedstawiony w artykule ogólny wzrost liczby zgonów (w ostatnich kilkunastu i prognozowanych na najbliższe lata) to głównie skutek niekorzystnych zmian w strukturze wieku ludności, a zwłaszcza nasilającego się w województwie pomorskim procesu starzenia populacji.

Malejąca od wielu lat umieralność niemowląt³³, obniżające się cząstkowe współczynniki zgonów itp. świadczą, że wiele czynników pozademograficznych pozytywnie oddziałuje na stan zdrowia ludności w województwie pomorskim.

Trzeba oczywiście pamiętać o problemach, które nadal stanowią duże zagrożenie dla zdrowia. Chodzi tu głównie o choroby układu krążenia i nowotwory, których nasilenie w ostatnich kilkunastu latach się zwiększyło, a także o wysokiej „nadumieralności” mężczyzn, zwłaszcza w młodszym wieku produkcyjnym.

3.7. Zmiany w przyroście naturalnym ludności

Ogólna liczba przyrostu naturalnego

Wcześniej już zaznaczono, że przyrost naturalny ludności jest rezultatem procesu urodzeń i zgonów. Z przewagi liczby urodzeń nad liczbą zgonów wynika określona wielkość przyrostu naturalnego. Jeśli jest odwrotnie i występuje nadwyżka liczby zgonów na liczbę urodzeń stwierdza się ubytek naturalny ludności, nazywany w demografii ujemnym przyrostem naturalnym.

Poznanie wielkości i tempa przyrostu lub ubytku naturalnego ludności w województwie pomorskim w latach 2002–2016 umożliwiają liczby bezwzględne i współczynniki przedstawione w tabeli 3.13. Łatwo dostrzec występujące wahania w ich kształtowaniu. W okresie 2002–2008 miała miejsce wyraźna zwyżka przyrostu naturalnego: z 4 391 osób w 2002 r., do 7 856 w 2008 r. – a na 1000 ludności – odpowiednio z 2,0 do 3,6.

Przyrost naturalny ludności byłby znacznie większy, gdyby w tym samym okresie wystąpiła malejąca tendencja umieralności. Tymczasem – jak wykazano wcześniej – liczba zgonów nasiliła się, wpływając negatywnie na wielkość przyrostu naturalnego.

W latach 2009 i 2010 przyrost naturalny ludności w województwie pozostawał na zbliżonym poziomie z 2008 r.³⁴ Jednakże po 2010 r. obserwuje się duży jego spadek: z 7 571 osób w 2010 r. do 3 561 w 2015 r.³⁵, a stosowny współczynnik – na 1000 ludności – skurczył się z 3,4 do 1,5 (tab. 3.13.). Niekorzystna tendencja w kształtowaniu się przyrostu naturalnego ludności to rezultat – wcześniej omówionej – malejącej liczby urodzeń i wzrostu liczby zgonów.

³³ Według danych GUS liczba zgonów niemowląt – na 1000 urodzeń żywych – wynosiła: w Polsce w 2002 r. 7,5; w 2015 r. 4,0. W województwie pomorskim odpowiednio: 7,9 i 3,7.

³⁴ Zob. *Roczniki Demograficzne z lat: 2010, s. 38 i 2011, s. 36.*

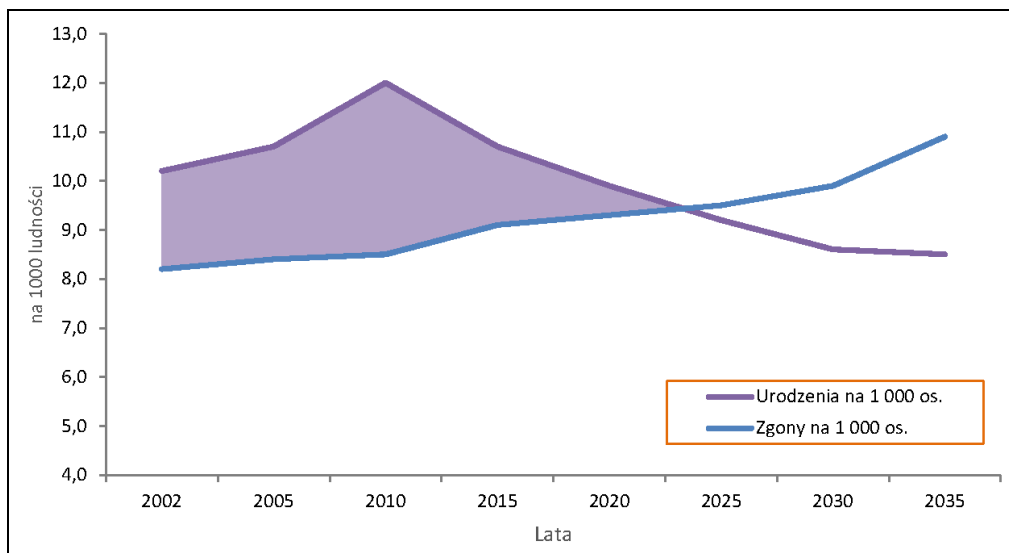
³⁵ W 2016 r. zanotowano nieco wyższą – niż w 2015 r. – liczbę przyrostu naturalnego.

Tabela 3.13. Przyrost naturalny^a w województwie pomorskim w latach 2002–2035

Lata	Ogółem	Miasta	Wieś	Ogółem	Miasta	Wieś
	w liczbach bezwzględnych			na 1000 ludności		
2002	4 391	651	3 740	2,0	0,5	5,4
2005	4 928	979	3 949	2,2	0,7	5,5
2008	7 856	2 662	5 194	3,6	1,8	7,0
2010	7 571	2 639	4 932	3,4	1,8	6,5
2012	4 579	581	3 998	2,0	0,4	5,1
2014	4 484	303	4 181	2,0	0,2	5,2
2015	3 561	185	3 376	1,5	0,1	4,1
2016	4 720	1 086	3 634	2,0	0,7	4,4
2020	1 479	-1 994	3 473	0,6	-1,4	4,1
2025	-742	-3 545	2 803	-0,3	-2,4	3,2
2030	-3 010	-5 040	2 030	-1,3	-3,5	2,3
2035	-4 885	-6 100	1 215	-2,1	-4,4	1,3

Uwaga: ^a dla lat 2000–2016 podano dane rzeczywiste, dla lat 2020–2035 — prognoza GUS.

Źródło: *Roczniki demograficzne GUS z odpowiednich lat oraz Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa 2014. Dla 2016 r. jak w tabeli 3.1.

Wykres 3.4. Przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie pomorskim w latach 2002–2035

Źródło: Tabela 3.13

Wcześniej już zaznaczono, że poziom współczynników urodzeń żywych i współczynników zgonów w przekroju powiatowym jest bardzo zróżnicowany. Jest zatem zrozumiałe, że współczynnik przyrostu naturalnego, który jest uzależniony od wartości uprzednio wymienionych mierników, również charakteryzuje się niejednakowymi wartościami. Słowa te znajdują potwierdzenie w danych zawartych w tabeli 3.14.

Tabela 3.14. Przyrost naturalny ludności w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

Powiaty	W liczbach bezwzględnych					Na 1000 ludności				
	2015 ^{a)}	2020	2025	2030	2035	2015 ^{a)}	2020	2025	2030	2035
Bytowski	264	217	114	6	-97	3,4	2,8	1,5	0,1	-1,3
Chojnicki	226	113	31	-54	-144	2,3	1,2	0,3	-0,6	-1,5
Człuchowski	-17	43	-29	-100	-172	-0,3	0,8	-0,5	-1,9	-3,3
Gdański	648	474	389	301	239	6,0	4,0	3,0	2,2	1,7
Kartuski	999	857	799	729	661	7,8	6,3	5,5	4,8	4,2
Kościerski	232	184	114	42	-29	3,2	2,6	1,6	0,6	-0,4
Kwidziński	15	75	-15	-108	-200	0,2	0,2	-0,2	-1,3	-2,5
Lęborski	99	83	2	-81	-164	1,5	1,3	0,0	-1,3	-2,6
Malborski	-35	-78	-130	-192	-260	-0,5	-1,2	-2,1	-3,1	-4,4
Nowodworski	12	-7	-43	-84	-128	0,3	-0,2	-1,2	-2,4	-3,8
Pucki	243	221	147	70	0	2,9	2,6	1,7	0,8	0,0
Słupski	31	61	-48	-166	-291	0,3	0,6	-0,5	-1,7	-3,0
Starogardzki	201	230	85	-55	-183	1,6	1,8	0,7	-0,4	-1,4
Sztumski	96	62	8	-50	-109	2,3	1,0	-0,2	-1,3	-2,4
Tczewski	24	116	-24	-151	-267	0,2	1,0	-0,2	-1,3	-2,3
Wejherowski	1 187	978	764	558	396	5,7	4,4	3,3	2,3	1,6
m. Gdańsk	49	-792	-1 230	-1 692	-1 935	0,1	-1,7	-2,7	-3,8	-4,4
m. Gdynia	-219	-827	-1 033	-1 216	-1 329	-0,9	-3,4	-4,4	-5,3	-6,0
m. Słupsk	-236	-293	-391	-487	-569	-2,5	-3,3	-4,5	-5,9	-7,2
m. Sopot	-258	-240	-252	-281	-299	-6,9	-6,7	-7,4	-8,7	-9,7

Uwaga: ^{a)} dane rzeczywiste

Źródło: dla 2015 r.: *Województwo Pomorskie - podregiony, powiaty, gminy 2016*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2016; Dla lat 2020–2035: Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS, Warszawa 2014 oraz obliczenia własne.

Współczynniki przyrostu naturalnego – na 1000 ludności – w powiatach województwa pomorskiego w 2015 r. wyrażały się znaczącymi wartościami dodatnimi; dotyczyło to – w pierwszym rzędzie – powiatu kartuskiego (7,8), następnie gdańskiego (6,0) i wejherowskiego (5,7) i bardzo niskimi wartościami. Wymienić tu trzeba powiaty: kwidzyński (0,2), tczewski (0,2), tczewski (0,2), nowodworski (0,3) i słupski (0,3).

Zwracają uwagę – w 2015 r. – ujemny przyrost naturalny w takich powiatach, jak: malborski (-0,5) i człuchowski (-0,3). Występuje on także w trzech miastach na prawach powiatu: m. Gdyni (-0,9), m. Słupsku (-2,5) i szczególnie wysoki w m. Sopocie (-6,9). Dodatni, choć bardzo niski współczynnik przyrostu naturalnego zanotowano tylko w Gdańsku (0,1) (tab. 3.14.).

Przewidywany przyrost naturalny ludności

Wielkość przyrostu naturalnego ludności w województwie pomorskim w nadchodzących latach wyznaczać będą przedstawione wcześniej liczby urodzeń i zgonów. Z prognozy GUS wynika, że nieduża nadwyżka liczby urodzeń nad liczbą zgonów będzie obserwowana do ok. 2020 r. Będzie to zasługą wyłącznie wsi, w miastach bowiem – w wymienionym roku – urodzenia nie wyrównają zgonów.

Po 2020 r. dodatnie wartości przyrostu naturalnego (wprawdzie stale malejące) występować będą na wsi do końca badanego okresu, czyli do 2035 r., w miastach odwrotnie – notowane będą ujemne i stale rosnące, wartości przyrostu naturalnego (tab. 3.13.).

Skutkować to będzie – po 2020 r. – ogólnym ujemnym przyrostem naturalnym ludności w województwie wynoszącym w 2035 r. -4 885 i współczynnikiem – na 1000 ludności -2,1. W miastach ujemne wartości w tym roku będą wyższe (-4,4 osoby), na wsi natomiast utrzyma się nieduży dodatni przyrost naturalny (1,3).

W prognozowanych współczynnikach przyrostu naturalnego ludności dostrzeżać się znaczne różnice w jego wartościach w przekroju powiatowym. Dane tabeli 3.14. świadczą, że do końca 2035 r. tylko cztery powiaty utrzymają dodatni przyrost naturalny – jednakże z tendencją malejącą. Dotyczyć to będzie powiatów: gdańskiego, kartuskiego, wejherowskiego i puckiego. Miasta na prawach powiatu (m. Gdańsk, m. Gdynia, m. Słupsk i m. Sopot) od 2020 r. do końca 2035 r. charakteryzować się będą stopniowo rosnącym ujemnym przyrostem naturalnym. Zjawisko takie wystąpi również w pozostałych powiatach województwa pomorskiego (tab. 3.14.).

Malejąca – w prognozowanym okresie – liczba urodzeń, rosnąca zaś liczba zgonów w poszczególnych powiatach przyczyni się do radykalnego spadku przyrostu naturalnego ludności w województwie, przekształci się on z wartości

dodatnich w wartości ujemne, a ten z kolei spowoduje ogólne zmniejszenie się populacji w województwie pomorskim.

3.8. Podsumowanie

W artykule wykazano, że oddziaływanie struktury ludności według wieku (czyli czynnika demograficznego) na poszczególne elementy ruchu naturalnego nie jest obecnie takie same jak w minionych latach. W przeszłości występowały lata w których struktura wieku ludności była czynnikiem sprzyjającym zawieraniu małżeństw i wydawaniu na świat potomstwa.

Obecnie – w wyniku spadku udziału młodych generacji w ogólnej populacji województwa – rola czynnika demograficznego w tym względzie wyraźnie zmalała. Z kolei obserwowana rosnąca liczba zgonów – to głównie rezultat zwiększonego udziału ludzi starych w ogólnej liczbie ludności, czyli procesu starzenia ludności.

Zjawiska powyższe skutkują stale malejącym przyrostem naturalnym, który w nadchodzących latach – jak wcześniej zaznaczono – przekształci się z wartości dodatnich w wartości ujemne.

Aby powoli wychodzić z regresu demograficznego, w którym znalazł się nasz kraj, zwiększyć się musi rola i znaczenie polityki ludnościowej w całości kształcie życia społeczno-gospodarczego i politycznego Polski. Chodzi tu zwłaszcza o takie subdyscypliny polityki ludnościowej jak: polityka rodzinna, migracyjna i senioralna.

W polityce rodzinnej podstawowe znaczenie ma czynnik ekonomiczny. Obecne świadczenia państwa na rzecz rodziny wyrażane w Programie 500+ powinny przyczynić się do pewnego wzrostu liczby urodzeń. Jednakże w większym zakresie trzeba aktywizować czynniki edukacyjno-psychologiczne w kształtowaniu postaw prokreacyjnych młodej generacji. W polityce migracyjnej głównym zadaniem jest ograniczanie odpływu młodych ludzi za granicę na pobyt stały i okresowy oraz tworzenie warunków zachęcających do powrotu w rodzinne strony. Polityka senioralna, której głównym celem jest dążenie do zapewnienia godnych warunków bytu starej generacji powinna być ściślej powiązana z polityką rynku pracy prowadzonej przez Ministerstwo, by w szerszym zakresie wykorzystywać zasoby rąk do pracy tkwiące w populacji w wieku poprodukcyjnym.

Ministerstwo Zdrowia, kształtujące politykę w zakresie ochrony i promocji zdrowia obywateli ma do realizacji wiele specyficznych zadań związanych z opieką zdrowotną nad dużą liczebnie zbiorowością ludzi starych. Choć nie tylko, zaznaczyć trzeba, że analizy demograficzne wykazują wciąż wysoką – w stosunku do krajów Europy Zachodniej – „nadumieralność” mężczyzn oraz nadal wysoki poziom zgonów z powodu chorób układu krążenia.

Bibliografia

- Jerzy Z. Holzer (2003), *Demografia*, wydanie VI zmienione, Warszawa.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Problemy społeczne ludzi morza w okresie transformacji ustrojowej w Polsce* (1997), Praca zbiorowa, I. Sobczak, K. Wszeborowski (red. nauk.), Wydawnictwo Instytut Bałtycki w Gdańsku, Instytut Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Rynek pracy w województwie pomorskim i jego uwarunkowania gospodarcze i demograficzne* (2015), Praca zbiorowa, I. Sobczak (red.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk.
- Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki* (2016), I. Sobczak (red.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk.
- Roczniki Demograficzne z lat: 2003, 2006, 2009, 2011, 2013, 2015, 2016.*
- Roczniki Statystyczne Województw z lat: 2003 i 2016.*
- Roczniki Statystyczne Województwa Pomorskiego z lat: 2004, 2006, 2011, 2013, 2015, 2016.*

Changes in the natural movement of population in the Pomeranian Region and their effects.

Summary

The article discusses the dynamics of the natural population in the Pomeranian Voivodship in 2002–2016 and the forecast until 2035. Marriages, divorces, births and deaths, and the natural increase are evaluated. The article presents demographic and non-demographic factors influencing changes in individual elements of this movement. It informs on the social and economic consequences of the demographic changes.

Dr Katarzyna BAŁANDYNOWICZ-PANFIL

Instytut Handlu Zagranicznego

Wydział Ekonomiczny

Uniwersytet Gdański

4. Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego

4.1. Wstęp

Proces starzenia się ludności jest powszechnym zjawiskiem o charakterze globalnym. Poszczególne obszary charakteryzują się zróżnicowaną dynamiką zmian demograficznych oraz odmienną strukturą wiekową ludności. Powyższe stwierdzenie jest prawdziwe zarówno w porównaniu do poszczególnych krajów, jak i regionów.

Rosnący udział osób starszych w społeczeństwie niesie za sobą liczne konsekwencje o charakterze społecznym, gospodarczym, kulturowym czy politycznym, które będą miały niewątpliwy wpływ na tempo i kierunek rozwoju poszczególnych obszarów.

Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie, jaką rolę w społeczno-gospodarczym rozwoju województwa pomorskiego mogą odgrywać seniorzy. Praca obejmie analizę dwubiegunową, która pokaże miejsce, jakie jest przypisywane starszym mieszkańcom regionu w dokumentach i strategiach rozwoju województwa. Z drugiej, uwaga zostanie skupiona na pełniejszym wykorzystaniu możliwości podniesienia potencjału konkurencyjnego województwa pomorskiego związanych ze starzeniem się ludności.

4.2. Seniorzy w województwie pomorskim

W ujęciu statystycznym jest widoczne wyraźne zróżnicowanie przebiegu procesu starzenia się ludności w regionach, co skutkuje odmiennym udziałem liczebnym starszych kohort wiekowych w społeczeństwie ogółem oraz szeregiem dalszych implikacji w charakterystyce grupy seniorów.

Województwo pomorskie odznacza się stosunkowo korzystną sytuacją demograficzną. W porównaniu do pozostałych województw na Pomorzu odnotowuje się niski wskaźnik starzenia demograficznego. Co więcej, prognozy wskazują, że starzenie się ludności będzie przebiegało tu mniej dynamicznie, co w konsekwencji doprowadzi do sytuacji, w której analizowane województwo stanie się jednym z najmłodszych demograficznie regionów w Polsce. Podstawowe dane statystyczne dotyczące procesu starzenia się ludności w poszczególnych województwach na tle Polski zaprezentowano w poniższym zestawieniu (tab. 4.1.).

Tabela 4.1. Starzenie się społeczeństw w ujęciu regionalnym w Polsce w roku 2015

Region	Populacja ogółem (w tys.)	Populacja w wieku 65 lat i więcej (w tys.)	Populacja w wieku 65 lat i więcej (jako % populacji ogółem)	Ludność w wieku produkcyjnym (w tys.)	Wskaźnik obciążenia demograficznego osobami w wieku produkcyjnym	Mediana wieku	Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn (w wieku 0)	Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet (w wieku 0)
POLSKA	38437,2	6076,4	15,8	7533,3	31,4	39,8	73,6	81,6
województwo pomorskie	2307,7	338,8	14,7	423,7	29,5	38,6	74,2	81,4
województwo dolnośląskie	2904,2	470,6	16,2	594,3	32,6	40,6	73,2	81,0
województwo kujawsko-pomorskie	2086,2	319,7	15,3	398,3	30,4	39,7	73,5	81,3
województwo lubelskie	2139,7	350,0	16,4	429,0	32,3	39,9	73,3	82,4
województwo lubuskie	1018,1	150,4	14,8	190,9	29,7	39,5	72,8	80,9
województwo łódzkie	2493,6	440,0	17,6	544,5	35,6	41,6	71,4	80,4
województwo małopolskie	3372,6	515,1	15,3	628,0	29,8	38,6	75,1	82,4
województwo mazowieckie	5349,1	868,2	16,2	1072,0	32,7	39,6	74,0	82,0
województwo opolskie	996,0	163,2	16,4	201,1	31,7	41,5	73,8	81,4
województwo podkarpackie	2127,7	316,8	14,9	387,6	28,8	38,6	74,9	82,5
województwo podlaskie	1188,8	191,2	16,1	231,0	30,8	40,0	73,8	82,6
województwo śląskie	4570,8	761,9	16,7	944,7	33,0	41,3	73,0	80,3
województwo świętokrzyskie	1257,2	215,8	17,2	264,6	33,9	41,0	73,0	82,2
województwo warmińsko-mazurskie	1439,7	202,3	14,1	255,3	27,8	39,0	72,7	81,1
województwo wielkopolskie	3475,3	508,3	14,6	634,0	29,1	38,6	73,7	81,2
województwo zachodniopomorskie	1710,5	263,5	15,4	334,4	31,0	40,3	73,5	81,1

Źródło: opracowanie własne na podst.: *Rocznik statystyczny województwa – Polska*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.

Ludność województwa pomorskiego stanowi 6% populacji Polski. Co siódma osoba jest zaliczana do grupy seniorów, co powoduje, że tym samym Pomorze znajduje się na drugim miejscu pod względem korzystnych tendencji wskaźnika starości demograficznej. W stosunku do ogólnych wartości dla Polski Pomorze odznacza się niższą medianą wieku (o 1,2 lata) oraz mniejszymi wartościami wskaźnika obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym (29,5%). Mężczyźni w województwie pomorskim żyją o ok. pół roku dłużej niż średnio w kraju i blisko 3 lata dłużej niż w regionie o najgorszym poziomie tego wskaźnika (województwo łódzkie). Jest to jednak nadal o ponad 7 lat krócej niż kobiety (81,4 lata). Najtrudniejsza sytuacja funkcjonuje obecnie w województwie łódzkim, śląskim czy świętokrzyskim.

Osoby starsze na Pomorzu odznaczają się również korzystnymi cechami pod względem wykształcenia, stanu zdrowia, niepełnosprawności i relatywną wysokością świadczeń emerytalnych, które są o niecałe 5% niższe od wartości odnotowywanych dla Polski ogółem i wynoszą ok. 2067 zł. Warto również dodać, że w województwie pomorskim jest mniejszy relatywny udział wydatków na zdrowie i wydatków socjalnych w wydatkach ogółem województwa (w porównaniu do średniej krajowej)¹.

Istotnymi elementami są także subiektywne odczucia osób starszych w odniesieniu do ich kondycji psychofizycznej, motywacji do aktywności w przestrzeni kulturowej, edukacyjnej, politycznej i społecznej, jak również kwestie związane z preferencjami, co do spędzania wolnego czasu czy miejsca zamieszkania. Pochodną tego będzie koszyk nabywanych dóbr i usług, użytkowanie dóbr publicznych, wydatki władz lokalnych i centralnych i wiele dalszych konsekwencji².

W diagnozie sytuacji społecznej w większym stopniu należy uwzględnić heterogeniczności osób starszych, co stanowi pochodną przede wszystkim bardziej szczegółowych grup wieku, w podziale na młodszych-starych (do 75 roku życia), starszych-starych (do 85 roku życia) oraz najstarszych-starych (od 85 roku życia)³. Przedziały wieku są w tym przypadku jednym z czynników dominujących w odniesieniu do kształtowania potrzeb i możliwości osób starszych. Uogólniając, wraz z wiekiem pogorszeniu ulega stan fizyczny

¹ *Rocznik statystyczny województw – Polska*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2016.

² Z uwagi na cel niniejszego opracowania wymienione kwestie, choć ważne i interesujące, nie będą przedmiotem bardziej pogłębionych analiz. Jednocześnie należy zauważyć, że dostępność tak szczegółowych statystyk w ujęciu regionalnym jest nieznacznie ograniczona, co w znacznym stopniu uniemożliwia dokonanie właściwych w tej materii badań.

³ *Seniorzy i młodsze pokolenia – problemy życia codziennego* (2016), Komunikat z badań 161/2016, CBOS, Warszawa, s. 3.

i psychiczny. Ograniczona zostaje mobilność, samodzielność, jak i produktywność jednostki. W tym względzie należy przytoczyć jeszcze jeden podział seniorów, który wyraźnie odnosi się do specyficznych potrzeb tej grupy. Jest to podział zaprezentowany w jednym z dokumentów Komisji Europejskiej, w której kategoryzuje się omawianą populację na osoby aktywne, wymagające troski (*fragile*) oraz zależne⁴. Każda z tych kategorii osób ma zupełnie inne oczekiwania co do składowych elementów zapewniających właściwą jakość życia⁵.

4.3. Rozwój społeczno-gospodarczy regionów

Rozwój społeczno-gospodarczy jest coraz częstszym przedmiotem badań naukowych. Najbardziej charakterystyczne definicje opisują go, jako: „...systematyczną poprawę konkurencyjności podmiotów gospodarczych i poziomu życia mieszkańców oraz wzrost potencjału gospodarczego regionów, przyczyniający się do rozwoju społeczno-gospodarczego kraju”⁶. Kluczowe wydają się zatem przynajmniej trzy kwestie. Należy przede wszystkim zwrócić uwagę na strony, mające znaczenie w rozwoju regionalnym, które są zarówno beneficjentami tegoż rozwoju, jak i jego kreatorami. Mowa tu przede wszystkim o podmiotach gospodarczych działających na terenie danego regionu, władzach lokalnych, organizacjach i fundacjach działających na rzecz rozwoju województwa, ale również mieszkańcach, szczególnie w odniesieniu do ich jakości życia.

Po drugie, nowoczesne podejście do rozwoju regionalnego zakłada zmiany w kierunku poprawy konkurencyjności danego obszaru, co jest traktowane holistycznie, a zatem wymaga uwzględnienia rozwoju przedsiębiorstw i gospodarki lokalnej, ale również konkurencyjności w odniesieniu do zasobów ludzkich i naturalnych. W celu podjęcia działań rozwojowych warunkiem koniecznym staje się wykorzystanie różnych rodzajów kapitałów dostępnych w regionie: finansowego, produkcyjnego, ludzkiego, społecznego i ekologicznego⁷ (tab. 4.2.).

⁴ *Growing the European Silver Economy*, Background Paper, 23 lutego 2015 r., Komisja Europejska 2015.

⁵ Obecne dostępne statystyki uniemożliwiają dokonywanie aż tak szczegółowych analiz. Również dokumenty strategiczne stosunkowo rzadko podejmują tą problematykę.

⁶ J. Szlachta, *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI, wieku* [w:] *Strategiczne wyzwanie dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Wydawnictwo Ebert-Stiftung, Warszawa 1996..

⁷ J. Hausner, *Ekonomia społeczna a rozwój regionalny*, „Ekonomia społeczna teksty” 2008, 12/2008, s. 14.

Tabela 4.2. Uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego regionów

Rodzaj uwarunkowań	Opis
Ekonomiczne	zasoby pracy, zasoby naturalne, majątek trwały, zasoby ludzkie, nauka, technika, nowoczesne style zarządzania, innowacyjność, rynek wewnętrzny, kapitał ludzki, kapitał społeczny.
Społeczne	struktura demograficzna (struktura wiekowa i zawodowa ludności, przyrost naturalny, migracje), oświata i wychowanie, ochrona zdrowia, system ubezpieczeń społecznych, upowszechnienie kultury, rozwój turystyki, sportu, wartości kulturalne, tradycje, wykształcenie.
Przestrzenne	czynniki lokalizacji, czynniki koncentracji, współpraca transgraniczna
Ekologiczne	zachowanie i utrwalanie równowagi ekologicznej, racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska naturalnego
Polityczno-ustrojowe	charakter władzy, zakres i kompetencje władzy, sposób sprawowania władzy, jej akceptacji przez społeczeństwo, obowiązujące uregulowania prawne i stosunki międzynarodowe
Techniczne	odpowiednie wyposażenie infrastrukturalne, zaplecze techniczno-badawcze, przemysł wysokiej technologii, innowacyjność procesowa i produktowa
Lokalne	rozwój samorządności, unikatowe walory obszaru, rozwój inicjatyw i form społecznej działalności

Źródło: M. Warczak (2015), *Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy*, „Współczesna gospodarka” 2015, Vol. 6 Issue 4 (2015), s. 115.

W obecnych rozważaniach nad determinantami warunkującymi rozwój regionów można zaobserwować zdecydowanie przejście w kierunku przypisywania dominującej roli czynnikiowi ludzkiemu jako inicjatorowi i realizatorowi zmian. Dodatkowo, ważnym elementem jest też tzw. kapitał społeczny, który uwidacznia się dopiero przy analizie powiązań między ludźmi i bazuje na jakości relacji oraz ich różnorodności. Kluczowe jest tu zaufanie, współdziałanie i współpraca w skali lokalnej⁸. Ważnym warunkiem jest zatem oparcie strategii o silne więzi i sieci społeczne oraz koordynację działań⁹.

Istotna jest także zależność podkreślona w przytoczonej powyżej definicji, czyli związek pomiędzy konkurencyjnością regionu, jego potencjałem oraz rozwojem społeczno-gospodarczym kraju¹⁰. Rodzi to za sobą szereg konse-

⁸ M. Warczak, *Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy*, „Współczesna gospodarka” 2015, Vol. 6 Issue 4 (2015), s. 115–116.

⁹ J. Hausner, *Ekonomia...*, op. cit., s. 14.

¹⁰ A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo (2011), *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 17–18.

kwencji, które można opisać dwubiegunowo. Ścieżka „z dołu do góry” ukaże wkład regionu w budowanie przewagi konkurencyjnej kraju, ponieważ jest to związek bardzo silny i nie powinien dziwić również odwrotny kierunek zależności. Władze centralne dzięki swoim uprawnieniom oraz posiadanej sile nacisku sterują kierunkami rozwoju poszczególnych regionów. Zależność ta jest często bezpośrednia i związana z legislacją centralną, ale także może przybierać charakter pośredni, co jest uzasadnione ze względu na przyjętą regułę, że krajowe strategie określają politykę państwa w odniesieniu do regionów i ich obszarów problemowych. Wytyczne te stanowią podstawę do wyznaczania celów i działań na poziomie regionów w oparciu o zasadę współpracy między władzami centralnymi i lokalnymi¹¹.

Wykorzystanie potencjału lokalnego do budowy przewagi konkurencyjnej regionu jest możliwe dzięki prawidłowej diagnozie sytuacji i możliwości rozwoju, odpowiedniej priorytetyzacji celów, określeniu i wdrożeniu działań oraz właściwemu monitoringowi, kontroli oraz ocenie skuteczności założeń. Odpowiednim narzędziem stają się tu wszelkiego rodzaju dokumenty opracowywane na poziomie władz lokalnych, dla których jest to jeden z najważniejszych obszarów działania. Programowanie rozwoju jest obowiązkiem samorządów terytorialnych od 1998 r.¹². Dokumenty te zostają opracowane w odniesieniu do strategii centralnych oraz mają wiele punktów wspólnych z priorytetami krajowymi, a ich charakter lokalny ma zapewnić lepsze dopasowanie celów i zadań do specyficznych potrzeb i możliwości regionu.

4.4. Rola osób starszych w ocenie potencjału regionów

Biorąc pod uwagę wcześniejsze rozważania dotyczące kluczowych elementów rozwoju regionalnego oraz specyfiki postrzegania osób starszych w ujęciu statystycznym, można wyznaczyć kluczowe role, jakie przyjmują seniorzy w rozwoju województw oraz w dokumentach go definiujących (wyk. 4.1.).

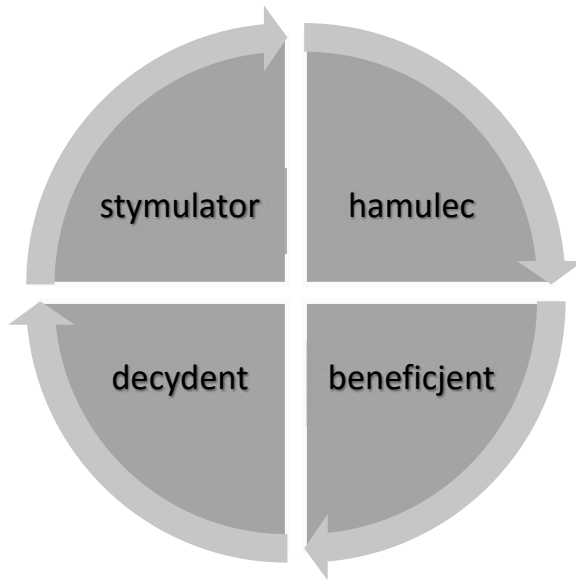
Seniorzy zajmują istotne miejsce w społeczeństwie, a co za tym idzie również w rozwoju społeczności lokalnych. Pierwsza płaszczyzna ich obecności została wyróżniona na podstawie odgrywania czynnej bądź biernej roli jako interesariusza strategii rozwoju. Czynna rola będzie sprowadzała się do współplanowania oraz realizowania działań, które przekładają się na wzrost konkurencyjności regionu. Seniorzy mogą współdecydować o zakresie podejmowanych aktywności jako organ władz lokalnych lub gremium doradcze, przekła-

¹¹ Krajowe dokumenty strategiczne jako podstawa planowania rozwoju regionalnego – strategie rozwoju (2017), (samorząd.lex.pl – dostęp z dnia 13.06.2017).

¹² A. Wyczarska (2017), *Miejsce i rola strategii rozwoju w systemie planowania regionalnego w Polsce*, Fundacja Edukacji dla Demokracji, (www.civic.edudemo.org.pl - dostęp z dnia 17.06.2017).

dać własny potencjał na rzecz rozwoju regionu poprzez społeczno-zawodową aktywność, jak również być właścicielami przedsiębiorstw budujących konkurencyjność w skali lokalnej. Z drugiej strony, osoby starsze jako beneficjenci strategii rozwoju regionu mają przypisywaną rolę bierną. Z uwagi na fakt, że jednym z bardzo istotnych mierników społeczno-gospodarczego postępu jest rosnący poziom jakości życia ludności, to wszystkie grupy mieszkańców stają się niejako automatycznie biernymi uczestnikami strategii. Dodatkowo, niezmiernie ważne w podejmowanych działaniach są te grupy ludności, które zagrożone są w sposób szczególnie ekskluzją społeczną, marginalizacją i zaliczane są do grup defaworyzowanych w przestrzeni publicznej. Do tej kategorii mieszkańców zalicza się osoby starsze tworzące grupę odbiorców, do których kierowane są działania pochodzące w sposób bezpośredni, a także pośrednio z zachodzących zmian¹³.

Wykres 4.1. Klasyfikacja ról osób starszych w strategiach rozwoju

Źródło: opracowanie własne.

¹³ Podkreślić należy, że wpływ pośredni jako zdecydowanie trudniejszy do analizy jest często pomijany w ocenie podejmowanych działań. Unika się w ten sposób komplikowania procesu decyzyjnego co do priorytetowych inicjatyw. Jednak może się w takim układzie okazać, że wprowadzane rozwiązania, które przynoszą korzyści bezpośrednie dla jednej grupy beneficjentów (np. osób młodych) stanowią jednocześnie znaczne utrudnienie w osiągnięciu odpowiedniej jakości życia dla pozostałych grup odbiorców przyjętej strategii (np. osób starszych).

Kolejną płaszczyzną, za pomocą której można określić znaczenie seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym jest traktowanie ich jako symulatorów zmian lub jako barier, utrudniających wzrost konkurencyjności (tab. 4.2.). Starzenie się ludności jest procesem, który istotnie wpływa na rozwój społeczny i gospodarczy. Zdecydowana większość doniesień medialnych, ale również opracowań naukowych skupia się na jego negatywnych konsekwencjach. Podkreśla się w szczególności znaczenie rosnącego poziomu współczynnika obciążeń demograficznych, wzrastających wydatków związanych z systemem emerytalnym, zabezpieczenia socjalnego, opieki medycznej oraz malejących wpływów budżetowych wraz z kurczącymi się zasobami pracy. Zjawisko starzenia się społeczeństwa jest zatem traktowane jako problem całościowy, który należy rozwiązać przede wszystkim poprzez politykę pronatalistyczną, migracyjną i aktywizacyjną.

Należy jednak zaznaczyć, że rosnąca liczba osób starszych to nowe możliwości. Zmieniające się potrzeby społeczeństwa wraz z coraz większym udziałem seniorów w populacji stanowi wyzwanie, które może przynieść nowe rozwiązania w zakresie technologii, zarządzania, marketingu oraz wykorzystania przestrzeni publicznej. Zmiany mogą oddziaływać korzystnie na branże związane z zaspakajaniem potrzeb osób starszych, ale również szerzej zachęcać do innowacji w strategiach rozwojowych. Istnieje wiele przykładów przedsiębiorstw¹⁴, które w sposób umiejętny wykorzystały dynamicznie rosnący segment starszych konsumentów. Rozwojowi uległy całe branże, a szereg regionów¹⁵ nabrało nowego rozpędu i określiło swoje perspektywy rozwoju właśnie w oparciu o zmiany wynikające z procesów demograficznych. Jest to zgodne z założeniami srebrnej gospodarki¹⁶, która zakłada szereg możliwości o charakterze ekonomicznym, płynącym z wydatków na płaszczyźnie publicznej i prywatnej, bezpośrednio związanych ze starzeniem się ludności i specyficznymi potrzebami osób w wieku powyżej 50 lat¹⁷.

Każda z opisywanych na schemacie (wyk. 4.1.) ról osób starszych w rozwoju społeczno-gospodarczym regionów jest prawdziwa, bowiem nie można przyjąć jedynie perspektywy negatywnej bądź pozytywnej. Ważne jest zachowanie odpowiednich proporcji w podejściu, co jest szczególnie istotne w odniesieniu do decydentów określających kształt strategii rozwojowych. Jednostronne ujęcie nie może zapewnić pełnego wykorzystania potencjału zmian, bowiem ani skrajnie optymistyczne, ani pesymistyczne podejście nie jest w tym przypadku właściwe. Aby zapewnić jak najbardziej obiektywną

¹⁴ Branża zdrowotna, turystyczna, ale również odzieżowa, czy kosmetyczna.

¹⁵ Przykładowo: Sun City (Arizona).

¹⁶ Terminy zamienne: gospodarka senioralna, *silver economy*.

¹⁷ *Growing the European...*, op. cit.

ocenę następstw starzenia się ludności w regionie należy dokonać bardzo szczegółowej analizy wpływu bieżących oraz prognozowanych zmian na sytuację w województwie. Istotne jest tu także położenie nacisku na skutki pośrednie, które nie mogą być obserwowane wprost, a których związek będzie istotny dla planowanych działań. Przykładem może być tutaj chociażby koncepcja *design for all*, która zakłada, że możliwe jest takie zaprojektowanie poszczególnych przedmiotów oraz przestrzeni wspólnych, aby zaspakajały one potrzeby różnych grup osób niezależne od ich wieku, sprawności czy aktywności, na przykład niskopodłogowe autobusy.

Kolejnym wyznacznikiem prawidłowej diagnozy sytuacji społecznej jest uwzględnienie specyfiki regionu. Wydaje się, że jest to logiczne, jednak uwzględniając dominujące znaczenie opisywanej powyżej ścieżki komunikacji „z góry do dołu”, bardzo często można spotkać się ze zjawiskiem czerpania wzorców z kształtu diagnoz i strategii centralnych mimo oczywistego braku dostosowania ich do sytuacji regionalnej¹⁸. Wynika to zapewne z wielu powodów, wśród których należy wymienić przynajmniej: chęć wykazania związku z planami na szczeblu rządowym oraz brakiem doświadczenia, wiedzy i odpowiedniego zaplecza narzędziowo-badawczego dla diagnozowania i określania strategii w sposób autonomiczny. Konieczność przekazania uprawnień niższemu szczeblom jest również potwierdzona w raporcie opracowanym przez Centrum im. Adama Smitha. Podkreśla się w nim fakt, że szeroko zakrojone działania w płaszczyźnie administracji rządowej nie zapewniają pełnej realizacji założeń srebrnej gospodarki¹⁹. Prawidłowo wspomagane procesy oddolne, naturalnie regulującego się rynku dają znacznie lepsze efekty. Stąd też ważne wydają się działania podejmowane w przestrzeni lokalnej.

4.5. Miejsce seniorów w strategiach rozwoju województwa pomorskiego

Ocena roli osób starszych w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego zostanie zaprezentowana w oparciu o wyniki analizy znaczenia nadawanego seniorom w dokumentach strategicznych regionu. Za najważniejsze, z punktu widzenia niniejszej pracy, uznano dwa opracowania: *Strategia*

¹⁸ Przykładem jest chociażby polityka senioralna. Strategie odnoszące się do jej wdrażania i rozwoju są opracowywane przez poszczególne województwa. Analiza ich treści wskazuje jednak na to, że mimo wykazywanych w diagnozach specyficznych, odmiennych od innych sytuacji społeczno-gospodarczych, stawiane cele i wyzwania są ludzko podobne, do tych wynikających ze strategii centralnej. K. Baładynowicz-Panfil, *The local dimension of the silver economy - economic and social policies towards challenges of an ageing of societies process*, [w:] *Ageing in the lowest-low fertility and high emigration society*, University of Warsaw, Warszawa 2017 (w przygotowaniu do druku).

¹⁹ *Silver economy – gospodarka senioralna* (2016), Centrum im. Adama Smitha, (www.smith.pl – data dostępu: 15.06.2016).

Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020²⁰ oraz Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020²¹. Dodatkowo uwzględniono programy szczegółowe, tj. *Pomorski Port Kreatywności, Pomorska Podróż, Aktywni Pomorzanie, Zdrowie dla Pomorzanie i Mobilne Pomorze*²². Dokumenty te są podstawą nakreślającą kierunki działań i priorytetowe cele rozwojowe regionu. *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020* została zatwierdzona 2012 r. przez Sejmik Województwa Pomorskiego. Na kilkudziesięciu stronach opisano ówczesną sytuację regionu w zakresie oceny aktualności poprzednich wytycznych oraz możliwości rozwoju województwa. Kolejno przeprowadzono analizę SWOT, wskazując na możliwe scenariusze zmian oraz określono cele strategiczne i operacyjne, jak również ścieżki ich realizacji. Z kolei *Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020* to o wiele bardziej obszerny, blisko 200-stronnicowy dokument, przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Pomorskiego w 2015 r. Wstępna analiza kluczowych obszarów, mających wpływ na sytuację województwa została skonfrontowana z wyzwaniem i polityką Unii Europejskiej. Wyznaczone osie priorytetowe szczegółowo opisano z punktu widzenia interesariuszy i źródeł finansowania. Kluczowe obszary zainteresowania decydentów w kontekście rozwoju województwa i możliwości rozwoju są rzecz jasna zbieżne i dotyczą w szczególności jakości życia mieszkańców (zdrowie, aktywność, edukacja, mobilność), przedsiębiorczości (innowacji, wiedzy, transportu) oraz środowiska (przestrzeń, ekologia, energia), czyli są to działania realizowane w duchu rozwoju zrównoważonego.

Odnosząc się już bezpośrednio do głównego nurtu rozważań w niniejszym rozdziale, należy kolejno wskazać na miejsca, w których wyżej opisane dokumenty w sposób bezpośredni odnoszą się do osób starszych. Na tej podstawie będzie możliwe dokonanie oceny, która z ról zobrazowanych na wykresie 4.1. jest dominująca (stymulator, hamulec, beneficjent, decydent).

Na wstępie należy podkreślić, że osoby starsze (seniorzy, starsze grupy wiekowe, mieszkańcy 50+, 60+, czy 65+) stosunkowo rzadko wymieniani są w przyjętych do analizy dokumentach. Dużo częściej widoczne są odwołania

²⁰ *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020*, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, Gdańsk 2012.

²¹ *Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020*, CCI 2014PL16-M2OP011, Dokument przyjęty uchwałą nr 196/20/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 3 marca 2015 r. w związku z decyzją Komisji Europejskiej nr C(2015) 908 z dnia 12 lutego 2015 r., Gdańsk 2015.

²² Do analizy nie włączono natomiast mniejszych opracowań, informacji opracowywanych przez poszczególne departamenty oraz wypowiedzi prasowych. Uznano, że mają one charakter wtórny w stosunku do dokumentów strategicznych.

do osób młodych (dzieci i młodzieży) oraz osób w wieku produkcyjnym (biernych zawodowo oraz bezrobotnych). Może to dziwić w odniesieniu do skali zmian demograficznych oraz stale rosnącego zainteresowania środowiska politycznego i naukowego wyzwaniami związanymi ze starzeniem się społeczeństw oraz działaniami na rzecz wdrożenia zasad budowania srebrnej gospodarki.

W omawianych dokumentach seniorzy, oraz bardziej ogólnie – starzenie się społeczeństw – po raz pierwszy pojawiają się w ocenie sytuacji bieżącej oraz we wskazaniach trendów globalnych, krajowych i regionalnych. Opisywana jest większa konieczność współpracy przedstawicieli różnych pokoleń, co można odnieść do dwóch procesów: rosnącego udziału osób starszych w społeczeństwie oraz depopulacji, która „wymuszać” będzie konieczność wspomnianej współpracy. Na uwagę zasługuje sposób ujęcia tego wyzwania w kategoriach konieczności, a nie wykorzystania nowo pojawiających się szans. Dodatkowo, proces starzenia się ludności rozważa się jako trend w skali europejskiej, który jest określany w kategoriach negatywnych zmian demograficznych²³. Obserwacje te potwierdza również umieszczenie procesu starzenia się społeczeństw w kategorii zagrożeń w analizie SWOT: „nasilenie negatywnych procesów demograficznych, w tym starzenie się społeczeństwa”. Dodatkowo, przy uszczegóławianiu barier aktywności zawodowej, osoby starsze są ujmowane jako grupa osób zależnych, która znacznie ogranicza możliwość podejmowania pracy przez członków rodziny. Zależność ta jest prosta i zbliżona do relacji małe dziecko-matka. Konieczność sprawowania opieki nad osobami niesamodzielnymi (starszymi członkami rodzin) znacznie utrudnia podejmowanie działalności zawodowej, co jest szczególnie istotne w sytuacji niewystarczająco rozwiniętej instytucjonalnej pomocy w opiece nad tą kategorią osób.

W opisywanych dokumentach strategicznych seniorzy pojawiają się jako odbiorcy szeregu usług, co przede wszystkim odnosi się do dostrzeżenia przez decydentów, że ta grupa osób będzie potrzebowała specjalistycznych usług zdrowotnych związanych zarówno z chorobami wieku starczego, jak i usług opiekuńczych. Wzrost popytu na usługi nakierowane na zaspokojenie potrzeb osób starszych jest widoczne również w innych miejscach. Potencjał turystyczny województwa pomorskiego postrzega się między innymi jako ten, który dostarczy usług w zakresie uzdrowisk i rehabilitacji, co jest powiązane ze srebrną gospodarką. Osoby starsze są ujmowane również jako jedna z grup, która weźmie udział w lokalnych i regionalnych wydarzeniach kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych, sprzyjając w ten sposób rozwojowi stosownej infrastruktury.

²³ Przedmiotem niniejszych rozważań nie jest przesądzenie o wyższości negatywnych bądź pozytywnych konsekwencji zachodzących zmian demograficznych, a jedynie wykazanie, w jakim kontekście rozpatrywana jest rola seniorów w rozwoju regionu.

Nie jest im jednak nadawana w tym przypadku rola dominujących odbiorców tego typu usług.

Powyższa analiza wskazuje, że w województwie pomorskim osobom starszym przypisuje się znacznie częściej rolę bezpośredniego hamulca w rozwoju regionalnym niż stymulatora zmian (w tym przypadku w roli bardziej pośredniej jako jedna z grup). Negatywne ujęcie konsekwencji zmian demograficznych stawia osoby starsze w niekorzystnym świetle, a ich rosnący udział postrzega się jako zagrożenie dla konkurencyjności województwa w skali całego kraju. Takie podejście dość jednoznacznie wskazuje, że do skutków starzenia się ludności powinno się podchodzić z dużą ostrożnością oraz zdecydowanie im przeciwdziałać, np. poprzez odpowiednie sterowanie polityką ludnościową regionu.

Drugą widoczną przestrzenią dokumentów strategicznych, w której umiejscowieni zostali seniorzy to kategoria beneficjentów. Poszczególne cele zostały nakierowane na potrzeby gospodarki, społeczeństwa lub poszczególnych grup mieszkańców. Jedną z tych grup są osoby starsze, a ich potrzeby dotyczą przede wszystkim usług zdrowotnych i opiekuńczych co dość jednoznacznie wskazuje, że to osoby, którymi należy się opiekować, bez wyraźnego dostrzeżenia ich potencjału w zakresie aktywności zawodowej czy społecznej. Nie są oni zatem czynnymi kreatorami środowiska społecznego i gospodarczego, a jedynie biernymi odbiorcami tych działań, które zostały na nich nakierowane.

Więcej zainteresowania seniorom zostało poświęcone w *Strategii Polityki Społecznej Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020*²⁴. W ramach celu strategicznego określonego jako *Aktywni seniorzy* zwrócono uwagę na konieczność odwołania się do dwóch subdokumentów *Strategii Rozwoju...*, tj. *Aktywni Pomorzanie* i *Zdrowie dla Pomorzanie*, a w szczególności do wysokiego poziomu zatrudnienia oraz kapitału społecznego oraz kompetencji zdrowotnych i bezpieczeństwa pacjentów w efektywnym systemie zdrowia²⁵. Symptomatycznym ujęciem w niniejszym dokumencie jest stwierdzenie, że: „w województwie pomorskim jest zauważalne pogłębiające się zjawisko starzenia społeczeństwa, wzrost bezrobocia i innych dysfunkcji zaburzających prawidłowe funkcjonowanie rodziny”²⁶ (sic!). Można zatem odnieść wrażenie, że rosnący udział osób starszych w społeczeństwie traktuje się jako zagrożenie i problem, a nie wyzwanie czy nowe możliwości. Dodatkowe odniesienia do małej aktywności seniorów na polu wolontariatu, poziomu zdrowia i braku zainteresowań, które prowadzą do samoczynnego wyłączenia się osób starszych z kontaktów społecznych i rzucają dość pesymistyczne światło na procesy zmian demogra-

²⁴ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020*, Załącznik Nr 1 do Uchwały 763/XXXVI/13 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 20 grudnia 2013 roku, Gdańsk 2013.

²⁵ Należy tu nadmienić, że wymienione subdokumenty nie odnosiły się w tym zakresie bezpośrednio do osób starszych.

²⁶ *Ibidem*, s. 8.

ficznych. Dostrzega się również rosnące zapotrzebowanie tej grupy mieszkańców, ale jedynie na usługi opiekuńcze, społeczne, rehabilitacyjne i zdrowotne. Co interesujące, wśród słabych stron (analiza SWOT) wskazuje się na stereotypowy wizerunek osób starszych, korzystających z pomocy społecznej. Wydaje się, że niniejszy dokument bardziej utrwala niż niweluje tego typu negatywne zjawiska. Pewnym utrudnieniem realizacji tej strategii jest brak precyzyjnego zdefiniowania osób starszych. W dokumencie zwrócono uwagę na fakt heterogeniczności seniorów, jednak w zależności od analizowanego obszaru granicę wieku starszego przyjmuje się na poziomie: 50, 60, 65 i 75 roku życia.

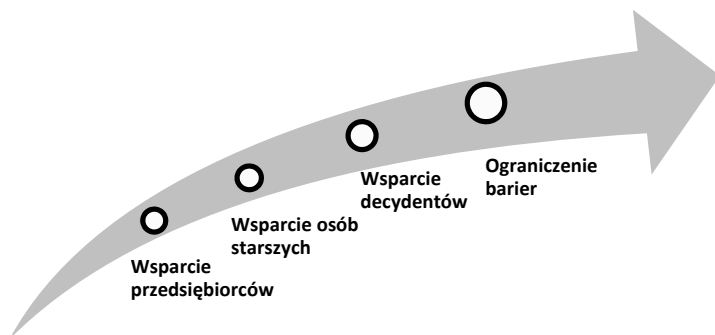
Odwołując się po raz kolejny do klasyfikacji podstawowych ról osób starszych w strategiach rozwojowych (wyk. 4.1.), można stwierdzić, że dominującą pozycją przypisywaną seniorom jest rola beneficjentów strategii. W dalszej kolejności osoby starsze są postrzegane jako czynnik hamujący rozwój regionalny. Zdecydowanie rzadziej pojawiają się jakiegokolwiek pozytywne odniesienia – jako biorcy usług w sposób pośredni wpływają na rozwój usług zdrowotnych i rehabilitacyjnych. Trudno odnaleźć natomiast miejsce uwzględnienia seniorów jako inicjatorów, decydentów czy grupy opiniotwórczej kreowanych i wdrażanych strategii rozwojowych w województwie pomorskim.

4.6. Możliwości pełniejszego wykorzystania potencjału seniorów w województwie pomorskim

Wśród osób odpowiedzialnych za kreowanie strategii i perspektyw rozwoju regionu brakuje pozytywnego nastawienia do zachodzących zmian. Nie jest to zaskakujące. Na takie podejście składa się wiele nachodzących na siebie czynników. Z jednej strony są to utrwalone stereotypy dotyczące osób starszych jako osób mało produktywnych o niskiej motywacji do aktywności, potrzebujących pomocy, opieki, o niewielkich zasobach finansowych, jak również za osoby, za które należy podejmować decyzje i podawać gotowe rozwiązania, co jest związane z bardzo powszechną w społeczeństwie opinią na temat seniorów. Nawet jeśli wskazywana jest aktywność w tej grupie, to zwyczajowo ogranicza się ją do klubów seniora, czy UTW²⁷. Tego typu podejście skutkuje podobnym stosunkiem do osób starszych jako mało atrakcyjnych konsumentów. Utrwalone negatywne opinie stają się również barierą samorozwoju seniorów i przeobrażają się w jeszcze silniejsze autostereotypy. Chęć zmiany tego „zamkniętego koła” wymaga zatem wprowadzenia rozwiązań, które jednocześnie wpływałyby na trzy grupy interesariuszy (przedsiębiorców, decydentów i osoby starsze) i które umożliwiłyby ograniczenie bądź częściowe zniwelowanie barier rozwoju regionu (wyk. 4.2.).

²⁷ Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Wykres 4.2. Kluczowe działania w kierunku bardziej zrównoważonej roli seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym

Źródło: Opracowanie własne.

Nie sposób jest w tym miejscu opisać wszystkich możliwych działań. warunkiem ich skutecznej realizacji jest jednak spójność z priorytetowymi kierunkami rozwoju województwa pomorskiego oraz uwzględnienie skutków przyjętych zadań dla wszystkich interesariuszy (bezpośrednich i pośrednich). Jednym z pomysłów jest większe zaangażowanie regionu w realizację postulatów srebrnej gospodarki. Województwo pomorskie ma znaczny potencjał w prowadzeniu aktywnej polityki wykorzystania szans, płynących z procesu starzenia się ludności.

Jednym ze sposobów z pewnością powinno być wsparcie dla lokalnych przedsiębiorców w ukazaniu im realnej wartości i atrakcyjności starszym wiekiem konsumentów. Wypromowanie tego typu myślenia u przedsiębiorców pozwoliłoby na osiągnięcie równocześnie kilku celów. Rozwój przedsiębiorstw, poprzez zwiększony popyt na ich dobra i usługi, to wzrost zatrudnienia i to również w odniesieniu do starszych wiekiem pracowników (zasada podobieństwa demograficznego). Pobudzenie aktywności zawodowej tej grupy przełożyłoby się na wzrost świadomości społecznej o potencjale osób starszych. Nie ma zatem możliwości wprowadzenia tego typu rozwiązań bez spójnej polityki na rzecz jakości zdrowia oraz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób starszych, zgodnie z realizowanymi obecnie strategiami rozwoju regionu.

Pytanie, czy w praktyce jest to możliwe, wydaje się w tym miejscu jak najbardziej uzasadnione. Odpowiadając na to pytanie, dokonano analizy porównawczej. Z jednej strony wzięto pod uwagę najbardziej perspektywiczne branże w województwie pomorskim według Agencji Rozwoju Pomorza oraz władz lokalnych²⁸. Zestawiono je z obszarami najczęściej wskazywanymi, jako tymi, które na starzeniu się społeczeństw mogą zyskać najwięcej (tab. 4.3.).

²⁸ *Invest In Pomerania*, Agencja Rozwoju Pomorza S.A., Gdańsk (2011); *Profil gospodarczy* (2016), (pomorskie.eu. – data dostępu: 15.05.2016).

Tabela 4.3. Gospodarka województwa pomorskiego w perspektywie srebrnej gospodarki

Branże perspektywiczne			Opis szczegółowy
srebrna gospodarka	województwo pomorskie		
	silny związek ze srebrną gospodarką	pośredni związek ze srebrną gospodarką	
kosmetyka	chemia lekka		Obecność firm z sektora chemii lekkiej oraz coraz większe zainteresowanie konsumentami w wieku senioralnym.
moda		logistyka	W województwie pomorskim swoje siedziby mają przedsiębiorstwa z branży modowej. Dodatkowo, województwo stanowi centrum handlowe dla województw ościennych (przede wszystkim woj. warmińsko-mazurskiego i kujawsko-pomorskiego).
turystyka, kultura i rozrywka	turystyka		Dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna i liczne atrakcje mogą przyciągać seniorów zarówno w typowych okresach wakacyjnych, jak i tzw. niskich sezonach oraz poza szczytami turystycznymi, zapewniając w ten sposób większy poziom wykorzystania bazy turystycznej oraz obiektów aktywności rozrywkowo-kulturalnej.
robotyzacja usług	ICT		Rozwój branży ICT może być nakierowany również na starszych konsumentów, szczególnie w odniesieniu do koncepcji <i>ageing at place</i> ²⁹ oraz <i>design for all</i> . Przykładem może być tutaj m.in. teleopieka.
nieruchomości i budownictwo	budowlany	drewno-meblowy	Dostosowywanie mieszkań i domów do potrzeb osób starszych, opracowywanie rozwiązań uniwersalnych, ułatwiających seniorom samodzielne funkcjonowanie w przestrzeni mieszkalnej i publicznej, korzystanie z infrastruktury miejskiej, uczestniczenie w życiu społeczności lokalnej.
zdrowie		ICT, turystyczny, spożywczy	Przygotowana i dobrze funkcjonująca baza turystyki sanatoryjnej i prozdrowotnej może stanowić ofertę dla mieszkańców województwa, jak i szerzej – całego kraju. Stosunkowo niskie odpłatności stanowią istotną zaletę dla konsumentów tego typu usług spoza Polski.

²⁹ Koncepcja *ageing at place* stanowi próbę odpowiedzi na potrzeby osób starszych, związane z chęcią pozostania we własnych mieszkaniach i własnym środowisku w okresie starości.

Tabela 4.3. Gospodarka województwa pomorskiego w perspektywie srebrnej gospodarki (dok.)

Branże perspektywiczne			Opis szczegółowy
srebrna gospodarka	województwo pomorskie		
	silny związek ze srebrną gospodarką	pośredni związek ze srebrną gospodarką	
bezpieczeństwo		ICT	Opracowanie narzędzi (w tym usług) zapewniających poczucie bezpieczeństwa osób starszych i ich rodzin. Przykładem może być wspomniana powyżej teleopieka oraz tzw. czerwony przycisk bezpieczeństwa.
edukacja		turystyczny	Edukacja w woj. pomorskim nie jest zaliczana do sektorów gospodarki, jednak w wielu opracowaniach podkreśla się, że szkolnictwo, szczególnie na poziomie wyższym stanowi silną przewagę konkurencyjną regionu. Łączyć to można również z działalnością parków naukowo-technologicznych.
transport		logistyka, motoryzacja	Rozwój usług transportu zbiorowego lokalnego i międzynarodowego, również w powiązaniu z rozwojem branży turystycznej.
finanse		BPO/SSC, ICT	Sektor bankowy i finansowy rozwijają się dzięki prężnemu funkcjonowaniu sektorów wspierających.

Źródło: K. Baładynowicz-Panfil (2016), *Konsekwencje starzenia się ludności – srebrna gospodarka i jej ograniczenia*, [w:] *Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki*, I. Sobczak (red.), Gdańska Szkoła Wyższa, Gdańsk, 2016, s. 135–136.

W zestawieniu branż perspektywicznych, wynikających z zasobów województwa oraz tych, które mają skorzystać na rozwoju zgodnym z założeniami srebrnej gospodarki wyróżniono dwie kategorie branż. Pierwsza kategoria bezpośrednio mogłyby czerpać z rosnącej grupy osób starszych jako konsumentów oraz druga, dla których korzyści ze starzenia się ludności powinny być rozpatrywane w sposób pośredni. Na szczególną uwagę zasługują branże o bezpośrednim związku, czyli branże, którym stosunkowo łatwiej wykazać korzyści oraz wskazać na możliwości pełniejszego wykorzystania potencjału nabywczego seniorów. Warto też zwrócić uwagę, że trzy z wymienionych w powyższej tabeli branż o wpływie pośrednim (zdrowie, edukacja, transport) w całości wpisują się w bieżące strategie rozwojowe regionu. Oznacza to również, że jedynym z głównych mankamentów realizowanych rozwiązań jest brak ich połączenia w szerszej perspektywie z procesem starzenia się ludności w województwie pomorskim. Zmiany te pozwoliłyby na uwzględnienie osób starszych jako

motywatorów (stymulatorów) rozwoju regionu. Oczywiście podobne rozważania należałoby, i można, przeprowadzić w płaszczyźnie polityki społecznej.

Ostatnim z ważnych zagadnień jest konieczność większego włączenia seniorów do tworzenia, inicjowania i opiniowania przyjmowanych strategii rozwoju regionu. Nie może być to realizowane w oderwaniu od pozostałych postulatów, bo dopiero wtedy możliwe jest pełne wsparcie decydentów (władz regionalnych) oraz seniorów, wskazujące na optymalne zasady współpracy³⁰.

4.7. Podsumowanie

Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu jest jednym z kluczowych pytań w procesie starzenia się ludności. Osoby starsze mogą odgrywać szereg ról w budowaniu konkurencyjności krajów i województw. Wśród nich, najbardziej kluczowe wydają się role interesariuszy: biernych (beneficjentów strategii) oraz czynnych (decydentów) oraz role czynników stymulujących bądź wyhamowujących rozwój.

Analiza dokumentów strategicznych województwa pomorskiego wskazuje, że podstawowe role przypisane osobom starszym dotyczą seniorów jako beneficjentów działań na rzecz poprawy jakości życia osób najbardziej zagrożonych wykluczeniem społecznym, wymagających szczególnej ochrony. Z drugiej strony, proces starzenia się społeczeństw jest postrzegany jako obciążony wieloma negatywnymi skutkami, a zatem rosnący udział osób starszych utożsamia się z obciążeniem, a koszty związane z koniecznością sprostania nowym wyzwaniom (szczególnie o charakterze opieki zdrowotnej i socjalnej) stanowią istotną barierę dla rozwoju regionu.

W pełni wykorzystując możliwości otwierające się wraz ze starzeniem się ludności, należy przede wszystkim zwiększyć świadomość realnych konsekwencji tego procesu dla regionu. Właściwa diagnoza pozwoli na dobranie odpowiednich działań, które wynikną ze strategii krajowych, ale również ze specyfiki województwa pomorskiego na tle Polski. Mowa tu między innymi o stosunkowo korzystnej sytuacji demograficznej regionu oraz specyfice grupy osób starszych w ujęciu skumulowanym, ale również przy uwzględnieniu ich heterogenicznego charakteru, w tym odmiennych potrzeb i możliwości seniorów w różnym wieku (powyżej 65, 75, czy 85 roku życia). Przyjęcie perspektywy zgodniej z założeniami srebrnej gospodarki, współdziałanie wszystkich grup interesariuszy oraz uwzględnianie wszystkich ról, jakie odgrywają osoby star-

³⁰ W tym zakresie również następują zmiany. Uchwałą Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 27 czerwca 2017r. powołano Pomorską Radę ds. Polityki Senioralnej, w skład której wejdą m.in. przedstawiciele Pomorskiego Forum Rad Seniorów.

sze w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu, wydają się nieodzowne dla budowania konkurencyjności województwa pomorskiego.

Współczesne badania nad znaczeniem zmian demograficznych dla kondycji społeczno-gospodarczych regionów pojawiają się zdecydowanie rzadziej niż w ujęciu perspektywy gospodarek krajowych, a nawet gospodarki światowej. Jednak ze względu na istotne znaczenie regionów w budowaniu konkurencyjności kraju można wnioskować, że liczba badań i opracowań dotyczących tej tematyki będzie dynamicznie rosła.

Bibliografia

- Bałandynowicz-Panfil K. (2016), *Konsekwencje starzenia się ludności – srebrna gospodarka i jej ograniczenia*, [w:] *Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki*, I. Sobczak (red.), Gdańska Szkoła Wyższa, Gdańsk, 135–136.
- Bałandynowicz-Panfil K. (2017), *The local dimension of the silver economy - economic and social policies towards challenges of an ageing of societies process*, [w:] *Ageing in the lowest-low fertility and high emigration society*, University of Warsaw, Warszawa (w przygotowaniu do druku).
- Growing the European Silver Economy* (2015), Background Paper, 23 lutego 2015 r., Komisja Europejska.
- Hausner J. (2008), *Ekonomia społeczna a rozwój regionalny*, „Ekonomia społeczna teksty” 2008, 12/2008, 14.
- Invest In Pomerania* (2011), Agencja Rozwoju Pomorza S.A., Gdańsk.
- Krajowe dokumenty strategiczne jako podstawa planowania rozwoju regionalnego – strategie rozwoju* (2017), (samorząd.lex.pl – data dostępu: 13.06.2017).
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020* (2015), CCI 2014PL16M2OP011, Dokument przyjęty uchwałą nr 196/20/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 3 marca 2015 r. w związku z decyzją Komisji Europejskiej nr C(2015) 908 z dnia 12 lutego 2015 r., Gdańsk.
- Rocznik statystyczny województw – Polska* (2016), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Seniorzy i młodsze pokolenia – problemy życia codziennego* (2016), Komunikat z badań 161/2016, CBOS, Warszawa, s. 3.
- Silver economy – gospodarka senioralna* (2016), Centrum im. Adama Smitha, (www.smith.pl – data dostępu: 15.06.2016).
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Pomorskiego na lata 2014–2020* (2013), Załącznik Nr 1 do Uchwały 763/XXXVI/13 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 20 grudnia 2013 roku, Gdańsk.
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020* (2012), Załącznik nr 1 do Uchwały nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 roku w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020, Gdańsk.
- Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Ziolo M. (2011), *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa, 17–18.

- Szlachta J. (1996), *Główne problemy polityki rozwoju regionalnego Polski na przełomie XX i XXI wieku* [w:] *Strategiczne wyzwanie dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Wydawnictwo Ebert-Stiftung, Warszawa.
- Warczak M. (2015), *Endogeniczne i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego z perspektywy finansów gminy*, „Współczesna gospodarka” 2015, Vol. 6 Issue 4 (2015), s. 115–116.
- Wyczarska A. (2017), *Miejsce i rola strategii rozwoju w systemie planowania regionalnego w Polsce*, Fundacja Edukacji dla Demokracji, (www.civic.edudemo.org.pl – data dostępu: 17.06.2017).

The Role of Seniors in the Socio-Economic Development of the Pomeranian Voivodship

Summary

The ageing of society process is a global phenomenon. Individual areas are characterized by varying dynamics of demographic change and a different age structure of the population. The above statement is true both in comparison with countries and regions.

The increasing participation of the elderly in societies has a number of social, economic, cultural or political consequences. It will have an unquestionable influence on the pace and the direction of development of particular areas.

This study aims to show the role of seniors in the socio-economic development of the Pomeranian Voivodship. The chapter will thus display bipolar analysis. On the one hand, the place that is attributed to the older inhabitants of the region in the development documents and strategies of the voivodship will be assessed. On the other hand, attention will be paid to making full use of the possibility of increasing the competitive potential of the Pomeranian Region, related to the ageing of population.

Prof. dr hab. Piotr CZAUDERNA,

Kierownik Katedry i Kliniki Chirurgii i Urologii Dzieci i Młodzieży
na Gdańskim Uniwersytecie Medycznym

Sekcja Ochrony Zdrowia Narodowej Rady Rozwoju przy Prezydencie RP

Dorota WIJATA

Kancelaria Prezydenta RP

5. Potencjał zdrowotny ludności w województwie pomorskim jako wyzwanie dla polityki społecznej

5.1. Wstęp

Ochrona zdrowia stanowi bardzo ważną i kosztoclonną sferę działalności społecznej, szczególnie w aspekcie polityki publicznej, jak i zaangażowania środków finansowych ze strony państwa. Badania opinii publicznej wskazują na zdrowie jako jedną z najważniejszych wartości dla Polaków. Ochrona zdrowia jest również jedną z najbardziej skomplikowanych i jednocześnie innowacyjnych sfer gospodarki (istnieje ponad 100 tys. technologii medycznych). Nieustanny rozwój nowych technologii medycznych, które z sukcesem można zastosować do wielu schorzeń, powoduje dramatyczny wzrost kosztów opieki medycznej.

Żaden z opracowanych dotąd na świecie systemów opieki zdrowotnej nie jest idealny ani pozbawiony wad, natomiast zapotrzebowanie na usługi w zakresie ochrony zdrowia jest zdecydowanie wyższe niż możliwości jego zaspokojenia. Wynika to między innymi z postępujących procesów demograficznych, takich jak starzenie się społeczeństw oraz zjawisk cywilizacyjnych, np. wzrostu zachorowań na nowotwory czy epidemii otyłości. Dodatkowym, trudnym do sprostania wyzwaniem są coraz wyższe oczekiwania obywateli względem oferty świadczeń zdrowotnych i jakości usług.

Regionalna polityka zdrowotna częściowo ma wytyczone ogólnie ramy działania, ale pewna część kompetencji pozwala na zarządzanie tą sferą w zależności od lokalnych uwarunkowań. Zaprezentowany w dalszej części wybór danych ma na celu wskazanie specyfiki województwa pomorskiego w zakresie sytuacji demograficznej i zdrowotnej, jak również wybranych cech pomorskiego systemu ochrony zdrowia. Pierwsze wnioski z tego przeglądu sugerują, że o ile potencjał demograficzny województwa pomorskiego jest korzystny, na co wskazuje wysoki współczynnik urodzeń oraz duży udział dzieci i młodzieży

w strukturze mieszkańców województwa, to z kolei stan zdrowia tej społeczności w wielu aspektach jest gorszy niż przeciętnie w kraju. Dalsza analiza nie zawiera odpowiedzi na pytanie co jest przyczyną takiego stanu rzeczy, aczkolwiek pojawia się pokusa, aby przynajmniej częściowo wyjaśnić te zjawiska gorszym dostępem mieszkańców regionu do wielu usług medycznych i malejącymi zasobami kadrowymi niektórych specjalności medycznych. Zakres analizy jest jednak zbyt pobieżny, aby przeprowadzić tego typu wnioskowanie. Natomiast zagadnienie wymaga dokonania pogłębionej analizy i zbadania, w jakim stopniu można poprawić jakość życia mieszkańców Pomorza.

5.2. Podstawowe dane demograficzne województwa pomorskiego

W 2016 r. województwo pomorskie zamieszkiwało 2 316 tys. osób, co stanowiło około 6% ludności Polski¹. Trendy populacyjne w województwie w latach 2005–2016 przedstawia poniższa tabela 5.1.

Tabela 5.1. Trendy demograficzne w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015	2016
Ludność: (w mln) ^a	2,199	2,275	2,302	2,308	2,316
– Mężczyźni	1,069	1,110	1,122	1,124	1,128
– Kobiety	1,129	1,166	1,180	1,183	1,188
Mediana wieku: ^c					
– Mężczyźni	33,8	35,3	36,9	37,3	37,7
– Kobiety	37,1	38,3	38,2	40,0	40,3
Urodzenia żywe ^b (liczba)	23 430	26 890	24 610	24 596	25 865
Wsp. Dynamiki demograficznej ^c	1,266	1,392	1,223*	1,169*	1,223
Wsp. dzietności ogólnej ^b	1,359*	1,490*	1,396*	1,412*	1,506*

* Najwyższy wskaźnik spośród wszystkich polskich województw.

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych (aktualizacja 10.05.2017);^b GUS, Bank Danych Lokalnych (aktualizacja 24.04.2017); GUS, Roczniki Demograficzne, różne lata.

¹ *Rocznik demograficzny 2017*, GUS, Warszawa 2017.

Na tle Polski województwo pomorskie wyróżnia się stałym wzrostem liczby mieszkańców. W latach 2005-2016 liczba Pomorzán wzrosła o 5,3%. Według prognoz tendencja ta powinna utrzymać się do 2027 r.² Obecnie województwo pomorskie cechuje się najwyższym przyrostem naturalnym w Polsce. Występuje tu korzystna relacja pomiędzy zgonami i urodzeniami – o ile w 2016 r. przeciętnie w Polsce współczynnik dynamiki demograficznej wciąż był poniżej 1, w województwie pomorskim dzięki liczbie urodzeń przewyższającej liczbę zgonów osiągnął wartość 1,2. Współczynnik dzietności w tym rejonie od wielu już lat osiąga najwyższe wartości w kraju, aczkolwiek wciąż jeszcze dzieli go spory dystans od zapewnienia prostej zastępowalności pokoleń. W 2016 r. wyniósł rekordowe 1,5, podczas gdy przeciętnie w Polsce 1,36.

Województwo pomorskie jest jednym z najmłodszych województw w kraju. Mediana wieku mężczyzn w ostatnich latach była o ok. 1 rok niższa niż przeciętnie w kraju, zaś dla kobiet o ok. 1,5 roku. O korzystnej strukturze wieku świadczy również wysoki udział Pomorzán w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej) w ogóle mieszkańców województwa, który w 2016 r. wyniósł 19,4% (przeciętnie w Polsce 17,9%)³.

Mniej korzystnie kształtują się wskaźniki dotyczące długości życia, które zostały przedstawione w tabeli 5.2.

Tabela 5.2. Przeciętne dalsze trwanie życia w województwie pomorskim i w Polsce w wybranych latach

Wyszczególnienie		2005	2010	2014	2015	2016
Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn w momencie urodzenia	woj. pomorskie	71,7	73,0	74,4	74,2	74,5
	Polska	70,8	72,1	73,8	73,6	73,9
Różnica (woj. pomorskie – Polska)		0,9	0,8	0,6	0,6	0,6
Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet w momencie urodzenia	woj. pomorskie	79,8	80,8	81,5	81,4	81,7
	Polska	79,4	80,6	81,6	81,6	81,9
Różnica (woj. pomorskie – Polska)		0,4	0,2	-0,1	-0,2	-0,2

Źródło: Bank Danych Lokalnych, GUS (ostatnia aktualizacja: 01.09.2017 r.).

Mimo stałego wzrostu wskaźników wyraźnie widać, że jest on wolniejszy niż przeciętnie w kraju. W 2005 r. przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzny z województwa pomorskiego w momencie urodzenia wynosiło 71,7 lat, czyli

² J. Hrynkiewicz., A. Potrykowska, *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2016.

³ *Stan i ruch naturalny ludności w województwie pomorskim w 2016 r.*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2017; (<http://gdansk.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/stan-i-ruch-naturalny-ludnosc-i-w-wojewodztwie-pomorskim-w-2016-r-,2,11.html> – data dostępu: 24.06.2017 r.).

było prawie o rok dłuższe niż przeciętnie w kraju. W 2016 r. wartość na poziomie 74,5 lat była wyższa od przeciętnej krajowej już tylko o 0,6 roku. W przypadku kobiet sytuacja przedstawia się mniej korzystnie. Kobieta, która urodziła się w województwie pomorskim w 2005 r. statystycznie miała perspektywę dożycia do 79,8 lat, czyli o 0,4 roku dłużej niż przeciętna Polka. Z kolei urodzona w 2016 r. Pomorzanka ma szansę przeżyć 81,7 lat, czyli o 0,2 roku krócej niż przeciętna Polka.

5.3. Stan zdrowia ludności województwa pomorskiego – wybrane aspekty

Główną przyczyną zgonów w województwie pomorskim, podobnie jak i w całej Polsce, pozostają choroby układu krążenia. Natomiast na drugim miejscu znalazły się choroby nowotworowe. Na kolejnych pozycjach były choroby układu oddechowego, przyczyny zewnętrzne oraz choroby układu trawiennego (tab. 5.3.).

Tabela 5.3. Główne przyczyny zgonów w województwie pomorskim (na 100 tys. ludności)

Przyczyny zgonów	Województwo pomorskie				Polska	
	2010	2013	2014	2015		
	na 100 tys. ludności				w %	
Ogółem	851	876	875	913	100,0	100,0
Choroby układu krążenia	338	369	366	375	41,1	45,7
Nowotwory	251	253	263	271	29,7	26,7
Choroby układu oddechowego	49	71	66	76	8,3	6,1
Przyczyny zewnętrzne (wypadki, urazy, samobójstwa)	59	58	59	57	6,2	5,0
Choroby układu trawiennego	40	42	43	42	4,6	4,1
Śmiertelność noworodków i niemowląt (na 100 tys. żywych urodzeń)	454	430	333	370	x	x

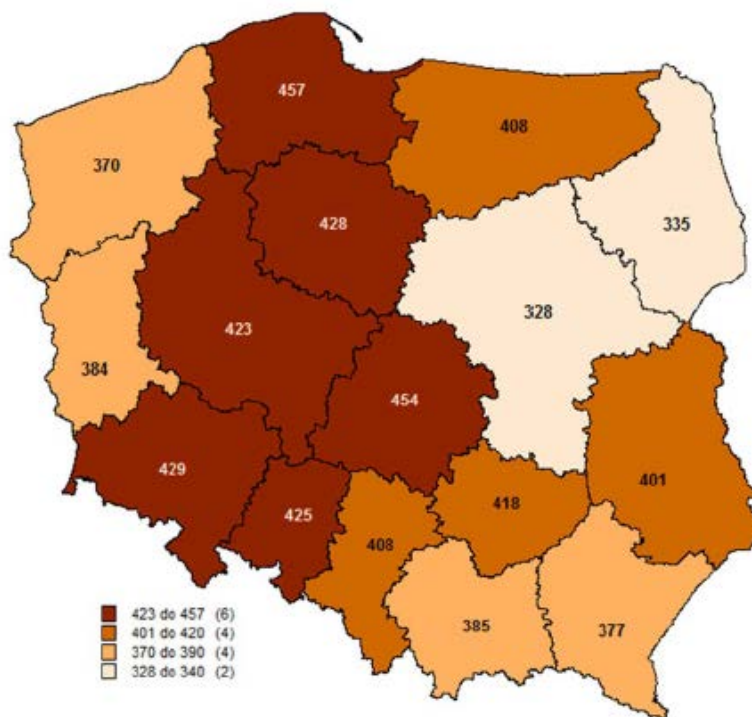
Źródło: Rocznik Statystyczny województw, GUS, różne lata.

Struktura zgonów według przyczyn nieznacznie różni się od przeciętnych w kraju. Dwie najważniejsze przyczyny – czyli choroby układu krążenia oraz nowotwory – zarówno w Polsce jak i w województwie pomorskim łącznie odpowiadają za ponad 70% wszystkich zgonów. Jednak w województwie pomorskim częściej niż w innych województwach śmierć jest wynikiem chorób nowotworowych (w 2015 r. dotyczyło to prawie 30% przypadków, podczas gdy średnio w kraju 26,7%), a nieco rzadziej chorób układu krążenia (41,1% wobec

45,7% przeciętnie w kraju). Również choroby układu oddechowego nieco częściej były przyczyną zgonu mieszkańców województwa pomorskiego (8,3% wobec 6,1% średnio w kraju).

Województwo pomorskie szczególnie niekorzystne wskaźniki osiąga w zakresie zachorowalności i śmiertelności z powodu nowotworów. W 2013 r. na 100 tys. ludności województwa pomorskiego na nowotwory zachorowało 457 osób, co było najmniej korzystnym wynikiem w skali kraju (ryc. 5.1.). W tym samym czasie w województwie mazowieckim wskaźnik ten wyniósł 328 przypadków na 100 tys.

Rycina 5.1. Zachorowalność na nowotwory złośliwe w 2013 r. (na 100 tys. ludności)

Źródło: *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2015 r.*, GUS, Warszawa 2017, s. 70.

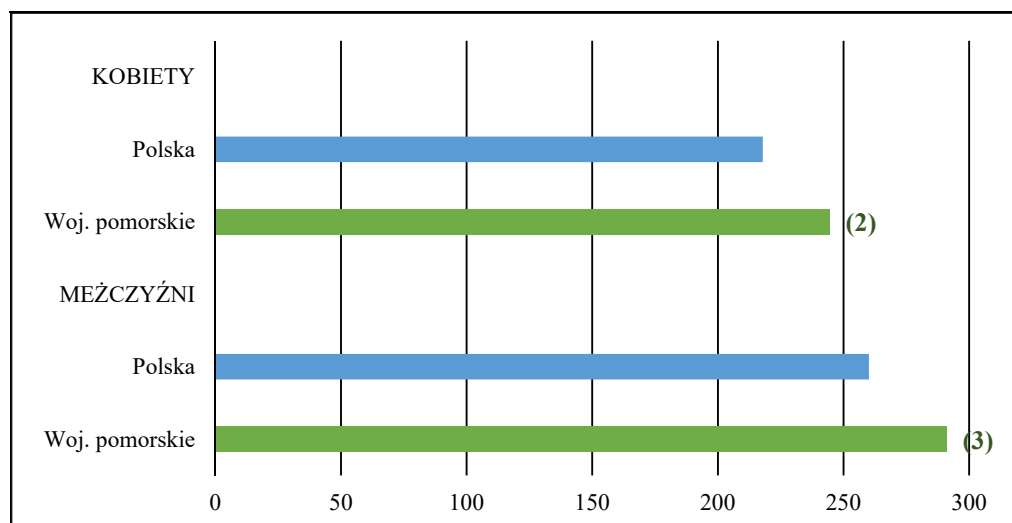
Niżej zaprezentowano standaryzowane współczynniki zachorowań i umieralności⁴ z powodu wybranych nowotworów w Polsce i województwie pomorskim

⁴ *Standaryzowany wg wieku współczynnik zachorowalności (umieralności)* określa, ile zachorowań (zgonów) wystąpiłoby w badanej populacji, gdyby struktura wieku tej populacji była taka sama jak struktura wieku populacji przyjętej za standard. Jako populację standardową można wybrać standardową popu-

w 2014 r.⁵. Dane pochodzą z Krajowego Rejestru Nowotworów. Na wykresach w nawiasach znajduje się lokata województwa pomorskiego w rankingu województw. Im niższa pozycja w rankingu (wśród możliwych od 1 do 16), tym relatywnie gorsza sytuacja na tle innych województw.

W odniesieniu do współczynnika zachorowań ogółem województwo pomorskie zajmuje najwyższe lokaty (wyk. 5.1.). Wskaźnik zachorowań dla kobiet w 2014 r. był trzeci najwyższy w kraju, zaś w przypadku mężczyzn drugi najwyższy. Sytuację taką obserwuje się od połowy lat 70-tych⁶.

Wykres 5.1. Standaryzowane współczynniki zachorowalności na nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

Analizując standaryzowane współczynniki zachorowania na określone typy nowotworów, uwagę zwraca najwyższa w kraju zachorowalność na nowotwory gruczołu krokowego (52,3 wobec 47,1 przeciętnie w Polsce) (wyk. 5.2.). Na czwartym, również wysokim miejscu znajduje się współczynnik zachorowalności na raka płuc, który jest najczęstszym typem nowotworów u mężczyzn (52,3 wobec 47,1 przeciętnie w kraju).

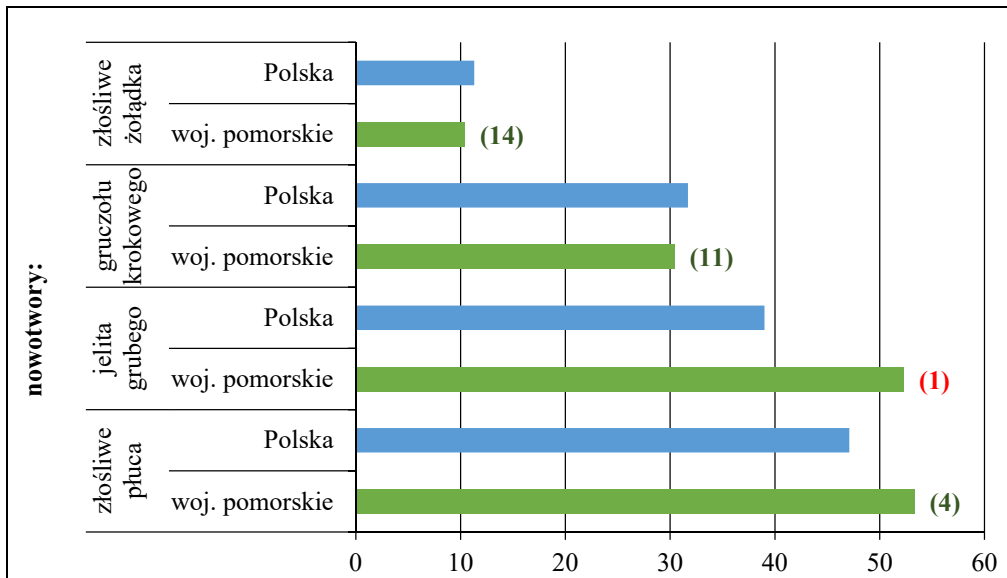
lację świata, Europy, lub kraju w przypadku analiz regionalnych. Wskaźnik uwzględnia zachorowania na 100 tys. ludności.

⁵ Opracowanie własne na podstawie danych z publikacji: U. Wojciechowska, P. Olasek, K. Czauderna, J. Didkowska, *Nowotwory złośliwe w Polsce w 2014 r.*, Warszawa 2016. Źródło podstawowe: Krajowy Rejestr Nowotworów. Publikacja dostępna pod adresem:

<http://onkologia.org.pl/wp-content/uploads/Nowotwory2014.pdf>.

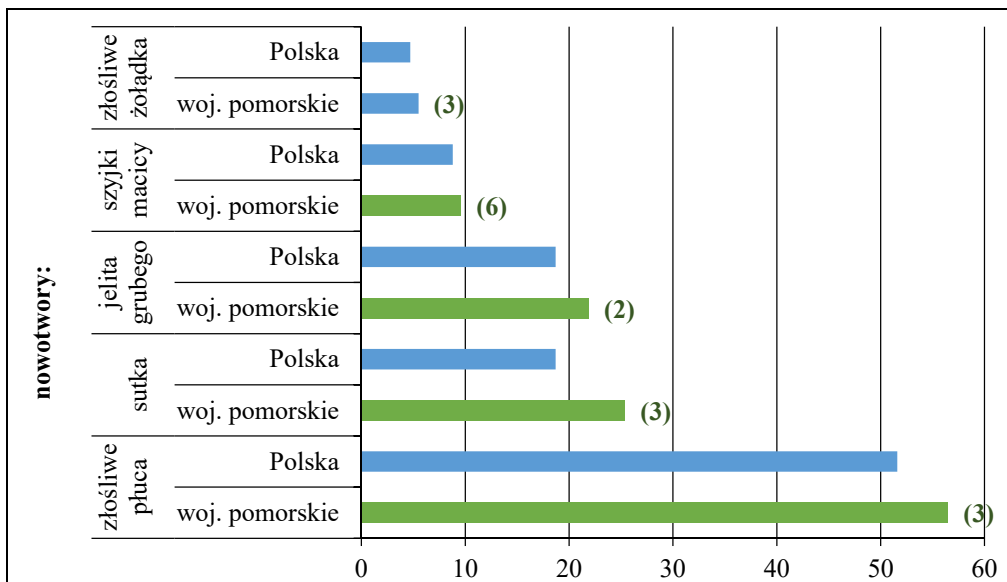
⁶ U. Wojciechowska, P. Olasek, K. Czauderna, J. Didkowska, *Nowotwory złośliwe (...)*, op. cit.

Wykres 5.2. Standaryzowane współczynniki zachorowalności mężczyzn na wybrane nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

Wykres 5.3. Standaryzowane współczynniki zachorowalności kobiet na wybrane nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

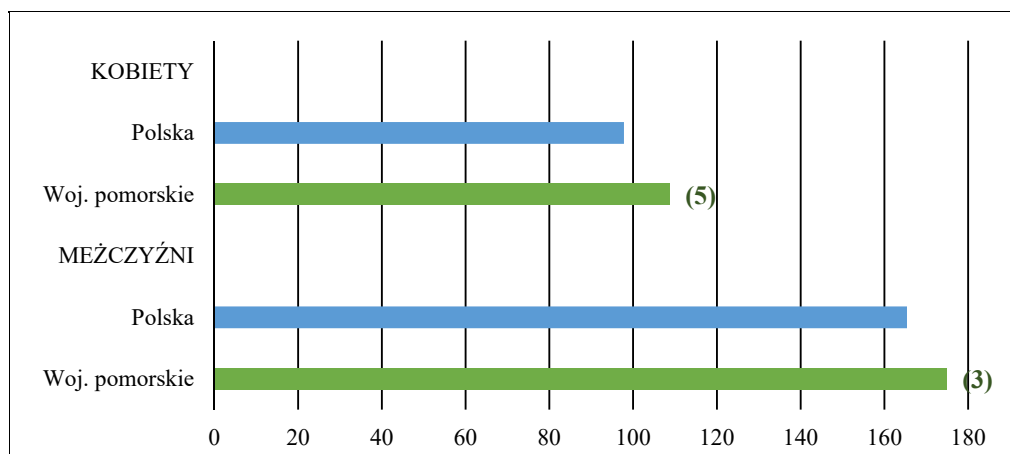

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

W przypadku kobiet najwięcej przypadków zachorowań dotyczy sutka (wyk. 5.3.). Z kolei standaryzowany współczynnik zachorowalności na raka sutka plasuje województwo pomorskie na trzeciej lokacie (56,5 wobec 51,6 w skali kraju). Najmniej korzystną pozycję w rankingu województwo pomorskie osiąga dla nowotworów jelita grubego (2. miejsce, ze wskaźnikiem 21,9 wobec 18,7 w kraju), a w dalszej kolejności dla nowotworów płuca (3. miejsce, ze wskaźnikiem 25,4 wobec 18,7 w Polsce) i żołądka (3. miejsce, ze wskaźnikiem 5,5 wobec 4,7 w kraju).

Wskaźniki standaryzowane umieralności na nowotwory złośliwe zarówno ogółem, jak i w odniesieniu do poszczególnych typów, plasują województwo pomorskie na nieco korzystniejszych lokatach niż wskaźniki zachorowalności (wyk. 5.4.).

Wykres 5.4. Standaryzowane współczynniki umieralności na nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

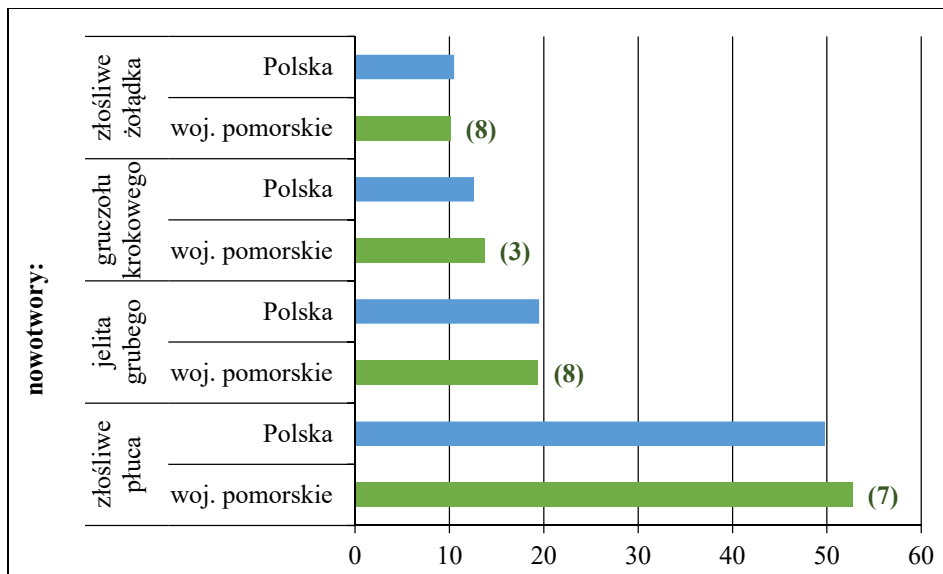

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

Nadal jednak w 2014 r. była to 3. pozycja w przypadku mężczyzn (ze wskaźnikiem 174,9 wobec 165,4 dla kraju) i 5. pozycja dla kobiet (ze wskaźnikiem 108,8 wobec 97,8 dla kraju).

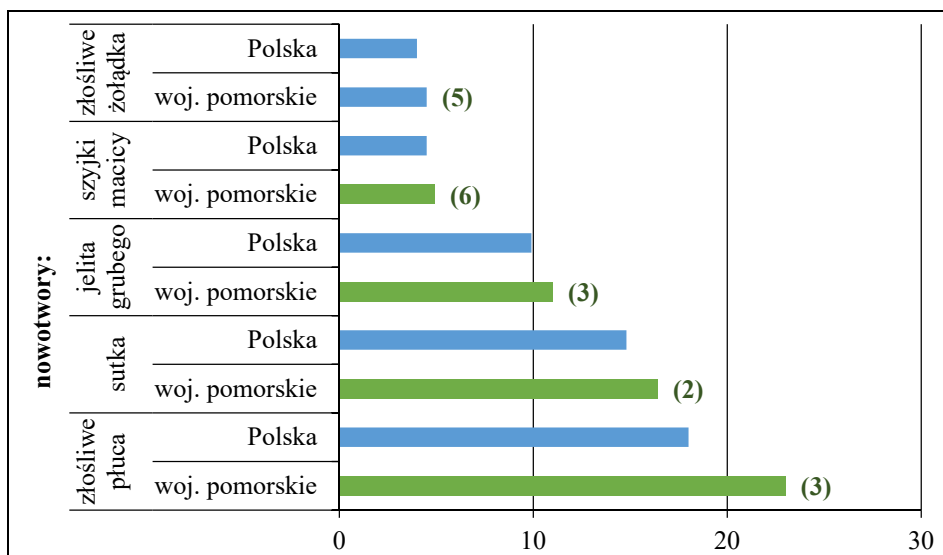
Mężczyźni najczęściej umierają na nowotwory płuca i jelita grubego, aczkolwiek standaryzowane wskaźniki umieralności w tym zakresie pozycjonują pomorskie w połowie rankingu, na odpowiednio 8 i 7 miejscu (wyk. 5.5.). Mimo pierwszej pozycji w rankingu zachorowań na nowotwory gruczołu krokowego, nieco lepszą, 3. pozycję, udało się osiągnąć w przypadku standaryzowanego współczynnika umieralności (13,7 wobec 12,5 przeciętnie w Polsce).

Wykres 5.5. Standaryzowane współczynniki umieralności mężczyzn na nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

Wykres 5.6. Standaryzowane współczynniki umieralności kobiet na nowotwory złośliwe ogółem w 2014 r. (na 100 tys.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Krajowego Rejestru Nowotworów.

Kobiety również najczęściej umierają na nowotwory płuc (3 pozycja w rankingu wojewódzkim) (wyk. 5.6.). Obserwuje się wysokie wskaźniki umieralności na raka sutka – województwo pomorskie jest drugim najgorszym w tym względzie regionem (ze wskaźnikiem 16,4 wobec 14,8 w kraju).

Kolejną istotną obserwacją dotyczy Przewlekłej Obturacyjnej Choroby Płuc (POChP), która jest jedną z chorób cywilizacyjnych oraz jedną z najczęstszych chorób przewlekłych. Etiologia tego schorzenia związana jest bezpośrednio z ekspozycją na dym tytoniowy. Na koniec 2014 r. zarejestrowano 5,6 tys. zachorowań na POChP, co daje ok. 245 osób na 100 tys. mieszkańców województwa⁷. Nie był to najgorszy wynik w skali kraju (ten wystąpił w lubelskim, gdzie zanotowano 290 przypadków na 100 tys. mieszkańców), ale zdecydowanie wyższy niż najmniej zagrożone tym schorzeniem województwo podkarpackie (177 na 100 tys.). Ostatecznie w 2014 r. na POChP w województwie pomorskim chorowało 45 tys. osób, co w przeliczeniu daje wskaźnik prawie 2 000 przypadków na 100 tys. ludności (w opolskim i podkarpackim 1500–1600 przypadków, zaś w lubelskim powyżej 2 200). Zarówno zachorowalność jak i chorobowość w zakresie POChP w województwie pomorskim systematycznie wzrasta⁸.

Analizując zachorowalność w latach 2009–2011, można też zauważyć, że na terenie województwa pomorskiego zwiększa się istotnie liczba nowych zachorowań w grupie chorób cywilizacyjnych⁹, takich jak:

- cukrzyca (2009 r. – 8 623; 2011 r. – 11 071);
- niedokrwienna choroba serca (2009 r. – 7 709; 2011 r. – 9 403);
- choroby naczyń mózgowych (2009 r. – 2 480; 2011 r. – 3 592).

Innym istotnym problemem zdrowotnym stają się otyłość oraz nadwaga, których częstość w skali Polski narasta. Odpowiednie dane dotyczące występowania otyłości w województwie pomorskim przedstawia tabela 5.4.¹⁰

⁷ *Mapa potrzeb zdrowotnych w zakresie chorób układu oddechowego (przewlekłych) dla województwa pomorskiego, materiał pobrany ze strony:* http://www.mpz.mz.gov.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/01/05_choroby_ukladu_oddechowego_przewlekle_pomorskie.pdf.

⁸ *Regionalny Program Strategiczny w zakresie ochrony zdrowia: Zdrowie dla Pomorza*, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 930/274/13 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 8 sierpnia 2013 r. (s. 8).

⁹ *Regionalny Program Strategiczny...*, op. cit.

¹⁰ *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku 2016.

Tabela 5.4. Odsetek osób otyłych* w wieku 15 lat i więcej w województwie pomorskim w poszczególnych edycjach badania EHIS

GRUPA	2004	2009	2014
OGÓŁEM	11,5	13,3	19,0
Mężczyźni	11,1	14,7	19,2
Kobiety	11,9	12,1	18,8
Wiek:			
15–29	3,4	4,7	8,5
30–49	9,8%	12,0%	14,9%
50–69	21,0%	21,7%	28,8%
>70	17,2%	13,9%	23,1%

* Definicja otyłości zgodnie z metodologią badania dotyczy osób, dla których wskaźnik BMI (Body Mass Indeks) jest równy lub większy 30. Wskaźnik oblicza się wg następującego wzoru: $BMI = \text{masa ciała (kg)} / \text{wzrost}^2 \text{ (m)}$.

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku, 2016 (dane na podstawie badania reprezentacyjnego „Europejskie Ankiety Badanie Zdrowia” EHIS).

5.4. Infrastruktura zdrowotna województwa pomorskiego – podstawowe informacje

Według danych za rok 2015 w województwie pomorskim pracowało łącznie 5 142 lekarzy, co stanowi 5,8% całości lekarzy w Polsce¹¹. Lekarzy dentyistów było 775, czyli 6,1% lekarzy w Polsce. Pielęgniarek było 10 120, co stanowi relatywnie mniej, bo 5,1% wszystkich pielęgniarek w Polsce. W 2015 r. w województwie pomorskim na 10 tys. ludności przypadały 44 pielęgniarki – był to drugi najgorszy wynik w Polsce (po województwie wielkopolskim, gdzie było ich 39 na 10 tys. mieszkańców)¹². W związku ze starzeniem się lekarzy i z niedostateczną liczbą młodej kadry, w województwie pomorskim ubywa lekarzy szczególnie w zakresie niektórych specjalności, które wyszczególniono w tabeli 5.5. Mimo iż tabela obrazuje tylko dwa kolejne lata 2014–2015, widoczny jest spadek specjalistów w zakresie chirurgii, chorób płuc, kardiologii i onkologii. Trudna sytuacja występuje w obszarze geriatricznej – w 2014 r. w województwie pomorskim pracowało tylko 4 specjalistów w tej dziedzinie. Niestety nie można oczekiwać szybkiej poprawy w tym zakresie, gdyż brakuje chętnych i pozostają wolne miejsca specjalizacyjne z geriatricznej w województwie pomorskim¹³.

¹¹ *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku 2016.

¹² *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2015 r.*, GUS, Warszawa 2017.

¹³ Informacja na podstawie danych uzyskanych od Konsultanta krajowego w dziedzinie geriatricznej.

Tabela 5.5. Liczba lekarzy wybranych specjalności i udzielonych porad

Wyszczególnienie	Liczba lekarzy specjalistów		Liczba udzielonych porad (w tys.)	
	2014	2015	2014	2015
Specjalizacja w zakresie:	2014	2015	2014	2015
– Chirurgii*	438	431	1228,7	1228,7
– Chorób płuc	76	66	166,6	171,7
– Geriatrii	4	b.d.	b.d.	b.d.
– Kardiologii	130	124	b.d.	b.d.
– Onkologii	25	19	b.d.	b.d.
– Pediatrii	210	239	68,4	87,1
– Psychiatrii	133	149	353,8	368,8

* Chirurgii ogólnej, dziecięcej, klatki piersiowej, ortopedii i traumatologii, neurochirurgii i neurotraumatologii.

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku 2016.

Tabela 5.6. Wybrane dane dotyczące szpitali i przychodni w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015
Liczba przychodni*	.	.	939	949
Liczba porad w przychodniach ambulatoryjnych (w tys.)	13 241	15 266	17 944	18 467
Szpitala ogólne	37	41	55	54
Liczba łóżek w szpitalach ogólnych	8 552	8 708	9 333	9 506
Liczba łóżek szpitalnych (na 10 tys. ludności)	b.d.	b.d.	40,5	41,2
Zakłady opiekuńczo-lecznicze	15	15	26	27
Liczba łóżek w zakładach opiekuńczo-leczniczych	564	607	1 220	1 214

* Ze względu na odmienną definicję placówek wykazywanych w publikacji GUS nie uwzględniono danych liczbowych o przychodniach dla 2005 r. i 2010 r.

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku 2016.

W ostatnich latach powiększyła się liczba przychodni (z 939 do 949), co pozwoliło na wzrost liczby porad o 0,5 tys. (z prawie 18 tys. w 2014 r. do prawie 18,5 tys. w 2015 r.) (tab. 5.6.). W 2015 r. w województwie pomorskim znajdowały się 54 szpitale, co stanowi 5,6% szpitali w Polsce. Ich liczba wzrosła o 17 względem 2005 r. Jednocześnie, mimo powiększenia bazy placówek, w tym samym czasie nie zarejestrowano znacznego wzrostu wyposażenia w łóżka – ich liczba zwiększyła się o niecały 1 tys. (z 8,55 tys. do 9,5 tys.). Zwraca uwagę

fakt, że infrastruktura ochrony zdrowia w stosunku do liczby mieszkańców jest w województwie pomorskim nieco gorzej rozwinięta niż w innych częściach Polski.

Bardziej szczegółowe dane na temat struktury podstawowych łóżek szpitalnych i ich wykorzystania przedstawiono w tabeli 5.7.¹⁴.

Tabela 5.7. Liczba łóżek oraz leczonych chorych na wybranych oddziałach w szpitalach ogólnych w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015
Łóżka (stan w dniu 31 XII)				
w tym na oddziałach:				
Chirurgicznych	1971	1885	1941	1891
Chorób wewnętrznych	1756	1631	1607	1596
– w tym kardiologicznych	427	528	520	520
Geriatrycznych	b.d.	b.d.	0	0
Ginekologiczno-położniczych	939	913	879	855
Onkologicznych	248	259	399	397
Pediatrycznych	722	675	610	574
Psychiatrycznych	b.d.	b.d.	205	205
Leczeni (w tys.)				
w tym na oddziałach:				
Chirurgicznych	88,4	99,4	109,0	114,3
Chorób wewnętrznych	84,7	84,8	80,9	83,0
– w tym kardiologicznych	25,9	32,5	30,1	31,9
Geriatrycznych	b.d.	b.d.	0,0	0,0
Ginekologiczno-położniczych	56,1	57,8	59,4	59,6
Onkologicznych	9,7	9,9	12,6	15,7
Pediatrycznych	28,8	33,0	29,4	28,9
Psychiatrycznych	b.d.	b.d.	2,1	2,0

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016, US w Gdańsku 2016.

Trzeba zauważyć, iż maleje liczba łóżek szpitalnych, w tym szczególnie w zakresie chirurgii i pediatrii (nieco mniej w przypadku oddziałów chorób wewnętrznych i onkologii, w których potrzeby są z pewnością większe). Można to wiązać z ich lepszym wykorzystaniem, skróceniem okresu hospitalizacji oraz

¹⁴ Rocznik statystyczny województwa pomorskiego 2016, US Gdańsk 2016, s. 236–238.

ambulatoryjną realizacją części procedur, zwłaszcza że rośnie liczba leczonych w tym samym czasie chorych. Bardzo odczuwalny jest brak oddziałów geriatrycznych. W całej Polsce w latach 2010–2014 liczba tego typu oddziałów wzrosła z 21 do 38, natomiast w województwie pomorskim nie powstał ani jeden¹⁵.

Z kolei działanie pomocy doraźnej na obszarze województwa pomorskiego skrótkowo dokumentuje tabela 5.8.

Tabela 5.8. Działalność ratownictwa medycznego i pomocy doraźnej w województwie pomorskim

Wyszczególnienie	2005	2010	2014	2015
Liczba zespołów ratownictwa medycznego	47	82	83	86
Wyjazdy na miejsce zdarzenia (na 1 tys. ludności)	64,3	60,1	69,1	72,7
Osoby, którym udzielono pomocy w miejscu zdarzenia (w tys.)	142,1	137,5	162,5	169,2

Źródło: *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, US w Gdańsku, 2016.

Z danych tych wynika, że systematycznie rośnie liczba osób korzystających ze świadczeń w ramach tej formy opieki. W ciągu 10 lat (2005–2015) o 20% wzrosła liczba osób, którym udzielono pomocy w miejscu zdarzenia. Niestety, najprawdopodobniej jest to skutek nasilającej się nieskuteczności w zakresie innych obszarów ochrony zdrowia, przede wszystkim podstawowej opieki zdrowotnej oraz nocnej i świątecznej opieki chorych. Podobne zjawisko obserwowane jest w całym kraju.

5.5. Potrzeby zdrowotne w województwie pomorskim i ich realizacja

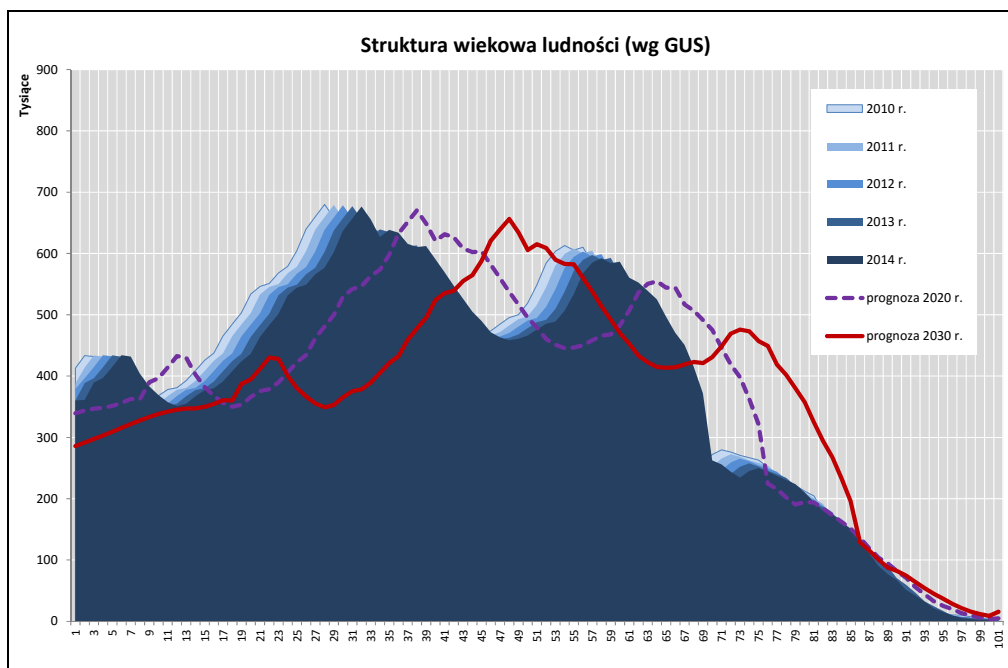
Spółeczeństwo polskie starzeje się – proces ten dotyka wszystkie województwa, choć w różnym stopniu. Mimo iż województwo pomorskie jest dość młode w skali kraju, również niezbędne jest przygotowanie się na wyzwania, jakie niosą ze sobą zmiany struktury społecznej. Kilka kolejnych wykresów prezentuje dane dla całej Polski (wyk. 5.7.–5.11.). Ich celem jest wskazanie na tempo zachodzących zmian i możliwe skutki dla systemu ochrony zdrowia.

Na wykresie 5.7. widoczne jest przesuwanie się roczników wyżu demograficznego. Podobnie jak i w odniesieniu do reszty Polski, należy zauważyć pro-

¹⁵ *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2014 r.*, GUS, Warszawa 2015.

cesy starzenia się społeczeństwa wynikające w głównej mierze z powojennego wyżu demograficznego, a w mniejszej części z wydłużonego czasu życia kobiet i mężczyzn¹⁶.

Wykres 5.7. Charakterystyka zmian demograficznych w Polsce

Źródło: Narodowy Fundusz Zdrowia.

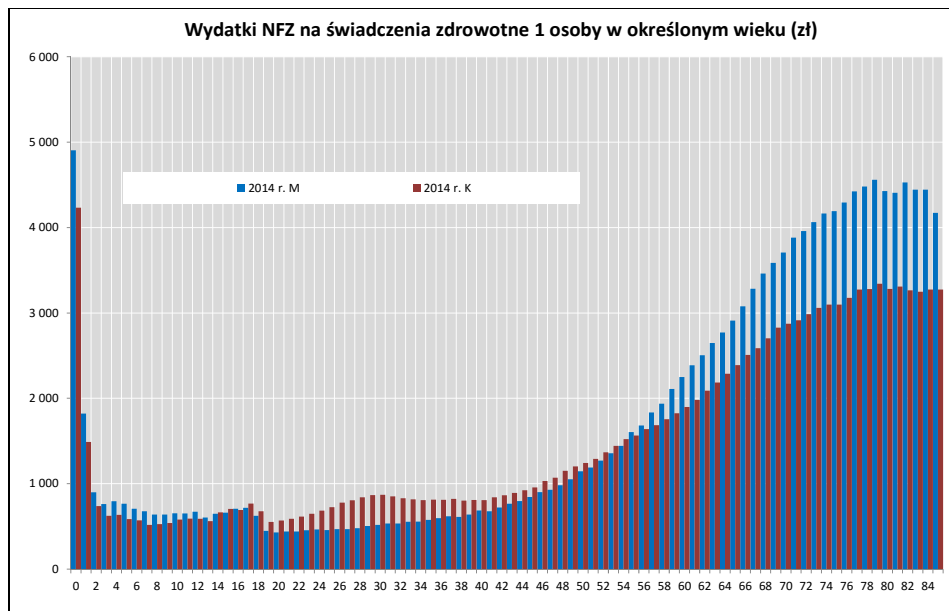
Dane Narodowego Funduszu Zdrowia przedstawione w wykresach 5.8. i 5.9. wskazują, że liczba hospitalizacji, podobnie jak i pozostałe kategorie świadczeń z systemu ochrony zdrowia, rosną szczególnie intensywnie wśród populacji po 65 roku życia. W związku z rosnącym udziałem osób w wieku starszym (65+) oraz w bardzo zaawansowanym wieku (80+) należy liczyć się z gwałtownym wzrostem kosztów dla publicznego systemu ochrony zdrowia.

Jak widać na wykresie 5.8. wydatki na osobę w wieku 65+ są kilkukrotnie wyższe niż na ludność w wieku 20–40 lat.

Osoby starsze częściej chorują i wymagają hospitalizacji. Na wykresie 5.9. wyraźny jest trend wzrostu liczby hospitalizacji, szczególnie dla mężczyzn w wieku poprodukcyjnym.

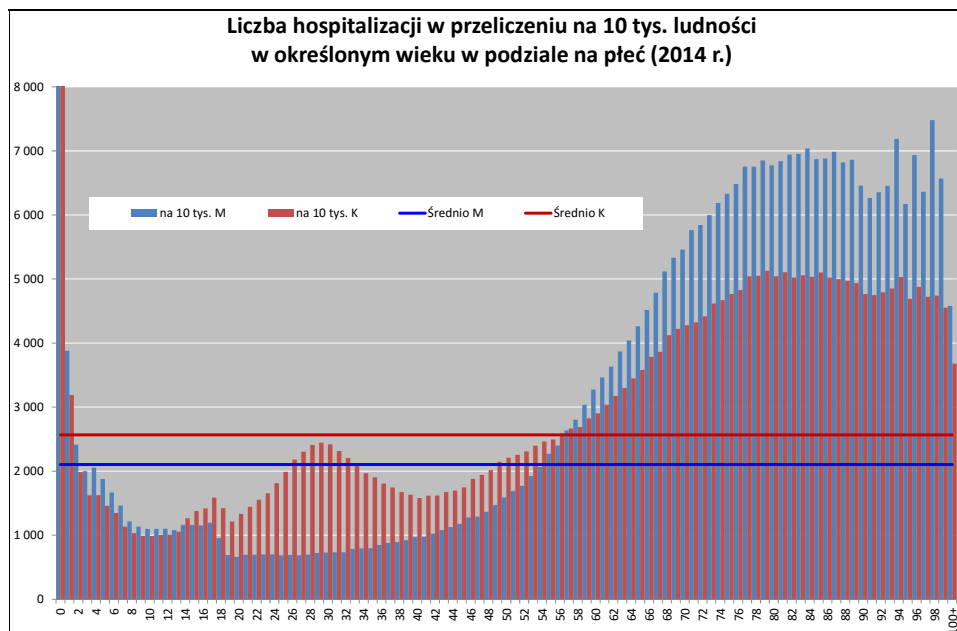
¹⁶ Hryniewicz J., Potrykowska A., *Perspektywy demograficzne...*, op. cit.

Wykres 5.8. Wydatki NFZ w 2014 r. (bez ryczałtów i kapitaacji)

Źródło: Narodowy Fundusz Zdrowia.

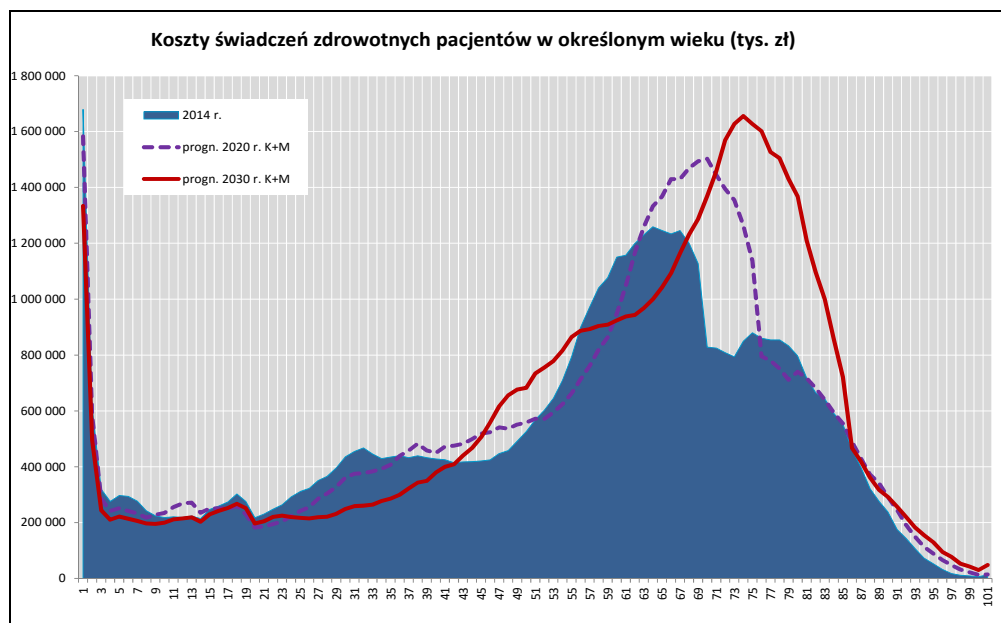
Wykres 5.9. Liczba hospitalizacji wg wieku pacjentów

Źródło: Narodowy Fundusz Zdrowia.

W strukturze wydatków na zdrowie kategorie takie jak hospitalizacja oraz leczenie chorób przewlekłych stanowią istotną pozycję. Bardzo kosztowne jest również leczenie nowotworów, gdyż angażuje się tutaj wiele innowacyjnych i specjalistycznych technologii. Generalnie w Polsce liczba nowych zachorowań na nowotwory znacząco rośnie. Od 2003 r. corocznie notowano 120 tys. zachorowań, natomiast od 2013 roku ponad 150 tys.¹⁷. Według prognoz liczba ta może w najbliższych 10 latach wzrosnąć do poziomu 185 tys.¹⁸. Ponieważ to właśnie osoby starsze najczęściej chorują nowotwory i dużo częściej niż osoby młodsze, przebywają w szpitalu, prognozowane zmiany struktury społeczeństwa będą skutkować większym zapotrzebowaniem na usługi zdrowotne i pielęgnacyjne, co pociągnie za sobą znaczące koszty (wyk. 5.10.).

Wykres 5.10. Prognoza rosnących kosztów świadczeń zdrowotnych w związku ze starzeniem się społeczeństwa

Źródło: Narodowy Fundusz Zdrowia.

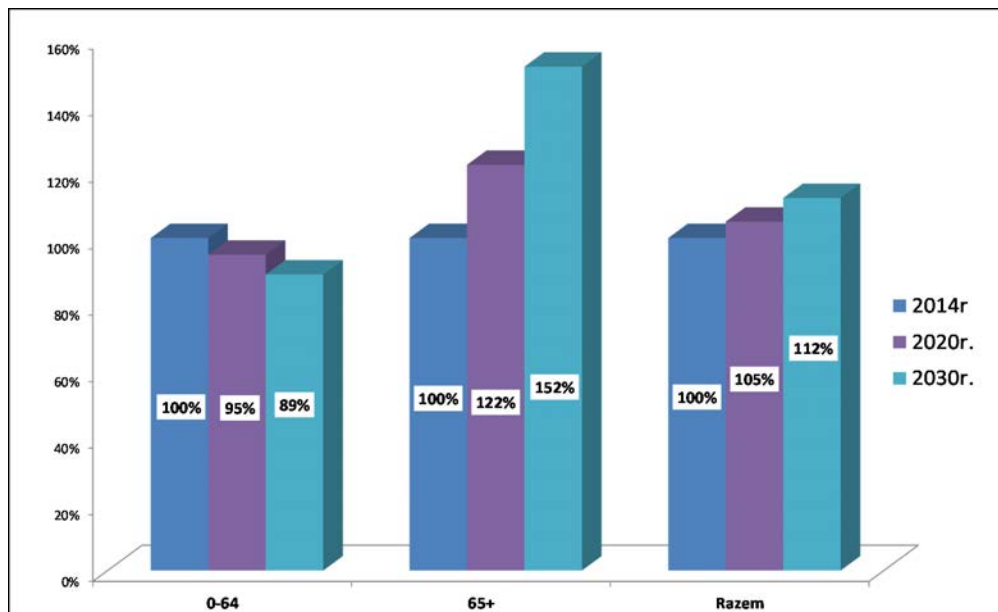
Z danych z wykresu 5.11. wynika, że wydatki globalne na ochronę zdrowia względem 2014 r. wzrosną do 2020 r. o 5%, zaś do 2030 r. o 12%. Zgodnie z szacunkami NFZ koszt opieki zdrowotnej dla osób do 64 roku życia w per-

¹⁷ *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2015 r.*, GUS, Warszawa 2017.

¹⁸ Polskie Towarzystwo Onkologiczne, *Obecny stan zwalczania nowotworów w Polsce 16 maja 2014*, PWC 2014; (https://pto.med.pl/onkologia_w_polsce – data dostępu: 24.06.2017).

spektywie do 2030 r. może spaść o 11%, ale jednocześnie wydatki na ludność w wieku 65 lat i więcej mogą wzrosnąć nawet o połowę.

Wykres 5.11. Prognozowane wydatki NFZ na ochronę zdrowia – dynamika

Źródło: Narodowy Fundusz Zdrowia.

Jak wynika z prognoz NFZ jako społeczeństwo musimy być gotowi na istotny wzrost wydatków na sferę zdrowia. Tym bardziej, że zdrowsze społeczeństwo jest bardziej wydajne i osiąga korzystniejsze wskaźniki związane z poziomem jakości życia.

W ostatnich latach samoocena stanu zdrowia wśród mieszkańców województwa pomorskiego poprawiała się, choć nie we wszystkich grupach wieku (tab. 5.9.).

Korzystnie zmiany dotyczyły osób w wieku 30–49 lat, czyli w szczytowym okresie aktywności zawodowej. W latach 2004–2014 w tej grupie odsetek wskazań na ocenę stanu zdrowia „bardzo dobry i dobry” wzrósł z ok. 66 do ok. 78. Istotna poprawa nastąpiła również dla osób w wieku 50–69 lat, aczkolwiek osoby w tym wieku rzadziej czują się dobrze i bardzo dobrze niż osoby młodsze.

Tabela 5.9. Ocena stanu zdrowia wśród mieszkańców województwa pomorskiego

Grupa wiekowa	Rok badania	Stan zdrowia: (% ogółu ludności danej grupy wieku)		
		bardzo dobry i dobry	takie sobie	zły i bardzo zły
0–14	2004	91,3	7,9	0,8
	2009	93,3	5,6	1,1
	2014	93,4	5,7	0,3
15–29	2004	87,5	11,6	0,9
	2009	90,2	7,3	2,5
	2014	87,9	10,0	2,2
30–49	2004	65,8	28,4	5,8
	2009	77,4	18,4	4,2
	2014	77,8	17,3	4,9
50–69	2004	30,6	45,5	24,0
	2009	44,8	40,1	15,1
	2014	46,3	39,0	14,7
>70	2004	14,3	52,4	33,4
	2009	22,0	40,6	37,2
	2014	20,1	40,1	39,8

Źródło: Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016, US w Gdańsku 2016.

W grupie osób najstarszych (70+), jako jednej, wzrósł odsetek osób deklarujących że ich samopoczucie jest złe i bardzo złe. Zjawisko to budzi niepokój i wymaga bliższych badań. Można jednak wstępnie założyć, że wynika ono z niedostatków opieki geriatrycznej. Mimo wciąż rosnącej populacji osób w zaawansowanym wieku, województwo pomorskie jest jednym z nielicznych polskich województw, w których nie istnieje ani jeden oddział geriatryczny. Oznacza to, że najstarsi pacjenci z konieczności przebywają na innych oddziałach szpitalnych i najprawdopodobniej nie otrzymują adekwatnego wsparcia. Wydaje się, że stworzenie profesjonalnego systemu wsparcia geriatrycznego jest jednym z najważniejszych wyzwań na najbliższe lata dla systemu ochrony zdrowia w województwie pomorskim.

Zgodnie z danymi zaprezentowanymi w poprzednim rozdziale na pierwszym miejscu, jeśli chodzi o przyczyny zgonów w województwie pomorskim, podobnie jak i w całym kraju, pozostają choroby układu krążenia. Problem udało się w pewnym stopniu opanować dzięki wysokim nakładom na polską kardiologię w ostatnich latach oraz dzięki uruchomieniu Pomorskiego Programu Pro-

filaktyki i Leczenia Chorób Układu Sercowo-Naczyniowego i Chorób Nowotworowych *Zdrowie dla Pomorzan 2005–2013*¹⁹. Jego celem było zmniejszenie o 40% przedwczesnej umieralności oraz redukcję o 30% ryzyka zachorowalności na choroby nowotworowe i układu sercowo-naczyniowego wśród mieszkańców regionu pomorskiego. Do opracowania Programu powołano Zespół Roboczy składający się z ekspertów reprezentujących instytucje zaangażowane w kreowanie i realizację polityki zdrowotnej w województwie pomorskim: Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Pomorski Urząd Wojewódzki, Gdański Uniwersytet Medyczny i Pomorski Oddział Wojewódzki Narodowego Funduszu Zdrowia. Na podstawie analiz epidemiologicznych nadano priorytet tym dyscyplinom, w zakresie których stwierdzono najwyższą zachorowalność i śmiertelność.

Nadal jednak w województwie pomorskim istnieje duży dystans między potrzebami a możliwościami systemu ochrony zdrowia w zakresie chorób nowotworowych. Zwraca uwagę fakt, że województwo pomorskie znalazło się wśród regionów o najwyższym ryzyku zgonów z powodu choroby nowotworowej. Długoterminowe ogólnopolskie prognozy wskazują, że liczba zachorowań na choroby nowotworowe oraz zgonów z tego powodu będzie w najbliższych latach rosła, aż w końcu przerosnie liczbę zgonów z powodu chorób układu krążenia²⁰. Ma to w części związek ze starzeniem się społeczeństwa oraz z nasilonym narażeniem populacji na czynniki rakotwórcze, w tym związane ze stylem życia Polaków (palenie papierosów, nieodpowiednia dieta, brak ruchu). Wobec tych przesłanek, w niedalekiej przyszłości nowotwory będą pierwszą przyczyną zgonów osób przed 65. rokiem życia zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Tymczasem, mimo rosnących potrzeb w zakresie diagnostyki i leczenia nowotworów, liczba łóżek onkologicznych nieznacznie spadła. Liczba lekarzy onkologów pozostaje na wciąż niskim poziomie, a nawet jeszcze bardziej obniżyła się. Niewielka jest też liczba poradni onkologicznych, co skutkuje ograniczoną dostępnością do usług w tym zakresie.

Brakuje w województwie pomorskim także niektórych profili oddziałów szpitalnych. Obok wspomnianej już geriatrici, niedostatki obserwuje się w zakresie angiologii oraz neurochirurgii dzieci. Ponadto mimo iż nasze województwo ma w swojej populacji najwyższy odsetek dzieci w Polsce, brakuje kompleksowego ośrodka pediatrycznego.

Odrębnym problemem pozostaje chroniczne niedofinansowanie ochrony zdrowia w województwie pomorskim ze środków publicznych, co wynika

¹⁹ Gdański Uniwersytet Medyczny, *Zdrowie dla Pomorzan* (2017) (<https://gumed.edu.pl/539.html> – data dostępu: 25.06.2017.).

²⁰ Polskie Towarzystwo Onkologiczne, *Obecny stan zwalczania nowotworów w Polsce 16 maja 2014*, PWC 2014 (https://pto.med.pl/onkologia_w_polsce – data dostępu: 24.06.2017.).

z niekorzystnego algorytmu ich podziału w skali kraju. Skutkuje to między innymi gorszym dostępem do ambulatoryjnej kosztochłonnej diagnostyki obrazowej, zwłaszcza badań MRI i PET, co także upośledza diagnostykę i leczenie onkologiczne. Wiele problemów zidentyfikowano również w zakresie funkcjonowania systemu ochrony zdrowia w województwie pomorskim. Do najważniejszych zaliczają się:

- utrzymująca się przez dłuższy okres czasu dysproporcja między nakładami na finansowanie ochrony zdrowia w regionie i kosztami działalności podmiotów leczniczych;
- zaniechania w monitorowaniu i doskonaleniu jakości rzeczywistej usług medycznych;
- nadmierne skupianie się na medycynie naprawczej kosztem innych obszarów zdrowia publicznego, szczególnie działań profilaktycznych i prewencyjnych;
- niedostatki w zakresie opieki długoterminowej, w tym zbyt wolny wzrost liczby łóżek i ośrodków przeznaczonych dla osób starszych;
- proces starzenia się obejmujący również naturalną wymianę pokoleniową w grupie profesjonalnych pracowników systemu zdrowia (lekarze, położne, psychologowie, etc.). Problem ten jest szczególnie nasilony w grupie pielęgniarzek;
- brak współpracy podmiotów działających w różnych obszarach systemu, takich jak: POZ, AOS, ratownictwo medyczne, opieka długoterminowa, choć jest to problem ogólnopolski.

5.6. Podsumowanie

W Polsce zdecydowanie brakuje długofalowej, całościowej polityki zdrowotnej. Wiele politycznych i zarządczych decyzji jest nakierowanych wyłącznie na doraźne rozwiązywanie problemów. Brakuje podejścia wielosektorowego, jak i strategicznego myślenia nastawionego na przyszłość w perspektywie 10–15 lat, opartego na rzetelnych analizach epidemiologicznych i statystycznych. Dotyczy to zarówno podejścia w skali ogólnopolskiej, jak i regionalnej. Brakuje również prowadzenia i należytego wykorzystania odpowiednich rejestrów, jak również danych demograficznych i epidemiologicznych dotyczących poszczególnych schorzeń i grup pacjentów.

W województwie pomorskim obecnie najpilniejszymi problemami zdaje się być stworzenie planu rozwoju geriatry oraz profilaktyki i leczenia chorób nowotworowych. Dostępna baza infrastrukturalna oraz kadrowa nie jest w stanie zaspokoić potrzeb mieszkańców w tym zakresie. Jednocześnie wiemy, że w najbliższych latach zapotrzebowanie będzie lawinowo rosnąć.

Ponadto, podobnie jak w całej Polsce wyzwaniem jest rosnąca liczba czynników ryzyka i chorobowości przede wszystkim w odniesieniu do chorób cywilizacyjnych. W szczególności zagrożeniem są wspomniane wielokrotnie choroby nowotworowe, ale też choroby naczyń mózgowych, wirusowe zapalenie wątroby typu B oraz HIV/AIDS. Duży niepokój budzi dalszy wzrost zachorowań na przewlekłą niewydolność krążenia, POCHP i inne choroby wieku starczego. Notuje się też wzrost zachorowalności na zaburzenia psychiczne, w tym wzrost liczby samobójstw. Problem ten jest na tyle istotny, iż wymagałby on przeprowadzenia oddzielnych badań. Bardzo niepokoi również wzrost liczby mieszkańców wykazujących nadwagę i otyłość, szczególnie w wieku produkcyjnym.

Wszystkie powyższe wyzwania wymagają zdecydowanych działań w zakresie organizacji systemu ochrony zdrowia w województwie pomorskim. Przede wszystkim jednak niezbędne jest pogłębienie powyższej analizy w celu opracowania skutecznych metod przeciwdziałania niekorzystnym trendom i zjawiskom społecznym.

Bibliografia

- Dmochowska H. (red.) (2016), *Mały rocznik statystyczny 2016*, Wydawnictwo Rok Lix, Warszawa.
- Hrynkiewicz J., Potrykowska A. (red.), *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2016.
- Polskie Towarzystwo Onkologiczne, *Obecny stan zwalczania nowotworów w Polsce 16 maja 2014*, PWC 2014 (https://pto.med.pl/onkologia_w_polsce – data dostępu: 24.06.2017).
- Mapa potrzeb zdrowotnych w zakresie chorób układu oddechowego (przewlekłych) dla województwa pomorskiego, materiał pobrany ze strony: http://www.mpz.mz.gov.pl/wp-content/uploads/sites/4/2017/01/05_choroby_ukladu_oddechowego_przewlekle_pomorskie.pdf.*
- Ochrona zdrowia i pomoc społeczna w województwie pomorskim w 2015 r.* (2017), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk; (<http://gdansk.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ochronazdrowia-pomoc-spoeczna/ochrona-zdrowia-i-pomoc-spoeczna-w-wojewodztwie-pomorskim-w-2015-r-,1,15.html> – data dostępu: 24.06.2017).
- Prognoza demograficzna ludności na lata 2014–2050 w województwie pomorskim* (2017), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk; (<http://gdansk.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/ludnosc/prognoza-demograficzna-ludnosc-na-lata-2014-2050-w-wojewodztwie-pomorskim,3,1.html> – data dostępu: 24.06.2017).
- Regionalny Program Strategiczny w zakresie ochrony zdrowia: Zdrowie dla Pomorzan*, Załącznik nr 1 do Uchwały nr 930/274/13 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 8 sierpnia 2013 r. *Rocznik statystyczny województwa pomorskiego 2016* (2016, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk.
- Stan i ruch naturalny ludności w województwie pomorskim w 2016 r.* (2017), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk; (<http://gdansk.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnal->

ne/ludnosc/stan-i-ruch-naturalny-ludnosci-w-województwie-pomorskim-w-2016-r-,2,11.html – data dostępu: 24.06.2017).

Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2015–2016 (2016), Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.

Zdrowie dla Pomorzan (2017), Gdański Uniwersytet Medyczny, Gdańsk; (<https://gumed.edu.pl/539.html> – data dostępu: 25.06.2017).

Zdrowie i ochrona zdrowia, GUS, Warszawa 2017

Health potential of the pomeranian voivodship population as a challenge for social policy.

Summary

Long term complex strategic planning in the field of health care is definitely missing in Poland. Many political and administrative decisions are directed to solve imminent problems only. Multisectorial approach and strategic thinking in the frame of 10–15 years, based upon real epidemiologic and statistical analyses is missing. This applies equally to national and regional perspective. Similarly, creation and informed use of medical registries, as well as demographic and epidemiologic data applicable to various diseases and patients subpopulations, lacks behind.

The most pressing issues in the pomeranian voivodship is to create a plan for the geriatric services development, as well as prophylaxis and treatment of cancer. Current access to above services is insufficient, while it is expected that demand will rise exponentially in the near future.

Additionally, as in the rest of the country, a challenge results from rising population risks and morbidities associated with non-communicable diseases. Particular threat is not only cancer, but also vascular disease, viral hepatitis, as well as HIV/AIDS. Another concern is associated with the rise of chronic heart failure, chronic obstructive pulmonary disease (COPD) and other diseases of elderly. There has been also an increase in psychiatric problems and suicide attempts. These problems are so significant that they require specific separate studies. Another concern is related to increase of inhabitants with overweight and obesity, particularly in the productive age.

All above challenges call for fast decisive actions tackling organization of health care at the level of the voivodship. First of all, however, it is necessary to deepen of the presented analysis in order to identify threats and develop efficient methods of eliminating harmful and undesired social trends and phenomena.

CZEŚĆ II

SYTUACJA NA RYNKU PRACY A WARUNKI ŻYCIA MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Robert KAŻMIERCZAK

Gdańska Szkoła Wyższa,

Polskie Towarzystwo Demograficzne Oddział w Gdańsku

6. Migracje w województwie pomorskim w latach 2005–2035

6.1. Wstęp

Migracje są jednym z czynników sprzyjających zwiększeniu lub spadkowi liczby ludności. W Polsce charakteryzowała je różnorodność pod względem wielkości, natężenia i przyczyn. Inny rozmiar miały migracje w okresie przed przystąpieniem, a inny po przystąpieniu do Unii Europejskiej. Stopniowe otwieranie się rynków pracy dla Polaków powodowało kolejne fale migracji w latach 2006 i 2011. Zwiększająca się dostępność obcych rynków pracy pozwalała na łatwiejsze podjęcie decyzji o zmianie stałego miejsca zamieszkania przez wielu młodych ludzi. Zmieniało to strukturę wieku obywateli zamieszkujących Polskę i przyniosło szereg konsekwencji ekonomicznych, a także demograficznych.

Tendencje w zakresie ruchów wędrownych kształtuje wiele czynników zarówno demograficznych, jak i pozademograficznych. Jednym z kluczowych motywów opuszczenia obecnego miejsca zamieszkania jest chęć polepszenia poziomu życia, szczególnie w obszarach zagrożonych bezrobociem.

Różne przedsiębiorstwa nastawione na wyławianie kadry o wysokich kwalifikacjach korzystają z faktu, że w migracjach biorą udział przede wszystkim ludzie młodzi, aktywni i często dobrze wykształceni. Polska jest krajem, gdzie z jednej strony ze względu na atrakcyjne zasoby pracy dokonuje się szeregu inwestycji przez przedsiębiorstwa zagraniczne, z drugiej zaś jest stosowany mechanizm wyławiania fachowców o wysokich kwalifikacjach, poprzez obietnice lepszego wynagrodzenia.¹

Ponieważ informacje dotyczące migracji są dostępne jedynie w ograniczonym wymiarze, przedstawione w niniejszym opracowaniu analizy dotyczą części ruchów wędrownych określanych jako migracje stałe lub definitywne – czyli zakończone stałym osiedleniem się w nowym miejscu zamieszkania.

¹ L. Milian, *Bezrobocie. Geneza i rzeczywistość społeczna*, [w:] *Rynek pracy w województwie pomorskim i jego uwarunkowania gospodarcze i demograficzne*, I. Sobczak (red. nauk.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2015, s. 188.

Ograniczone są więc możliwości pełnej oceny wpływu rzeczywistych migracji na sytuację ludnościową.

6.2. Czynniki kształtujące ruchy wędrownicze

Powszechnie wiadomo, że człowiek zmienia swoje miejsce zamieszkania co najmniej raz lub dwa i więcej razy w ciągu życia. Dzieje się tak zarówno na skutek przyczyn osobistych, jak i niezależnych od jednostki. Jednym z ważniejszych, choć nie jedynym, powodem podjęcia decyzji o przeprowadzce jest chęć polepszenia swojego statusu materialnego, zwykle poprzez uzyskanie większych zarobków. Motywy migracji zostały usystematyzowane przez Bank Światowy w jednej z jego publikacji. Przedstawiają się one następująco²:

Tabela 6.1 Motywy migracji zarobkowych i towarzyszące im czynniki wypychające oraz przyciągające

Motywy migracji	Czynniki	
	wypychające	przyciągające
Ekonomiczne i demograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • ubóstwo, • bezrobocie, • niskie płace, • wysoki przyrost naturalny, • brak podstawowej opieki medycznej, • braki w systemie edukacji. 	<ul style="list-style-type: none"> • perspektywy wyższych zarobków, • perspektywy poprawy standardu życia, • rozwój osobisty lub zawodowy.
Polityczne	<ul style="list-style-type: none"> • konflikty, niebezpieczeństwo, przemoc; • korupcja; • łamanie praw człowieka. 	<ul style="list-style-type: none"> • poczucie bezpieczeństwa, • wolność polityczna.
Spoleczne i kulturowe	<ul style="list-style-type: none"> • dyskryminacja wynikająca ze względów etnicznych, religijnych. 	<ul style="list-style-type: none"> • łączenie rodzin, • migracja do kraju przodków, • brak zjawiska dyskryminacji.

Źródło; *Migration and Remittances. Easter Europe and the former Soviet Union*, Bank Światowy 2006

Emigracje i imigracje niosą dla społeczeństwa rozmaite konsekwencje. Jednym z najważniejszych następstw emigracji jest ubytek jednostek, które poprzez swoje działania pomagają w rozwoju lokalnej gospodarki. Dla kraju (regionu) wysyłającego oznacza to przede wszystkim³:

² *Migration and Remittances. Easter Europe and the former Soviet Union*, Bank Światowy 2006.

³ *Ekonomiczne aspekty migracji*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2008.

- zmniejszenie poziomu bezrobocia, które jest często postrzegane jako zmiana pozytywna. Niesie także negatywne następstwa. Jest to m.in. zmniejszenie liczby osób dobrze wykształconych, często w wieku wysokiej aktywności rozrodczej. Zwykle prowadzi to do zakłóceń strukturalnych na rynku pracy, w systemie zabezpieczenia społecznego, oraz w kształtowaniu dzietności kobiet;
- rosnącą presję lokalnego rynku pracy na wzrost wynagrodzeń – w konsekwencji wzrost inflacji;
- niechęć do inwestycji na terenach wydrenowanych z wykwalifikowanej kadry pracowniczej oraz;
- transfer funduszy zarobionych na emigracji do kraju rodzinnego.

Dla kraju (regionu) przyjmującego z kolei oznacza to:

- uzupełnienie niedoboru wykwalifikowanych kadr;
- spowolnienie wzrostu płac i inflacji poprzez wzrost podaży pracowników;
- zaostrenie konkurencji na rynku pracy.

Przyczyny ekonomiczne pociągają za sobą następstwa społeczne. Wielu emigrantów zostaje i układa swoje życie za granicą, ściągając swoją rodzinę z kraju albo z nowym partnerem. Część osób po pewnym czasie decyduje się, z różnych względów, na powrót do ojczyzny. Zjawisko to nazywane reemigracją w skali makrospołecznej pozwala na⁴:

- wzrost kompetencji zawodowych i ogólnego potencjału życiowego;
- wzrost innowacyjności i mobilności reemigrantów;
- lepszą znajomość obcego języka;
- wzrost aktywności proinwestycyjnej;
- wzrost handlu i produkcji dóbr, na których zakupy zorientowani są reemigranci (często tak zwane symbole statusu, głównie samochody, edukację, domy);
- ogólny wzrost jakości życia mieszkańców;
- wzrost poczucia bezpieczeństwa socjalnego osób, które wyjechały z powodu zagrożenia niskim standardem życia.

Istotne znaczenie ma w tym zakresie powrót do kraju młodych osób aktywnych zawodowo i wzbogacających potencjał demograficzny kraju.

W wyniku dużej emigracji w Polsce nastąpił wyraźny ubytek kadr, który jest zastępowany coraz większą liczbą imigrantów zarobkowych. Szacuje się, że w Polsce liczba obcokrajowców nie przekracza 0,5%⁵ i pomimo stopniowego

⁴ Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje zarobkowe – w poszukiwaniu możliwości zwiększenia własnego potencjału/kapitału*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin 2008.

⁵ J. Konieczna-Sałamatyn, *Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych*, [w:] *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy, Raport z badań 2014–2015*, J. Konieczna-Sałamatyn (red.), ISEE – Instytut Społeczno-Ekonomicznych Ekspertyz Fundacja „Nasz Wybór”, Warszawa 2015, s. 61.

wzrostu liczby imigrantów wciąż uważa się, że nie mają oni istotnego wpływu na życie gospodarcze i społeczne w Polsce. Należy jednak zauważyć, że według Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej:

- na przestrzeni lat 2014–2016 liczba pozwoleń na pracę wydanych obcokrajowcom z oscylującą przed rokiem 2014 na poziomie ok. 40 tys. wzrosła na przestrzeni lat 2014–2016 z ok. 44 tys. do ponad 127 tys.
- jednocześnie gwałtownie wzrasta liczba oświadczeń o zamiarze krótkoterminowego powierzenia pracy obcokrajowcom w Polsce. Liczba takich oświadczeń – w 2013 r. i wcześniej oscylowała w liczbie ok. 250 tys., w 2014 r. wzrosła do prawie 400 tys., a w 2016 r. było to już ponad 1,3 mln.⁶

6.3. Postulaty Rządowej Rady Ludnościowej w zakresie polityki migracyjnej

O znaczeniu procesów migracyjnych w prawidłowym kształtowaniu się zasobów ludzkich świadczy fakt, że zostały one poruszone przez Rządową Radę Ludnościową na zorganizowanej w dniu 26 kwietnia 2016 r. w Sejmie konferencji pt. *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej Polski*.

W trakcie tej konferencji dr Alina Potrykowska wysunęła postulat uznania spraw migracyjnych za ważny składnik polityki ludnościowej Polski.⁷

Jako priorytety w zakresie polityki emigracyjnej wskazano:

- utrzymanie więzi z Polakami przebywającymi poza granicą;
- stworzenie warunków, które pozwolą na zwiększenie imigracji oraz będą sprzyjały reemigracji Polaków, którzy wyjechali z kraju;
- zapewnienie godziwych warunków życia w kraju, które skłonią młodych Polaków do pozostawania w ojczyźnie.

W polityce imigracyjnej zwrócono uwagę na konieczność:

- uwzględnienia aspektu osiedlenia i naturalizacji części imigrantów;
- zwrócenia szczególnej uwagi na cudzoziemców polskiego pochodzenia;
- dostosowania do priorytetów rynku pracy;
- stworzenia spójnej polityki integracyjnej.

⁶ Rejestracja oświadczeń pracodawców o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi dotyczy cudzoziemców podejmujących krótkoterminowe zatrudnienie w Polsce (...). Należy pamiętać, że liczba cudzoziemców, którzy podjęli pracę w związku z zarejestrowanym oświadczeniem nie musi być tożsama z liczbą zarejestrowanych oświadczeń. Wynika to m.in. z faktu, iż dla części cudzoziemców zarejestrowano więcej niż jedno oświadczenie, odmowy udzielenia wizen niektórym cudzoziemcom czy też rezygnacji części cudzoziemców z przyjazdu do Polski. Oświadczenie to dotyczy pracy w okresie 6–12 kolejnych miesięcy.

⁷ A. Potrykowska, *Polityka migracyjna*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa 2016.

6.4. Udział migracji wewnętrznych i zagranicznych w kształtowaniu liczby ludności w województwie pomorskim.

Polska jest od wielu lat krajem o ujemnym saldzie migracji i jego wielkość przybiera różne wartości. Należy pamiętać, że w zakresie ruchów wędrowniczych ogólna liczba ludności w kraju zmienia się jedynie ze względu na migracje zagraniczne.

Wyraźnym czynnikiem wpływającym na zwiększenie emigracji było przystąpienie Polski w 2004 r. do Unii Europejskiej. Szczególnie duży ubytek ludności miał miejsce po otwarciu przez wiele krajów Unii rynku pracy dla obywateli Polski. Zauważalne są dwie duże fale migracji związane z tym faktem: w 2006 r., kiedy ujemne saldo migracji zagranicznych wyniosło –36 tys. osób oraz 2013 r., gdy zmiana spowodowała ubytek 20 tys. osób. Saldo migracji w latach poprzedzających było kilkakrotnie niższe: w roku 2005 wyniosło ok. –13 tys. osób, a w roku 2012 prawie –7 tys. osób.

W województwie pomorskim rozwój liczebny ludności pozostawał pod wpływem zarówno migracji zagranicznych, jak i wewnętrznych o niejednakowych skutkach. Wpływ migracji wewnętrznych był dodatni, wyrazem czego było dodatnie saldo wahające się w latach 2005–2014 w granicach od 2,1 tys. do 3,2 tys. osób. W przypadku migracji zagranicznych było przeciwnie: obserwowano w tych latach ujemne saldo migracji kształtujące się w przedziale od prawie –3,3 tys. do –0,1 tys. osób (jedynie w roku 2009 saldo migracji zagranicznych było dodatnie i wyniosło 0,2 tys. osób). Migracje te uszczuplały populację województwa.⁸

Na podstawie danych z minionych lat trudno wskazać kierunek rozwoju omawianego zjawiska w przyszłości. Prognoza migracji GUS dla Polski została opracowana w trzech wariantach. Jako najbardziej prawdopodobny uznano wariant drugi, który przewiduje, że intensywność migracji wewnętrznych będzie taka jak w latach 2009–2012, a w przypadku migracji zagranicznych ujemne saldo będzie się stopniowo kurczyć. Założono, że do 2035 r. wielkość emigracji zostanie zrównoważona wielkością imigracji, czyli saldo wyniesie 0⁹.

Nasuwa się pytanie, jak na tle dotychczasowych tendencji będzie się kształtować przewidywane ogólne saldo migracji w województwie pomorskim?

Prognoza do 2035 r. dla województwa pokazuje, że ogólne saldo migracji będzie przekraczać 2 tys. osób. Na ten wynik złożą się migracje wewnętrzne

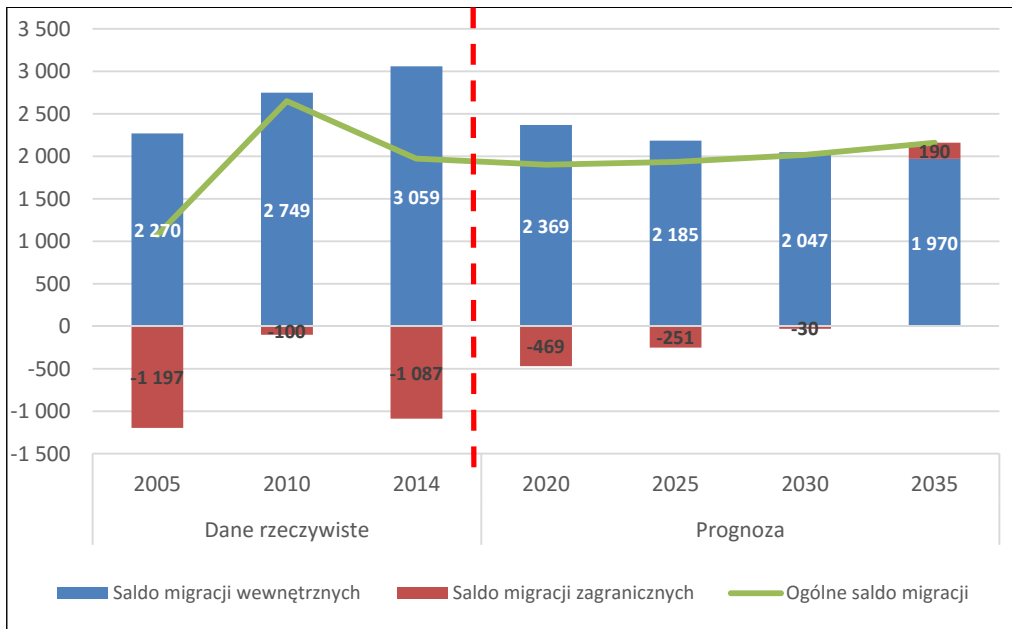
⁸ *Migracje wewnętrzne i zagraniczne, Podgrupa: Migracje na pobyt stały wewnętrzne i zagraniczne* (dane kwartalne), Bank Danych Lokalnych GUS, dostępne na stronie: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>, stan na dzień 2016-06-29

⁹ *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, Studia i analizy statystyczne, Warszawa 2014.

o wartościach dodatnich i zagraniczne – o wartościach ujemnych. Jak pokazano na wykresie 6.1. ujemne saldo migracji zagranicznych będzie stopniowo malało, co wpłynie korzystnie na ogólny stan ludności. Zakłada się, że w 2020 r. wyniesie –469 osób, w 2030 r. –30 osób, aby w roku 2035 r. osiągnąć dodatnie saldo o wartości 190 osób.

Odmienne kształtuje się w województwie saldo migracji wewnętrznych i pomimo zmian w całym okresie prognozy będzie ono dodatnie z wyraźną tendencją malejącą. O ile w 2020 r. wyniesie prawie 2,4 tys., to w 2035 r. obniży się do 2 tys. osób.

Wykres 6.1. Saldo migracji ogółem, wewnętrznych i zagranicznych w województwie pomorskim w latach 2005–2035

Źródło: dane prognozy GUS, obliczenia własne.

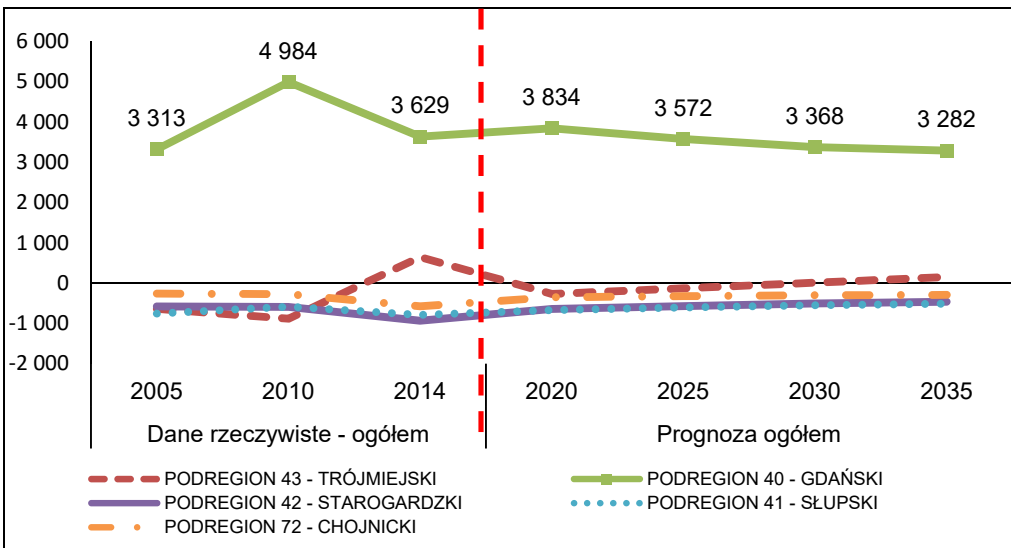
W województwie pomorskim występuje duża koncentracja ludności, ponieważ ok. 32% populacji zamieszkuje obszar Trójmiasta, na które składają się Gdańsk, Gdynia oraz Sopot. Trójmiasto nie charakteryzuje się szczególnie wysokim poziomem salda migracji i nie dorównuje wartościom współczynników występujących na obszarach występujących w jego sąsiedztwie.

Jak pokazano na wykresie 6.2., wzrost liczby mieszkańców obejmuje jedynie obszar podregionu gdańskiego składającego się z kilku powiatów graniczących

bezpośrednio z Trójmiastem: gdańskiego, kartuskiego, nowodworskiego, puckiego i wejherowskiego. W ostatnich kilkunastu latach, jak i w całym prognozowanym okresie, obserwuje się tu dodatnie saldo migracji ogółem wynikające z wysokiego dodatniego salda migracji wewnętrznych. Pozostałe podregiony, w tym obejmujący obszar Trójmiasta, charakteryzują się zwykle ujemnym ogólnym saldem migracji.

Prognoza GUS zakłada stopniowy spadek ogólnego salda migracji w podregionie gdańskim, z obecnego poziomu ok. 3,6 tys. osób w roku 2014 do prawie 3,3 tys. osób w 2035 r. W pozostałych podregionach omawiane saldo będzie stopniowo zmniejszało swoje ujemne wartości.

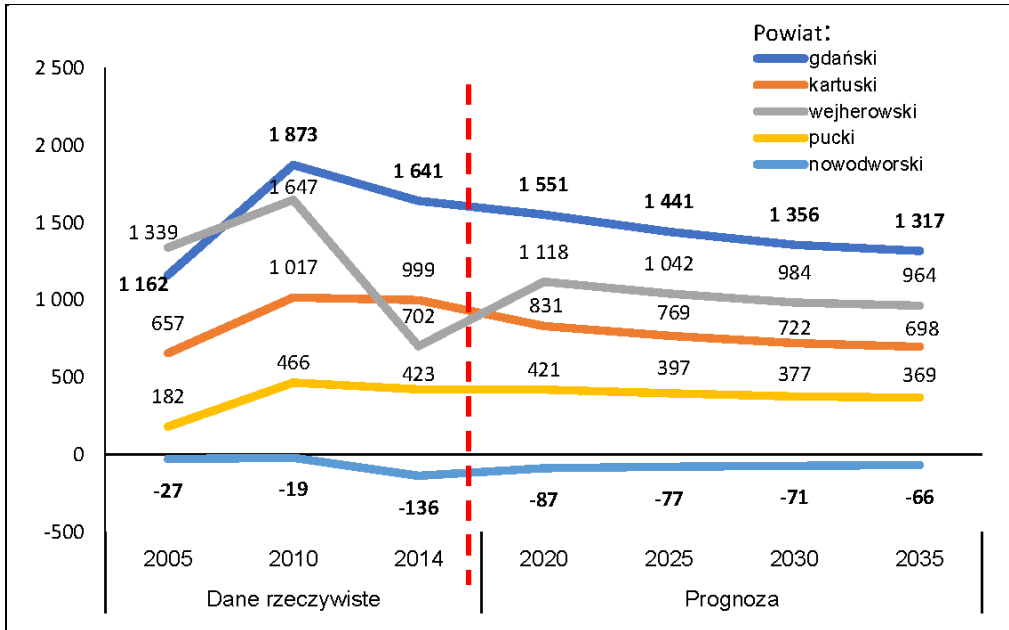
Wykres 6.2. Ogólne saldo migracji w podregionach województwa pomorskiego w latach 2005–2035

Źródło: dane prognozy GUS, obliczenia własne.

Dane przedstawione na wykresie 6.3. informują, że także wewnątrz podregionu występują różnice w saldzie migracji. Cztery powiaty – wejherowski, gdański, kartuski i pucki – charakteryzuje od lat relatywnie wysoki poziom dodatniego ogólnego salda migracji, który nadal będzie się utrzymywać. Na tle pozostałych wyróżnia się powiat gdański, który w całym analizowanym okresie przewyższa wartościami salda z pozostałych powiatów. W powiecie nowodworskim – jako jedynym graniczącym bezpośrednio z Trójmiastem – nastąpi stopniowy ubytek liczby ludności w wyniku migracji.

Wykres 6.3. Ogólne saldo migracji w powiatach podregionu gdańskiego województwa pomorskiego w latach 2005–2035

Źródło: dane prognozy GUS, obliczenia własne.

Z prognoz GUS do 2035 r. wynika, że wartość zarówno liczb bezwzględnych, jak i współczynników w wymienionych powiatach podregionu gdańskiego się zmniejszy.

Poza podregionem gdańskim jedynym obszarem, na którym w 2014 r. wystąpiło dodatnie ogólne saldo migracji, jest miasto Gdańsk. Widoczne jest tutaj zwiększenie liczby ludności o prawie 2 osoby na 1000 w efekcie migracji. Ten kierunek rozwoju utrzyma się z mniejszym natężeniem do 2035 r.

W pozostałych powiatach, poza miastem Słupsk, ogólne saldo migracji przyjmuje wartości ujemne. W trzech na 16 powiatów województwa pomorskiego: bytowskim i człuchowskim (leżących na zachodniej granicy województwa) oraz sztumskim (znajdującym się na wschodzie) jest prognozowane duże, bo wynoszące powyżej -3 osób na 1000 ludności ujemne saldo migracji. To zjawisko jest w dużym stopniu konsekwencją sytuacji społeczno-ekonomicznej charakteryzującej te obszary. Szczegółowe dane dotyczące wartości ogólnego salda migracji oraz jego zmian w czasie znajdują się w tabeli 6.2.

Ogólne saldo jest ukształtowane przez dodatnie lub ujemne wartości salda migracji wewnętrznych i zagranicznych.

Saldo migracji zagranicznych w nadchodzących latach będzie się charakteryzować głównie poprzez wartości ujemne. Wyraźny wzrost liczby mieszkańców wystąpi jedynie w powiatach m. Sopot i m. Gdynia oraz w mniejszym stopniu w powiecie kwidzyńskim. Przewiduje się jego zwiększanie (na 1000 ludności) od 0,3 w 2020 r. do 0,9 w 2035 r. w Gdyni i odpowiednio w Sopocie od 0,8 do 1,9. Zmiana salda migracji w powiecie kwidzyńskim zawrze się w granicach od 0,3 do 0,8 osoby na 1000 ludności. W pozostałych powiatach stosowne współczynniki na 1000 ludności będą oscylować w przedziale od +0,2 do -0,9 (tab. 6.3).

W przypadku ruchów wewnętrznych współczynniki salda migracji w poszczególnych powiatach charakteryzują się zarówno wartościami dodatnimi, jak i ujemnymi. Dodatnie, ale stopniowo malejące saldo migracji, jest prognozowane w powiatach gdańskim, kartuskim, wejherowskim, puckim, słupskim i m. Gdańsk i będzie się mieścić w przedziale od 13 do 0,5 osoby na 1000 ludności. Pozostałe powiaty będą miały ujemne saldo migracji wewnętrznych mieszczące się w przedziale od -3,7 do 0,2 osoby na 1000 ludności, co uwidoczni się malejącą tendencją natężenia migracji (tab. 6.4.).

Tabela 6.3. Saldo migracji zagranicznych w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2035. Dane rzeczywiste i prognoza

	Dane rzeczywiste					Prognoza					Dane rzeczywiste					Prognoza												
	2005	2010	2014	2020	2025	2030	2035	2005	2010	2014	2020	2025	2030	2035	2005	2010	2014	2020	2025	2030	2035							
	saldo migracji zagranicznych										współczynnik salda migracji zagranicznych na 1000 mieszkańców																	
m. Gdańsk	-344	0	-99	-83	-18	50	117	-0,75	0,00	-0,21	-0,18	-0,04	0,11	0,27	-200	54	-104	64	111	158	205	-0,79	0,22	-0,42	0,27	0,47	0,69	0,93
m. Gdynia	-51	-14	-10	29	39	48	57	-1,26	-0,36	-0,27	0,81	1,15	1,48	1,85	-595	40	-213	10	132	256	379	-0,79	0,05	-0,28	0,01	0,18	0,36	0,55
podregion trójmiejski	-9	2	-12	-4	2	7	12	-0,11	0,02	-0,11	-0,03	0,02	0,05	0,08	-37	13	-21	-8	-5	0	4	-0,34	0,11	-0,17	-0,06	-0,03	0,00	0,03
gdąński	-131	-42	-182	-94	-80	-69	-56	-0,73	-0,21	-0,88	-0,43	-0,35	-0,29	-0,23	-20	-7	2	4	10	15	20	-0,27	0,09	0,02	0,05	0,11	0,16	0,21
wejherowski	-8	6	-26	-7	-4	-3	-1	-0,22	0,16	-0,72	-0,20	-0,11	-0,09	-0,03	-205	-28	-239	-109	-77	-50	-21	-0,43	-0,05	-0,43	-0,18	-0,12	-0,08	-0,03
pucki	-40	77	-56	27	40	55	68	-0,50	0,92	-0,67	0,32	0,48	0,67	0,83	-19	-28	-59	-53	-51	-48	-46	-0,30	-0,43	-0,92	-0,84	-0,82	-0,79	-0,77
nowodworski	-49	-6	-46	-57	-49	-40	-31	-0,40	-0,05	-0,36	-0,44	-0,38	-0,31	-0,24	-63	-19	-40	-19	-17	-14	-10	-1,50	-0,44	-0,94	-0,45	-0,41	-0,35	-0,26
starogardzki	-81	-31	-96	-60	-55	-49	-42	-0,72	-0,27	-0,83	-0,52	-0,48	-0,43	-0,37	-252	-7	-297	-162	-132	-96	-61	-0,60	-0,02	-0,69	-0,37	-0,31	-0,22	-0,15
teczewski	-70	-16	-45	-31	-19	-8	5	-0,71	-0,17	-0,48	-0,34	-0,22	-0,10	0,06	2	-2	-53	-19	-15	-9	-5	0,02	-0,02	-0,54	-0,19	-0,15	-0,09	-0,05
podregion słupski	-23	-30	-64	-43	-38	-32	-27	-0,31	-0,38	-0,82	-0,55	-0,49	-0,41	-0,36	-33	-15	-59	-25	-21	-19	-15	-0,52	-0,23	-0,89	-0,38	-0,32	-0,29	-0,23
chojnicki	-124	-63	-221	-118	-93	-68	-42	-0,38	-0,19	-0,66	-0,35	-0,28	-0,21	-0,13	-38	-12	-61	-22	-18	-13	-10	-0,42	-0,13	-0,63	-0,23	-0,19	-0,13	-0,10
człuchowski	14	-33	-44	-59	-55	-53	-51	0,25	0,57	-0,77	-1,05	-1,00	-0,99	-0,99	3	3	-12	-9	-8	-6	-4	0,05	0,04	-0,17	-0,12	-0,11	-0,08	-0,06
kościerski	-21	-42	-117	-90	-81	-72	-65	-0,10	-0,19	-0,52	-0,40	-0,36	-0,32	-0,30	-1197	-100	-1087	-469	-251	-30	190	-0,54	-0,04	-0,47	-0,20	-0,11	-0,01	0,08
podregion chojnicki	-1197	-100	-1087	-469	-251	-30	190	-0,54	-0,04	-0,47	-0,20	-0,11	-0,01	0,08														
woj. pomorskie																												

Źródło: dane GUS, obliczenia własne

Tabela 6.4. Saldo migracji wewnętrznych w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2035. Dane rzeczywiste i prognoza

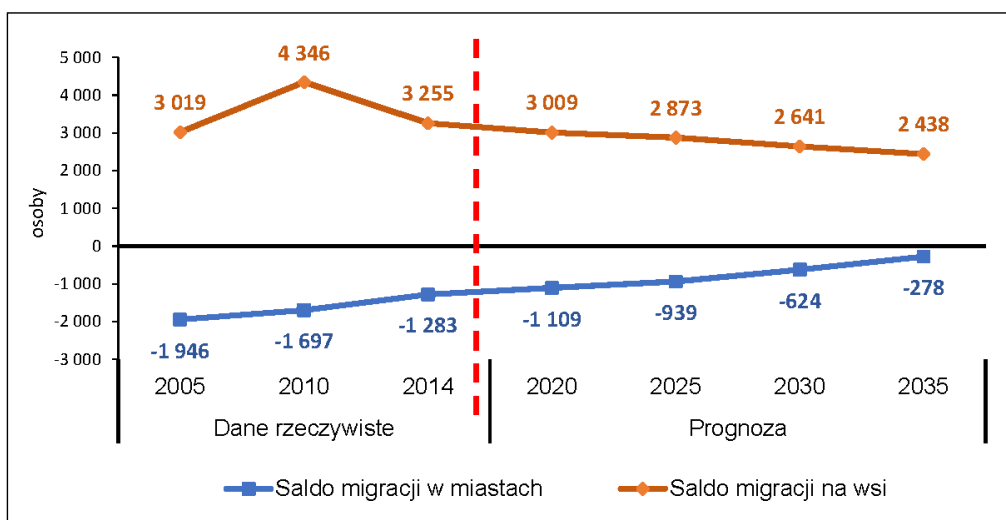
	Dane rzeczywiste					Prognoza					Dane rzeczywiste					Prognoza																
	2005		2010		2014		2020		2025		2030		2035		2005		2010		2014		2020		2025		2030		2035					
	saldo migracji wewnętrznych										współczynnik salda migracji wewnętrznych na 1000 mieszkańców																					
m. Gdańsk	18	-112	960	259	232	218	217	217	0,04	-0,24	2,08	0,04	0,57	0,51	0,49	0,49	18	-112	960	259	232	218	217	217	0,04	-0,24	2,08	0,04	0,57	0,51	0,49	0,49
m. Gdynia	-12	-676	52	-426	-391	-364	-348	-348	-0,05	-2,71	0,21	-0,05	-1,77	-1,67	-1,60	-1,58	-12	-676	52	-426	-391	-364	-348	-348	-0,05	-2,71	0,21	-0,05	-1,77	-1,67	-1,60	-1,58
m. Sopot	-49	-135	-155	-112	-105	-100	-98	-98	-1,21	3,46	-4,11	-1,21	3,14	-3,08	-3,19	-3,19	-49	-135	-155	-112	-105	-100	-98	-98	-1,21	3,46	-4,11	-1,21	3,14	-3,08	-3,19	-3,19
podregion trójmiejski	-43	-923	857	-279	-264	-246	-229	-229	-0,06	-1,23	1,15	-0,06	-0,38	-0,37	-0,35	-0,33	-43	-923	857	-279	-264	-246	-229	-229	-0,06	-1,23	1,15	-0,06	-0,38	-0,37	-0,35	-0,33
gdański	1171	1871	1653	1555	1439	1349	1305	1305	13,97	19,25	15,54	13,08	11,19	9,83	8,98	8,98	1171	1871	1653	1555	1439	1349	1305	1305	13,97	19,25	15,54	13,08	11,19	9,83	8,98	8,98
kartuski	694	1004	1020	839	774	722	694	694	6,43	8,47	8,09	6,16	5,36	4,75	4,37	4,37	694	1004	1020	839	774	722	694	694	6,43	8,47	8,09	6,16	5,36	4,75	4,37	4,37
wejherowski	1470	1 689	884	1212	1122	1053	1020	1020	8,19	8,55	4,27	5,50	4,88	4,42	4,15	4,15	1470	1 689	884	1212	1122	1053	1020	1020	8,19	8,55	4,27	5,50	4,88	4,42	4,15	4,15
pucki	202	473	421	417	387	362	349	349	2,75	6,01	5,14	4,85	4,35	3,96	3,73	3,73	202	473	421	417	387	362	349	349	2,75	6,01	5,14	4,85	4,35	3,96	3,73	3,73
nowodworski	-19	-25	-110	-80	-73	-68	-65	-65	-0,53	-0,68	-3,03	-2,24	-2,07	-1,97	-1,93	-1,93	-19	-25	-110	-80	-73	-68	-65	-65	-0,53	-0,68	-3,03	-2,24	-2,07	-1,97	-1,93	-1,93
podregion gdański	3518	5012	3868	3943	3649	3418	3303	3303	7,33	9,49	6,94	6,60	5,82	5,23	4,88	4,88	3518	5012	3868	3943	3649	3418	3303	3303	7,33	9,49	6,94	6,60	5,82	5,23	4,88	4,88
kwidziński	-103	-133	-196	-133	-122	-114	-112	-112	-1,27	-1,59	-2,35	-1,59	-1,47	-1,38	-1,37	-1,37	-103	-133	-196	-133	-122	-114	-112	-112	-1,27	-1,59	-2,35	-1,59	-1,47	-1,38	-1,37	-1,37
malborski	-41	-43	-25	-46	-45	-42	-42	-42	-0,65	-0,66	-0,39	-0,73	-0,72	-0,69	-0,71	-0,71	-41	-43	-25	-46	-45	-42	-42	-42	-0,65	-0,66	-0,39	-0,73	-0,72	-0,69	-0,71	-0,71
starogardzki	-26	9	-101	-40	-34	-31	-32	-32	-0,21	0,07	-0,79	-0,31	-0,26	-0,24	-0,25	-0,25	-26	9	-101	-40	-34	-31	-32	-32	-0,21	0,07	-0,79	-0,31	-0,26	-0,24	-0,25	-0,25
sztumski	-104	-240	-191	-163	-152	-142	-136	-136	-2,48	-5,60	-4,50	-3,90	-3,69	-3,53	-3,48	-3,48	-104	-240	-191	-163	-152	-142	-136	-136	-2,48	-5,60	-4,50	-3,90	-3,69	-3,53	-3,48	-3,48
tezewski	-56	-178	-125	-98	-89	-84	-83	-83	-0,50	-1,54	-1,08	-0,84	-0,77	-0,73	-0,74	-0,74	-56	-178	-125	-98	-89	-84	-83	-83	-0,50	-1,54	-1,08	-0,84	-0,77	-0,73	-0,74	-0,74
podregion starogardzki	-330	-585	-638	-480	-442	-413	-405	-405	-0,79	-1,35	-1,47	-1,11	-1,03	-0,97	-0,96	-0,96	-330	-585	-638	-480	-442	-413	-405	-405	-0,79	-1,35	-1,47	-1,11	-1,03	-0,97	-0,96	-0,96
m. Słupsk	-107	-355	-272	-328	-304	-285	-279	-279	-1,08	-3,69	-2,90	-3,65	-3,52	-3,44	-3,55	-3,55	-107	-355	-272	-328	-304	-285	-279	-279	-1,08	-3,69	-2,90	-3,65	-3,52	-3,44	-3,55	-3,55
ślupski	-200	106	29	69	64	60	58	58	-2,17	1,10	0,30	0,70	0,65	0,61	0,59	0,59	-200	106	29	69	64	60	58	58	-2,17	1,10	0,30	0,70	0,65	0,61	0,59	0,59
bytowski	-220	-245	-221	-199	-185	-173	-168	-168	-2,92	-3,14	-2,82	-2,54	-2,37	-2,24	-2,21	-2,21	-220	-245	-221	-199	-185	-173	-168	-168	-2,92	-3,14	-2,82	-2,54	-2,37	-2,24	-2,21	-2,21
łęborski	-107	-30	-104	-94	-88	-83	-81	-81	-1,68	-0,45	-1,57	-1,42	-1,34	-1,28	-1,27	-1,27	-107	-30	-104	-94	-88	-83	-81	-81	-1,68	-0,45	-1,57	-1,42	-1,34	-1,28	-1,27	-1,27
podregion słupski	-634	-524	-568	-552	-513	-481	-470	-470	-1,92	-1,56	-1,69	-1,66	-1,56	-1,49	-1,49	-1,49	-634	-524	-568	-552	-513	-481	-470	-470	-1,92	-1,56	-1,69	-1,66	-1,56	-1,49	-1,49	-1,49
chojnicki	30	-16	-104	-34	-32	-31	-33	-33	0,33	-0,17	-1,08	-0,35	-0,33	-0,32	-0,34	-0,34	30	-16	-104	-34	-32	-31	-33	-33	0,33	-0,17	-1,08	-0,35	-0,33	-0,32	-0,34	-0,34
człuchowski	-244	-171	-211	-185	-171	-160	-156	-156	-4,30	-2,96	-3,70	-3,30	-3,11	-2,99	-3,01	-3,01	-244	-171	-211	-185	-171	-160	-156	-156	-4,30	-2,96	-3,70	-3,30	-3,11	-2,99	-3,01	-3,01
kościerski	-27	-44	-145	-44	-42	-40	-40	-40	-0,41	-0,63	-2,03	-0,61	-0,58	-0,55	-0,55	-0,55	-27	-44	-145	-44	-42	-40	-40	-40	-0,41	-0,63	-2,03	-0,61	-0,58	-0,55	-0,55	-0,55
podregion chojnicki	-241	-231	-460	-263	-245	-231	-229	-229	-1,12	-1,03	-2,05	-1,17	-1,09	-1,04	-1,04	-1,04	-241	-231	-460	-263	-245	-231	-229	-229	-1,12	-1,03	-2,05	-1,17	-1,09	-1,04	-1,04	-1,04
woj. pomorskie	2270	2749	3059	2369	2185	2047	1970	1970	1,03	1,21	1,33	1,02	0,94	0,88	0,85	0,85	2270	2749	3059	2369	2185	2047	1970	1970	1,03	1,21	1,33	1,02	0,94	0,88	0,85	0,85

Źródło: dane GUS, obliczenia własne

6.5. Wpływ migracji na kształtowanie liczby ludności w miastach i na wsi województwa pomorskiego

Do ciekawych wniosków prowadzi analiza migracji w przekroju miasto – wieś. W latach 2005–2010 zauważono wzrost dodatniego salda migracji na wsi oraz spadek ujemnego salda migracji w miastach (wyk. 6.4.). Stopniowy spadek dodatniego salda migracji na terenach wiejskich zauważany od 2010 r. będzie się utrzymywał aż do 2035 r. W tym samym okresie w miastach ujemne saldo migracji stopniowo się zmniejszy.

Wykres 6.4. Ogólne saldo migracji w miastach i na wsi

Źródło: dane prognozy GUS, obliczenia własne

Zjawisko odpływu ludności z miast do wsi jest widoczne w zdecydowanej większości powiatów województwa pomorskiego. Stosowne dane zawarte są w tabeli 6.5 i 6.6.. Tam, gdzie występują jednocześnie obszary wiejskie i miejskie (16 powiatów), można wyróżnić trzy rodzaje występowania salda migracji:

A. na wsi oraz w miastach jest dodatnie.

B. na wsi jest dodatnie, a w miastach ujemne.

C. na wsi i w miastach jest ujemne.

Grupa A obejmuje trzy powiaty: gdański, wejherowski i słupski,

Grupa B obejmuje sześć powiatów: kartuski, pucki, starogardzki, tczewski, chojnicki i kościerski,

Grupa C obejmuje siedem powiatów: nowodworski, kwidzyński, malborski, sztumski, bytowski, lęborski i człuchowski

Tabela 6.5. Saldo migracji w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2035. Dane rzeczywiste i prognoza

	Dane rzeczywiste					Prognoza					Dane rzeczywiste					Prognoza				
	2005	2010	2014	2020	2025	2020	2025	2030	2035	2005	2010	2014	2020	2025	2020	2025	2030	2035		
	saldo migracji w miastach										współczynnik salda migracji w miastach na 1000 mieszkańców									
m. Gdańsk	-326	-112	861	176	214	268	334			-0,71	-0,24	1,86	0,38	0,47	0,60	0,76				
m. Gdynia	-212	-622	-52	-362	-280	-206	-143			-0,84	-2,49	-0,21	-1,50	-1,19	-0,91	-0,65				
m. Sopot	-100	-149	-165	-83	-66	-52	-41			-2,48	3,82	-4,38	-2,33	-1,94	-1,60	-1,33				
podregion trójmiejski	-638	-883	644	-269	-132	10	150			-0,85	-1,18	0,86	-0,37	-0,18	0,01	0,22				
gdański	260	337	305	333	278	256	255			11,00	12,28	10,50	10,50	8,30	7,32	7,02				
kartuski	-78	-94	-123	-28	-48	-46	-37			-3,60	4,35	-5,76	-1,31	-2,26	-2,20	-1,80				
wejherowski	472	917	124	581	530	506	511			4,40	7,83	1,02	4,56	4,03	3,75	3,72				
pucki	-278	-159	-102	-130	-130	-122	-113			-8,12	4,56	-2,98	-3,87	-3,97	-3,85	-3,71				
nowodworski	-26	-56	-84	-42	-37	-30	-23			-2,30	4,82	-7,38	-3,82	-3,48	-2,92	-2,34				
podregion gdański	350	945	120	714	593	564	593			1,77	4,44	0,55	3,17	2,58	2,42	2,53				
kwidziński	-156	-21	-149	-48	-28	-4	16			-3,36	-0,44	3,13	-1,01	-0,60	-0,09	0,35				
malborski	2	-48	-50	-69	-66	-59	-52			0,05	-1,09	-1,15	-1,62	-1,59	-1,45	-1,32				
starogardzki	-284	-208	-263	-208	-191	-168	-147			4,59	3,29	4,24	3,40	3,18	2,86	2,57				
sztumski	-148	-47	-112	-55	-49	-38	-27			9,42	2,91	-7,05	3,53	3,22	2,56	1,87				
tczewski	-120	-397	-172	-212	-196	-176	-159			-1,59	-5,20	-2,27	-2,85	-2,68	-2,47	-2,30				
podregion starogardzki	-706	-721	-746	-592	-530	-445	-369			-2,91	-2,92	-3,05	-2,46	-2,24	-1,92	-1,63				
m. Słupsk	-177	-371	-317	-359	-323	-293	-274			-1,79	3,86	3,38	3,99	3,74	3,54	3,48				
ślupski	-114	6	-194	-15	-14	3	24			-5,67	0,29	-9,73	-0,76	-0,73	0,16	1,34				
bytowski	-214	-194	-206	-158	-142	-122	-105			-7,66	-6,84	-7,43	-5,90	-5,49	-4,92	-4,43				
łęborski	-92	-122	-143	-89	-79	-68	-57			-2,36	3,07	-3,64	-2,31	-2,09	-1,84	-1,59				
podregion słupski	-597	-681	-860	-621	-558	-480	-412			-3,22	-3,69	-4,76	-3,55	-3,30	-2,94	-2,64				
chojnicki	-20	-99	-220	-118	-108	-94	-83			-0,37	-1,79	-3,98	-2,16	-2,01	-1,78	-1,61				
człuchowski	-159	-146	-140	-139	-127	-113	-102			-6,14	-5,59	-5,46	-5,61	-5,30	-4,92	-4,66				
kościerski	-176	-112	-81	-84	-77	-66	-55			-7,61	4,72	3,42	3,58	3,33	2,91	2,48				
podregion chojnicki	-355	-357	-441	-341	-312	-273	-240			-3,45	-3,39	-4,22	-3,32	-3,10	-2,77	-2,51				
woj. pomorskie	-1946	-1697	-1283	-1109	-939	-624	-278			-1,31	-1,13	-0,86	-0,75	-0,64	-0,44	-0,20				

Źródło: dane GUS, obliczenia własne.

Tabela 6.6. Saldo migracji na wsi w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2035. Dane rzeczywiste i prognoza

	Dane rzeczywiste				Prognoza					Dane rzeczywiste					Prognoza													
	2010		2014		2020		2025		2030		2005		2010		2014		2020		2025		2030		2035					
	saldo migracji na wsi																											
	współczynnik salda migracji na wsi na 1000 mieszkańców																											
gdański	902	1536	1336	1218	1163	1100	1062	1498	22,02	17,28	13,98	12,24	10,76	9,75	14,98	22,02	17,28	13,98	12,24	10,76	9,75	14,98	22,02	17,28	13,98	12,24	10,76	9,75
kartuski	735	1111	1122	859	817	768	735	853	11,47	10,71	7,49	6,64	5,86	5,31	8,53	11,47	10,71	7,49	6,64	5,86	5,31	8,53	11,47	10,71	7,49	6,64	5,86	5,31
wejherowski	867	730	578	537	512	478	453	12,02	9,08	6,74	5,79	5,21	4,62	4,19	12,02	9,08	6,74	5,79	5,21	4,62	4,19	12,02	9,08	6,74	5,79	5,21	4,62	4,19
pucki	460	625	525	551	527	499	482	11,73	14,24	11,00	10,51	9,37	8,34	7,65	11,73	14,24	11,00	10,51	9,37	8,34	7,65	11,73	14,24	11,00	10,51	9,37	8,34	7,65
nowodworski	-1	37	-52	-45	-40	-41	-43	-0,04	1,49	-2,09	-1,82	-1,63	-1,69	-1,80	-0,04	1,49	-2,09	-1,82	-1,63	-1,69	-1,80	-0,04	1,49	-2,09	-1,82	-1,63	-1,69	-1,80
podregion gdański	2 963	4039	3509	3120	2979	2804	2689	10,51	12,79	10,31	8,39	7,50	6,66	6,08	10,51	12,79	10,31	8,39	7,50	6,66	6,08	10,51	12,79	10,31	8,39	7,50	6,66	6,08
kwidziński	13	-35	-103	-58	-54	-55	-60	0,38	-0,98	-2,87	-1,61	-1,49	-1,52	-1,68	0,38	-0,98	-2,87	-1,61	-1,49	-1,52	-1,68	0,38	-0,98	-2,87	-1,61	-1,49	-1,52	-1,68
malborski	-62	-23	-34	-30	-30	-31	-36	-3,09	-1,10	-1,62	-1,44	-1,45	-1,51	-1,79	-3,09	-1,10	-1,62	-1,44	-1,45	-1,51	-1,79	-3,09	-1,10	-1,62	-1,44	-1,45	-1,51	-1,79
starogardzki	209	211	116	111	108	97	84	3,50	3,35	1,78	1,65	1,57	1,39	1,19	3,50	3,35	1,78	1,65	1,57	1,39	1,19	3,50	3,35	1,78	1,65	1,57	1,39	1,19
sztumski	-19	-212	-119	-127	-120	-118	-119	-0,72	-7,93	-4,48	-4,83	-4,63	-4,65	-4,83	-0,72	-7,93	-4,48	-4,83	-4,63	-4,65	-4,83	-0,72	-7,93	-4,48	-4,83	-4,63	-4,65	-4,83
tezewski	-17	188	-49	54	52	43	34	-0,46	4,79	-1,22	1,30	1,22	1,00	0,78	-0,46	4,79	-1,22	1,30	1,22	1,00	0,78	-0,46	4,79	-1,22	1,30	1,22	1,00	0,78
podregion starogardzki	124	129	-189	-50	-44	-64	-97	0,70	0,69	-1,00	-0,26	-0,23	-0,33	-0,50	0,70	0,69	-1,00	-0,26	-0,23	-0,33	-0,50	0,70	0,69	-1,00	-0,26	-0,23	-0,33	-0,50
m. Słupsk	0	0	0	0	0	0	0																					
słupski	-84	98	170	65	63	48	29	-1,16	1,29	2,19	0,82	0,79	0,60	0,36	-1,16	1,29	2,19	0,82	0,79	0,60	0,36	-1,16	1,29	2,19	0,82	0,79	0,60	0,36
bytowski	-29	-81	-79	-84	-81	-83	-90	-0,61	-1,63	-1,56	-1,63	-1,55	-1,58	-1,72	-0,61	-1,63	-1,56	-1,63	-1,55	-1,58	-1,72	-0,61	-1,63	-1,56	-1,63	-1,55	-1,58	-1,72
lęborski	-48	77	-20	-30	-30	-34	-39	-1,95	2,92	-0,74	-1,09	-1,08	-1,21	-1,39	-1,95	2,92	-0,74	-1,09	-1,08	-1,21	-1,39	-1,95	2,92	-0,74	-1,09	-1,08	-1,21	-1,39
podregion słupski	-161	94	71	-49	-48	-69	-100	-1,12	0,62	0,46	-0,31	-0,30	-0,43	-0,63	-1,12	0,62	0,46	-0,31	-0,30	-0,43	-0,63	-1,12	0,62	0,46	-0,31	-0,30	-0,43	-0,63
chojnicki	12	71	55	62	58	50	40	0,32	1,78	1,34	1,47	1,35	1,14	0,90	0,32	1,78	1,34	1,47	1,35	1,14	0,90	0,32	1,78	1,34	1,47	1,35	1,14	0,90
człuchowski	-71	-58	-115	-105	-99	-100	-105	-2,30	-1,83	-3,66	-3,36	-3,20	-3,28	-3,51	-2,30	-1,83	-3,66	-3,36	-3,20	-3,28	-3,51	-2,30	-1,83	-3,66	-3,36	-3,20	-3,28	-3,51
kościerski	152	71	-76	31	27	20	11	3,50	1,53	-1,60	0,64	0,54	0,40	0,22	3,50	1,53	-1,60	0,64	0,54	0,40	0,22	3,50	1,53	-1,60	0,64	0,54	0,40	0,22
podregion chojnicki	93	84	-136	-12	-14	-30	-54	0,83	0,71	-1,13	-0,10	-0,11	-0,24	-0,43	0,83	0,71	-1,13	-0,10	-0,11	-0,24	-0,43	0,83	0,71	-1,13	-0,10	-0,11	-0,24	-0,43
woj. pomorskie	3019	4346	3255	3009	2873	2641	2438	4,22	5,63	4,05	3,56	3,28	2,93	2,65	4,22	5,63	4,05	3,56	3,28	2,93	2,65	4,22	5,63	4,05	3,56	3,28	2,93	2,65

Źródło: dane GUS, obliczenia własne

Nie ma żadnego powiatu, gdzie jednocześnie wystąpiło dodanie saldo migracji na terenie miejskim i ujemne na terenie wiejskim.

Prognoza GUS zakłada utrzymanie się aktualnie występującego tendencji odpływu z miast do wsi, nie tylko w Trójmieście i okolicach, ale także w pozostałych podregionach. Jedynym podregionem, gdzie wystąpi dodatnie saldo migracji zarówno na terenie miejskim, jak i na terenie wiejskim jest podregion gdański.

6.5. Podsumowanie

Przedstawiona analiza procesów migracyjnych, zarówno dotychczasowych, jak i przewidywanych do roku 2035 pozwala stwierdzić, że w województwie pomorskim czynnikiem powiększającym przyrost rzeczywisty ludności były migracje wewnętrzne. W nadchodzących latach będą one nadal, choć w coraz mniejszym stopniu, powodować zwiększanie liczby ludności w województwie pomorskim.

Jeśli chodzi o migracje zagraniczne, to w okresie 2005–2014 odegrały rolę negatywną, przyczyniając się do zmniejszenia liczebności populacji województwa. W latach objętych prognozą nadal będą hamować tempo przyrostu, wykazując ujemne salda. Wyjątkiem będą tu miasta Gdynia i Sopot, w których do końca 2035 r. zakłada się niewielkie dodatnie saldo migracji zagranicznych.

Obszary, gdzie notuje się dodatnie wartości salda migracji, mogą oczekiwać ożywienia i rozwoju społeczno-gospodarczego. Migracje staną się czynnikiem szczególnie stymulującym dla podregionu gdańskiego, który, jak wykazano, charakteryzuje się zwykle dodatnimi wartościami salda migracji wyraźnie wyróżniającymi go na tle województwa.

Niepokoi jednak bardzo duży obszar województwa o dużo mniejszej gęstości zaludnienia, gdzie ogólne salda migracji są ujemne.

Nie możemy również zapominać o rosnącej skali tymczasowej imigracji zarobkowej z Ukrainy, z którą wiążą się różne problemy dotyczące m.in. wyżywienia, zakwaterowania i dotarcia do pracy, szczególnie dla osób nie znających języka polskiego.

Dlatego konieczna jest odpowiednia polityka migracyjna, która zatrzyma wartościowe jednostki na obszarach charakteryzujących się niższym poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego i demograficznego.

Bibliografia

- L. Milian (2015), *Bezrobocie. Geneza i rzeczywistość społeczna*, [w:] *Rynek pracy w województwie pomorskim i jego uwarunkowania gospodarcze i demograficzne*, I. Sobczak (red. nauk.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk.
- Bank Światowy (2006), *Migration and Remittances. Easter Europe and the former Soviet Union*,
- Krzysztof Markowski (2008), *Ekonomiczne aspekty migracji*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin.
- Z. Kawczyńska-Butrym (2008), *Migracje zarobkowe – w poszukiwaniu możliwości zwiększenia własnego potencjału/kapitału*, [w:] *Migracja – wyzwanie XXI wieku*, M. St. Zięba (red.), Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin.
- J. Konieczna-Sałamatin (2015), *Imigracja do Polski w świetle danych urzędowych*, w: *Imigranci o wysokich kwalifikacjach na polskim rynku pracy, Raport z badań 2014–2015*, J. Konieczna-Sałamatin (red.), ISEE – Instytut Społeczno-Ekonomicznych Ekspertyz Fundacja „Nasz Wybór”, Warszawa,
- Migracje wewnętrzne i zagraniczne, Podgrupa: Migracje na pobyt stały wewnętrzne i zagraniczne (dane kwartalne)* (2016), Bank Danych Lokalnych GUS dostępne na stronie: <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/temat>, (data dostępu: 2016-06-29).
- A. Potrykowska (2016), *Polityka migracyjna*, [w:] *Perspektywy demograficzne jako wyzwanie dla polityki ludnościowej*, Rządowa Rada Ludnościowa, Warszawa.
- Prognoza ludności na lata 2014–2050* (2014), Studia i analizy statystyczne, Warszawa.

Migrations in Pomerania Voivodship in the years 2005–2035

Summary

Migration is one of the factors contributing to the increase or decrease of the population. One of the key motivations for leaving the current place of residence is the desire to improve the standard of living, especially in areas at bigger risk of unemployment. The sharp loss of staff in Poland, resulting from a large wave of emigration, is compensated by an increased number of migrant workers. These are mainly citizens of Ukraine.

Based on data from past years, it is difficult to draw clear conclusions regarding future changes. The 2035 forecast for the Pomeranian voivodship shows that the expected migration balance will be positive overall. Analysis of migration across town and country shows that in 2005-2010 there was an increase in the positive balance of rural migration and a decrease in the negative balance of urban migration. The gradual decline in the positive balance of migration in rural areas from 2010 onwards will continue until the end of the forecast period. Cities will, on the other hand, be characterized by a steady upward tendency of

the discussed balance, resulting in the reduction of population. Internal migration has been and will continue to be a positive factor of the population growth in the Pomeranian voivodship. Foreign migration, showing negative balances, will inhibit the rate of growth. The increase in the number of inhabitants will concern only parts of the Pomeranian Voivodship - counties directly adjacent to the Tri-City, which constitute the gdanski subregion.

It is necessary to introduce appropriate changes in population policies to retain valuable individuals that may constitute economic development in the long run and consequently increase the number of people in the cities and towns of the Pomeranian voivodship.

7. Praca i rynek pracy w województwie pomorskim

7.1. Wstęp

Pracę i rynek pracy możemy analizować zarówno łącznie, jak i rozłącznie. Eksploracja zagadnienia pracy wymaga holistycznej perspektywy między innymi z powodu jej złożoności, wartościowości, wielorakości. Możemy ją badać z punktu widzenia znaczenia dla człowieka, społeczeństwa, gospodarki. Redukowanie pracy tylko do pewnego typu czynności to zawężanie jej wielu wymiarów i kontekstów, w których ona jest wykonywana. Problematyka pracy obejmuje między innymi postrzeganie jej wydajności, relacji międzyludzkich, wartości, poczucia sensu, pozycji społeczno-zawodowej, socjalizacji, resocjalizacji czy struktury zatrudnienia. Podlega ona licznym przeobrażeniom, ponieważ zmniejsza się zapotrzebowanie na klasyczną, rutynową pracę na rzecz „odstandardyzowanych form zatrudnienia” (zob. Beck 2004: 213) czy „prekarnej pracy” (zob. Standing 2011). Z pracą wiąże się rynek pracy, który jest zróżnicowaną przestrzenią, w której funkcjonują różne podmioty. Dla zrozumienia rynku pracy ważne jest podejście kompleksowe, uwzględniające wielość czynników, podmiotów i uwarunkowań, które na niego wpływają. Przedmiotem rozdziału jest przedstawienie analizy rynku pracy w województwie pomorskim, z uwzględnieniem wybranych poziomów zatrudnienia i zjawiska bezrobocia. Głównym celem opracowania jest omówienie czynników wpływających na sytuację rynku pracy w niniejszym regionie.

7.2. Aspekty teoretyczne pracy i rynku pracy

Praca stanowi jedną z istotnych aktywności jednostki, która wywiera znaczący wpływ na jej tożsamość i świadomość. Praca jest często postrzegana przez ludzi nie tylko jako źródło dochodu, ale również jako źródło zaspokojenia dążeń i identyfikacji. Człowiek poprzez swoją pracę urzeczywistnia siebie, zaspokaja swoje ambicje i poczucie przynależności do wspólnoty zawodowej. Praca jest ważną wartością, która stwarza możliwości rozwoju zawodowego, stanowi o pozycji, sprzyja nabywaniu doświadczenia oraz rozwijaniu kontaktów zawodowych. Sta-

nowi ona między innymi część składową autobiografii, tożsamości, a zarazem wyznacza kierunki życia prywatnego i zawodowego. Praca na rynku pracy kształtuje proces transakcji między pracodawcami a pracobiorcami. Pracy nie możemy jednak postrzegać jak każdego produktu czy usługi oferowanej na rynku, ponieważ, jak stwierdziła Wiesława Kozek: (...) „istnieje jakaś bardzo podstawowa, ukryta norma społeczna uznająca, że praca nie jest zwykłym towarem” (2013: s. 56). Z pracą nierozzerwalnie wiąże się rynek pracy, na którym jest ona oferowana. Rynek pracy to wielopostaciowy obszar w formie zarówno przestrzennym, branżowym, demograficznym i zawodowym. Rynek pracy możemy analizować z punktu widzenia instytucjonalnego (Fevre 1992, Gilejko 2002, Kozek 2013, Peck 1966, Scott 1995), systemowego (Byłok 2005, Parsons, Partycki) normatywnego (Byłok 2005, Gilejko 2002, Kozek 2013, Smelser i Swedberg 2005). Rynek pracy kształtuje się również przez zapotrzebowanie na pracę, jak i oferty pracy. Możemy go zatem podzielić na zewnętrzny rynek pracy, wewnętrzny i wewnątrzzakładowy rynek pracy (Kerr 1954). Podział zaproponowany przez autora implikuje zachowania uczestników rynków, jak również wskazuje zróżnicowane ich typy, na których oferowana jest praca. „Zróżnicowanie podaży i popytu na pracę wykształca części-segmenty rynku pracy, względnie szczelnie zamknięte dla przepływu siły roboczej, na których nierównowaga występuje jako zjawisko uwarunkowane systemowo” (Kryńska 1995: 16). Podział rynku na dwa segmenty: pierwotny i wtórny wynika ze zróżnicowania pracy w tych obszarach (Doeringer, Piore 1971, Domański, 1987, Kozek 2013). Segment pierwotny według niniejszych autorów oferuje stabilną pracę, wysoki status społeczny, atrakcyjne warunki pracy i płacy, możliwości rozwoju oraz doskonalenia. Miejsca pracy usytuowane we wtórnym segmencie są owych atrybutów pozbawione i mniej korzystne dla pracowników pod względem warunków pracy i płacy czy zabezpieczenia socjalnego. Jak stwierdziła Wiesława Kozek, funkcjonuje wiele rynków pracy, a między innymi dualny, zawodowy, wewnętrzny, zewnętrzny, lokalny, czarny i szary (2000, s. 178). Na rynek pracy wpływają różne czynniki, czyli między innymi efektywność pracy i popyt na nią, zapotrzebowanie na określone produkty oraz usługi, popyt na pewien typ kompetencji, ruchliwość społeczna i zawodowa, polityka państwa, związki zawodowe, wolność gospodarcza, migracje wewnętrzne, zewnętrzne, kształtowanie się wynagrodzeń, działania instytucji. Na rynek pracy, według Romana Milewskiego, wpływa po pierwsze popyt na pracę, którego najważniejszymi determinantami są: płaca, wydajność (inaczej produktywność) pracy i popyt na produkt, będący wynikiem pracy. Po drugie, podaż pracy, która jest analizowana z punktu widzenia pracownika, przedsiębiorstwa i całego rynku (Milewski 2004, s. 279–283).

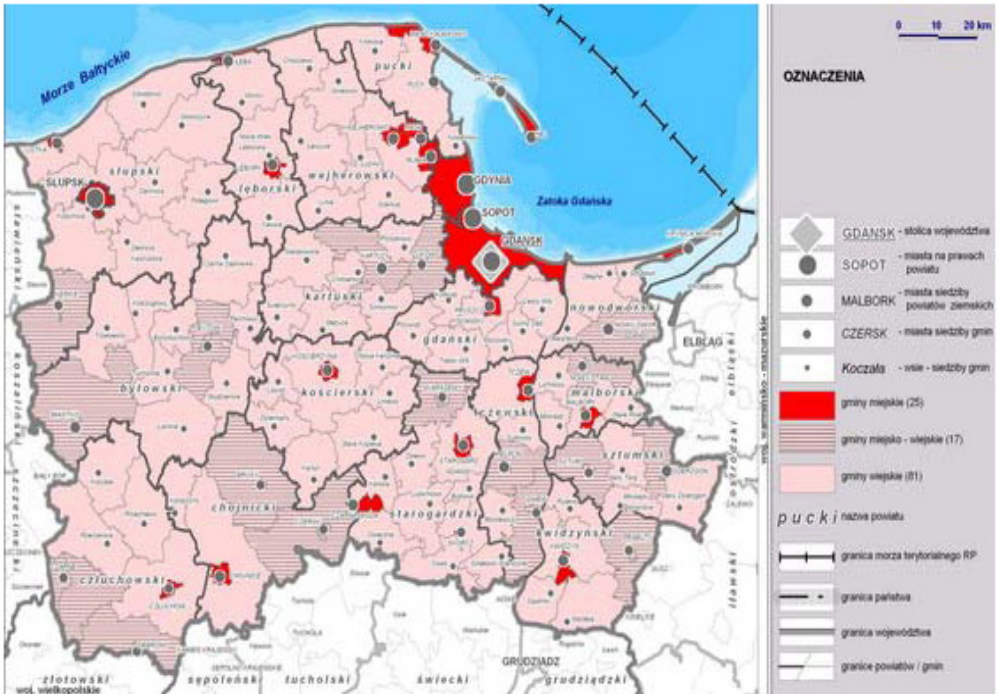
Rynek pracy to instytucja, która w dobrze rozwiniętych gospodarkach jest dojrzała, determinowana zasadami i ciągle się odtwarzająca (Peck, 1966, Gilej-

ko 2002, Kozek 2013) „Celem działań podejmowanych przez instytucje rynku pracy jest dążenie do: pełnego i produktywnego zatrudnienia, rozwoju zasobów ludzkich, osiągnięcia wysokiej jakości pracy, wzmacniania integracji oraz solidarności społecznej, zwiększenia mobilności na rynku pracy” (MRPiPS <http://www.mpips.gov.pl/praca/instytucje-ryнку-pracy>, dostęp 10.07.2017). Na rynek pracy patrzymy w aspekcie normatywnym, gdy szukamy rozwiązań poprawy sytuacji i wartościującym, który dotyczy efektów i środków (Kryńska 2004). Reasumując rynek pracy, to konkurencyjny i zróżnicowany obszar, który wpływa na zachowania jego uczestników, jak również nie pozostaje obojętny wobec ich wpływów. „Innymi słowy, istniejący formalny rynek pracy nie tylko opiera się na szeregu zjawisk i procesów w sferze nieformalnej, ale w coraz większym stopniu rozmywa granice między formalnymi i nieformalnymi aspektami pracy” (Kolasińska, Róg-Ilnicka, Mrozowicki 2017, s. 10). Wzajemne zależności jeszcze bardziej pokazują jego skomplikowane mechanizmy i nieprzewidywalność w dłuższym horyzoncie czasowym. Na rynek pracy wpływa sytuacja społeczno-gospodarcza w kraju i za granicą, która stanowi istotną zmienną zarówno przy jego ocenie, jak i przy badaniu.

7.3. Walory województwa pomorskiego

Każde województwo posiada charakterystyczne wyróżniki, które odróżniają je od innych i czynią rozpoznawalnym. Województwo pomorskie również ma takie atrybuty, jak przede wszystkim położenie geograficzne – dostęp do morza i drewniane moło, które jest najdłuższe w Europie (511,5 metra długości), a także malowniczy krajobraz Kaszub, Kociewia i Żuław łączący morze, jeziora, depresję i wzgórza morenowe. Na uwagę zasługują również zabytki, chociażby Bazylika Mariacka, która jest największą świątynią gotycką (<http://pomorskie.eu/urząd-marszalkowski-województwa-pomorskiego>, data dostępu: 10.07.2017). Biorąc pod uwagę klimat, położenie i walory turystyczne oraz gospodarcze województwa, możemy stwierdzić, że stanowi ono atrakcyjny region ekonomiczny, edukacyjno-akademicki, historyczno-kulturowy, przyrodniczy zarówno dla mieszkania, pracy, jak również dla inwestycji krajowych i międzynarodowych. Województwo pomorskie jest jednym z trzech województw położonych nad Morzem Bałtyckim (ryc. 7.1.), które graniczy z państwami skandynawskimi oraz Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Z kolei według podziału administracyjnego sąsiaduje z następującymi województwami: zachodnio-pomorskim, wielkopolskim, kujawsko-pomorskim i warmińsko-mazurski (Główny Urząd Geodezji i Kartografii, system informacji o terenie województwa pomorskiego. Centrum regionu stanowi Trójmiasto <http://pomorskie.podział-administracyjny>, data dostępu: 10.07.2017).

Rycina 7. 1. Położenie geograficzne województwa pomorskiego

Źródło: Główny Urząd Geodezji i Kartografii, system informacji o terenie województwa pomorskiego, Trójmiasto <http://pomorskie.podzial-administracyjny>, (data dostępu: 10. 07. 2017).

Uwzględniając walory województwa pomorskiego, możemy stwierdzić, że są one czynnikami przyciągającymi zarówno mieszkańców innych regionów, jak też przybyszów z zagranicy, co nie pozostaje obojętne wobec kształtowania się regionalnego rynku pracy. Niniejszy rynek działa na podobnych prawach jak krajowy, ale z ukierunkowaniem na regionalne uwarunkowania. Do czynników, które wpływają na rynek pracy województwa pomorskiego zaliczamy położenie geograficzne, rozwój gospodarczy regionu i jego profil dotyczący sektorów wysokiej szansy – elektronika, logistyka, nowoczesne usługi dla biznesu, ICT, biotechnologia i chemia lekka, przetwórstwo rolne i spożywcze oraz sektory tradycyjne – morski, rafineryjny, turystyczny, drzewny, meblowy, budowlany (pomorskie.eu/urząd-marszalkowski-województwa-pomorskiego, data dostępu: 10.07.2017). Istotnymi czynnikami są także: niska stopa bezrobocia, dobre wskaźniki zatrudnienia, migracje lokalne i międzynarodowe, czynniki demograficzne, ponieważ województwo pomorskie wyróżnia na tle kraju młoda struktura ludności, inwestycje infrastrukturalne, czyli modernizacja połączeń morskich, drogowych, kolejowych, samolotowych,

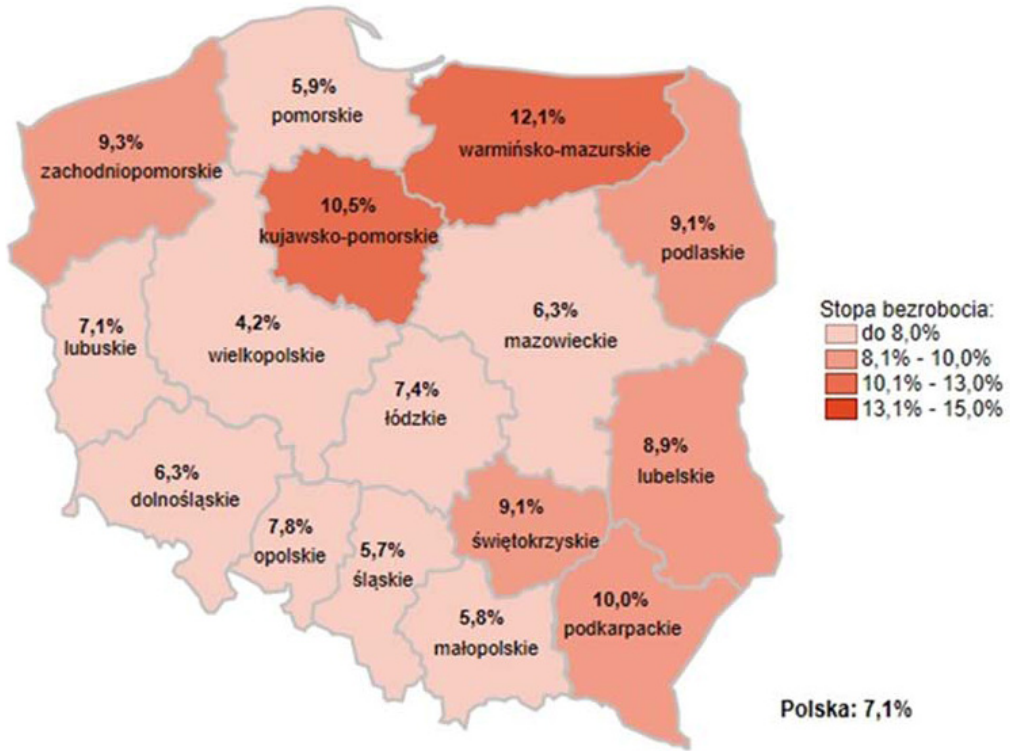
przyciąganie inwestorów z sektora BPO/SSC i IT, poziom płac, jakość życia i turystyka (Szymańska, Burda, Paterska i inni 2017, s. 7–10). Wymienione czynniki sprzyjają sytuacji na rynku pracy, która jest korzystna dla różnych podmiotów.

7.4. Bezrobocie a rynek pracy w regionie

Bezrobocie to problem nie tylko indywidualny, ale również ekonomiczny i socjologiczny. Jest ono przedmiotem analiz wielu dyscyplin naukowych oraz praktyków życia gospodarczego. Możemy je konceptualizować z różnych punktów widzenia, ponieważ jest to zjawisko złożone i wieloaspektowe. Bezrobocie to „przesunięcie zasobów pracy ze sfery pracy do sfery bierności zawodowej, w której nie uczestniczy się w procesach pracy” (Kabaj 2000, s. 20). Inaczej to: „stan bezczynności zawodowej jednostek zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość jej podjęcia, z podkreśleniem, że chodzi przede wszystkim o jednostki, dla których podstawą egzystencji są dochody z pracy” (Kwiatkowski, Marcinkowski 1996, s. 16). Jak stwierdził Eugeniusz Kwiatkowski, dla „bezrobocia są charakterystyczne trzy cechy, a mianowicie: pozostawanie bez pracy, poszukiwanie pracy i gotowość do pracy” (2002, s. 20). Bezrobotni to „ludzie, którzy nie są zatrudnieni, lecz aktywnie poszukują pracy lub oczekują na powrót do pracy” (Samuelson, Nordhaus 2004, s. 576). Bezrobotni według BAEL to „osoby w wieku 15–74 lata, które spełniały trzy warunki w okresie badanego tygodnia – nie były osobami pracującymi, aktywnie poszukiwały pracy, były gotowe podjąć pracę w ciągu dwóch tygodni następujących po tygodniu badanym” (GUS 2017, s. 1). Główną cechą polskiego bezrobocia jest zróżnicowanie przestrzenne, a więc są regiony, które od wielu lat mają problemy dotyczące tego zjawiska oraz obszary, które znajdują się w korzystnej sytuacji. Do tych regionów należy między innymi województwo pomorskie, które w porównaniu z innymi obszarami ma niską stopę bezrobocia.

Przyjmując do porównań przestrzennych stopę bezrobocia, stwierdzamy, że województwo pomorskie na tle innych regionów wypada pozytywnie. Z roku na rok spada stopa bezrobocia, która w porównaniu z województwami ościenymi jest niska, bo wynosi według stanu na 30 czerwca 2017 r. 5,9%. W tym samym czasie w Polsce wynosiła ona 7,1%. Z kolei w przyległych województwach była ona znacznie wyższa, bo w województwie warmińsko-mazurskim wynosiła 12,1%, a w zachodniopomorskim wynosiła 9,3%. Niższą stopą bezrobocia charakteryzowały się województwa: wielkopolskie – 4,2%, śląskie – 5,7%, małopolskie – 5,8% (ryc. 7.2.)

Rycina 7.2. Stopa bezrobocia w Polsce według stanu na 30.06. 2017 r.

Źródło: Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk 2017.

Zmniejsza się stopa bezrobocia zarówno w województwie, jak również w powiatach (wyk. 7.1.). W kwestii stopy bezrobocia to nadal utrzymuje się jej najniższy poziom w aglomeracji trójmiejskiej (Gdańsk, Gdynia, Sopot). Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: człuchowskim, malborskim, sztumskim, nowodworskim, bytowskim i chojnickim (wyk. 7.1.). Taki stan świadczy o tym, że poziom stopy bezrobocia nie jest głównym problemem regionu, chociaż jest ona zróżnicowana geograficznie. Warto dodać, że w ostatnim roku odnotowano „rekordowo niskie” bezrobocie, co napawa optymizmem. Istotnego znaczenia nabiera już nie walka z poziomem bezrobocia w regionie, ale koncentracja na szczególnych kategoriach społecznych.

Wykres 7.1. Liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia w powiatach województwa pomorskiego

Źródło: Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk 2017.

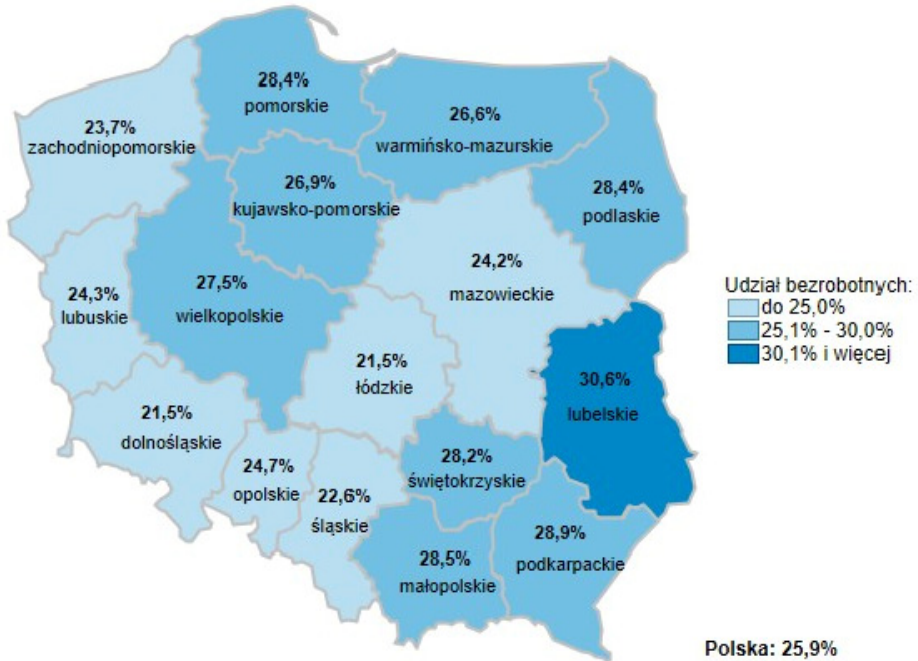
Biorąc pod uwagę stopę bezrobocia na Pomorzu w miesiącu czerwcu br., to jest ona niższa o 0,4 w odniesieniu do maja 2017 r. i jest znacznie niższa od średniej w kraju (7,1%). Stopa bezrobocia stanowi istotny wskaźnik przy porównaniach przestrzennych i ze względu na horyzont czasowy.

Jednak na uwagę zasługuje fakt, że odnotowano najniższy poziom bezrobocia w historii województwa pomorskiego. Na stan obecny bez pracy w niniejszym regionie pozostaje 52,2 tys osób. Najmniejszą liczbę bezrobotnych (ryc. 7.3.) odnotowano w Sopocie (2,3%), Gdyni (3,2%) i Gdańsku (3,4%). Spadło również bezrobocie w powiatach, a mianowicie dobre wskaźniki wyróżniają powiat kartuski (3,8%) oraz gdański (5,2%). Z kolei w powiecie nowodworskim w stosunku do maja br. zanotowano najwyższy spadek liczby bezrobotnych w porównaniu do czerwca 2017 r. Dobrymi wynikami mogą się również pochwalić powiaty: pucki orazłęborski. (Chalińska, Jeszcze nigdy w historii Pomorza nie było tak niskiego bezrobocia, ponieważ był to rekordowy czerwiec na rynku pracy (2017 <http://pomorskie.eu/-/nigdy-jeszcze-w-historii-pomorza-nie-bylo-tak-malego-bezrobocia-rekordowy-czerwiec>, data dostępu: 10.07.2017).

Analizując zjawisko bezrobocia, stwierdzamy, że jest ono uwarunkowane przestrzennie, ponieważ najkorzystniejsza sytuacja występuje w Trójmieście. W Gdyni mamy 3478 osób bezrobotnych, w Gdańsku 7643, a w Sopocie są to 442 osoby (ryc. 7.3.). Powiaty, które sytuują się na granicach województwa są w mniej korzystnej sytuacji. Taka sytuacja powoduje różne typy migracji do

dawców, techników ekonomistów, kucharzy, fryzjerów, techników informatyków, mechaników pojazdów samochodowych, techników żywienia i usług gastronomicznych oraz techników hotelarstwa” (Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, WUP Gdańsk 2016, s. 1).

Rycina 7.4. Udział bezrobotnych do 30 roku życia w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwach według stanu na 30.06. 2017 r.

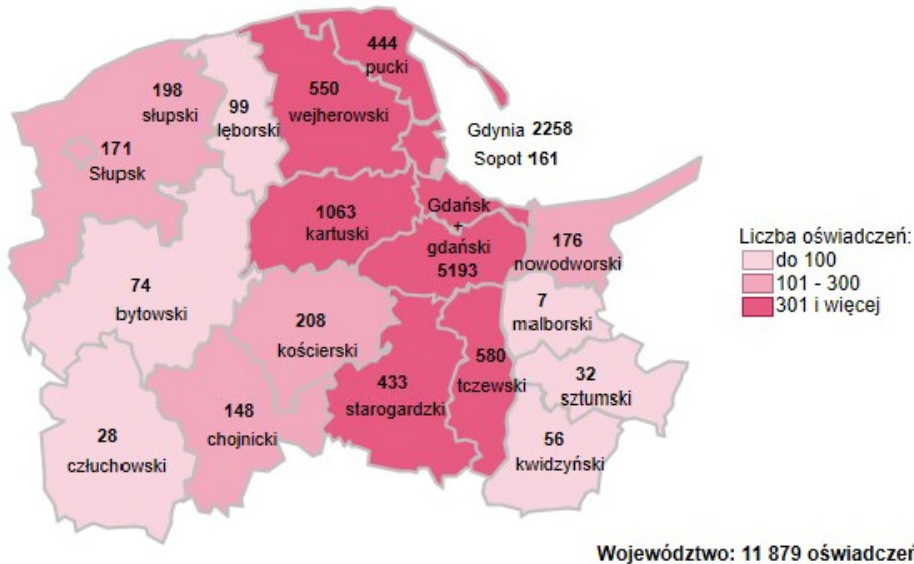

Źródło: Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk 2017.

„Powyższe problemy dostrzegł także Samorząd Województwa Pomorskiego, który 30 czerwca 2016 r. w Gdańsku zawiązał z ponad 20 pomorskimi instytucjami, organizacjami pozarządowymi i szkołami doświadczonymi w pracy z młodzieżą formalne partnerstwo regionalne na rzecz młodych mieszkańców regionu. Efektami pracy partnerów ma być wsparcie młodych w odnalezieniu się na rynku pracy. Przedsięwzięcie realizowane jest z inicjatywy Samorządu Województwa Pomorskiego przez Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku i Caritas Archidiecezji Gdańskiej, w ramach projektu *Pomorskie rekomendacje dotyczące zakresu i trafności oferty aktywizacyjnej wobec osób młodych znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy*” (Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, WUP Gdańsk 2016, s. 1). Innym problemem rynku

pracy województwa pomorskiego są niedobory kadry w niektórych zawodach. Deficyt pracowników dotyczy następujących branż: informatycznej, transportu i logistyki, opieki osób starszych, budownictwa, morskiej, turystyczno-gastroonomicznej. Ze strony pracodawców wzrasta dynamicznie zainteresowanie zatrudnianiem cudzoziemców. W powiatowych urzędach pracy w ciągu pierwszych trzech kwartałów pracodawcy zarejestrowali ok. 50 tys. oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy obywatelom Republiki Armenii, Białorusi, Mołdawii, Federacji Rosyjskiej, Gruzji, Ukrainy (Szymańska, Burda, Paterska i inni 2017, s. 8). W województwie pomorskim wydano 11 879 oświadczeń dotyczących powierzenia wykonywania pracy przez cudzoziemców w czerwcu 2017 r (Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy 2017).

Rycina 7.5. Oświadczenia o zamiarze powierzenia wykonywanej pracy cudzoziemcom

Źródło: Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk 2017.

Oświadczeń o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcom wydano najwięcej w powiecie gdańskim (5193), a z kolei w całym województwie pomorskim wydano ich 11 879 (rycina 7.5.). Rynek pracy niniejszego regionu cieszy się zainteresowaniem wśród cudzoziemców, którzy chętnie tutaj podejmują pracę. Konkludując, stwierdzamy, że sytuacja na rynku pracy w województwie pomorskim napawa optymizmem, ponieważ stopa bezrobocia nie jest problemem. Jednak wyzwaniem jest zmniejszenie jej wśród ludzi młodych, kobiet czy osób 50 lat i więcej, bo pomimo, że z roku na rok sytuacja

cja się poprawia, nie jest jednak zadawalająca, stąd też władze województwa, urzędy pracy, instytucje aktywizujące wykorzystują różne mechanizmy, aby zmienić ten stan rzeczy (Pomorskie obserwatorium Rynku Pracy, Wojewódzki Urząd Pracy 2017). Do tych czynników możemy zaliczyć programy regionalne, które wspierają zatrudnienie i aktywizację bezrobotnych, np. *Gryf – wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich* czy *Region, Gospodarka i Praca*, którego celem jest wspieranie bezrobotnych w gałęziach gospodarki (Kuklińska, Katka 2016, s. 3). Niniejsze przedsięwzięcia są wspomagane przez różne programy szkoleniowo-stażowe czy aktywizację zawodową oraz różne inicjatywy regionalne.

7.5. Wybrane segmenty zatrudnienia w województwie pomorskim

Zjawisko zatrudnienia jest procesem wieloaspektowym i zróżnicowanym. Możemy je analizować z punktu widzenia jednostkowego, społecznego, organizacyjnego, regionalnego, sektorowego, krajowego czy międzynarodowego. W zależności, jaką przyjmujemy perspektywę, uwzględniamy zmienne. „Zatrudnienie oznacza aktywność zawodową ludzi, której istotą jest ekwiwalentne zaangażowanie posiadanej przez nich wiedzy, umiejętności i zdolności w świadczenie usługi pracy w celu wytwarzania produktów oraz usług o charakterze materialnym i niematerialnym” (Pocztowski 2003, s. 140). Zatrudnienie stanowi ważną, funkcję dla społeczeństwa i gospodarki. Funkcja społeczna odnosi się do uczestnictwa w pracy, która umożliwia zaspakajanie potrzeb. Funkcja gospodarcza odnosi się do czynnika produkcji, wzrostu gospodarczego i kierunków zaspakajania potrzeb konsumpcyjnych przez społeczeństwo (Kwiatkowski, Kryńska 2010, s. 1). „Zatrudnieni to osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy lub stosunku służbowego na czas określony (w tym zatrudnione sezonowo i dorywczo) i nieokreślony, w pełnym i niepełnym wymiarze czasu pracy – inaczej: pracownicy najemni. Przy ustalaniu stanu zatrudnienia na dany dzień w osobach fizycznych brane są pod uwagę osoby pełnozatrudnione oraz osoby niepełnozatrudnione” (GUS 2017 metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/825,pojecie.html, dostęp 10.07.17). Zatrudnienie jest kluczowe z punktu widzenia kształtowania polityki państwa, koniunktury gospodarczej, rozwoju społeczeństwa, rynku pracy, inwestycji, poziomu płac i wielu innych czynników. Zatrudnienie i rynek pracy determinują także czynniki demograficzne, do których możemy zaliczyć strukturę ludności pod względem płci i wieku, liczbę urodzeń w stosunku do zgonów, postępujące starzenie się społeczeństw, współczynnik dzietności, przeciętne trwanie życia, współczynnik obciążenia demograficznego, który obrazuje, jaka jest liczba osób w wieku nieprodukcyjnym – przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym

(Józwiak 2013, s. 9–17). Biorąc pod uwagę prognozy demograficzne dla województwa pomorskiego, stwierdzamy, że z punktu widzenia zatrudnienia podaż zasobów pracy będzie stopniowo maleć (tab.7.1). W latach 2015–2030 liczba ludności w wieku produkcyjnym w regionie zmniejszy się od 21 tys. do 110 tys. w kontekście przyjętego przedziału wiekowego (Bruski 2016, s. 115).

Tabela 7.1. Prognoza ludności w wieku produkcyjnym w tradycyjnym ujęciu i nowym ujęciu wieku w województwie pomorskim w latach 2013–2035 (dane na koniec roku)

Wyszczególnienie	2013 a)	2015	2020	2025	2030	2035
Tradycyjne b) ujęcie wieku	1455	1437	1385	1355	1335	1327
Nowe Ujęcie wieku c)	1462	1460	1444	1424	1436	1439
Różnica	+7	+23	+59	+69	+81	+112

a) dane rzeczywiste

b) wiek produkcyjny 0–17 lat; produkcyjny: mężczyźni: 18–64 lata; kobiety 18–59 lat, poprodukcyjny: mężczyźni: 65 lat i więcej; kobiety: 60 lat i więcej

c) zob. Ustawa z dn. 11 maja 2012 r o zmianie ustawy o emeryturach i rentach z FUS oraz niektórych ustaw (DZ. U., poz. 637).

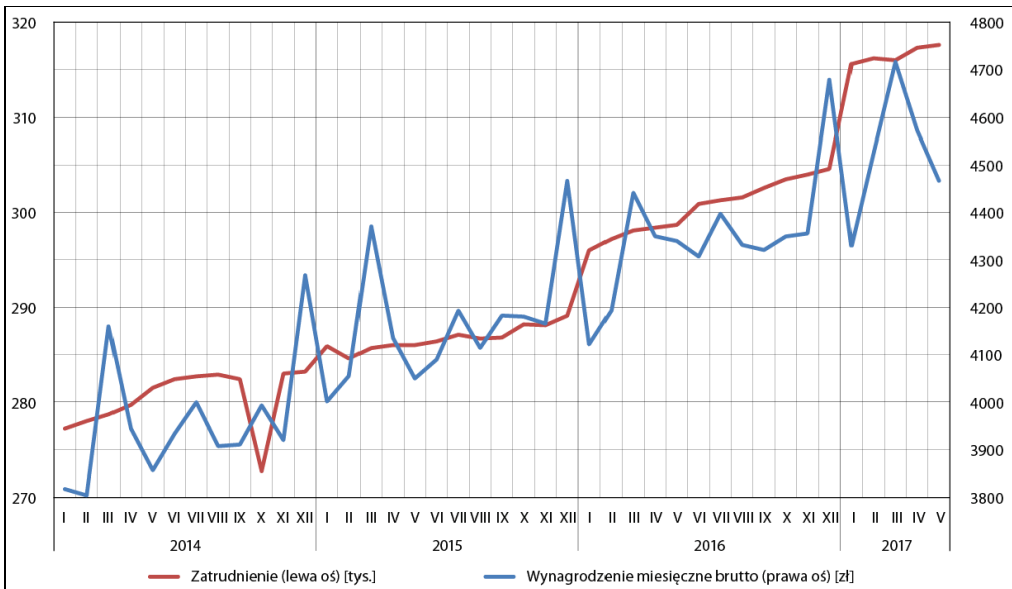
Źródło: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS 2014, Warszawa, cyt. za M. Bruski, *Wyzwania dla rynku pracy wynikające z prognozy demograficznej*, (w:) I. Sobczak (red nauk), *Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku- uwarunkowania i skutki*, GSW, Gdańsk 2016, s. 115.

Dokonując analizy zatrudnienia w regionie z punktu widzenia czynników demograficznych, stwierdzamy, że podobnie, jak w kraju i Europie, podaż zasobów pracy będzie się zmniejszać. Stanowi to wyzwanie dla regionu i może stanowić zagrożenie, ale w porównaniu z innymi województwami to region pomorski znajduje się w korzystnym położeniu, bo te procesy zachodzą będą wolniej. Dlatego kluczowe znaczenie przy analizie popytu na pracę w województwie pomorskim ma odniesienie do trzech wariantów rozwojowych w sytuacji, gdy: popyt może maleć, popyt na może pozostać na względnie stałym poziomie, popyt może znacząco się zwiększyć (Bruski 2016, s. 115–117). Biorąc pod uwagę popyt na pracę i podaż zasobów pracy na Pomorzu, wyzwaniem jest podejmowanie działań, które zniwelują brak równowagi w dłuższej perspektywie czasowej (struktura zawodowa, typy kompetencji, szanse rozwoju nowych, branż, poziom rozwoju gospodarczego województwa, mocne strony regionu itp). Do działań tego typu w województwie pomorskim zaliczamy między innymi inicjatywy podejmowane przez „Zarząd Województwa Pomorskiego, który określił następujące obszary Inteligentnych Specjalizacji Pomorza na

lata 2014–2020, a obejmują one: technologie offshore i portowo-logistyczne, technologie interaktywne w środowisku nasyconym informacyjnie, technologie efektywne w produkcji, przesył, dystrybucji i zużyciu energii i paliw oraz w budownictwie, technologie medyczne w zakresie chorób cywilizacyjnych i okresu starzenia” (<http://www.rpo.pomorskie.e/inteligentne-specjalizacje>, data dostępu:10.07.2017).

Analizując przeciętne zatrudnienie w sektorze przedsiębiorstw w województwie pomorskim w latach 2014–2017, stwierdzamy, że możemy zaobserwować trend wzrostowy (wyk. 7.2.). Przeciętne zatrudnienie według stanu na koniec I kwartału 2017 r. wynosiło 316,0 tys. osób, a w odniesieniu do grudnia wzrosło ono o 11,4 tys. osób, a z kolei w odniesieniu do marca nastąpił wzrost o 17,9 tys. Jeżeli weźmiemy pod uwagę przeciętne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw, to również widzimy trend wzrostowy. Według stanu na marzec wynosiło ono 4716 tys. i było wyższe niż w latach poprzednich (Wandałowski 2017). Z roku na rok wzrasta w województwie pomorskim zatrudnienie i wynagrodzenie brutto, chociaż tutaj poddano analizie sektor przedsiębiorstw.

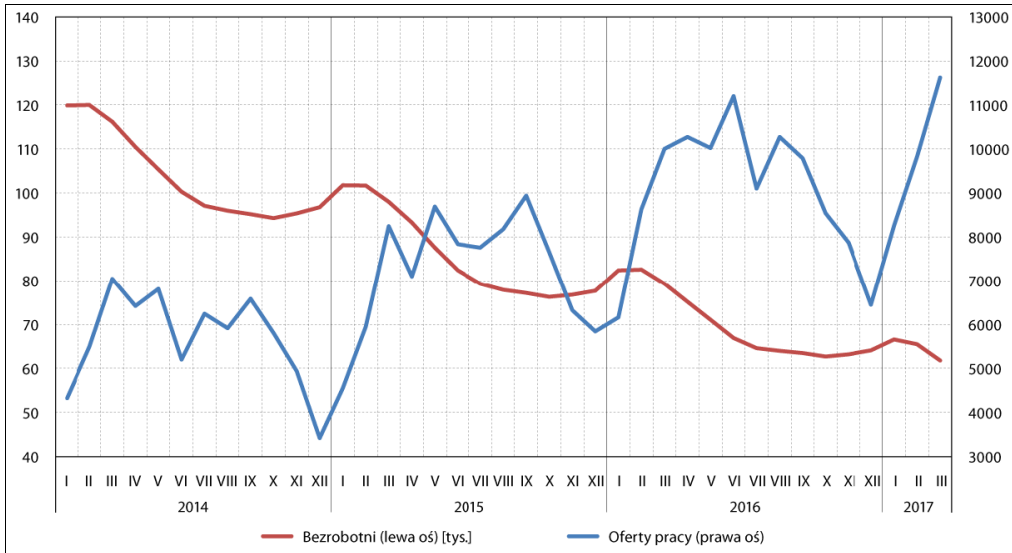
Wykres 7.2. Wielkość zatrudnienia i poziom przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w sektorze przedsiębiorstw w województwie pomorskim w latach 2014–2017

Źródło: IBnGR na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Gdańsku; za M. Wandałowski, „Pomorski Przegląd Gospodarczy” 2017.

„Wzrastające zatrudnienie przełożyło się na ubytek bezrobotnych (wyk. 7.3.). Na koniec marca 2017 r. ich liczba sięgnęła 61,8 tys., czyli o ponad 22% mniej niż przed rokiem i o 3,6% mniej niż pod koniec IV kwartału 2016 r. Stopa bezrobocia wynosiła 7,0%. Była ona o 0,3 pkt. proc. niższa niż pod koniec czwartego kwartału ubiegłego roku” (Wandałowski 2017, s. 3).

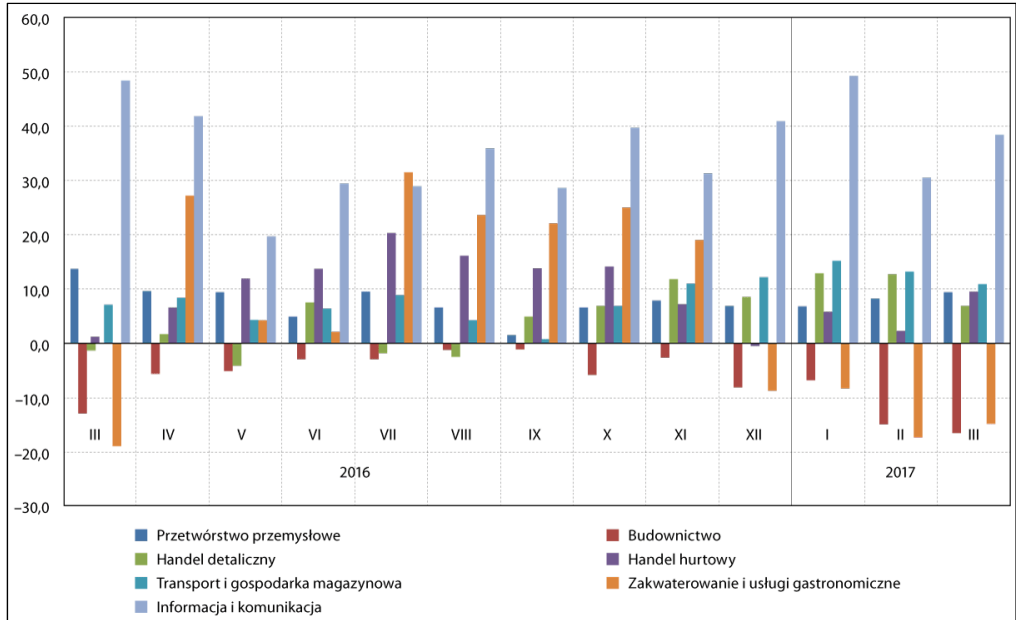
Wykres 7.3. Liczba bezrobotnych i ofert pracy zgłoszonych do urzędów pracy w województwie pomorskim w okresie od stycznia 2014 do marca 2017 r.

Źródło: M. Wandałowski, *Sytuacja gospodarcza województwa pomorskiego w I kwartale 2017 roku*, „Pomorski Przegląd Gospodarczy”, IBnGR, Gdańsk 2017.

„Jeżeli chodzi o ocenę branż w regionie w przedziale czasowym marzec 2016 i marzec 2017 roku, to stwierdzono poprawę w czterech (handel detaliczny, handel hurtowy, zakwaterowanie i usługi gastronomiczne oraz transport i gospodarka magazynowa) na siedem przeanalizowanych (wyk. 7.4.). Obserwujemy znaczący wzrost w handlu detalicznym i hurtowym, co najmniej o 8 pkt. proc., a regres zanotowano w sektorze informacji i komunikacji (–10,0 pkt.), co może świadczyć o mniejszym zapotrzebowaniu na pracę w tym sektorze i pewnym nasyceniu regionalnym przez IT. Wyraźny wzrost (powyżej 8 pkt. proc.) nastąpił w przypadku pierwszych dwóch z tych sektorów. Istotny regres w ujęciu rocznym odnotowano jedynie co może wynikać z pewnego nasycenia lokalnego rynku IT. Niższe wskaźniki odnotowano w marcu w 2017. w przetwórstwie przemysłowym –4,3 pkt. oraz w budownictwie –3,6 pkt” (Wandałowski 2017, s. 2).

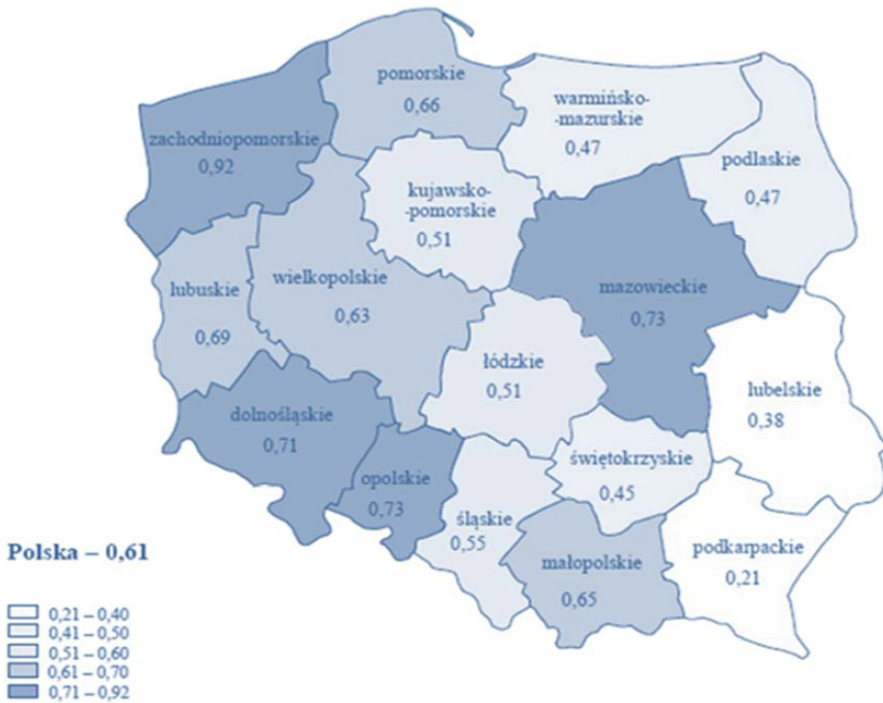
Wykres 7.4. Indeks bieżącej ogólnej sytuacji przedsiębiorstwa według sektorów w województwie pomorskim w okresie od marca 2016 do marca 2017 r.

Źródło: M. Wandałowski, *Sytuacja gospodarcza województwa pomorskiego w I kwartale 2017 roku*, „Pomorski Przegląd Gospodarczy”, IBnGR, Gdańsk 2017, s. 2.

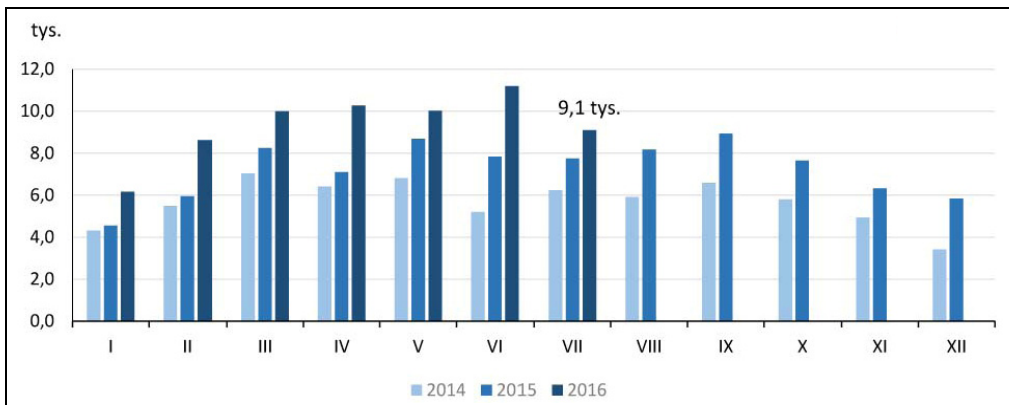
Korzystna sytuacja dotycząca spadku bezrobocia, wzrostu zatrudnienia i wynagrodzenia wynika z dobrej sytuacji gospodarczej województwa, dynamiki rynku pracy, jak również ustawicznego napływu pracowników do regionu z innych obszarów, które są mniej atrakcyjne pod tym względem. Taka sytuacja przekłada się wolne miejsca pracy, a w niektórych branżach brak pracowników, dlatego pracodawcy niejednokrotnie twierdzą, że brakuje im wykwalifikowanej kadry. Tutaj rodzi się paradoks w postaci poszukiwania pracy przez pracowników, a pracodawcy poszukują z kolei pracowników. Koherencja działań przestała obowiązywać, co niekorzystnie odbija się na polityce zatrudnienia oraz rynku pracy. W województwie pomorskim w 2015 r. odsetek niewykorzystanych miejsc pracy wynosił 0,66, a z kolei w Polsce wskaźnik ten wyniósł 0,61, a (ryc. 7.6. i 7.7.).

Rycina 7.6. Odsetek niewykorzystanych miejsc pracy w Polsce 2015 r.

Źródło: *Popyt na pracę w Polsce w 2015 roku*, GUS, Warszawa 2015.

Rycina 7.7. Wolne miejsca pracy i miejsca aktywizacji zawodowej zgłoszone do powiatowych urzędów pracy województwa pomorskiego

Źródło: dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Gdańsku, Gdańsk 2017.

Taka sytuacja może wynikać z wyraźnego wzrostu zapotrzebowania na pracowników, które zgłaszają pracodawcy lub bierności zawodowej wśród pracowników albo kandydatów do pracy. Jednocześnie może to stanowić jeden z czynników niedopasowania kompetencyjnego, jak również bezrobocia strukturalnego. Każde niezagospodarowane miejsce pracy to strata zarówno w wymiarze jednostkowym, organizacyjnym, regionalnym i krajowym.

7.6. Podsumowanie

Rynek pracy w województwie pomorskim jest wypadkową wielu zmiennych charakterystycznych dla regionu, które są istotne z punktu widzenia jego koniunktury, przyciągania nowych mieszkańców z ościennych województw i zagranicy. W niniejszym rozdziale zanalizowano czynniki, które wpływają na niniejszy rynek i zatrudnienie. Dokonując wieloaspektowej analizy rynku pracy w województwie pomorskim, możemy stwierdzić, że aktualna jego ocena na tle kraju i nie tylko wypada pozytywnie, ale również prognozy na przyszłość są korzystne. Fundamentalnymi celami dotyczącymi rynku pracy w województwie pomorskim na przyszłe lata będzie niwelowanie niedoborów pracowników w różnych branżach, tworzenie możliwości zatrudnienia dla wszystkich mieszkańców, a szczególnie dla osób w najtrudniejszej sytuacji (młodych osób, kobiet i mieszkańców powyżej 50 lat i więcej, pasywnych zawodowo, długotrwale bezrobotnych, niepełnosprawnych, wykluczonych). Innym celem jest spójność kompetencyjna i ograniczanie bezrobocia strukturalnego. Wyzwaniem są różne programy aktywizujące osoby bierne zawodowo, jak również współpraca między instytucjami rynku pracy, a także partnerstwo z uczelniami i pracodawcami na rzecz zwiększania zatrudnienia w regionie (Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, 2017). Rynek pracy województwa pomorskiego jest wielowymiarowy i zróżnicowany geograficznie co stanowi wyzwanie dla zatrudnienia w regionie. Jest on „rynkem pracownika, a nie pracodawcy”.

Bibliografia

- Beck U. (2004), *Spoleczeństwo ryzyka w drodze do innej nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 213.
- Borkowski T., Marcinkowski A., (1996), *Socjologia bezrobocia*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 1996, s. 16.
- Bruski M., *Wyzwania dla rynku pracy wynikające z prognozy demograficznej*, [w:] *Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki*, I. Sobczak (red. nauk), Gdańska Szkoła Wyższa, Gdańsk 2016, 115-117.
- Byłok F. (2005), *Rynek jako kategoria społeczna*, [w:] *Wybrane aspekty socjologii rynku*, F. Byłok, J. Sikora, B. Sztumska (red.), WPCz, Częstochowa, 7–44.

- Doeringer P.B., Piore M.J. (1971), *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*, DC Heath, Lexington, s. 165–166.
- Domański H. (1987), *Segmentacja rynku pracy a struktura społeczna*, Zakład Narodowy im. Osolińskich, Wrocław.
- Fevre R. (1992), *The Sociology of Labour Market*, Harvester Wheatsheaf, Londyn.
- Gilejko L. (2002), *Spółeczeństwo a Gospodarka. Socjologia ekonomiczna*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Jóźwiak J., (2013), *Demograficzne uwarunkowania rynku pracy w Polsce*, [w:] *Rynek pracy wobec zmian demograficznych*, M. Kiełkowska (red. nauk.), „Zeszyty Demograficzne”, Instytut Obywatelski, Warszawa, s. 9–17.
- Kabaj M. (2000), *Spółeczne aspekty rozwoju, elementy przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu*, PWE, Warszawa, 20.
- Kerr C. (1954), *The Balkanization of Labor Markets*, [w:] *Labor Mobility and Economic Opportunity*, Cambridge 1954, s. 92–100.
- Kolańska E., Róg-Ilnicka J., Mrozowicki A., (red. nauk.) (2017), *Praca w XXI wieku. Wymiary formalne i nieformalne*, WN Katedra, Gdańsk.
- Kozek W. (2000), *Praca, Encyklopedia Socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Kozek W. (2013), *Rynek pracy. Perspektywa instytucjonalna*, UW, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Kryńska E. (1996), *Segmentacja rynku pracy. Podstawy teoretyczne i analiza statystyczna*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kuklińska B., Katka A. (2016), *Programy regionalne powróciły na Pomorze*, „Kurs na pracę”, nr 1/2016.
- Kwiatkowski E., Kryńska E. (2010), *Polityka państwa wobec rynku pracy: idee ekonomiczne i rzeczywistość*, „Polityka Społeczna” 2010, nr 5/6, 1–2.
- Kwiatkowski E. (2002), *Bezrobocie, Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 20.
- Milewski R. (2004). *Podstawy ekonomii*, WN PWN, Warszawa, s. 279–288.
- Parsons T. (1972), *Szkice z teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa.
- Partycki S. (2004), *Zarys teorii socjologii gospodarki*, WN KUL, Lublin, s. 51–71.
- Peck J. (1996), *Work-place: the Social Regulation of Labor Markets*, Guilford Press, New York.
- Pocztowski A. (2003), *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Strategie-procesy-metody*, PWE, Warszawa, s. 140.
- Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, (2017), GUS, Warszawa.
- Popyt na pracę w Polsce w 2015 roku* (2015), GUS, Warszawa.
- Pomorskie Obserwatorium Rynku Pracy* (2017), Wojewódzki Urząd Pracy, Gdańsk.
- Scott R. (1995), *Institutions and Organizations. Ideas, Interests and Identities*. Sage Publications, Los Angeles.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D. , (2004), *Ekonomia*, Tom 2 , Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, s. 576
- Smelser, Neil J., i Swedberg R., eds. (2005), *The handbook of economic sociology*, Russell Sage Foundation, New York.
- Standing G. (2014), *Prekariat. Nowa niebezpieczna klasa*, WN PWN, Warszawa.

Szymańska B., Burda E., Paterska-Żabińska A., Średziński M. (2017), *Barometr zawodów 2017. Raport podsumowujący badanie w województwie pomorskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku, Gdańsk.

Wandałowski M. (2017), *Sytuacja gospodarcza województwa pomorskiego w I kwartale 2017 roku*, „Pomorski Przegląd Gospodarczy”, IBnGR, Gdańsk, 2–3.

Strony internetowe

Główny Urząd Geodezji i Kartografii, system informacji o terenie województwa pomorskiego, Trójmiasto <http://pomorskie.podzial-administracyjny>, (data dostępu: 10. 07.2017).

pomorskie.eu/urząd-marszalkowski-województwa-pomorskiego, data dostępu: 10. 07.2017).

A. Chalińska, *Jeszcze nigdy w historii Pomorza nie było tak niskiego bezrobocia. Rekordowy czerwiec na rynku pracy*, 2017 <http://pomorskie.eu/-/nigdy-jeszcze-w-historii-pomorza-nie-bylo-tak-malego-bezrobocia-rekordowy-czerwiec> (data dostępu: 10.07.2017).

Inteligentne specjalizacje (<http://www.rpo.pomorskie.e/inteligentne-specjalizacje>, data dostępu-10.07.2017)

MRPiPS mpips.gov/praca/instytucje-rynkupracy (data dostępu: 10.07.2017).

metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/825,pojecie.html, (data dostępu: 10.07. 17).

Work and labour market in the Pomerania Province

Summary

Work and labour market have been subject to different changes. The chapter presents an analysis of the work and labour market in the Pomerania Province. The elaboration focuses on the level of employment in the province, demand for work, unemployment rate, number of the unemployed, including regional conditions. The Pomeranian labour market is a space conditioned by different variables. The situation on the labour market in the Pomerania Province is a result of many factors that affect its complexity and shape. The chapter also discusses the programmes for the activation of the unemployed and offers recommendations taking into account the specific nature of the region.

Jolanta OSTROWSKA

Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku

Wydział Polityki Społecznej

8. Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa pomorskiego

8.1. Wstęp

Określenie kondycji współczesnej rodziny wymaga szczegółowej analizy wielu obszarów jej funkcjonowania, powiązanych ściśle z jakością wypełnianych przez nią przynależnych jej ról. W powyższej kwestii niezbędne jest holistyczne, wieloaspektowe postrzeganie rodziny. Archaizmem jest utożsamianie dobrej kondycji rodziny poprzez pryzmat wyłącznie posiadanych dóbr materialnych, tj. stanu posiadanych rzeczy, świadczących o jej wysokim bądź niskim statusie materialnym. Oczywiście jest, że sytuacja materialna rodziny, aktywność i stabilność zawodowa jej członków wpływa znacząco na poziom bezpieczeństwa warunków życia rodziny, ale nie stanowi jednoznacznie o prawidłowym jej funkcjonowaniu w wielu innych obszarach. Rodzina to także, a może przede wszystkim, jakość relacji pomiędzy jej członkami, wyznawane wartości i zasady. Kondycja rodziny postrzegana jest także poprzez pryzmat jej wydolności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, zaradności życiowej, odpowiedzialności za zapewnienie opieki nad starszymi członkami rodziny, umiejętność radzenia sobie w obliczu pojawiających się różnorodnych sytuacji trudnych związanych np. z niepełnosprawnością, utratą zdrowia fizycznego, występowaniem zaburzeń psychicznych, uzależnieniami czy zjawiskiem przemocy w rodzinie.

Nie zawsze rodzina potrafi poradzić sobie z pojawiającymi się problemami, wyłącznie korzystając z własnego potencjału. Za tworzenie odpowiednich warunków sprzyjającym powstawaniu rodzin i ich dalszemu, pełnemu pozytywnemu funkcjonowaniu w najbardziej ogólnym wymiarze, odpowiedzialne jest przede wszystkim państwo. Rodziny żyją jednak w określonym środowisku lokalnym. Nie bez znaczenia jest miejsce zamieszkania rodziny, to, co dzieje się w infrastrukturze społecznej w gminie czy powiecie. Wpisanie adekwatnych do potrzeb rodzin lokalnych działań może przyczynić się do zaspokojenia wszystkich ważnych dla rodziny potrzeb i poprawić jej ogólną kondycję. W tym aspekcie dobro rodziny rozumiane jest jako zapewnienie jej wsparcia we wszystkich

obszarach jej funkcjonowania, niezależnie od sytuacji materialnej, posiadanych zasobów własnych oraz trudności, z jakimi przychodzi jej się borykać.

Wykres 8.1. Wsparcie wynikające z kierunków polityki prorodzinnej

Źródło: opracowanie własne.

Kondycję rodziny można postrzegać poprzez warunki obiektywne, które są tworzone systemowo, tj. uwarunkowania dające możliwość podniesienia poziomu funkcjonowania rodziny, postrzegane także jako potencjał środowiska, w którym rodzina realizuje swoje funkcje. Wymiernym obrazem jest w tym względzie konsekwentne wdrażanie systemowych zmian zarówno przez administrację rządową, jak i samorządową we wszelkich obszarach wsparcia dziecka i rodziny.

Kondycja rodziny może być także postrzegana subiektywnie poprzez odczucia i opinie samych rodzin.

W prezentowanym poniżej materiale odniesienie do kondycji rodziny zostało ukazane z tej pierwszej perspektywy, systemowej, ułożonej i związanej z potencjałem i zasobami województwa pomorskiego.

8.2. Województwo pomorskie a systemowy rozwój warunków wpływających na kondycję rodzin

Dla powstawania rodzin i jej najlepszego funkcjonowania zasadnicze znaczenie mają:

- stabilność dochodów – sytuacji materialnej;
- możliwość podjęcia i utrzymania pracy;
- warunki do godzenia aktywności zawodowej z opieką nad dziećmi;
- dostępność do uzyskania wsparcia i pomocy w sytuacjach związanych z przeżywaniem trudności w wypełnianiu przez rodzinę swoich funkcji.

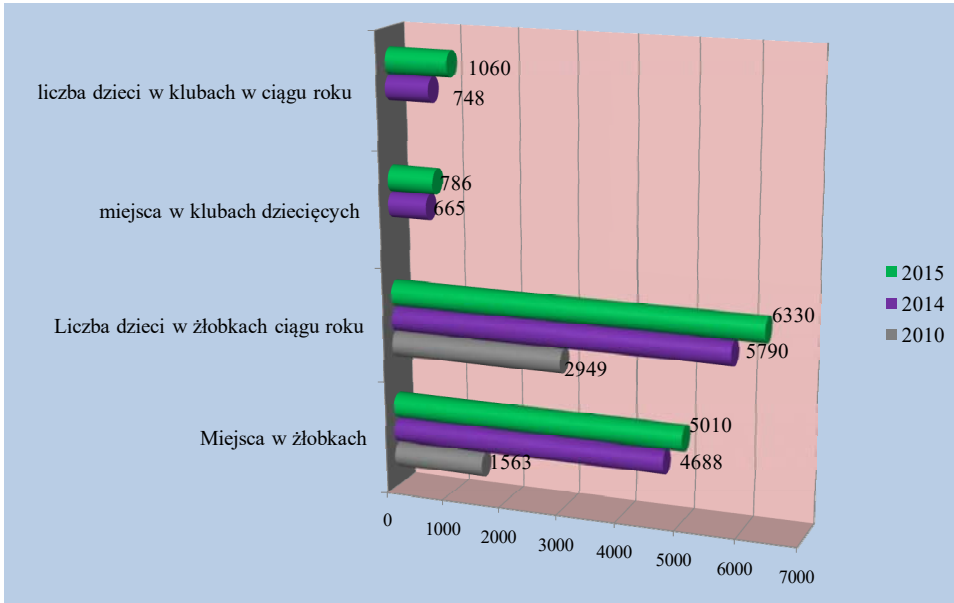
Liczba ludności w województwie pomorskim według danych Urzędu Statystycznego w Gdańsku, wskazanych w *Biuletynie Statystycznym Województwa Pomorskiego 2017* wynosiła na koniec 2016 r. 2 315 600 osób. W porównaniu do danych zawartych w *Roczniku Demograficznym 2016* Głównego Urzędu Statystycznego (stat.gov.pl) liczba mieszkańców województwa pomorskiego wzrosła o 7 900 osób w stosunku do liczby mieszkańców na koniec 2015 r. Najliczniejsze grupy wiekowe mieszkańców naszego województwa plasowały się pomiędzy 25–44 rokiem życia, których najliczniejszą grupę stanowił przedział pomiędzy 30–39 rokiem życia. Województwo ma więc w ogólnym ujęciu dość młodych mieszkańców, którzy potencjalnie będą w stanie zakładać rodziny i posiadać potomstwo. W województwie pomorskim odnotowywano dodatni przyrost naturalny. W okresie od I–XII 2016 r. wynosił on +2,04 i był najwyższy w kraju.

Dochód rodziny, a tym samym jej kondycja w obszarze materialnym i bytowym, w dużej mierze jest uzależniona od aktywności zawodowej jej członków. Województwo pomorskie posiada zasoby i stwarza możliwości podjęcia aktywności zawodowej w różnych sektorach gospodarki. Województwo pomorskie może poszczycić się sukcesywnie spadającym bezrobociem. Na koniec kwietnia 2017 r. stopa bezrobocia wynosiła 6,5% (w kraju 7,7%). Na koniec maja 2017 r. – 6,3% (w kraju 7,5%). Obecnie stopa bezrobocia w naszym województwie jest najniższa od czasu jego powstania, tj. od 1999 r. Województwo pomorskie zajmuje tym samym 4 miejsce w kraju pod względem niskiego poziomu bezrobocia. Wyprzedza nas tylko województwo wielkopolskie, śląskie i małopolskie. (dane według MRPiPS maj 2017 r.)

Na decyzje młodych mam o podjęciu aktywności zawodowej i jej dalszemu podtrzymaniu niezaprzeczalnie ma wpływ rozwój form opieki nad dziećmi do lat 3. Program Maluch+ jest istotnym elementem wspierania rodzin z małymi dziećmi w tym obszarze. W województwie pomorskim odnotowano wzrost liczby miejsc w żłobkach o 220% w roku 2015 w stosunku do roku 2010. Liczba dzieci w ciągu roku korzystająca z miejsc żłobkowych wzrosła o 187,2% w roku 2015 w stosunku do roku 2010. Poziom wzrostu liczby miejsc w klu-

bach dziecięcych, jak i liczby dzieci korzystających z nich w ciągu roku także wykazuje tendencje wzrostowe.

Wykres 8.2. Opieka nad dziećmi do lat 3

Źródło: Urząd Statystyczny w Gdańsku: <http://gdańsk.stat.gov.pl/>

Istotnym elementem wspierania rodzin wielodzietnych na terenie województwa pomorskiego jest również Ogólnopolska Karta Dużej Rodziny, stanowiąca system zniżek i dodatkowych uprawnień dla rodzin 3+, czyli z co najmniej trojgiem dzieci na utrzymaniu, niezależnie od dochodów rodziny. Lokalne inicjatywy samorządowe w naszym województwie w tym zakresie były podejmowane już w 2007 r. Posiadacze Karty Dużej Rodziny mogą korzystać z oferty w ponad 10 tys. miejsc zgłoszonych przez prawie tysiąc firm i instytucji z całej Polski. Liczba podmiotów pozyskanych z udziałem Wojewody Pomorskiego do wsparcia rodzin wielodzietnych to w 2014 r. – 14 podpisanych umów, w roku 2015 – 36, a w roku 2016 – 21 umów.

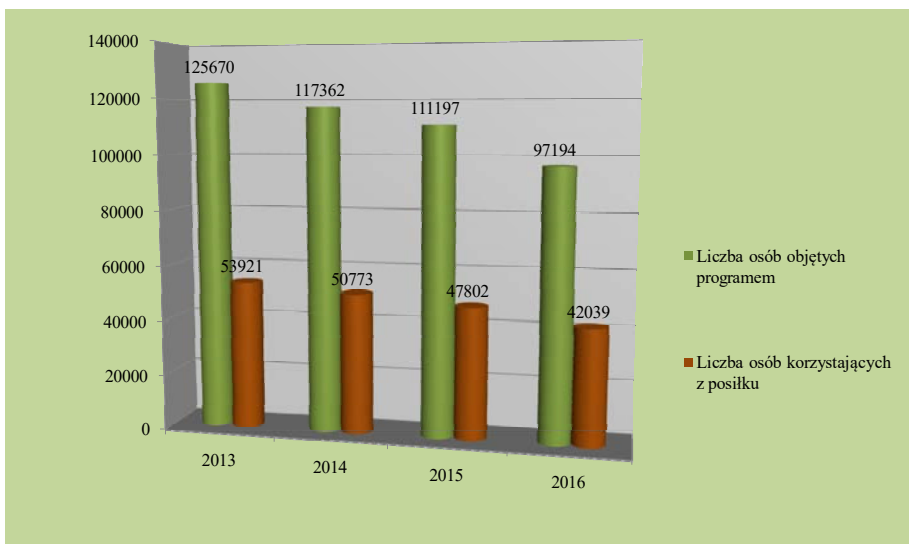
Instrumentem o szerokim zasięgu oddziaływania na materialne warunki życia rodzin z dziećmi jest program – Rodzina 500+, wynikający z Ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci – liczba dzieci uprawnionych do otrzymywania świadczenia od początku funkcjonowania ustawy, tj. IV 2016–IV 2017 r. – **273 584**. Świadczenie powyższe w istotny sposób wpływa na wzrost kondycji finansowej rodzin, zwiększając tym samym bezpieczeństwo warunków życia rodziny.

Wdrażanie kolejnych rozwiązań systemowych umożliwia od 1 stycznia 2017 r. Ustawa z dnia 24 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”. Jej uregulowania umożliwiają pozyskiwanie środków finansowych, które wspomogą rodziców w początkowym okresie pojawienia się w rodzinie dziecka obciążonego długotrwałą lub nieodwracalną niepełnosprawnością. Środki te umożliwiają także samorządom współfinansowanie rozbudowy sieci wsparcia terapeutycznego, opiekuńczego i specjalistycznego. Na dzień 19 czerwca 2017 r. do Wojewody Pomorskiego wpłynęły 122 wnioski o uruchomienie środków finansowych, łącznie z 48 gmin województwa pomorskiego.

Rodziny korzystają powszechnie z ulg prorodzinnych, tj. odliczania określonej kwoty na każde dziecko od podatku dochodowego. W województwie pomorskim odnotowuje się malejącą tendencję świadczeń alimentacyjnych wypłacanych z funduszu alimentacyjnego. W roku 2014 r. plasowały się one na poziomie 279 137 świadczeń, w roku 2015 zmniejszyły się do 272 280, a w roku 2016 było ich już 261 994. Niestety, liczba dłużników alimentacyjnych wykazuje tendencje zwykłe i stanowiła w roku 2014 – 17 045 osób, w roku 2015 wzrosła do 17 999 osób, aby w roku 2016 osiągnąć liczbę 19 735 osób. Zależność obu wyżej przedstawionych wartości wskazuje na bardziej skuteczny sposób ściągania należności alimentacyjnych od samych dłużników.

Wszystkie gminy naszego województwa aplikują także w programie „Pomoc państwa w zakresie dożywiania na lata 2012–2020”.

Wykres 8.3. Program „Pomoc państwa w zakresie dożywiania na lata 2012–2020”

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sprawozdania z realizacji programu „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” – w latach 2013–2016 – Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Powyższe zestawienie wskazuje na systematycznie malejące zapotrzebowanie na te formy wsparcia, co może wskazywać na poprawę warunków materialnych rodzin naszego województwa.

8.3. Dostępność wsparcia i pomocy kierowanej do rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu przynależnych im ról

W województwie pomorskim wszystkie 123 gminy opracowały i wdrożyły do realizacji Gminne Programy Wspierania Rodziny, wynikające z ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemu pieczy zastępczej. Programy te zawierają ustalenia dotyczące podstawowych kierunków działań wspierających rodziny w ich środowisku zamieszkania, stanowiąc jednocześnie istotny element lokalnego systemu wspierania rodziny, bazujący na rozpoznaniu specyfiki potrzeb rodzin danego rejonu.

Wyrazem troski o poprawę kondycji rodziny znajdującej się w trudnej sytuacji materialnej, przejawiającej zaburzenia funkcjonowania w obszarze wypełniania ról rodzicielskich, zagrożonej wykluczeniem społecznym z powodu uzależnień, przemocy, dotkniętej niepełnosprawnością jej członków, przewlekłymi chorobami somatycznymi i zaburzeniami zdrowia psychicznego, są różnorodne działania wspierające i pomocowe.

Wykres 8.4. Najczęstsze powody, dla których rodziny korzystały z pomocy w latach 2012–2016

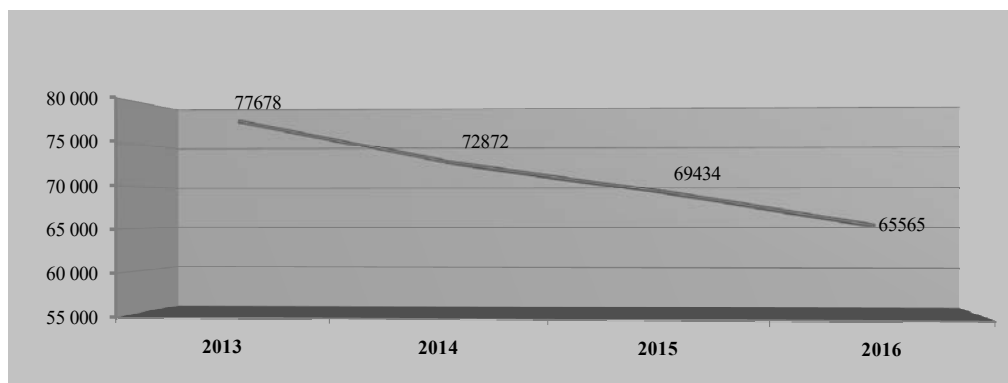
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2013–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Mniej zamożne rodziny naszego województwa korzystają ze świadczeń pomocy społecznej. W roku 2016 dane statystyczne wskazują na liczbę 842 500 gospodarstw domowych w województwie pomorskim. Z pomocy społecznej w tym samym okresie korzystało 65 565 rodzin i osób, co stanowi 7,8% wskazywanej powyżej liczby. Przyczyny ubiegania się rodzin o powyższe świadczenia obrazuje wykres 8.4.

Jak wykazano powyżej, najczęstszym powodem korzystania z pomocy społecznej jest ubóstwo, przyjęte w ramach analizy, na poziome ustawowej granicy ubóstwa, tj. ustalonego kryterium dochodowego dla uzyskiwania świadczeń z pomocy społecznej. Pomimo znacznego spadku poziomu bezrobocia w naszym województwie, ubóstwo nadal stanowi istotne wyzwanie dla podmiotów organizujących i realizujących zadania w zakresie aktywizacji zawodowej członków rodzin. Wskazać też należy, że w tym obszarze dane statystyczne dotyczące wskaźnika zagrożenia ubóstwem w naszym województwie wykazują tendencje spadkowe, choć nie jest on jednoznacznie równomierny. W 2010 r. wynosił 20,4%, w 2014 r. – 11,6%, a w 2015 r. odnotowano wzrost 13,6%.

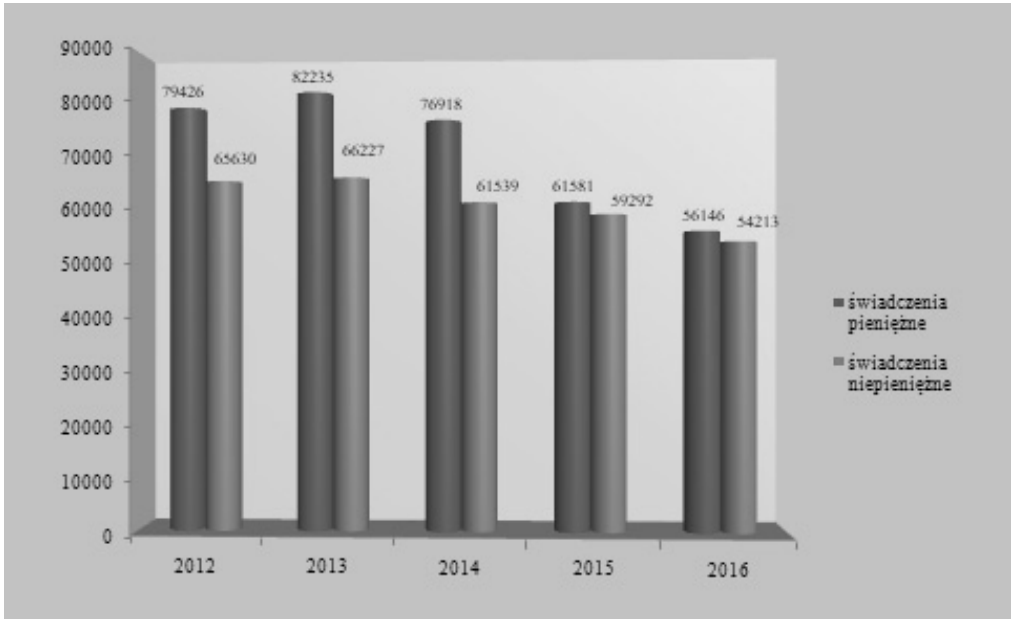
Przedstawione powyżej rodzaje przyczyn trudności w rodzinach implikują rozwój sieci wsparcia realizowanej przez samorządy i organizacje pozarządowe. Na uwagę zasługuje jednakże tendencja zniżkowa w staraniach o uzyskiwanie różnorodnych form wsparcia z zakresu pomocy społecznej. Poniżej prezentowane zestawienia zdają się potwierdzać przedstawianą tezę.

Wykres 8.5. Rzeczywista liczba rodzin i osób objętych pomocą społeczną w latach 2013–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2013–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Wykres 8.6. Struktura świadczeń z pomocy społecznej w latach 2012–2016

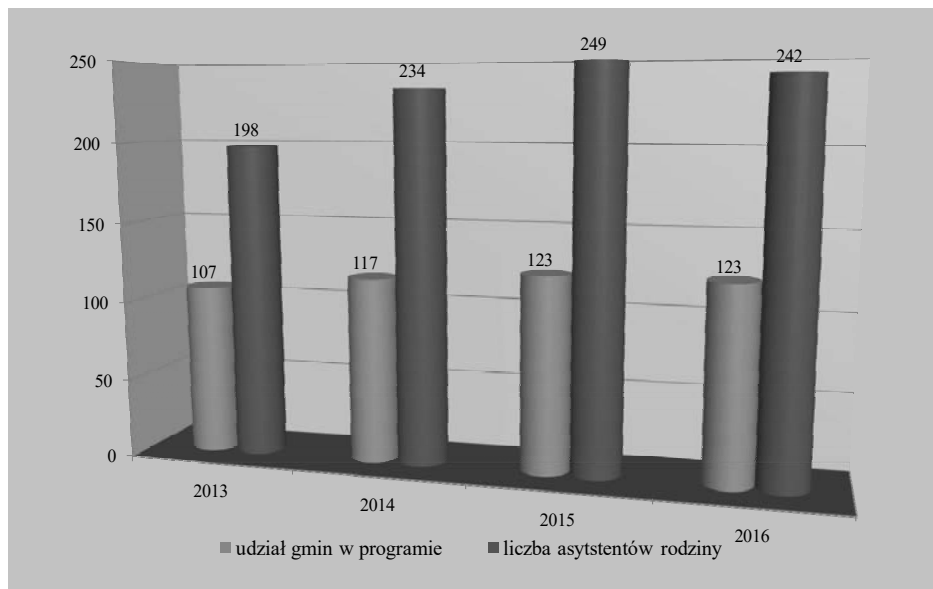
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2012 – 2016 – Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Zestawienie powyższe ukazują nie tylko zmiany ilościowe, ale także tendencje ewaluacyjne. Zmniejsza się liczba przyznawanych świadczeń zarówno pieniężnych, jak i niepieniężnych. Zauważalne jest także zmniejszanie różnicy pomiędzy oba tymi rodzajami świadczeń. Ta tendencja także może wskazywać na wzrost dochodów rodzin i ograniczenie korzystania z pomocy finansowej.

8.4. Wsparcie rodzin dysfunkcyjnych przeżywających trudności w wypełnianiu swoich ról

Istotną formą wsparcia rodziny przeżywającej trudności jest objęcie jej opieką asystenta rodziny. W województwie pomorskim obecnie wszystkie gminy aplikują w programie resortowym asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej. Systematycznie wzrasta także liczba zatrudnianych asystentów rodziny.

Wykres 8.7. Program asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej – asystenci rodzin w latach 2013–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2013–2016 oraz Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2013–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

8.5. Program resortowy asystent rodziny i koordynator rodzinnej pieczy zastępczej

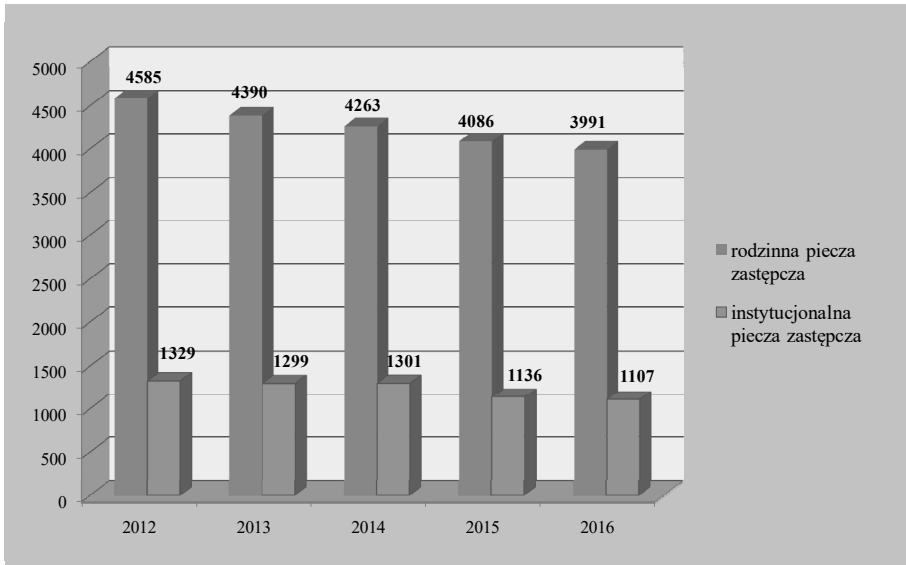
W roku 2017 gminy województwa pomorskiego aplikowały o dofinansowanie zatrudnienia dla 254 asystentów. Szacunkowo wsparciem asystenta rodziny objętych zostanie 3 059 rodzin.

Na uwagę zasługuje także systematycznie malejąca liczba dzieci umieszczanych w pieczy zastępczej i to zarówno w jej formach rodzinnych, jak i instytucjonalnych, co przedstawia poniżej prezentowany wykres danych. Fakt ten może mieć również swoje uzasadnienie w podniesieniu kompetencji rodzicielskich, będących efektem pracy asystentów rodzin, a większą świadomością rodzin dysfunkcyjnych w możliwości uzyskania wsparcia i pomocy w obliczu pojawiających się problemów.

Rodzice wymagający wsparcia w wypełnianiu swoich ról opiekuńczo-wychowawczych mają możliwość skorzystania także z szerokiej oferty placówek wsparcia dziennego. W województwie pomorskim funkcjonuje ogólnie 69 pla-

cówek tego typu, zapewniających łącznie 1759 miejsc. Placówki takie mogą być prowadzone w formie: opiekuńczej, specjalistycznej, jak i pracy podwórkowej (placówka realizuje działania animacyjne i socjoterapeutyczne) lub w połączonych formach.

Wykres 8.8. Liczba dzieci w pieczy zastępczej w województwie pomorskim (stan na koniec poszczególnych okresów sprawozdawczych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2012–2016* oraz *Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez samorząd województwa zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2012–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Inną formą pomocy i wsparcia kierowaną do tego typu rodzin są rodziny wspierające oraz praca socjalna świadczona przez pracowników socjalnych ośrodków pomocy społecznej. Poza pomocą w formie pracy socjalnej, osoby i rodziny mogą skorzystać z darmowego poradnictwa specjalistycznego, w szczególności prawnego, psychologicznego i rodzinnego organizowanego przez ośrodki pomocy społecznej szczebla gminnego i powiatowego

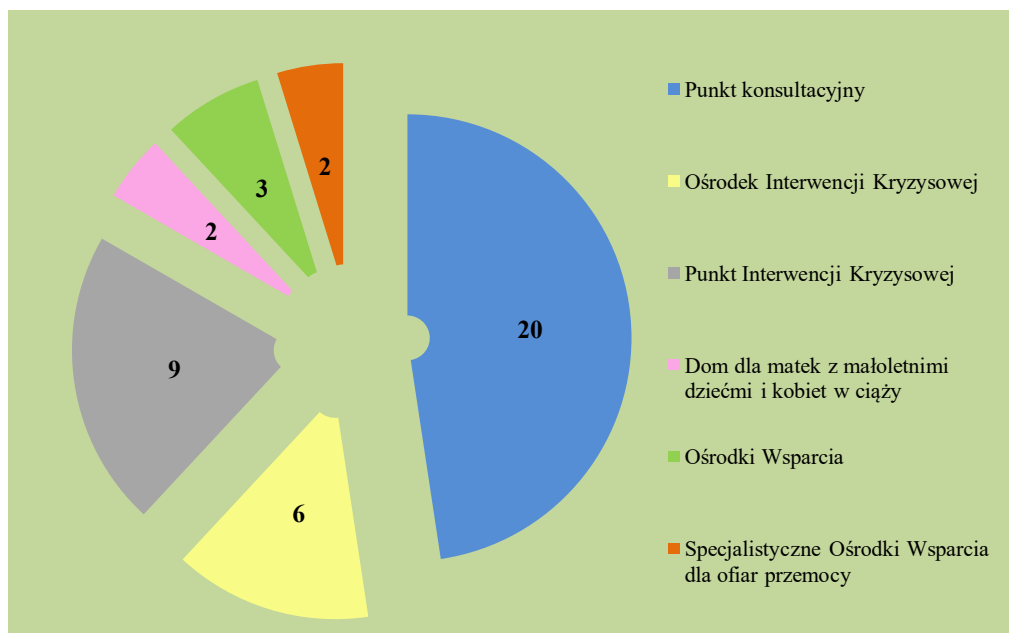
8.6. Rodziny dotknięte problemem przemocy w rodzinie

Ten obszar dysfunkcji rodziny w sposób szczególny wpływa na jej prawidłowe funkcjonowanie. Dominującą formą ujawnianej przemocy jest przemoc psychiczna, następnie fizyczna, ekonomiczna, zaniedbywanie dzieci, seksualna. Województwo pomorskie posiada dość dobrą bazę pomocową, jednakże pomi-

mo działających w każdej gminie województwa pomorskiego zespołów interdyscyplinarnych, działania dotyczące przeciwdziałania przemocy nie rozwijają się równomiernie.

Główne przyczyny to niewystarczające środki finansowe, niedostateczne umiejętności osób podejmujących interwencję, silne funkcjonowanie społecznych stereotypów przyzwalających na stosowanie przemocy, wciąż niski poziom świadomości społecznej, a wysoki poziom tolerancji dla przemocy. Od niedawna obserwuje się nieznacznie malejącą liczbę osób uwikłanych w przemoc domową, która w 2015 r. wynosiła 15 887 osób, a w roku 2016 zmalała do 13 712 osób. Jednakże w tym obszarze z uwagi na bardzo złożony mechanizm przyczynowy stosowania przemocy, trudno jest jednoznacznie wskazywać tendencje ewaluacyjne.

Wykres 8.9. Infrastruktura instytucji pomocowych w województwie pomorskim – dane za rok 2016

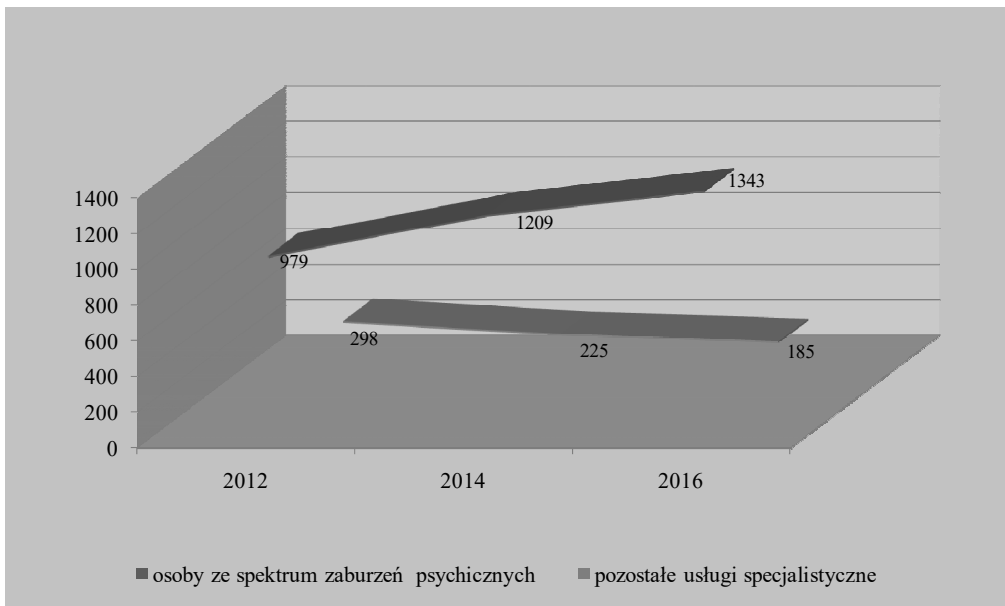
Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie za okres I-XII 2016 r.*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku..

W ramach tejże infrastruktury rozwija się także bezpłatne poradnictwo rodzinne, psychologiczne i prawne.

8.7. Rozwój usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych oraz sieci wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi i niepełnosprawnością intelektualną oraz ze spektrum autyzmu

W tym obszarze w województwie następuje rozwój usług specjalistycznych w środowisku, kierowanych do dorosłych i dzieci. Zaznacza się tendencja wzrostowa w obszarze usług specjalistycznych dla dzieci. W roku 2015 tą formą pomocy objętych zostało ok. 400 dzieci, a w roku 2016 – ok. 500.

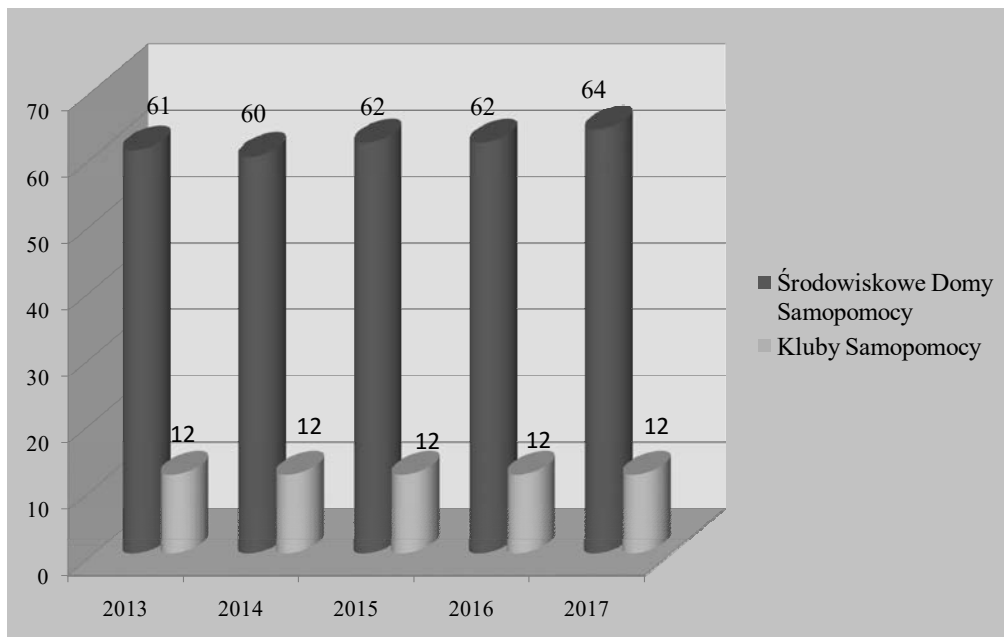
Wykres 8.10. Usługi opiekuńcze, specjalistyczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2012–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Wykres powyższy wskazuje na tendencję wzrostową usług specjalistycznych kierowanych do osób z zaburzeniami psychicznymi przy jednoczesnym obniżaniu zapotrzebowania na pozostałe usługi specjalistyczne. Wsparcie oferowane jest także w formie pomocy instytucjonalnej, jakim są Środowiskowe Domy Samopomocy i Kluby Samopomocy. Rozwój tych form obrazuje poniżej prezentowany wykres 8.11.

Wykres 8.11. Środowiskowe Domy Samopomocy i Kluby Samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2012–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Środowiskowe Domy Samopomocy zapewniają obecnie ogółem 1848 miejsc, a kluby samopomocy 141. W województwie pomorskim sukcesywnie zwiększa się liczba osób leczonych z powodu zaburzeń psychicznych, wymagających zintegrowanych działań, wynikających z modelu psychiatrii środowiskowej wpisanej w założenia Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego. Potrzeba rozwoju wsparcia w tym obszarze, szczególnie osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu, jak również osób kończących szkolnictwo specjalne i wymagających dalszego kompleksowego wsparcia (starzejący się rodzice lub opiekunowie). Rozbudowa sieci oparcia społecznego dla tej grupy członków rodzin i podniesienie kondycji opiekuńczej samej rodziny, stanowi istotne wyzwanie dla samorządów.

Środowiskowe Domy Samopomocy są instytucjonalną formą pomocy rodzinom z niepełnosprawnym dzieckiem i niepełnosprawnym dorosłym członkiem rodziny, przeznaczoną dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Ich zadaniem jest pomoc w radzeniu sobie w środowisku rodzinnym i społecznym, a w szczególności pomoc w zwiększeniu samodzielności wykonywania czynności życia codziennego. Środowiskowe Domy Samopomocy świadczą usługi m.in. w ramach

treningów: funkcjonowania w codziennym życiu (np. nauki higieny, gospodarowania własnymi pieniędzmi), umiejętności interpersonalnych i rozwiązywania problemów (np. tworzenie pozytywnych relacji z osobami bliskimi, sąsiadami), umiejętności spędzania czasu wolnego (np. rozwijanie zainteresowań literaturą, Internetem), prowadzą również zajęcia z terapii ruchowej.

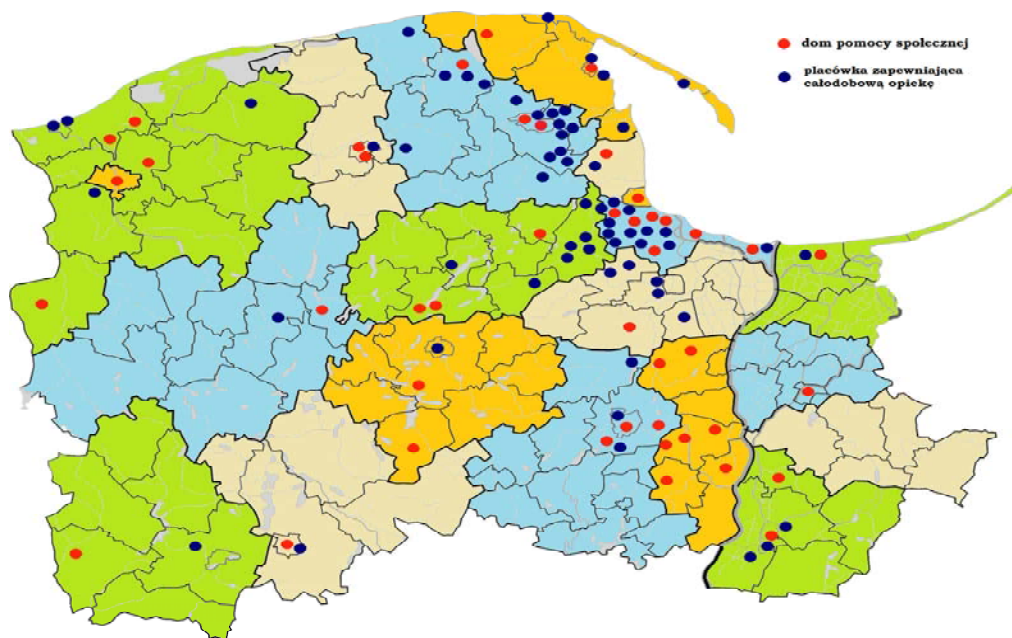
W województwie pomorskim są realizowane także działania przygotowujące osoby z zaburzeniami psychicznymi, niepełnosprawnością intelektualną czy zaburzeniami ze spektrum autyzmu do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, w tym powrotu na rynek pracy, czy do podjęcia pierwszej pracy.

8.8. Seniorzy w województwie pomorskim

Istotnym elementem wsparcia rodziny jest także szeroko realizowana polityka senioralna. Wsparcie seniorów, a tym samym ich rodzin w środowisku obejmuje działania na rzecz aktywizacji środowiskowej osób starszych, ich partycypacji w życiu społecznym i rozwoju usług opiekuńczych w środowisku. W województwie pomorskim funkcjonują Dzielne Domy Pomocy i Kluby Seniora prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego oraz podmioty niepubliczne. Powołano czternaście Rad Seniorów, głównie w gminach miejskich, dwie w gminach wiejskich. Działają też Rady do Spraw Seniorów jako organy doradcze przy prezydentach miast Gdańska, Gdyni i Sopotu. Funkcjonuje dwadzieścia osiem Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Następuje systematyczny rozwój usług opiekuńczych w środowisku zamieszkania seniorów. Podejmowane są działania na rzecz rozwoju wolontariatu i pomocy sąsiedzkiej. Administracja rządowa aktywnie współpracuje z Ministerstwem Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej w ramach wieloletniego Programu Senior+, wcześniej Senior – WIGOR na lata 2015–2020.

Nie bez znaczenia jest także dostępność całodobowej opieki dla seniorów w sytuacjach tego wymagających. W województwie pomorskim funkcjonuje sieć publicznych domów pomocy społecznej, jak również placówek zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym i osobom w podeszłym wieku. Wszystkie te placówki posiadają zezwolenie Wojewody Pomorskiego i realizują swoje zadania na poziomie wymaganych standardów.

Rycina 8.1. Położenie domów pomocy społecznej i placówek całodobowej opieki w powiatach w województwie pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie Wydział Polityki Społecznej; Rejestr Wojewody Pomorskiego: www.gdansk.uw.gov.pl.

8.9. Podsumowanie

Powyżej przedstawione kierunki działań mają na celu poprawę kondycji rodziny w różnych aspektach jej funkcjonowania i przeciwdziałania jej niekorzystnym przemianom. Rozwój sieci i oferty wsparcia kierowane do rodzin zgodnie z ujawnianymi potrzebami i dysfunkcjami, jego dostępność i adekwatność stanowi wyraz ukierunkowanej troski o jej jak najlepszą kondycję. W uzyskaniu efektywności podejmowanych działań bardzo istotną rangę odgrywają stabilne interdyscyplinarne, skoordynowane, działania prorodzinne zarówno na poziomie polityki państwa, jak i tworzonych warunków lokalnych. System wspierania kondycji rodziny powinien zapewniać i dostarczać pełny zakres wsparcia adekwatnego do pojawiających się potrzeb.

Istotnym dla planowania i realizowania działań ukierunkowanych na podniesienie kondycji rodzin jest oparcie ich na obiektywnych miernikach, jakimi są m.in. tendencje demograficzne w naszym rejonie, rodzaje ujawnianych potrzeb

rodzin i przewidywanych kierunków ich ewaluacji. Podejmowanie adekwatnych działań rozwojowych, profilaktycznych i pomocowych stanowi o skuteczności systemu wsparcia na terenie województwa. Województwo pomorskie posiada potencjał sprzyjający poprawie kondycji rodzin. Stanowią go w ogólnym ujęciu:

- Różnorodne oferty wsparcia i pomocy rodzinom, kierowane przez struktury rządowe, samorządowe oraz sektor niepubliczny w obszarach m.in. pomocy społecznej, sieci wsparcia osób z zaburzeniami psychicznymi, sieci wsparcia i pomocy dla rodzin dysfunkcyjnych i zagrożonych wykluczeniem.
- Aktywność samych rodzin.
- Większa świadomość możliwości skorzystania z pomocy w różnych sytuacjach rodzinnych.
- Wzrost dzietności.
- Zmniejszenie stopy bezrobocia.
- Wzrost dochodów rodziny, powstający w skutek podejmowania i utrzymania aktywności zawodowej, zwiększający bezpieczeństwo warunków życia rodziny.
- Lepsza dostępność i wciąż rosnąca oferta opieki nad dziećmi do lat 3.
- Rozwój wsparcia dla rodzin w formie poradnictwa rodzinnego i specjalistycznego oraz prawnego.
- Stabilny potencjał gospodarczy, przemysłowy i usługowy.
Wyzwaniem dla efektywnej integracji interdyscyplinarnych działań, ukierunkowanych na wsparcie rodziny, a tym samym podniesienie jej kondycji są:
- Efektywna współpraca na różnych szczeblach administracji publicznej, zapewniająca zgodnie z kompetencjami ciągłość i adekwatność oferowanej pomocy i wsparcia.
- Uwaga i wsłuchiwanie się oraz rozpoznawanie pojawiających się potrzeb, tendencji i dostosowywanie infrastruktury pomocowej do rzeczywistych potrzeb rodzin.
- Edukacja ustawiczna i prewencja niekorzystnych zmian w strukturze rodziny.
- Kontynuacja działań w zakresie wsparcia, aktywizacji zawodowej i społecznej rodziny, adekwatnie do ujawnianych potrzeb.

Bibliografia

<http://gdańsk.stat.gov.pl>/Urząd Statystyczny w Gdańsku www.gdansk.uw.gov.pl – Wydział Polityki Społecznej; Rejestr Wojewody Pomorskiego: *Sprawozdań półrocznych i rocznych z udzielanych świadczeń pomocy społecznej – pieniężnych, w naturze i usługach w latach 2012–2016*, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie za okres I–XII 2016 r., Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez powiat zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2012–2016, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez samorząd województwa zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2012–2016, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Sprawozdania rzeczowo-finansowe z wykonywania przez gminę zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w latach 2013–2016, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Sprawozdania z realizacji programu Pomoc państwa w zakresie dożywiania w latach 2013–2016, Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku.

Prof. dr hab. Włodzimierz OKRASA
Wydział Nauk Historycznych i Społecznych
Uniwersytet im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego
Główny Urząd Statystyczny

Grzegorz GUDASZEWSKI
Główny Urząd Statystyczny

9. Przestrzenne aspekty alokacji świadczeń dla rodzin: deprywacja lokalna a rozkład środków z Programu 500+

9.1. Wstęp: problem i kontekst

Demograficzne konsekwencje Programu 500+(dla rodzin i gospodarstw domowych) są powszechnie uznawane za zgodne z założeniami, aczkolwiek jego efekty „rozwojowe” – w szczególności dla społeczności lokalnych oraz dla gmin – nie są jeszcze dostatecznie rozpoznane, pozostając częstokroć przedmiotem mniej lub bardziej trafnych przypuszczeń. Artykuł przedstawia zagadnienie dotyczące rozkładu świadczeń na dzieci (z tytułu Programu 500+) z punktu widzenia poziomu rozwojowego gmin. Wstępnym rozwiązaniem są wyniki analizy przestrzennej rozkładu świadczeń wśród gospodarstw domowych należących do gmin charakteryzowanych za pomocą wielowymiarowego indeksu deprywacji lokalnej (WIDL), zbudowanego na podstawie Banku Danych Lokalnych. Wiodącym jest pytanie o tendencje współwystępowania (do większego /mniejszego) udziału gospodarstw (rodzin), korzystających z tych świadczeń w gminach o generalnie mniejszym (większym) poziomie rozwoju lokalnego (w terminach WIDL), w skali kraju i w poszczególnych województwach.

Nadrzędna hipoteza wyraża oczekiwanie dotyczące dwóch powiązanych ze sobą rodzajów zależności. Pierwszy odnosi się do faktu, iż udział ten determinują demograficzne charakterystyki gospodarstw domowych w gminach o danym poziomie deprywacji lokalnej, jak np., przeciętna liczba dzieci w rodzinie (na ogół większa w gminach mniej „zamożnych”). Ten aspekt, który można nazwać statystyczno-demograficznym, został generalnie potwierdzony w analizie statystycznej, obejmującej też wizualizację mapową dla wybranych przy-

padków – województw (w tym pomorskiego). Drugi aspekt dotyczący występowania takich zależności w postaci klastrow przestrzennych jest analizowany za pomocą technik analizy przestrzennej (ESDA, w tym autokorelacja i regresja przestrzenna), które pozwalają na geograficzną identyfikację tendencji do skupiania się „większych” rodzin w „biedniejszych” gminach. Interpretując ten casus z punktu widzenia „sprawiedliwości przestrzennej” w geograficznej dystrybucji środków (z programu 500+), należy wskazać tendencję do rozwojowej alokacji tych zasobów na poziomie gmin. Wybrane województwa – w tym pomorskie i mazowieckie – są porównywane w bardziej szczegółowy sposób w obydwóch aspektach.

W literaturze brakuje systematycznej oceny wpływu Programu 500+, co nie umożliwia odniesienie prezentowanych w niniejszym opracowaniu analiz – przede wszystkim w części prezentującej wzrost liczby urodzeń i stymulowanie postaw prokreacyjnych w celu odwrócenia negatywnych tendencji demograficznych i zwiększenia dzietności (współczynnik dzietności wynosi 1,33 według oszacowań Eurostatu (2015), i jest jednym z najniższych w UE, podczas gdy niezbędna dla zabezpieczenia zastępowalności pokoleń wynosi 2,10) – do najczęściej akcentowanych efektów tego programu¹.

Poprawa warunków i jakości życia rodzin wychowujących dzieci, zwłaszcza rodzin wielodzietnych, w tym redukcja o 94 % ubóstwa wśród dzieci (m.in Eurostat), czyli prawie jego eliminacja, należą do najczęściej wskazywanych i praktycznie niepodważalnych efektów programu. Założeniem programu jest w tym aspekcie ustanowienie trwałego mechanizmu redystrybucji środków w sposób zmniejszający nierówności ekonomiczne, a w sensie społecznym sprzyjający wyrównywaniu szans (tzw. spójność społeczna)².

Bardziej złożone wydają się takie oceny w odniesieniu do ekonomicznych i społecznych efektów na poziomie ponadindywidualnym, gdy rozważa się wkład programu do rozwoju społeczności lokalnych, które stanowią, jak dotąd, raczej przedmiot debat niż badawczych ustaleń³, o tyle trudnych, że z uwagi na wieloraki charakter tego wpływu, jego poprawna ewaluacja (w odróżnieniu od efektów doraźnych) wymagałaby kontrfaktycznej analizy, pozwalającej na oddzielenie wpływu czynników innych, jak ogólny wzrost dochodów ludności czy wzrost konsumpcji i oszczędności, zmiany na rynku pracy (aktywność i bezro-

¹ „Celem programu jest pomoc w wychowywaniu dzieci, a także odwrócenie negatywnego trendu demograficznego w naszym kraju”, (Dokumenty na stronie internetowej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej).

² Programowi 500+ „Przyświecają... trzy główne, równorzędne cele: zwiększenie wskaźnika dzietności, inwestycja w kapitał ludzki, redukcja biedy wśród najmłodszych Polaków” (jak wyżej).

³ Dominują zazwyczaj opinie medialne obciążone założeniami i interpretacjami o charakterze ideologicznym i politycznym.

bocie wśród kobiet) itp. Ten właśnie problem jest, jak zaznaczono wyżej, przedmiotem badań omawianych w niniejszym tekście.

Z metodologicznego punktu widzenia oszacowanie efektów „rozwojowych” programu na poziomie lokalnym stanowi wyzwanie wynikające z braku odpowiednich danych. Społeczność lokalna – aproksymowana w analizie przez gminę – stanowi ekologiczne, kulturowe, społeczne i gospodarcze otoczenie rodziny, w którym kształtują się, z jednej strony, warunki życia rodzin, z drugiej ich postawy prokreacyjne. Identyfikacja przestrzennego rozkładu świadczeń z tytułu Programu 500+ dostarczy zarazem odpowiedzi na pytanie: czy, i w jakim zakresie, oraz w jaki sposób (wielo)dzietność wiąże się z kondycją społeczno-ekonomiczną lokalnych jednostek/gmin, interpretowanych z jednej strony jako społeczność lokalna, a z drugiej (bardziej formalnie) jako jednostka terytorialno-administracyjnego podziału kraju.

Powyzsza specyfikacja problemowa została odzwierciedlona w strukturze tego opracowania. W części drugiej są scharakteryzowane źródła danych oraz główne miary i wskaźniki występujące w analizie. Analiza wynikająca z przedstawionych hipotez oraz rezultaty obliczeń, wraz z wstępną dyskusją, zostały przedstawione w części trzeciej. Całość zamyka podsumowanie prezentujące sugestie dotyczące dalszych badań.

9.2. Charakterystyka poziomu rozwoju gmin – *Wielowymiarowy Indeks Deprywacji Lokalnej*

W prowadzonej poniżej analizie wykorzystano dwa rodzaje danych służących do scharakteryzowania poziomu rozwojowego gminy (w terminach deprywacji albo niedostatków na wyróżnionych jedenastu wymiarach dziedzinach) oraz do oceny liczebności dzieci uprawnionych do otrzymywania świadczeń z Programu 500+. Dane pochodzą ze źródeł statystyki publicznej (Bank Danych Lokalnych, GUS) oraz z zasobów danych zbieranych do celów marketingowych przez kampanię związaną z dystrybucją produktów dla noworodków. Jest to nieformalny, ale obejmujący zdecydowaną większość porodów w kraju „społeczny monitoring urodzeń”. Uzupełnieniem tych informacji są dane GUS dotyczące ludności w wieku 0–17 lat na koniec 2015 r.

Wielowymiarowy Indeks Deprywacji Lokalnej (WIDL) opracowano na podstawie danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych (Okrasa 2012). Obliczeń dokonano dla okresu od roku 2004 do 2014 dla wszystkich gmin (2478)⁴.

⁴ Nie uwzględniono pojawiającej się po 2010 r. liczby 2479 gmin, porzeczając – dla celów porównawczych – na stałej liczbie (liście) gmin.

WIDL składa się z 11 dziedzin deprivacji wyłonionych na początku na drodze merytorycznego podziału wielkiego zbioru cech opisujących gminy w zbiorze BDL, które następnie zostały poddane redukcji za pomocą analizy czynnikowej (w wersji konfirmacyjnej), ograniczając się do pierwszej składowej. Dla każdego czynnika obliczono (na podstawie ładunków czynnikowych zaliczonych do niego cech oryginalnych) wartości czynnikowe dla gminy, które reprezentują w następstwie poziomu jej deprivacji, w każdym z 11 wymiarów⁵. Wyższa wartość miary WIDL oznacza wyższy poziom deprivacji lokalnej gminy (niższy poziom jej ogólnej zamożności i rozwoju).

Lista dziedzin (lub oddzielnych skal) deprivacji lokalnej zawiera następujące elementy (wymiary deprivacji): ekologia – finanse – gospodarka lokalna – infrastruktura – kultura – komunalno-mieszkaniowe – pomoc społeczna – lokalny rynek pracy – edukacja – higiena i zdrowie⁶. Miara łączna – *Wielowymiarowy Indeks Deprivacji Lokalnej* (WIDL) – została obliczona jako suma wartości deprivacji w każdej dziedzinie, zaś o zasadności posługiwania się miarą syntetyczną zdecydowała wartość współczynnika *alfa* Cochrańa, wynosząca 0,78 (ulega ona nieco zwiększeniu po wykluczeniu „ekologii” ujemnie skorelowanej z pozostałymi miarami składowymi).

Przedstawiona na wykresie 9.1a. struktura deprivacji lokalnej pozostaje raczej stabilna w czasie, nie ulegając wyraźniejszym zmianom w porównywalnych latach (2004–08–14) Natomiast wykres 9.1b. pokazuje pewną odmienność w tym zakresie pomiędzy trzema typami gmin: miejskimi, miejsko-wiejskimi i wiejskimi. W każdej z typów gmin stosunkowo najwyższa jest deprivacja w czterech dziedzinach: mieszkanie, infrastruktura, finanse gminy i zdrowie.

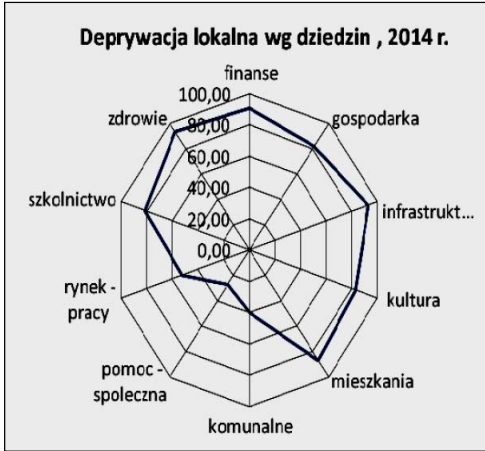
W tych też dziedzinach wystąpiła stosunkowo najmniejsza redukcja deprivacji w latach 2004–08–14, która z kolei zarysowała się najwyraźniej w zakresie rynku pracy i pomocy społecznej, stając się zarazem dziedzinami, które obok gospodarki komunalnej i gospodarki (lokalnej) cechowały się najniższym poziomem deprivacji w województwie pomorskim (podobnie jak w większości innych województw).

⁵ Por. Załącznik: *Deprivacja lokalna – wymiary i wskaźniki. Analiza czynnikowa – zmienne konstytuujące czynnik 1-wszy.*

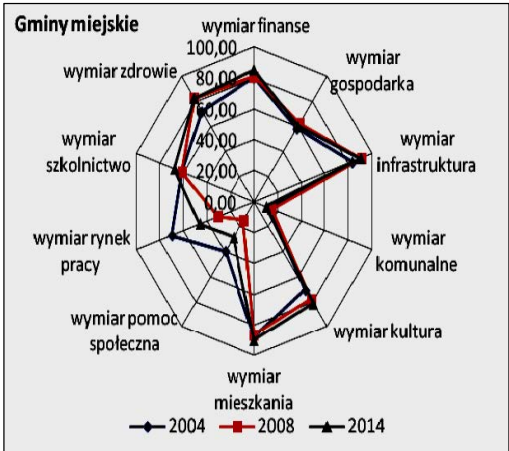
⁶ Zob. W. Okrasa, *Administracja Publiczna...*, op. cit.

Wykres 9.1. Deprywacja lokalna gmin według dziedzin i lat.

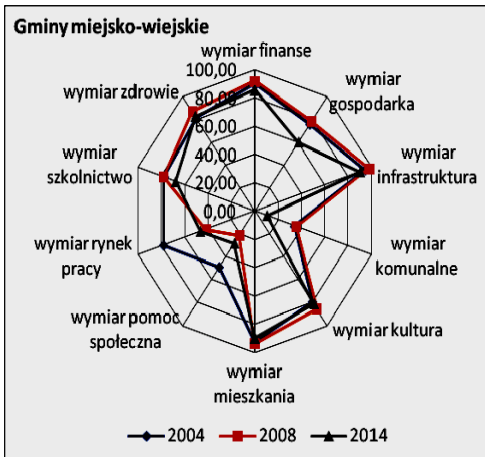
(a) Polska, wszystkie gminy w 2014 r. miejskie 2004–08–14

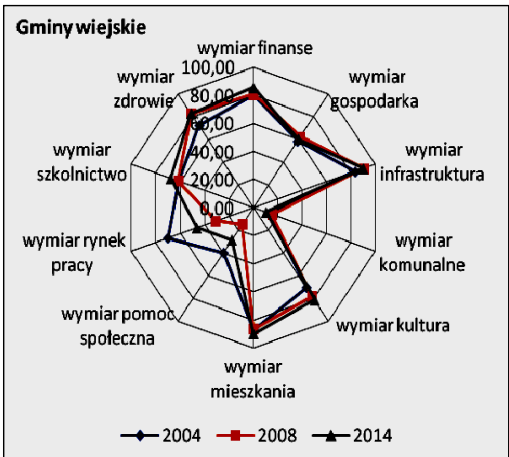
(b) województwo pomorskie gminy

(c) województwo pomorskie, gminy pomorskie, gminy wiejskie 2004–08–14

(d) województwo miejsko-wiejskie 2004–08–14

Źródło: opracowanie własne.

9. 3. Monitoring urodzeń jako źródło danych demograficznych

Jak zaznaczono powyżej, nieformalny sondaż typu sprawozdawczego, czyli „społeczny monitoring urodzeń” prowadzi się wśród matek w klinikach położniczych od początku lat 90. XX wieku na terenie całego kraju (Gudaszewski i Winkler 2016). Krótki kwestionariusz wypełniany bezpośrednio po urodzeniu

dziecka pozwala zebrać informacje od 320 do 335 tys. matek rocznie, zaś stopa zwrotu ankiet waha się od 40 do 63%.

W celu niniejszego opracowania – odpowiednio do interesującego przedziału wiekowego dzieci 0–17 lat – wyodrębniono w bazie danych informacje o kobietach, które urodziły co najmniej jedno dziecko w latach 1999–2015. Należy zauważyć, iż z powodu braku danych dotyczących sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych matek noworodków za kryterium demograficzne dające uprawnienie do świadczenia z tytułu Programu 500+ plus uznano posiadanie drugiego i kolejnego dziecka (0–17 lat) w rodzinie. Ogranicza to w pewnym stopniu zakres objętych świadczeniami gospodarstw, ale można założyć, że nie wpływa to na ich rozkład wśród gmin – ściślej mówiąc – udział gospodarstw domowych otrzymujących takie świadczenia na pierwsze i jedyne dziecko nie różni się istotnie od sformułowanej w hipotezie tendencji do ich występowania w relatywnie większej proporcji w gminach mniej zamożnych (zob. niżej).

Tabela 9.1. Liczebności kobiet rodzących w latach 1999–2015 oraz liczba posiadanych przez nie dzieci („liczba urodzeń”) i urodzenia w tym okresie według województw

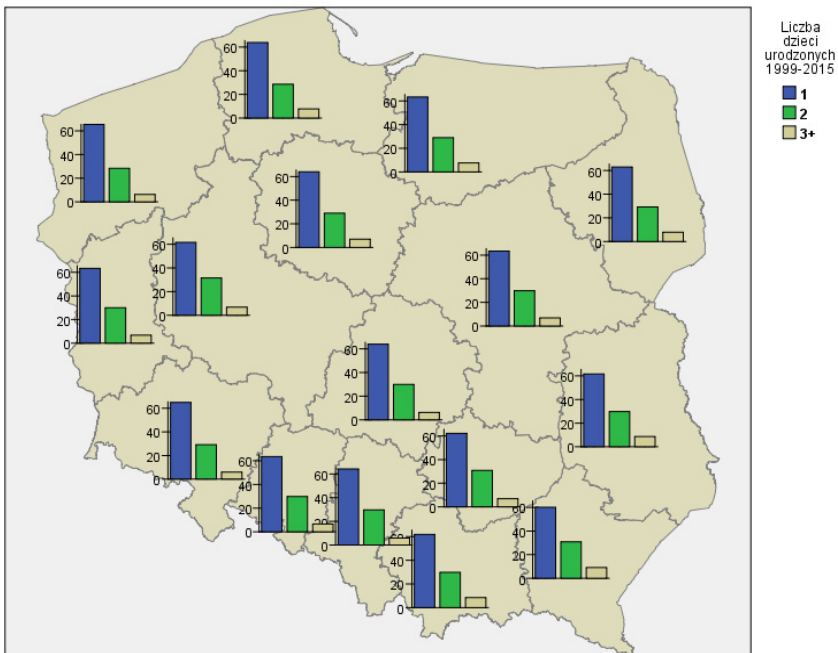
Województwo	Liczebność badanych:			Średnio na zbadaną kobietę:	
	kobiety rodzące w latach 1999–2015	liczba wszystkich urodzeń	liczba urodzeń w latach 1999–2015	liczba wszystkich urodzeń	liczba urodzeń w latach 1999–2015
Ogółem	2 612 097	4 613 324	3 801 491	1,77	1,46
Dolnośląskie	208 282	352 584	296 940	1,69	1,43
Kujawsko-pomorskie	159 364	282 319	231 135	1,77	1,45
Lubelskie	113 957	210 796	170 199	1,85	1,49
Lubuskie	83 811	145 543	121 812	1,74	1,45
Łódzkie	194 327	331 388	279 292	1,71	1,44
Małopolskie	220 532	407 402	328 113	1,85	1,49
Mazowieckie	269 061	476 039	390 592	1,77	1,45
Opolskie	72 140	128 108	104 357	1,78	1,45
Podkarpackie	115 639	219 039	174 822	1,89	1,51
Podlaskie	73 910	137 357	108 489	1,86	1,47
Pomorskie	142 400	256 623	207 925	1,80	1,46
Śląskie	345 252	585 483	493 439	1,70	1,43
Świętokrzyskie	79 064	139 606	115 797	1,77	1,46
Warmińsko-mazurskie	116 899	211 316	171 236	1,81	1,46
Wielkopolskie	286 043	503 786	420 044	1,76	1,47
Zachodniopomorskie	131 416	225 935	187 299	1,72	1,43

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane zestawienie statystyczne powstało na podstawie danych od ponad 2600 tys. kobiet, które wykazały przeszło 4600 tys. dzieci, z czego 3801 tys. to urodzenia w latach 1999–2015. Rozkład według województw liczebności posiadanych dzieci przez kobiety rodzące w latach 1999–2015 oraz liczebności urodzeń w tym okresie, wraz ze wskaźnikami średnich tych liczebności przedstawia tabela 9.1.

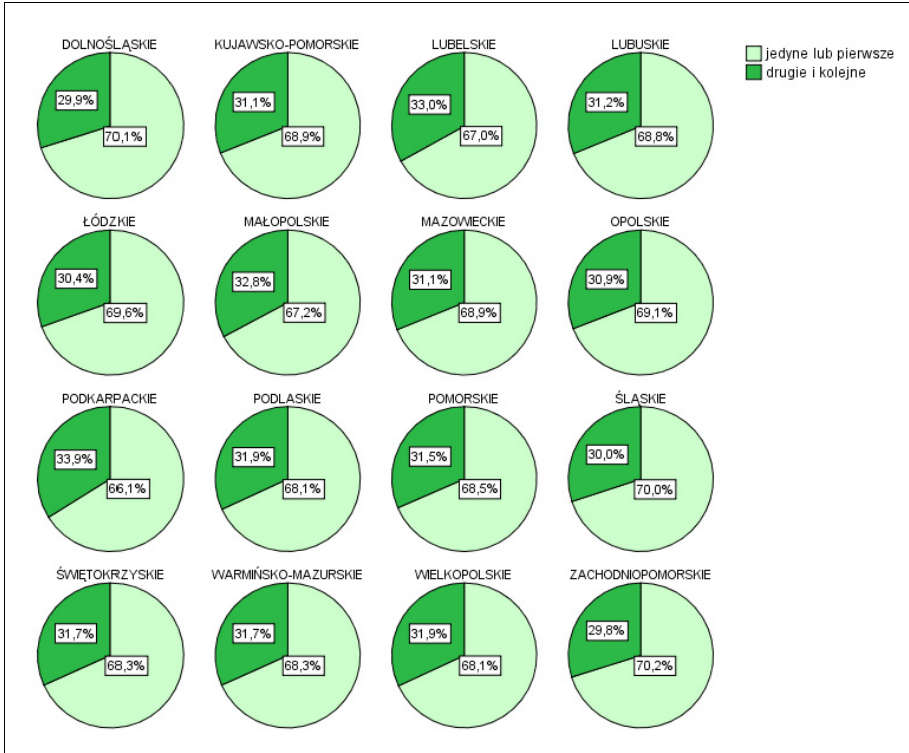
W uzupełnieniu do liczebności badanych kobiet i urodzeń, wykazujących duże rozpiętości pomiędzy województwami, wprowadzono dwie kolumny informujące o przeciętnej liczbie dzieci posiadanych przez matki rodzące w latach 1999–2015 oraz o liczbie urodzonych przez nie dzieci w tym okresie. Pierwszy z tych wskaźników jest o wiele bardziej zróżnicowany – od 1,69 w województwie dolnośląskim do 1,89 w województwie podkarpackim – niż drugi, oscylujący wokół średniej krajowej (1,46). Informacje te zostały uzupełnione o liczebności kobiet (a zarazem gospodarstw domowych) posiadających dzieci urodzone w latach 1999–2015, z rozróżnieniem liczby dzieci: jedno, dwoje, troje i więcej. W ujęciu procentowym rozkłady te przedstawiono na wykresie 9.2a. i 9.2b.

Wykres 9.2a. Rozkłady procentowe kobiet (gospodarstwa domowe) według liczby dzieci urodzonych w latach 1999–2015 według województw (100% w województwie)

Źródło: opracowanie własne

Wykres 9.2b. Dzieci urodzone w latach 1999–2015 według kolejności w rodzinie (wśród urodzonych w latach 1999–2015) oraz według województw

Źródło: opracowanie własne

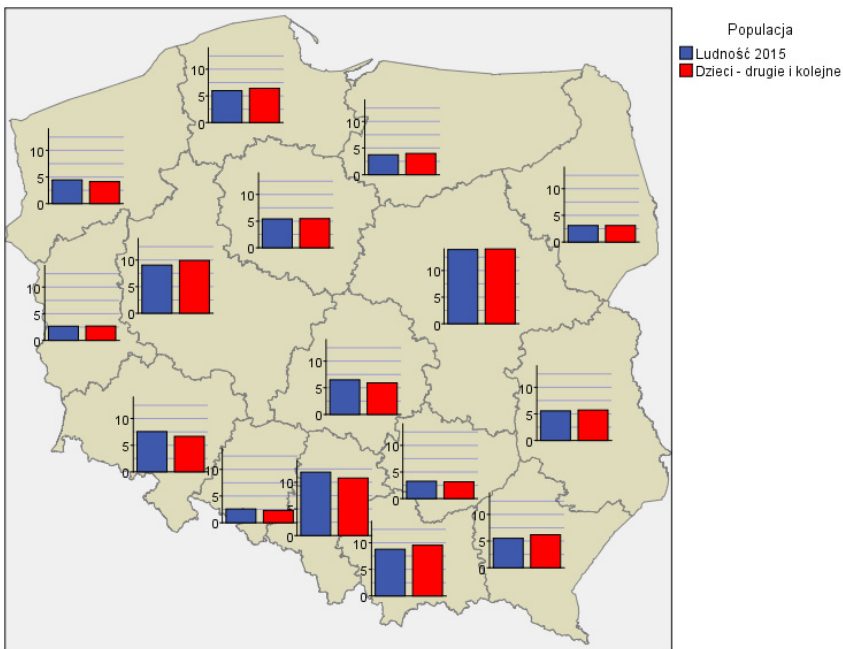
Zgodnie z wykresami 9.2a. i 9.2b. zdecydowana większość kobiet objętych badaniem urodziła w latach 1999–2015 jedno dziecko, zaś dzieci urodzone jako jedyne lub pierwsze stanowią ok. 1/3 wśród wszystkich urodzonych w tym czasie (od nieco powyżej 29% w województwie dolnośląskim i zachodniopomorskim do 33% w województwie lubelskim i prawie 34% w województwie podkarpackim). Liczebności te zostaną odniesione do charakterystyk rozwojowych gmin w analizie poniżej.

Warto wszakże zauważyć, iż proporcje dzieci urodzonych jako drugie i kolejne w badanym okresie (1999–2015) w poszczególnych województwach są na ogół bliskie proporcjom udziału populacji tych województw w ludności kraju (wyk. 9.3.)

Można jednakże zaobserwować przeciwne wzory zróżnicowań pomiędzy województwami, w których frakcje drugich i kolejnych dzieci urodzonych w tym okresie są wyższe niż ich udziały w rozkładzie ludności. Są to woje-

wództwa: podkarpackie, małopolskie, wielkopolskie i pomorskie oraz województwa o przeciwnym kierunku nierówności, czyli województwa: śląskie, dolnośląskie łódzkie i zachodniopomorskie, w których frakcje te są wyraźnie mniejsze od ich udziałów ludności w populacji krajowej. Potwierdza to zasadny sceptycyzm wobec sugestii o prostej zależności łącznego poziomu świadczeń otrzymywanych przez gospodarstwa domowe z tytułu Program 500+ w danym województwie od udziału jego populacji w populacji krajowej.

Wykres 9.3. Porównanie rozkładów ludności oraz populacji drugich i kolejnych wśród dzieci (0–17 lat) w województwach (% ogółu w kraju)

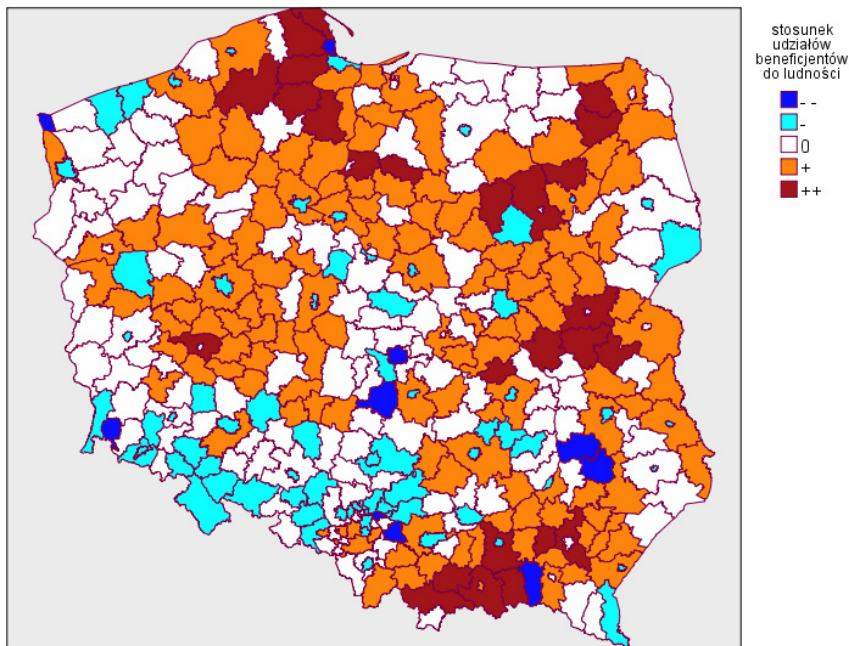

Źródło: opracowanie własne.

W jeszcze wyraźniejszy sposób uwidocznia się słaba zależność poziomu świadczeń od wielkości populacji województw, gdy uwzględni się ich zróżnicowanie (zarówno populacji, jak i świadczeń) wewnątrz województw, między powiatami (wyk. 9.4. pokazujący relacje procentowych udziałów w rozkładzie ogólnokrajowym) gospodarstw domowych otrzymujących świadczenia z Programu 500+ do udziałów populacji „lokalnej” (powiatowej) w ludności kraju.

Wprawdzie stosunkowo najwięcej z tego tytułu otrzymują powiaty w województwach o stosunkowo wyższych udziałach dzieci niż ich populacji (małopolskie, podkarpackie, pomorskie, wielkopolskie), ale także duże części województwa lubelskiego, kujawsko-pomorskiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego wykazują ponadprzeciętny poziom udziału w tych świadczeniach.

Wykres 9.4. Porównanie rozkładów ludności oraz populacji drugich i kolejnych wśród dzieci (0–17 lat) w powiatach (% ogółu w kraju)

Źródło: opracowanie własne.

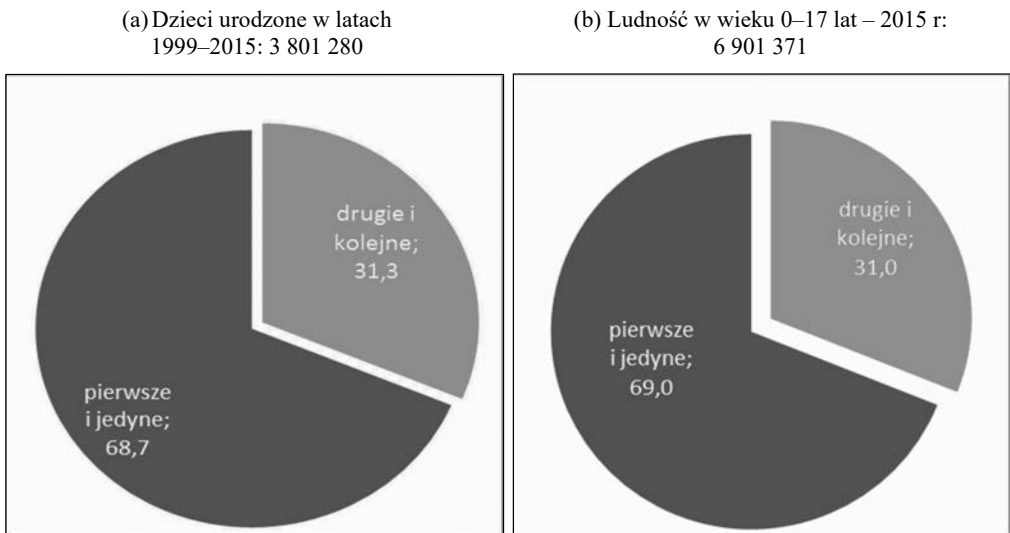
9.4. Hipoteza – analiza – wyniki

Właściwym przedmiotem analizy jest hipoteza głosząca, iż (pomijając dzieci pierwsze i jedyne w gospodarstwie domowym) udział gospodarstw domowych, w których wystąpiły urodzenia dające uprawnienie do świadczeń z tytułu Program 500+ (tj. posiadających co najmniej dwoje dzieci w wieku 0–17) jest większy w gminach mniej zamożnych albo wyższych na skali deprivacji lokalnej (w sensie zdefiniowanego wyżej wskaźnika WIDL). Oznacza to, że

świadczenia z tego programu trafiają w stosunkowo większej proporcji do gmin, i ogólniej, do regionów mniej rozwiniętych. Uzupełnieniem (w części drugiej hipotezy) jest oczekiwanie dotyczące przestrzennego rozkładu takich gmin, a mianowicie, iż gminy o podobnym udziale gospodarstw z dziećmi uprawniającymi do świadczenia wykazują tendencję do skupiania się w sensie geograficznym.

Czyniąc podstawą obliczeń dane z „monitoringu społecznego” i poprzestając przy tym na liczebności dzieci urodzonych jako drugie i kolejne, wypada najpierw sprawdzić zgodność proporcji takich urodzeń z odpowiednimi danymi GUS. Istotnie, porównanie struktury według kolejności urodzeń w obydwu zbiorach danych potwierdza praktycznie ich identyczność (wyk. 9.5.)

Wykres 9.5. Oszacowanie rozkładów urodzeń w populacji dzieci w wieku 0–17 lat:
(a) na podstawie monitoringu (b) na podstawie danych GUS
(struktury procentowe w powiatach)

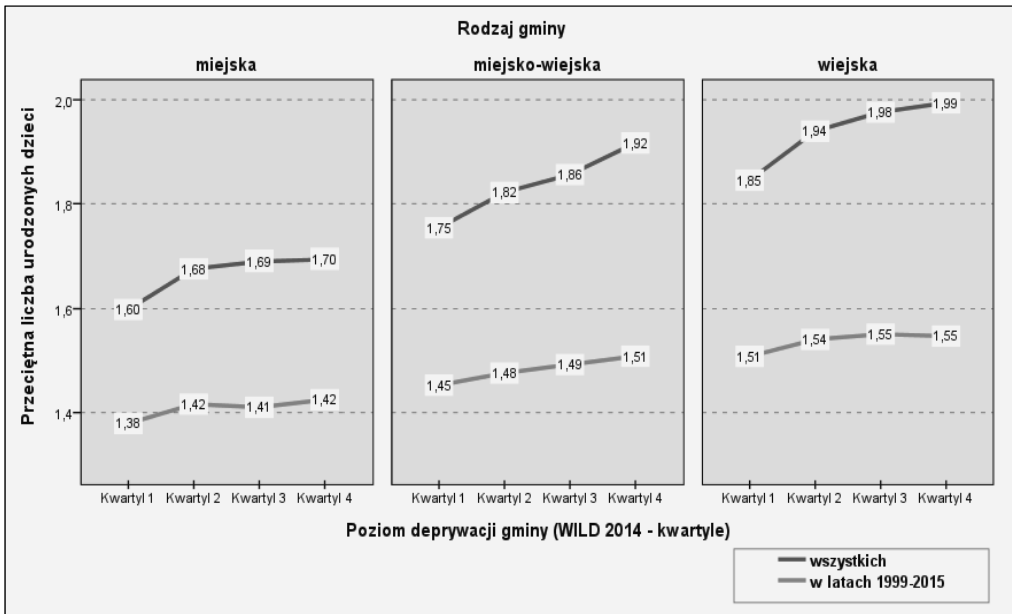
Źródło: opracowanie własne.

Podlegająca dalszemu śledzeniu w analizie kategoria dzieci urodzonych jako drugie i/lub dalsze stanowi w przybliżeniu jedną trzecią wszystkich dzieci urodzonych w badanym okresie (1999–2015) według danych z obydwóch zbiorów, „monitoringu” i GUS.

9.5. Deprywacja lokalna a poziom urodzeń i świadczeń

Poziom deprywacji lokalnej gminy – stosunkowo najmniejszy w gminach miejskich, zaś największy w gminach wiejskich – zdecydowanie pozytywnie rzutuje (według analizy wariancji) na przeciętne liczebności dzieci zarówno posiadanych przez kobiety rodzące w latach 1999–2015, jak i urodzonych przez nie w tym okresie. Sugeruje to analogiczny przyływ środków z Programu 500+ do gospodarstw domowych, stosunkowo większy w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich niż w gminach miejskich. Informują o tym różnice poziomów przeciętnych liczebności dzieci na wykresie 9.6.

Wykres 9.6. Przeciętna liczba dzieci posiadanych przez kobiety rodzące w latach 1999–2015 – dzieci wszystkie oraz dzieci urodzone w latach 1999–2015 – według poziomu deprywacji gminy oraz rodzaju gminy

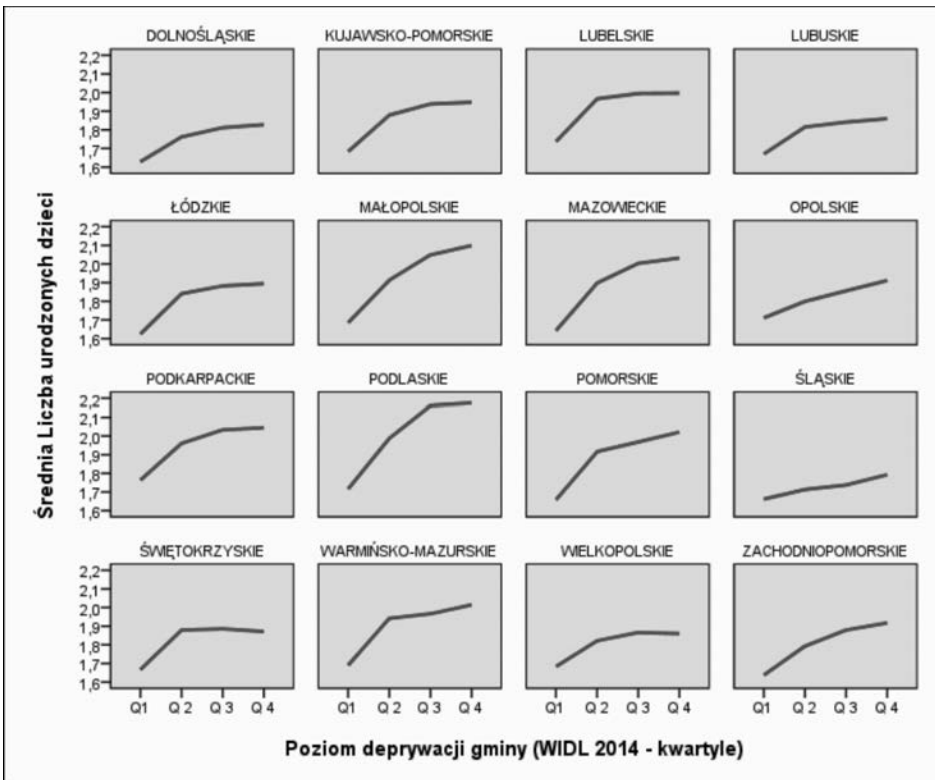
Źródło: opracowanie własne.

Niemniej wyraźne (i praktycznie o charakterze liniowym) są też różnice w przeciętnych liczebnościach dzieci pomiędzy gminami o różnym poziomie deprywacji lokalnej (rozróżnionych według kwartyli wskaźnika WIDL), w ramach każdego z trzech rodzajów gminy. Szczególnie są one widoczne w grupie dzieci „wszystkich” (tzn. posiadanych przez matki rodzące w latach 1999–2015): od 1,60 do 1,70 w gminach miejskich; 1,75–1,92 w miejsko-wiejskich; oraz

1,85–1,99 w gminach wiejskich. Podobny wzór zróżnicowań, chociaż o mniejszym natężeniu występuje w grupie dzieci urodzonych w tym okresie: 1,38–142 w gminach miejskich; 1,45–1,51 w gminach miejsko-wiejskich; oraz 1,511–55 w gminach wiejskich.

Podobne wzory zależności – silnie rosnące przeciętne liczebności dzieci (w gospodarstwach domowych, w których kobiety rodziły w latach 1999–2015) wraz ze wzrostem poziomu deprywacji lokalnej gminy – występują we wszystkich województwach. Wykres 9.6. pokazuje jeden z wskaźników (przeciętna liczebność wszystkich dzieci kobiet rodzących w latach 1999–2015), zaś wykres 9.7. uwzględnia jego zależność od poziomu deprywacji lokalnej według województw.

Wykres 9.7. Przeciętna liczba dzieci kobiet rodzących w latach 1999–2015 według poziomu deprywacji gminy oraz województw

Źródło: opracowanie własne.

Mimo podobieństwa w zakresie ogólnej tendencji – że im wyższy poziom deprywacji lokalnej gminy, tym większe przeciętne liczebności dzieci przypadające na matkę (tym samym na gospodarstwo domowe) posiadającą dzieci w wieku 0–17

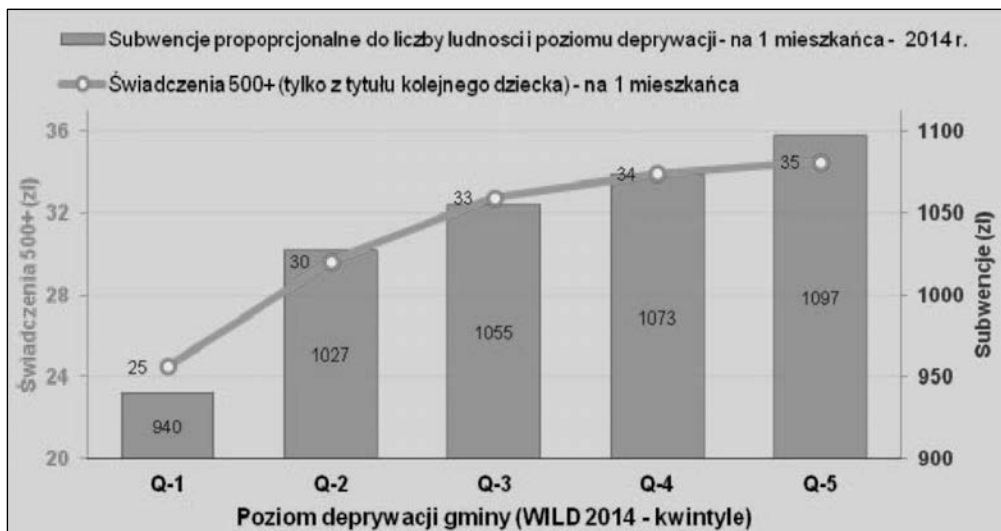
– można zaobserwować znaczące różnice pomiędzy województwami. Stosunowo najbardziej „wrażliwe” na poziom deprywacji lokalnej wydają się być te liczebności w województwie podlaskim, małopolskim i mazowieckim, w których rozpiętość tego wskaźnika pomiędzy gminami bardziej i mniej zamożnymi zawiera się między 1,6 a 2,1. Nieco mniejsze, ale także wykazujące strome nachylenie wraz z rosnącym poziomem deprywacji lokalnej gminy są wielkości tego wskaźnika w województwie podkarpackim, lubelskim, pomorskim. Stosunkowo najbardziej płaskie (wykazujące mniejszą, ale nadal statystycznie istotną różnicę) są te wzory zależności w województwie dolnośląskim, śląskim i opolskim.

Spostrzeżenie powyższe uwypukla ważność przestrzennego aspektu rozkładu wskaźnika urodzeń w latach 1999–2015 i tendencji do większego bądź mniejszego natężenia przyływu środków z Programu 500+ do określonych geograficznie części kraju oraz regionów. Ten aspekt analizy warto poprzedzić porównaniem przeciętnych wysokości świadczeń przypadających na mieszkańca z tytułu tego programu w gminach według poziomu deprywacji lokalnej z przeciętną wysokością na mieszkańca środków otrzymywanych z subwencji dla gmin na cele rozwojowe. Z niewielką dozą uproszczenia można zatem zapytać o zbieżność (rozbieżność?) wpływów środków do gminy tak różnymi kanałami transferu, jak świadczenia na dzieci (dla gospodarstw domowych) – według mechanizmu demograficznego – oraz przyznawanie środków według zasad polityki rozwojowej gmin. Wyniki takiego porównania zawiera wykres 9.8., na którym subwencje na mieszkańca są przedstawione przy założeniu zasady „sprawiedliwości przestrzennej”, tzn. pokazującej kwotę subwencji, jaka powinna trafić do gmin w sposób proporcjonalny do ich poziomu deprywacji (więcej tam, gdzie jest ona wyższa).

Pomijając oczywistą różnicę skal, rozkłady obydwóch rodzajów środków wpływających do gminy odmiennymi kanałami i według różnych zasad – jako subwencje, i jako świadczenia z Programu 500+ – wykazują bardzo wysoką zbieżność: środki te rosną w podobnym tempie wraz ze wzrastającym poziomem deprywacji lokalnej. Potwierdza to zasadność oczekiwań co do dodatkowego, wspomagającego rozwój lokalny efektu świadczeń z Programu 500+.

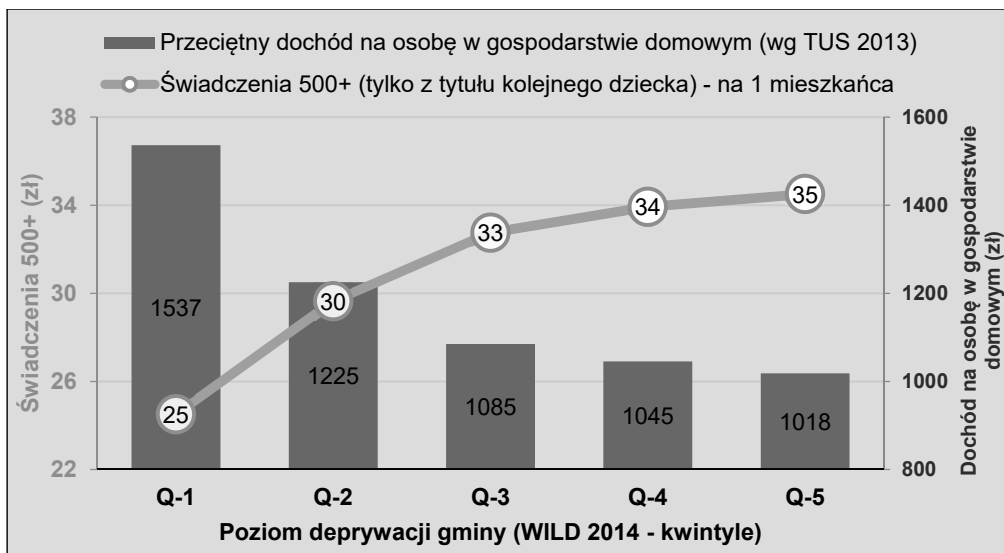
Wytlumaczeniem tej ważnej z punktu widzenia polityki rozwoju lokalnego konstatacji empirycznej jest wykres 9.9., który pokazuje – obok wzrastającej wraz z poziomem deprywacji gminy przeciętnej wielkości świadczeń na mieszkańca z tytułu Programu 500+ (wyk. 9.8.) – odwrotny kierunek zależności, w jakiej z deprywacją tą pozostaje przeciętny poziom dochodu gospodarstw domowych *per capita*, zdecydowanie malejący w gminach wraz z rosnącym poziomem deprywacji.

Wykres 9.8. Porównanie rozkładu przeciętnej wysokości świadczeń z Programu 500+ oraz subwencji (na mieszkańca) w gminach według poziomu deprywacji lokalnej gmin

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 9.9. Porównanie rozkładu przeciętnego dochodu na osobę w gospodarstwach domowych z rozkładem przeciętnej wysokości świadczeń z Programu 500+ (na mieszkańca) w gminach według poziomu deprywacji lokalnej gmin

Źródło: opracowanie własne.

Oznacza to, że na ogół mniej zamożne rodziny mieszkające w mniej rozwiniętych gminach, przynoszą im stosunkowo więcej środków, co jest efektem zarówno wyższych przeciętnych liczebności dzieci uprawnionych do środków z Programu 500+ w tych gminach (zgodnie z informacją na wykresach 9.6. i 9.7.), jak i przeciętnie większej wysokości świadczeń przypadających z tego tytułu na mieszkańca (w mniej zamożnych gminach).

Dotychczasową część rozważań można podsumować stwierdzeniem, iż świadczenia z Programu 500+ nie tylko polepszają pozycję ekonomiczną posiadających przynajmniej dwoje dzieci gospodarstw domowych o stosunkowo słabszej kondycji materialnej, ale również w następstwie nadproporcjonalnego występowania takich rodzin w gminach mniej zamożnych świadczenia te stają się też czynnikiem wspomagającym rozwój lokalny, i to, w tym większym stopniu, im wyższy jest poziom deprywacji gminy. Takimi są, jak podkreślano, przede wszystkim gminy wiejskie i niewielkie gminy miejsko-wiejskie).

Czy zatem należy oczekiwać tendencji geograficznego grupowania się gmin według odpowiednich wzorów przestrzennych – podobieństwa i bliskości – w terminach natężenia (częstości) i wysokości środków otrzymywanych przez rodziny i gminy z tytułu Programu 500+?

9.6. Przestrzenne aspekty rozkładu urodzeń i świadczeń – efekty dla dobrostanu lokalnego

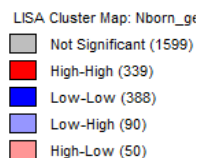
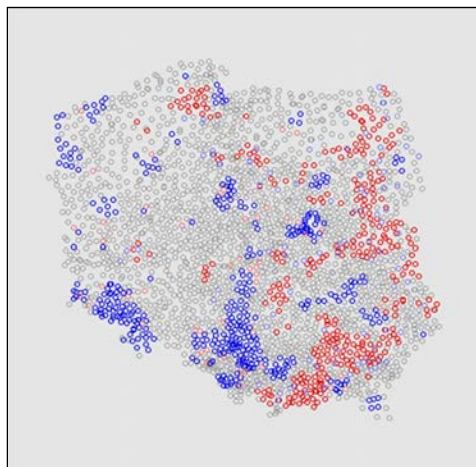
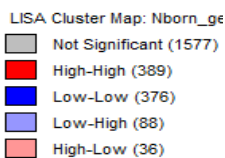
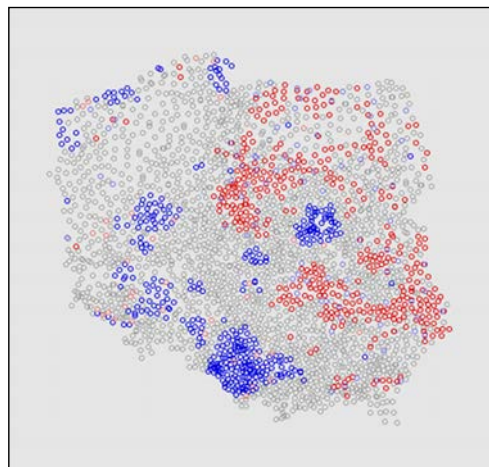
Pytanie o występowanie tendencji do przestrzennej koncentracji świadczeń z Programu 500+ dotyczy nie tylko indywidualnego rozkładu dobrostanu rodzin, ale odnosi się też do potencjalnego efektu tych świadczeń dla dobrostanu całej społeczności lokalnej. Przyjmująca takie oczekiwanie, hipoteza zakłada, że oprócz wykazanych wyżej zależności, czyli nadproporcjonalnego przyływu tych środków do rodzin w gminach mniej zamożnych, występuje też efekt kumulacji tych środków jako czynnika rozwoju lokalnego generującego bezpośrednio wzrost dobrostanu lokalnego. Przybliżoną charakterystykę kontekstu dla poszukiwanej odpowiedzi dostarczają mapy rozrzutu gmin według poziomu deprywacji lokalnej oraz przeciętnej liczby dzieci posiadanych przez kobiety rodzące w latach 1999–2015 (wyk. 9.10.).

Wyróżniające się skupienia gmin o podobnym poziomie deprywacji lokalnej na pierwszym wykresie (9.10a.) oraz liczebności dzieci urodzonych w latach 1999–2015 na wykresie drugim (9.10b.) – punkty reprezentujące wysokie i niskie poziomy deprywacji i urodzeń – odpowiednio występują w przeważającym stopniu w ramach tych samych województw, i w przybliżeniu, w podobnych ich częściach. Sugeruje to tendencję do współwystępowania tych dwóch zjawisk (deprywacji i urodzeń) w przestrzeni geograficznej.

Wykres 9.10. Mapa rozrzutu gmin (a) według poziomu deprywacji (WIDL 2014) oraz (b) według przeciętnej liczby dzieci posiadanych przez kobiety rodzące w latach 1999–2015

(a) deprywacja lokalna gmin w 2014 r.

(b) dzieci urodzone w latach 1999–2015

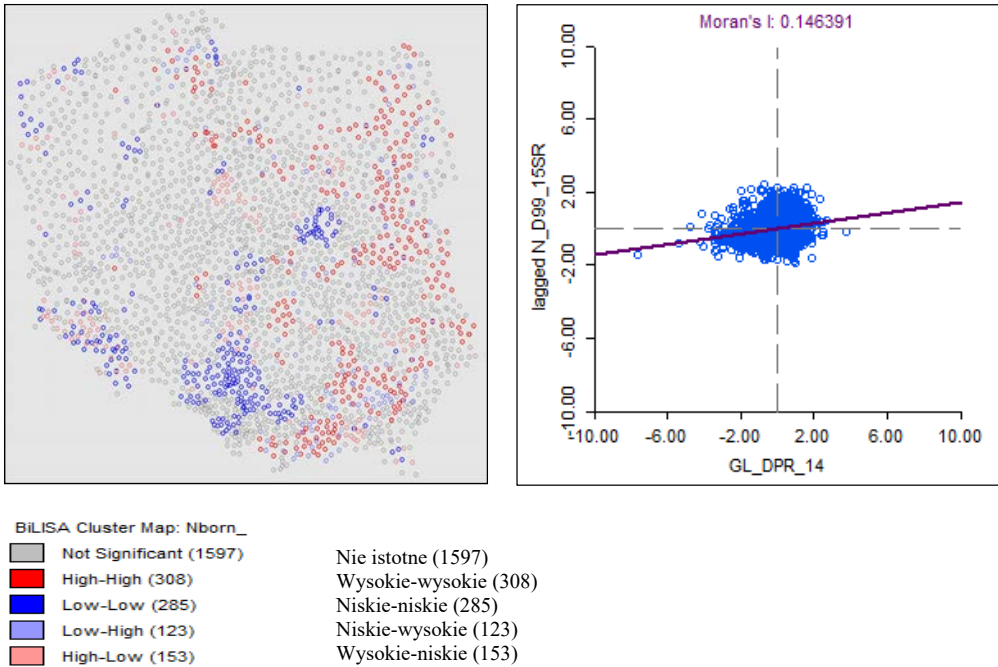
Źródło: opracowanie własne.

Zakres trafności tego przypuszczenia weryfikują wyniki analizy przestrzennej (za pomocą procedury LISA – *Local Index of Spatial Association*; Anselin i in., 2010) na wykresie 9.11., potwierdzając generalnie pozytywną zależność ich występowania w skali kraju, aczkolwiek z raczej umiarkowanym natężeniem, o czym informuje wartość wsp. I Morana, 0,146, oraz niespełna 1/4 gmin należących do tej samej kategorii, tzn. „wysokich” lub „niskich” na obydwóch wskaźnikach.

Wysoki poziom deprywacji gmin i zarazem przeciętnej liczby urodzeń w gminie współwystępują w skupieniach na terenie województw wschodnich i południowych, zaś klastry gmin o niskich wartościach na obydwóch wskaźnikach dominują w południowo-zachodniej części kraju.

Wypadkowa rozkładów skupień zaprezentowana na wykresach 9.10a. i 9.10b. (deprywacji i urodzeń) oraz wykres 9.11. pozwalają dopełnić wcześniejsze ustalenia, że środki z Programu 500+ plus w stosunkowo wyższej proporcji trafiają do mniej zamożnych gospodarstw w mniej zamożnych gminach, Analiza powyższa, uzupełniona o mapy umożliwia zarazem geograficzną lokalizację takich gmin, jak też gmin o stosunkowo mniejszym przyplywie tych środków.

Wykres 9.11. Mapa rozproszenia oraz korelacja przestrzenna przeciętnej liczby dzieci urodzonych w latach 1999–2015 w gminie z poziomem deprywacji lokalnej gminy (WIDL 2014)

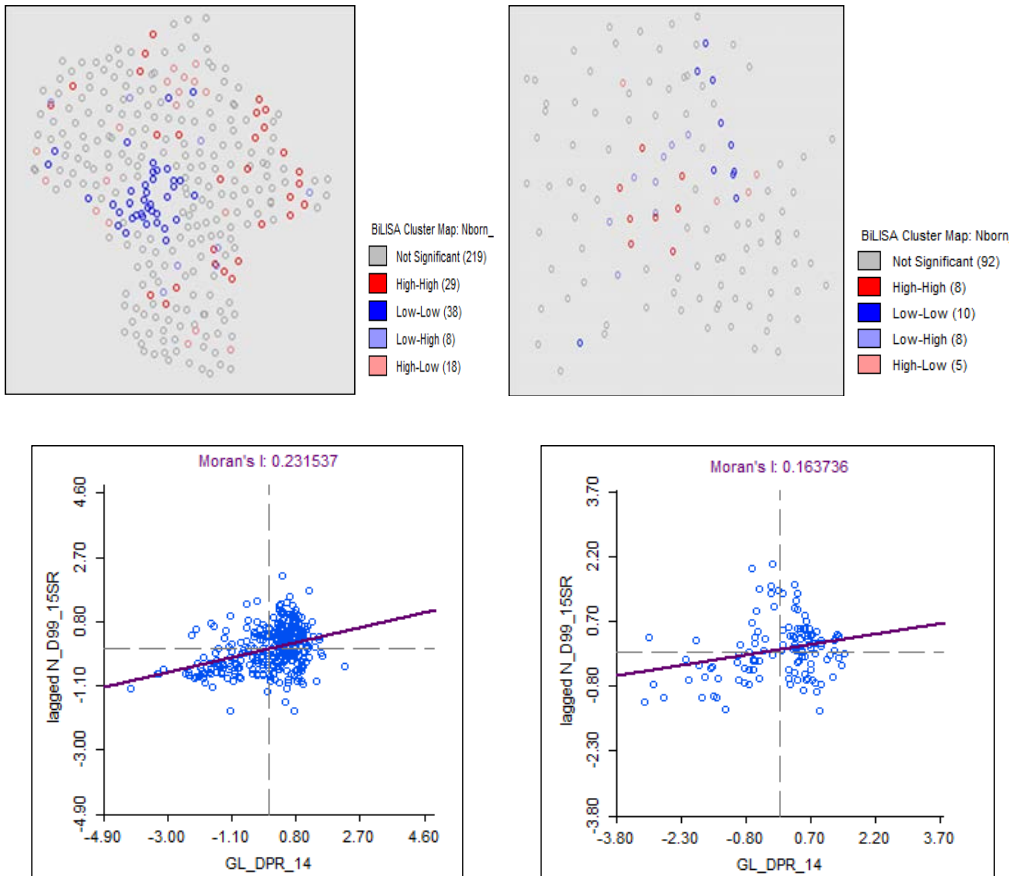
Źródło: opracowanie własne.

Z punktu widzenia praktyki decyzyjnej, należy uwzględnić fakt, iż interwencje na rzecz rozwoju gminy i wzrostu dobrostanu społeczności lokalnej stanowią obiekt odpowiedzialności i kompetencji organów oraz instytucji wewnętrzno-wojewódzkich i samorządowych. Zorientowana na potrzeby lokalnej polityki rozwojowej analiza przestrzenna oraz identyfikacja klastrów o względnie jednorodnych charakterystykach w terminach tych wskaźników powinna być prowadzona na poziomie województw. Tym bardziej, że można spodziewać się dużych różnic między województwami w tym aspekcie. Istotnie, wybrane dla przykładu dwa województwa: pomorskie i mazowieckie (9.12a. i 9.12b.), wykazują odmienne wzory rozkładów skupień gmin o podobnym poziomie wskaźników deprywacji i urodzeń.

O ile w województwie mazowieckim są widoczne klastry gmin o niskich wskaźnikach deprywacji i urodzeń – przede wszystkim w pierścieniu aglomeracji stołecznej – a także kilka mniejszych skupień gmin o wysokich wartościach tych wskaźników (co odzwierciedla też wartość wsp. I Morana, 0,232), to

w województwie pomorskim brak tak wyraźnych wzorów skupień (i zdecydowanie mniejszy wsp. I. Morana, 0,164). Rzutuje to na zakres dostępnych instrumentów rozdziału środków, jak np. geograficzna alokacja funduszy rozwojowych, która byłaby, według przytoczonego tu wykresu, bardziej efektywna w przypadku województwa mazowieckiego niż pomorskiego.

Wykres 9.12. Korelacja przestrzenna przeciętnej liczby dzieci urodzonych w latach 1999–2015 w gminie i poziomem deprywacji gminy (WIDL 2014) w województwie (a) mazowieckim oraz (b) pomorskim

Źródło: opracowanie własne.

Eksploracja mająca na celu identyfikację klastrów przestrzennych nie odpowiada jednakże na pytanie dotyczące istnienia zależności przestrzennej, która mogłaby tłumaczyć tendencje do skupień gmin podobnych do siebie w terminach obydwóch rozpatrywanych wskaźników. Dlatego warto ją uzupełnić o regresję

przestrzenną, w imię pytania o przestrzenne relacje rozkładu liczebności urodzeń (beneficjentów Programu 500+) oraz poziomu deprywacji (rozwoju) gminy.

Spośród dwóch typów modeli relacji przestrzennej pomiędzy zmiennymi (zależną i niezależnymi), jakimi są model zależności przestrzennej (*spatial lag model*) oraz model błędu przestrzennego (*spatial error model*) – parametry, które są oszacowywane Metodą Największej Wiarygodności – odwołano się w przedstawionej niżej analizie regresji przestrzennej do modelu drugiego. Wybór ten, oznaczający formalnie włączenie efektu zależności przestrzennej do wyrazu błędu w oszacowaniu, jest uzasadniony brakiem dostatecznie mocnych podstaw merytorycznych (teoretycznych) w celu uznania quasi-przyczynowej zależności pomiędzy rozkładem przestrzennym urodzeń oraz deprywacją lokalną gminy. Obydwie wersje hipotezy dotyczącej kierunku wpływu (wysoka/niska deprywacja vs. wysoki /niski poziom wskaźnika urodzeń) mogły być *a priori* równie dopuszczalne: formalnie bowiem sąsiadować ze sobą mogą zarówno gminy o danym, np. wysokim poziomie deprywacji lokalnej i zarazem wysokim wskaźniku urodzeń, jak i, z drugiej strony, niskim wskaźniku, co zresztą sugerowałyby wyniki analiz przedstawionych wyżej. Dodając, obok deprywacji lokalnej (jako głównej zmiennej niezależnej) liczebność mieszkańców gminy do zestawu predyktorów w równaniu (jako zmienną kontrolną), wyniki analizy regresji przestrzennej przedstawiono w tabelicy 9.2.

Jak informuje o tym kolumna ostatnia (prawdopodobieństwo) wszystkie współczynniki są statystycznie istotne na wysokim poziomie istotności. Współbrzmi to z wcześniej poczynionymi ustaleniami, że stosunkowo większe liczby urodzeń w latach 1999–2015, a zatem i środków otrzymywanych przez gospodarstwa domowe z Programu 500+ plus, są kierowane do gmin generalnie mniej zamożnych (wyższych na skali deprywacji lokalnej), co dopełnia obraz tych zależności o aspekt sąsiedztwa między nimi. Gminy takie wykazują również tendencję do współwystępowania w sensie geograficznym.

Świadczy o tym przede wszystkim porównanie wartości współczynników R-kwadrat i Lambda, z których pierwszy (oszacowany Metodą Najmniejszych Kwadratów) informuje o zakresie zmienności przeciętnej liczby urodzeń „wyjaśnionej” łącznie przez włączone do równania regresji liniowej zmiennej (deprywację lokalną i liczebność mieszkańców), z pominięciem przestrzennego aspektu tej zależności. Ten aspekt, czyli tendencja do współwystępowania przestrzennego („sąsiedowania”) gmin o powyższym wzorze zależności jest wyrażony wartością współczynnika Lambda, który jest zdecydowanie większy (0.688) niż wartość współczynnika R-kwadrat (0.463), dowodząc istotnego efektu położenia/sąsiedztwa gminy dla relacji pomiędzy poziomem urodzeń (i świadczeń wpływających do gospodarstw w gminie) a poziomem rozwoju (deprywacji lokalnej) gminy.

Tabela 9.2. Wyniki oszacowań parametrów równania regresji przestrzennej przeciętnej liczby urodzeń w gminie w latach 1999–2015 na podstawie deprywacji lokalnej gminy i liczebności mieszkańców (model błędu przestrzennego)

Liczba obserwacji – 2466

Średnia (w badanym zbiorze) – 1,51

Odchylenie standardowe – 0,092188

Zmienna	Współczynnik	Błąd Stand.	z -wartość	Prawdopodobieństwo
Stała	0,976266	0,0244593	39,9138	0,00000
Deprywacja lokalna 2014	0,00072273	3,26077e-005	22,1645	0,00000
Liczba mieszkańców	-9,76711e-008	2,75158e-008	-3,54964	0,00039
LAMBDA	0,688416	0,0196198	35,0879	0,00000

Diagnoza heteroskedastyczności:

Test	Stopnie swobody	Wartość	Prawdopodobieństwo
Breuscha-Pagana	2	69,8579	0,00000

Diagnoza zależności błędu przestrzennego:

Test	Stopnie swobody	Wartość	Prawdopodobieństwo
Współczynnika wiarygodności	1	778,0524	0,00000

Źródło: opracowanie własne.

9.7. Podsumowanie

Podkreślić należy, iż przestrzenny efekt zależności, zidentyfikowany na podstawie istniejących danych, nie tylko tłumaczy wzory przedstawionych wcześniej skupień gmin – z dominującą tendencją do równocześnie wyższego poziomu urodzeń (i wpływu świadczeń) do gmin mniej zamożnych – ale może mieć poważne konsekwencje zarówno dla polityki społecznej, jak i polityki rozwojowej na szczeblu lokalnym i (mikro)regionalnym. Każdy przypadek geograficznej identyfikacji położenia jakiejś grupy populacji wyróżnionej jako obiekt zainteresowania polityki społecznej staje się zarazem ważnym także z punktu widzenia polityki rozwoju lokalnego. Oznacza to bowiem, iż pewna kategoria beneficjentów programu świadczeń przyczynia się na zasadzie skumulowanego efektu przestrzennego otrzymywanych świadczeń do rozwoju lokalnego jako efektu ubocznego w stosunku do głównego celu programu o charakterze socjalnym.

Można wówczas mówić o dwojakim rodzaju generowanego w ten sposób dobrostanu: o dobrostanie beneficjentów (osób i gospodarstw domowych otrzymujących określone świadczenia) oraz dobrostanie społeczności lokalnej (*community wellbeing*), będącym pochodną czynionych dzięki temu aktywności „konsumpcyjno-inwestycyjnych” jej mniej uprzednio (przed otrzymaniem świadczeń) aktywnych pod tym względem członków. Interakcje między tymi dwoma poziomami dobrostanu stanowią osobny przedmiot analiz (np. Okrasa 2017), ale okazane w analizie zależności przestrzennych tendencje dowodzą znaczenia miejsca i położenia względnego („sąsiedztwa”) jednostek terytorialnych/gmin o raczej jednorodnych charakterystykach z punktu widzenia polityki społecznej i polityki rozwojowej. Należałoby sugerować zarazem wzajemną trafność przedsięwzięć podejmowanych w ramach jednej z nich (tutaj, polityki społecznej) wobec nieartykułowanych w niej, jako dodatkowych, celów polityki drugiej (tutaj, polityki rozwoju lokalnego).

Z badawczego punktu widzenia, można powstające w ten sposób efekty uboczne („rozwojowe”) – będące wynikiem przestrzennej kumulacji świadczeń – traktować jako tzw. efekty zewnętrzne (*externalities*) i analizować w sposób bardziej systematyczny. Jednakże dostępne na razie dane – jak wykorzystane w przedstawionych tutaj analizach – nie wystarczają dla potrzeb systematycznego sprawdzenia hipotezy dotyczącej zakresu i charakteru „efektów zewnętrznych”. Wyniki takiej analizy byłyby pomocne dla działań związanych z praktyką decyzyjną zainteresowaną wykorzystaniem zidentyfikowanego tu efektu „synergii przestrzennej” w procesie alokacji środków obydwóch typów: socjalnych i rozwojowych.

Bibliografia

- Anselin L., Syabri I., Kho Y. (2010), *GeoDa: An Introduction to Spatial Data Analysis*, [w] *Handbook of Applied Spatial Analysis: Software Tools, Methods, and Applications*, M. Fisher, M. Getis (red.), Springer.
- Gudaszewski G., Winkler D. (2016), *Charakterystyka rozwojowa gmin a przestrzenny rozkład beneficjentów programu 500-plus*, Referat (sesja plakatowa) przedstawiony na międzynarodowej konferencji pt. „Jakość Życia i Spójność Przestrzenna”, GUS-UKSW, Warszawa, 16–17.
- Le Sage J.P., Pace R.K. (2010), *Spatial Econometric Models*. Rozdz. C.1. [w] *Handbook of Applied Spatial Analysis: Software Tools, Methods, and Applications*, M. Fisher, M. Getis (red.), Springer.
- Okrasa W. (2012), *Relacje Międzysektorowe i Dystrybucja Środków Publicznych: zależność wpływu deprywacji lokalnej na alokację zasobów w gminach od charakteru związków pomiędzy organizacjami pozarządowymi i administracją publiczną.*, *Administracja i Społeczeństwo*, Środki publiczne i władza publiczna, nr 7, Wyższa Szkoła Administracyjno-Społeczna w Warszawie, Warszawa, 15–59.

- Okrasa W. (2013). *Metodologiczny Raport z badań realizowanych w ramach projektu pt. Ryzyka i Rozwój Lokalny w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie*, Grant NCBiR NR11000406.
- Okrasa W. (2017), *Community Wellbeing, Spatial Cohesion, and Individual Wellbeing – towards a multilevel spatially integrated framework*, [w] *Jakość życia i spójność przestrzenna: interakcja rozwoju i dobrostanu w kontekście lokalnym*, W. Okrasa (red.), Wydawnictwo Naukowe UKSW (w druku).

Spatial aspects of family benefit allocation: local deprivation and distribution of sources from the Family 500 plus program.

Summary

This paper presents the results of the spatial analysis of distribution of benefits for children from the 500 plus program among households residing in gminas, the quality of which is characterized by the multi-dimensional index of local deprivation (MILD). The leading question is about the tendency for co-occurrence (larger/smaller) share of households (families) benefiting from these benefits in gminas with a generally lower (higher) level of local development (MILD), nationally and in selected voivodships.

The main hypothesis articulates the expectation concerning two interrelated types of dependency. Firstly, this share is determined by the demographic characteristics of households in communes (gminas) with a given level of local deprivation, such as the average number of children in the family, generally higher in less affluent communities. This aspect (it can be called statistical-demographic), which is also verified by means of map visualization for selected voivodships (including Pomerania), was statistically confirmed in the analysis. The second aspect, however, concerns the occurrence of such relationship in the form of spatial clusters, and is analyzed with spatial analysis techniques (ESDA, including autocorrelation and spatial regression), allowing geographic identification of the tendency to cluster "larger" families in "poorer" communities. Or, interpreting it from the point of view of "spatial justice" in distributing the 500 plus funds, to confirm the tendency to allocating these resources in pro-local development manner.

Selected voivodships – including Pomerania and Masovian – are compared in the analysis in more detail, in both aspects (demographic and spatial).

10. Zróżnicowanie poziomu życia w województwie pomorskim

10.1. Wstęp

Badania poziomu życia w ramach badań ludnościowych stanowią podstawę do oceny dotychczasowych polityk publicznych i służą do podejmowania decyzji, które pozwalają dokonać odpowiednich korekt. Wzrost poziomu życia w poszczególnych jego aspektach informuje o prawidłowym kierunku polityk. Dyskusji może podlegać tempo jego poprawy, w przypadku, kiedy badany obszar jest porównywany z innym obszarem. Niekorzystna sytuacja pojawia się wówczas, kiedy pomimo wzrostu nakładów poziom życia się obniża. W takim przypadku należy dokonać pogłębionych analiz przyczyn takiego stanu i wskazać źródła błędnej alokacji środków lub polityki w danym obszarze usług publicznych. Różnice w poziomie życia pomiędzy poszczególnymi jednostkami terytorialnymi występują zawsze i mogą ulegać powiększeniu lub pomniejszeniu. Zmniejszanie owych różnic należy też do zakresu działań polityk publicznych, dla których podstawą wszelkich działań jest identyfikacja owych zróżnicowań, co jest właśnie celem niniejszego opracowania.

Poziom życia, obok warunków i jakości życia, należy do kategorii ekonomicznych, geograficznych, socjologicznych i przestrzennych. W zależności od kontekstu oraz przyjętej aksjologii definiuje się różne kryteria wartościowania ich komponentów, bowiem innego znaczenia czy rangi mogą nabierać poszczególne kategorie składające się na ww. koncepcje.

Klasyczną definicję poziomu życia przyjętą przez ONZ podaje Luszniwicz wskazując, że należy go rozumieć jako: „stopień zaspokojenia materialnych i kulturalnych potrzeb gospodarstw domowych realizowanych poprzez strumienie towarów i usług odpłatnych oraz poprzez strumienie funduszy konsumpcji zbiorowej” (Luszniwicz 1982, s. 123). Autor wyróżnił siedem podstawowych rodzajów potrzeb: wyżywienie, bezpieczeństwo, ochrona zdrowia, warunki mieszkaniowe, komunikacja i transport, oświata i kultura oraz środowisko. Bazując na teorii potrzeb, Luszniwicz wskazał w pierwszej kolejności na potrzeby materialne, co jest znamioną cechą wielu definicji poziomu życia. Równie istotne jest wskazanie strumieni towarów i usług, tj. ilości ewentualnie jakości

dóbr i usług, które ludność może kupić lub otrzymać od państwa w ramach systemu redystrybucyjnego. W pierwszej kolejności autor wymienia potrzebę żywienia. Przyjmuje się bowiem zgodnie z prawem Engla (Bywalec 2010), iż wzrostowi dochodów gospodarstw domowych towarzyszy zmiana struktury wydatków. Następuje zmniejszenie udziału wydatków na żywność na korzyść dóbr wyższego rzędu, zatem im mniejszą część wydatków ludność przeznaczą na wyżywienie, tym z reguły wyższy jest poziom życia. Konieczne dla egzystencji wydatki powinny być jak najmniejsze, aby pozostała ich część mogła służyć zapewnieniu wyższego poziomu życia. Odwołując się do prawa Engla, A. Kozera i C. Kozera wskazują, że podobnie można interpretować wydatki dotyczące zaspokajania potrzeb kulturalnych i rekreacyjnych (Kozera, Kozera 2011, s. 130). W tym przypadku relacje są przeciwne.

Piasny w swoich badaniach wskazuje, że poziom życia określa jakość warunków egzystencji w sensie stopnia zaspokojenia ważniejszych potrzeb, „urządzenia się”, wygody i przyjemności życia (Piasny 1993, s. 73). Autor stwierdza, że pojęcie to jest synonimem najszerzej pojętych warunków życia. Pisany zauważa też, że poziom życia zależy nie tylko od stopnia zaspokajania potrzeb, lecz również od ponoszonych w tym celu nakładów, tj. od ilości czasu zużytego na pracę. Podobnie jak Luszniwicz wskazuje, że w ujęciu społeczno-ekonomicznym w zakres poziomu życia wchodzi ogół okoliczności charakteryzujących materialne i kulturalne oraz społeczne warunki życia społeczeństwa (Luszniwicz 1982, por. też Wawrzyniak 2016). Piasny wymienia takie elementy poziomu życia, jak warunki pracy (np. łatwość jej uzyskania, uciążliwość, długość tygodnia czy dnia pracy), poziom płac czy dochodów, spożycie, sytuację mieszkaniową, stan posiadania przez ludność trwałych dóbr konsumpcyjnych, stan opieki zdrowotnej i socjalnej, stan oświaty i kultury, wyposażenie gospodarstw domowych w wodę, gaz, energię elektryczną, kanalizację itp. (Piasny 1993). Na rynek pracy szczególną uwagę zwraca Berbeka. Autorka wskazuje, że sytuacja na rynku pracy przekłada się bezpośrednio na zakres uzyskiwanych dochodów, które stanowią podstawę dobrobytu zatrudnionych, co z kolei bezpośrednio wpływa na poziom życia. Berbeka podaje, że rynek pracy sprzyjający podnoszeniu poziomu życia powinien cechować się wysokim wskaźnikiem zatrudnienia, niską stopą bezrobocia rejestrowanego oraz w miarę równomiernym rozkładem dochodów (Berbeka 2006). R.J. Gordon do oceny poprawy poziomu życia proponuje analizę wzrostu oczekiwanej długości życia, zmian w opiece zdrowotnej i warunkach pracy, nowych produktów, poprawę jakości istniejących produktów oraz obniżenie cen (ze względu na zwiększenie produktywności) (Gordon 2016).

Podobnie ujmuje się pojęcie warunków życia, choć czasami pojawiają się różne interpretacje. T. Słaby zwraca uwagę, że: „warunki życia (bytu) to całościowy kształt obiektywnych warunków o charakterze infrastrukturalnym, w jakich żyje

społeczeństwo” (Słaby 2004, s. 65). W niektórych definicjach wskazuje się również na zaspokojenie potrzeb, choć częściej autorzy odwołują się do czynników determinujących zaspokojenie owych potrzeb (Bywalec 1991). S. Liszewski dzieli czynniki na wewnętrzne i zewnętrzne (Liszewski 2004). Do pierwszych czynników – istotniejszych w kontekście prezentowanego badania – autor zalicza m.in. lokalizację miejsc pracy, budownictwo mieszkaniowe, wyposażenie w usługi socjalne, kulturalne, oświatowe i in., dynamikę rozwoju ludności i jej strukturę demograficzną i społeczną, wyposażenie w infrastrukturę techniczną. Według J.J. Paryska o warunkach życia decyduje wszystko to: „co tkwi w strukturze przestrzenno-funkcjonalnej miasta, a co przyczynia się do zaspokojenia zbiorowych potrzeb mieszkańców miast” (Parysek 2004, s. 56). Definicje poziomu życia dotyczą z reguły dostępności do usług czy infrastruktury odnoszącej się do liczby mieszkańców danego obszaru, natomiast definicje warunków życia do dostępności, która jest przedstawiana w relacji do powierzchni badanego obszaru. Jakość życia stanowi pojęcie, które wynika z istniejących warunków życia oraz poziomu życia, lub inaczej poziomu zaspokojenia potrzeb. W definicjach jakości życia zwraca się najczęściej uwagę na indywidualny, tj. subiektywny poziom satysfakcji lub zadowolenia z usług, z infrastruktury, z życia prywatnego, zawodowego, a także z miejsca zamieszkania. Na pojęcie jakości życia składa się bardziej subiektywny dobrostan psychiczny oraz bardziej obiektywny dobrobyt materialny (Masik 2010).

W badaniach poziomu życia ludności wykorzystuje się różne metody statystyczne. Dosyć często stosowana jest metoda Hellwiga (Wawrzyniak 2016), lecz również wykorzystuje się np. metodę analizy kanonicznej (Malinowski 2016) lub metodę biplotu (Papież, Wanat 2004). W niektórych opracowaniach analizuje się również porównanie poziomu życia ludności z poziomem występującym w poprzednich latach, z poziomem występującym w innych rejonach gospodarczych lub ze stopniem zaspokajania potrzeb ustalanych w ramach różnego rodzaju standardów bądź wzorców. Pierwszy wymieniony wskaźnik określa się jako indeks zmian, drugi jako indeks poziomu regionalnego, a ostatni jako indeks stopnia zaspokojenia potrzeb (Piasny 1993). Oprócz wskaźników szczegółowych, autor proponuje mierniki syntetyczne. Jak podaje, miernikami takimi są np. wskaźniki wielkości dochodu narodowego przypadającego na 1 mieszkańca, globalna wielkość spożycia na osobę, poziom płac czy wysokość dochodów zatrudnionych. Wskaźniki te jednak tylko w sposób przybliżony określają poziom życia, gdyż nie biorą pod uwagę nieodpłatnych lub częściowo odpłatnych usług publicznych oraz kosztów ponoszonych przez ludność, np. wydatków związanych z utrzymaniem mieszkania, zakupienia żywności. Ceny, po jakich nabywa się usługi i dobra są tutaj kluczowe. Najlepszym syntetycznym wskaźnikiem poziomu życia jest wskaźnik globalnej wielkości spożycia, który w rezultacie informuje o fizycznych

rozmiarach spożycia. Materialny wymiar poziomu życia określa się poprzez koszyk dóbr i usług, który ludność za przeciętne wynagrodzenie może nabyć. Dla obszaru państwa lub niekiedy regionów dane takie są agregowane i publikowane, a dla mniejszych jednostek przestrzennych wskaźników takich się nie oblicza. Badania poziomu życia obejmują zarówno państwa czy regiony i podregiony (Winiarczy-Rażniak, Raźniak 2011), jak i obszary wiejskie (Müller-Frączek, Muszyńska 2015), ludności wiejskiej (Kalinowski 2017), miast (Przybyła 2015) czy nawet Romów (Świątek 2016) bądź też dotyczą zależności między poziomem życia a innowacyjnością gospodarki (Majka, Jankowska 2016), przedsiębiorczością (Mieszajkina, Łoban 2016) czy konkurencyjnością (Gryszel 2015).

A. Kozera i C. Kozera w bardzo interesujących badaniach biorą pod uwagę siedem grup poziomu życia (Kozera, Kozera 2011). Określają jednocześnie wskaźniki, którymi oceniają poziom życia w krajach Unii Europejskiej. W pierwszej grupie „wyżywienie” wymieniają taki wskaźnik, jak udział żywności i napojów bezalkoholowych w wydatkach ogółem (w %). W drugiej grupie „bezpieczeństwo” wymieniają: wskaźnik zatrudnienia (w %), stopę bezrobocia według BAEL (w %), gospodarstwa domowe zagrożone ryzykiem ubóstwa (po transferach społecznych – %), oraz wskaźnik Gingiego (in. współczynnik Gingiego, zwany Wskaźnikiem Nierówności Społecznej). W trzeciej grupie dotyczącej „ochrony zdrowia” wyróżniają: liczbę zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych, przeciętne trwanie życia, liczbę łóżek szpitalnych na 100 tys. ludności oraz ludność w przeliczeniu na jednego lekarza. W grupie odnoszącej się do „warunków mieszkaniowych” autorzy wyróżniają: przeciętną liczbę osób na jedno mieszkanie, mieszkania oddane do użytkowania na 1000 osób, średnią liczbę pokoi na osobę oraz udział wydatków na użytkowanie i wyposażenie mieszkania w wydatkach ogółem (w %). W grupie „komunikacja i transport” wymieniają: gospodarstwa domowe wyposażone w komputer (w % ogółu gospodarstw na danym obszarze), gospodarstwa domowe z dostępem do Internetu (w % ogółu gospodarstw domowych), gospodarstwa domowe wyposażone w odbiorniki telewizyjne (w % ogółu gospodarstw domowych) oraz samochody osobowe w użytkowaniu na 1000 osób w sztukach. W szóstej grupie „oświata i kultura” wymienieni autorzy wyróżniają takie wskaźniki, jak: udział wydatków na zaspokojenie potrzeb z zakresu kultury i rekreacji w wydatkach ogółem (w %) oraz ludność z wykształceniem wyższym (w % ogółu ludności). W ostatniej grupie „środowisko” podają jeden wskaźnik, tj. odpady z działalności gospodarczej i gospodarstw domowych (w tonach na jednego mieszkańca). Podane wyżej dwadzieścia wskaźników pozwalają określić w sposób kompleksowy poziom życia ludności, jednak ich dobór jest zależny z jednej strony od dostępności danych a z drugiej od przyjętych wartości i norm. Można bowiem dyskutować, czy wzrost liczby samochodów na 1000

osób oznacza koniecznie lub niekoniecznie poprawę poziomu życia. W krajach rozwijających się z pewnością tak, jednak w niektórych krajach rozwiniętych od wielu lat obserwuje się spadek tego wskaźnika, co nie musi oznaczać, iż poziom życia ludności się obniża. Zmiany kulturowe powodują, że ludność kieruje się innymi wartościami, w tym postawami proekologicznymi i rezygnuje z użytkowania samochodu. Podobnie może działać się na skutek zatłoczenia miast, zanieczyszczenia ich spalinami itp. Równie niedookreślony może być przykładowo wskaźnik dotyczący odpadów. Z jednej strony, wzrost ich ilości świadczy o zwiększonej konsumpcji, a z drugiej strony ich niewłaściwe zagospodarowanie może przyczyniać się do obniżania poziomu życia. Na podstawie wyżej prezentowanego badania wybrano niektóre z powyższych wskaźników i zastosowano w niniejszym opracowaniu. Uzupełniono je o dodatkowe wskaźniki, dla których dane były dostępne w publicznych bazach danych.

10.2. Metodyka badań

W celu identyfikacji zróżnicowania poziomu życia w województwie pomorskim wykorzystano dane statystyczne gromadzone w Banku Danych Lokalnych przez Główny Urząd Statystyczny. Wybrano dane, które odnoszą się do ludności, a nie do przestrzeni województwa. W większości przypadków badania dotyczyły powiatów regionu, w tych przypadkach, w których znaleziono dane dostępne dla gmin, jednostkami analizy były gminy. Badanie objęło, takie obszary jak: warunki mieszkaniowe, poziom opieki zdrowotnej, łatwość uzyskania pracy (bezpieczeństwo materialne), poziom płac, oświatę oraz infrastrukturę wodociągową i kanalizacyjną. Okres badania obejmuje lata 2002–2015, zaś w niektórych przypadkach z uwagi na brak danych nieco krótsze okresy. W jednym przypadku z uwagi na dostępność danych badanie sięga roku 2016. W celu zobrazowania zmian w badanym okresie wykorzystano indeksy zmian. W celu porównania województwa pomorskiego ze wskaźnikami przeciętnymi dla kraju zastosowano indeksy poziomu regionalnego. W prezentowanym badaniu zwrócono także uwagę na zmiany zróżnicowania wewnętrznego badanych zjawisk i obliczono współczynniki zmienności. Wzrost tego współczynnika w określonych latach informuje o coraz większych różnicach w poziomie życia między gminami czy powiatami w ramach badanego zjawiska. Spadek współczynnika dostarcza informacji przeciwnej. Dla ilustracji tendencji zmian w czasie badanych aspektów poziomu życia podano także wartości średnie ważone. Wzrost wskaźników określanych w literaturze stymulantami oznacza poprawiającą się sytuację, spadek wartości średnich, sytuację pogarszającą się. Badanie poszczególnych komponentów poziomu życia przedstawiono za pomocą licznych map, na których zastosowano metodę kartogramu.

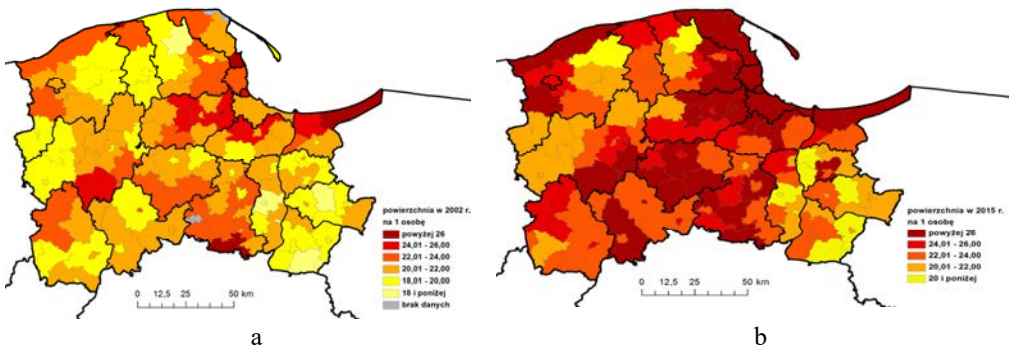
10.3. Analiza zróżnicowania poziomu życia

Warunki mieszkaniowe

Jedną z istotnych grup pozwalających ocenić poziom życia są warunki mieszkaniowe, dzięki którym można stwierdzić, w jakim stopniu owe podstawowe potrzeby są zaspokajane. O warunkach mieszkaniowych może informować standard mieszkania czy budynku, liczba izb w przeliczeniu na jednego mieszkańca, powierzchnia mieszkania przypadająca na mieszkańca, liczba mieszkań przypadająca na określoną liczbę mieszkańców. W niniejszym badaniu wzięto pod uwagę dwa ostatnie wymienione wskaźniki.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania w przeliczeniu na jedną osobę informuje w pewnym zakresie o komforcie zamieszkania. Im powierzchnia jest większa, tym poziom życia oceniany miarą obiektywną jest wyższy. W województwie pomorskim w roku 2002 owa powierzchnia wyniosła przeciętnie 21,1 m², natomiast w roku 2015 wzrosła do 26,0 m². Wartości te były w obu latach niższe o ok. 1 m² niż przeciętnie w Polsce, zatem poziom życia mierzony owym wskaźnikiem był nieco niższy niż w kraju. Interesująca jest tendencja zmian, biorąc pod uwagę, współczynnik zmienności. Analizując dane dotyczące gmin województwa pomorskiego, można zauważyć, że współczynnik zmienności wzrósł w badanych latach dla regionu z 22,9% do 28,0%. Należy stwierdzić, że w omawianym województwie istnieją obszary, gdzie poziom życia się poprawia znacznie szybciej niż w pozostałych gminach, stąd rosnący współczynnik zmienności. Do obszarów tych należy w szczególności aglomeracja gdańska oraz pas nadmorski (ryc. 10.1a i 10.1b), w których są budowane często mieszkania lub dodatkowe pokoje z przeznaczeniem na wynajem dla turystów.

Rycina 10.1. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę w gminach województwa pomorskiego w latach 2002 i 2015

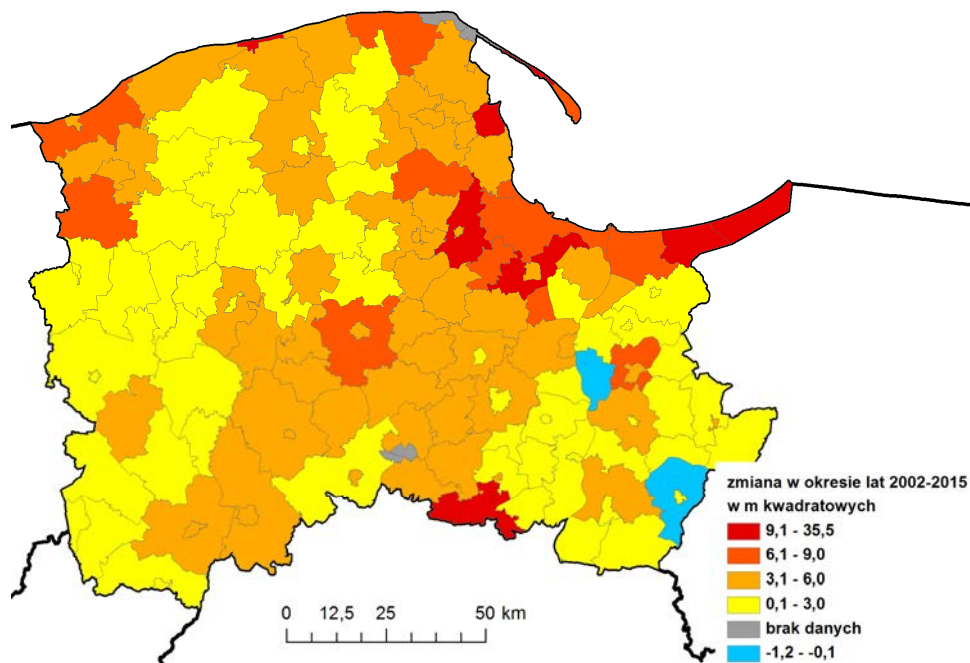

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania wzrosła także w gminach w środkowej części województwa, tj. na Kaszubach, gdzie również rozwija się ruch turystyczny, a dodatkowo mieszkańcy aglomeracji gdańskiej budują tam swoje drugie domy. Z danych GUS wynika, że w 2015 r. największymi wartościami cechowały się gminy wspomnianego pasa nadmorskiego i wyniosły przykładowo dla gminy Władysławowo ponad 50 m² powierzchni mieszkania w przeliczeniu na jedną osobę, a dla Krynicy Morskiej ponad 77 m².

Zmiany przeciętnej powierzchni mieszkania w latach 2002–2015 prezentuje rycina 10.2. W okresie tym, w województwie pomorskim, nastąpił wzrost przeciętnej powierzchni w przeliczeniu na jedną osobę o 4,9 m², natomiast w Polsce o 4,8 m², a więc przyrost w regionie był nieznacznie większy. Jak wspomniano wyżej, największe zmiany nastąpiły w gminach turystycznych, a także podmiejskich. W gminach Żukowo oraz Pruszcz Gdański omawiane wartości wyniosły w roku 2015 ok. 35 m², a ich wzrost był znaczący w latach 2002–2015 i wyniósł ok. 7 m². To właśnie gminy podmiejskie, do których migruje zamożniejsza część ludności cechują się znacznym wzrostem poziomu życia mierzonego za pomocą omawianego wskaźnika.

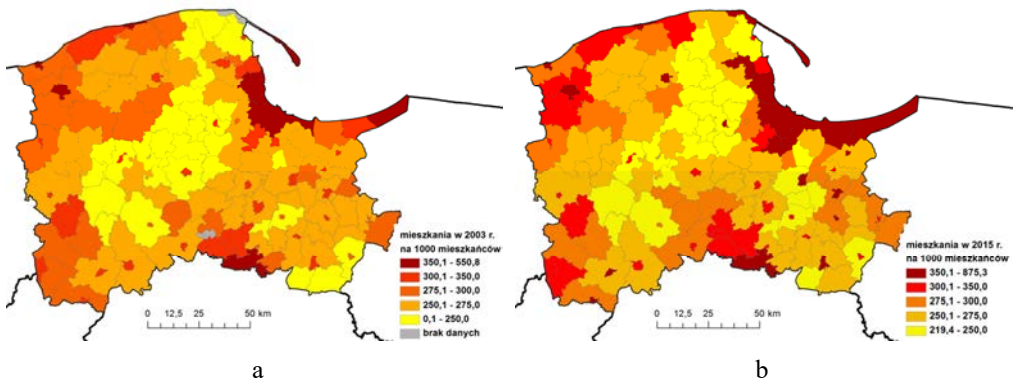
Rycina 10.2. Zmiana przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na jedną osobę w gminach województwa pomorskiego w latach 2002–2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Warunki mieszkaniowe można również oceniać za pomocą wskaźnika liczby mieszkań na 1000 mieszkańców. Społeczeństwa bardziej zamożne cechują się większą liczbą posiadanych mieszkań. Większa liczba mieszkań może być także wymuszona przez zmiany kulturowe, a co za tym idzie zmianę struktury społecznej – większy udział małych, w tym jednoosobowych gospodarstw domowych, powoduje większy popyt na większą liczbę mieszkań o małym metrażu. Zatem wskaźnik ten tylko do pewnego stopnia świadczy o poprawie poziomu życia. W województwie pomorskim w roku 2003 przypadało 322 mieszkań na 1000 osób, w roku 2015 już ponad 362. Dla Polski wartości te wyniosły odpowiednio ok. 330 i 367, a więc były nieco wyższe. Tempo poprawy warunków mieszkaniowych mierzonych ww. wskaźnikiem w obu przypadkach było podobne. Biorąc pod uwagę współczynnik zmienności obliczony z uwzględnieniem gmin, należy zauważyć, że wzrósł on w badanym okresie dla regionu z 23,3% do 25,2%. Różnice między poszczególnymi gminami są coraz większe. Największą liczbą mieszkań w przeliczeniu na 1000 mieszkańców cechowały się gminy miejskie, w tym szczególnie duże miasta (ryc. 10.3a. i 10.3b.).

Rycina 10.3. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców w gminach województwa pomorskiego w latach 2003 i 2015

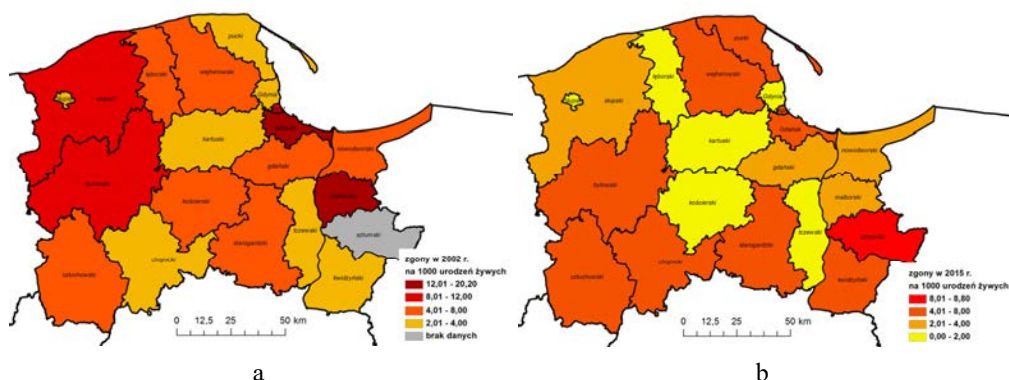
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Podobnie jak w przypadku wcześniej analizowanego wskaźnika, nadmorskie gminy turystyczne cechują się największą wartością liczby mieszkań w przeliczeniu na 1000 osób. Wielkości te osiągają wartość 400–500 w miastach aglomeracji gdańskiej. Największą wartość osiągnięto w Krynicy Morskiej, czyli 875 mieszkań na 1000 osób. W gminach podmiejskich aglomeracji gdańskiej wartości te są zbliżone do średniej dla województwa lub nawet niższe.

Poziom opieki zdrowotnej

Istotną miarą pozwalającą ocenić poziom życia jest poziom opieki zdrowotnej lub inaczej określany mianem stanu opieki zdrowotnej. Istnieje bardzo wiele wskaźników pozwalających dokonać tej oceny, w większości prezentowanych przez Narodowy Fundusz Zdrowia. Na podstawie ogólnodostępnych danych Głównego Urzędu Statystycznego wybrano do podstawowej analizy dwa wskaźniki. Pierwszym wskaźnikiem są zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych. Wskaźnik ten informuje o poziomie opieki medycznej – im mniej zgonów, tym więcej niemowląt udaje się uratować i tym wyższy jest poziom opieki medycznej. Liczba zgonów – pomimo większego poziomu opieki medycznej – może jednak nie spadać, a nawet rosnąć np. z uwagi na większą liczbę wad genetycznych płodów itp. Przeciętna wartość ww. wskaźnika w województwie pomorskim w roku 2002 i 2015 wyniosła odpowiednio 7,9 i 3,7, natomiast w Polsce nieco się różniła i wyniosła odpowiednio 7,5 oraz 4,0. Porównując wspomniane lata, należy stwierdzić, że w województwie pomorskim zmiany były bardziej korzystne niż przeciętnie w kraju. Współczynnik zmienności w województwie pomorskim, biorąc pod uwagę powiaty jako jednostki odniesienia, spadł z 64,0% do 57,4%, a więc był znaczny z tendencją malejącą. Wskaźnik zgonów osiągnął największe wartości w roku 2002 w Gdańsku oraz powiecie malborskim, wynosząc odpowiednio ponad 20 i ponad 12 zgonów na 1000 urodzeń. W roku 2015 wartości te były zdecydowanie niższe w obu jednostkach i nie odbierały zasadniczo od wartości średniej dla województwa (ryc. 10.4a. i 10.4b.).

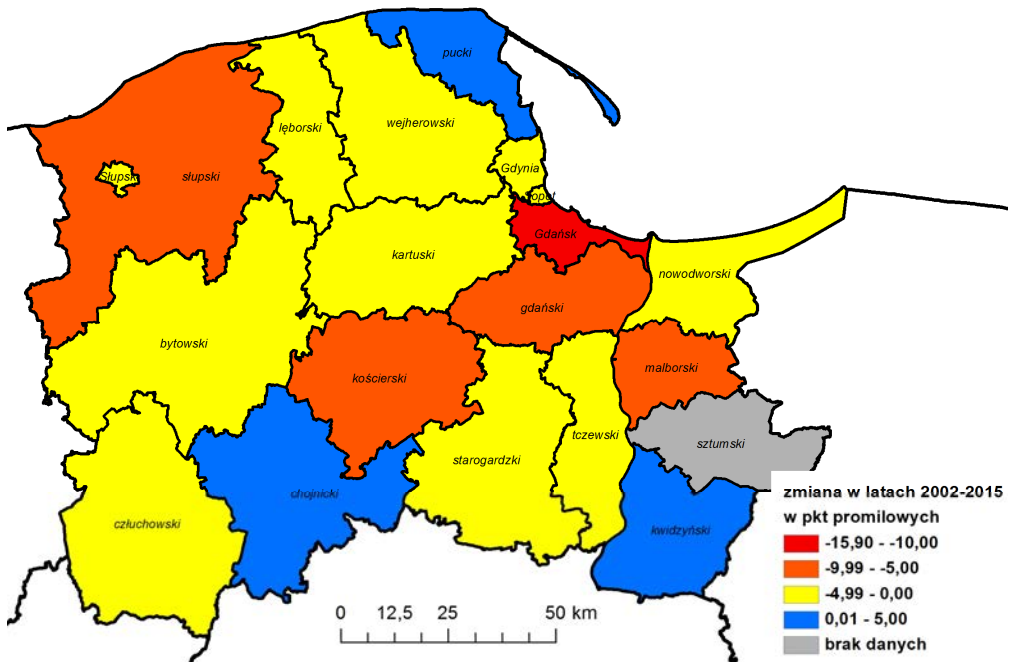
Rycina 10.4. Zgony niemowląt na 1000 urodzeń żywych w powiatach województwa pomorskiego w latach 2002 i 2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Bardzo niskie wskaźniki zgonów zanotowano w roku 2015 w powiatach kartuskim, bytowskim, tczewskim, lęborskim, a także w miastach Gdynia i Słupsk. Najwyższy wskaźnik zanotowano w powiecie sztumskim, gdzie wyniósł w 2015 r. 8,8 zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych. Porównując wspomniane lata, największe różnice w sensie pozytywnym zauważono w Gdańsku. W powiecie puckim, chojnickim i kwidzińskim zanotowano wzrost omawianego wskaźnika. (ryc. 10.5.). Oznacza to, że nie we wszystkich powiatach zmiany są pozytywne i sytuacja w tym zakresie nie jest jednoznaczna.

Rycina 10.5. Porównanie zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych w powiatach województwa pomorskiego dla lat 2002 i 2015

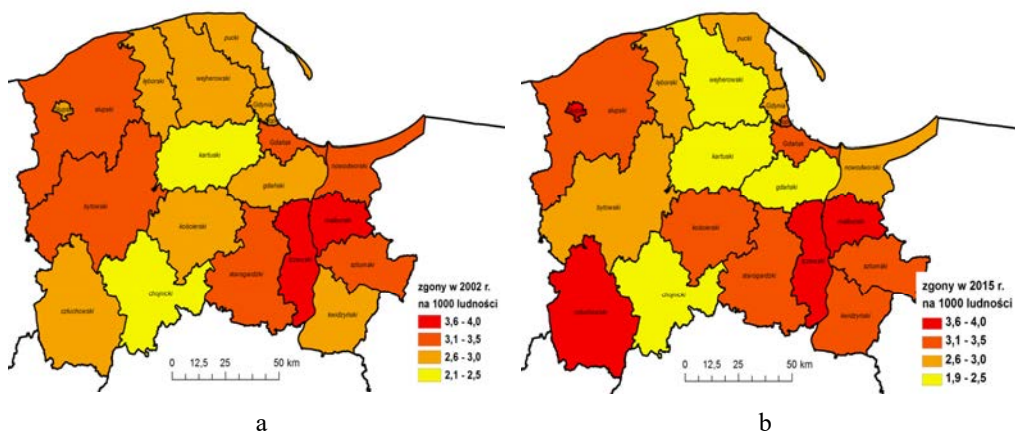

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Drugim wskaźnikiem pozwalającym określić poziom opieki zdrowotnej są zgony osób w wieku do 65 lat na 1000 ludności w tej grupie wiekowej. Podobnie jak wyżej analizowany wskaźnik, na jego wysokość wpływa nie tylko poziom opieki medycznej, ale także zanieczyszczenie środowiska, styl życia mieszkańców, w tym ich zachowania zdrowotne. Przeciętna wartość tego wskaźnika dla województwa pomorskiego w latach 2002 i 2015 była jednakowa i wyniosła 3,0. Podobnie jednakową wartość w tych latach zanotowano dla Polski i wyniosła 3,2, a zatem nieznacznie bardziej się zwiększyła niż w oma-

wianym regionie. Współczynnik zmienności dla powiatów województwa pomorskiego nie był wysoki i wzrósł z 13,2% do 17,6%. Obserwuje się zatem większe zróżnicowania między powiatami. Najwyższe wskaźniki zgonów w roku 2002 zanotowano w powiatach tczewskim i malborskim. W roku 2015 w obu wspomnianych powiatach oraz w powiecie człuchowskim również odnotowano najwyższe wskaźniki zgonów (ryc. 10.6a. i 10.6b.).

Rycina 10.6. Zgony osób w wieku do 65 lat na 1000 ludności w tej grupie wiekowej w powiatach województwa pomorskiego

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

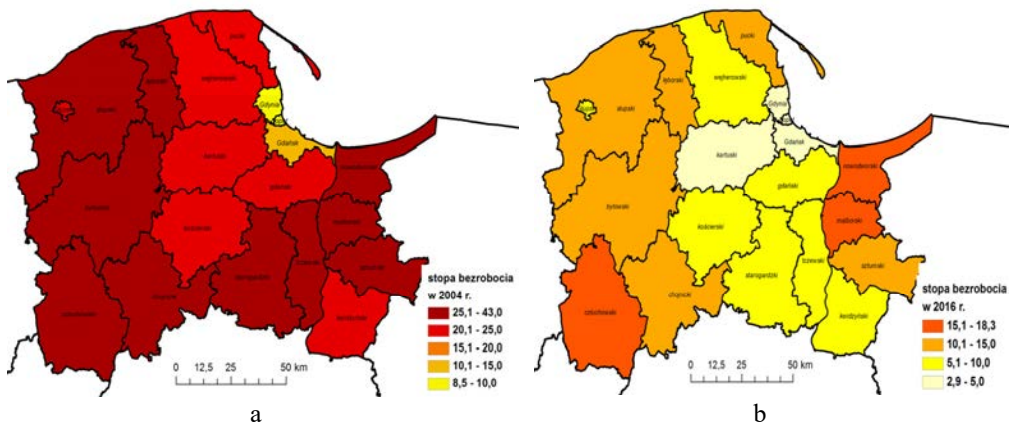
Bezpieczeństwo materialne

W badaniach nad poziomem życia analizuje się kwestie związane z bezpieczeństwem, które mogą dotyczyć poziomu przestępczości, poczucia zagrożenia związanego z sytuacją polityczną, ale też ekonomiczną. W tym ostatnim przypadku pod uwagę bierze się stabilność systemu ekonomicznego, który przejawia się między innymi poziomem zatrudnienia czy możliwością znalezienia pracy w sytuacji bezrobotnych. Jednym ze wskaźników pozwalających w przystępny sposób zobrazować ten problem jest stopa bezrobocia. W okresach dekonjunktury gospodarczej wzrasta, i przeciwnie – w okresach konjunktury spada. W niniejszym badaniu wzięto pod uwagę stopę bezrobocia rejestrowanego w roku 2004 oraz 2016. Były to lata względnie wysokiego wzrostu gospodarczego, pomiędzy którymi miał miejsce największy kryzys gospodarczy w Europie i Stanach Zjednoczonych ostatnich dziesięcioleci. W ww. latach stopa bezrobocia w województwie pomorskim wynosiła odpowiednio 21,4% oraz 7,3%, zaś przeciętnie w Polsce odpowiednio 19,0% i 8,3%. Należy stwierdzić,

że bezpieczeństwo materialne mierzone ww. wskaźnikiem zwiększyło się w roku 2016, a tempo zmian w województwie pomorskim było wyższe niż przeciętnie w Polsce.

W 2004 r. tylko w Gdyni i Sopocie stopa bezrobocia rejestrowanego była niższa niż 10%. W wielu powiatach sięgała powyżej 25%, a w powiecie nowodworskim i sztumskim ok. 40%. Znaczące niższe wartości bezrobocia zanotowano w 2016 r. (ryc. 10.7.). Najniższe bezrobocie było w Sopocie (2,9%), Gdańsku (3,6%), Gdyni (4%) i powiecie kartuskim (4,3%), skąd sporo osób dojeżdża m.in. Pomorską Koleją Metropolitalną do pracy do Gdańska i Gdyni. Również niskie bezrobocie zanotowano w Słupsku, gdzie wyniosło tylko 5,9%. Najwyższą stopę bezrobocia w 2016 r. zanotowano podobnie jak w 2004 r. w powiecie nowodworskim, gdzie wyniosła ona 18,3%.

Rycina 10.7. Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa pomorskiego

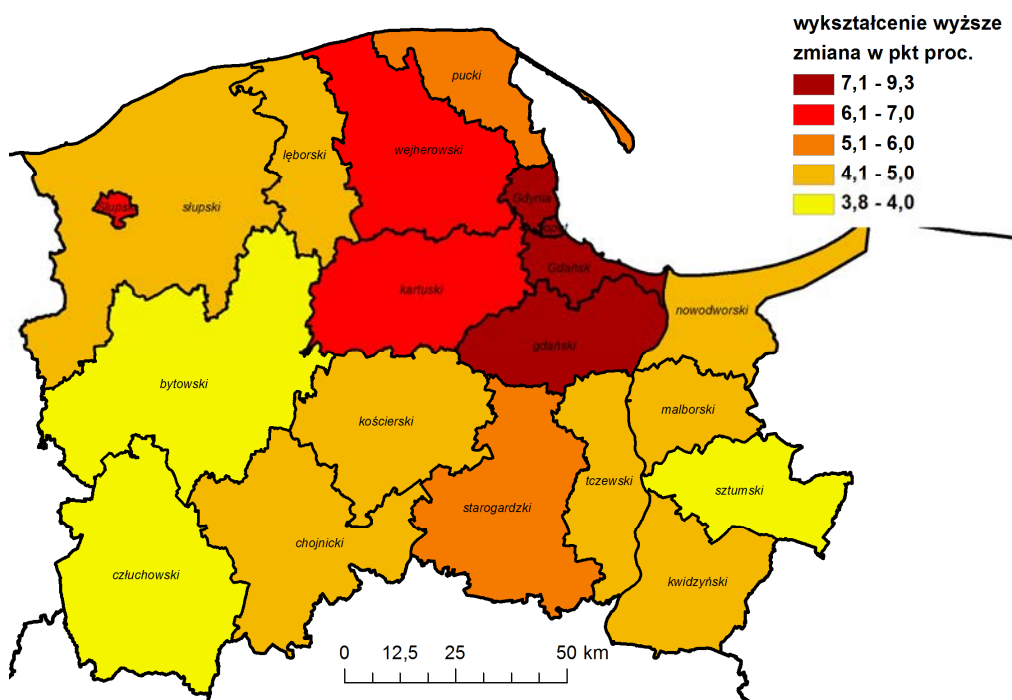
Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Oświata

Warunki, jakie stwarza państwo oraz samorzady wpływają na poziom oświaty, który można mierzyć za pomocą relacji nakładów do efektów bądź też samych efektów, porównując określone informacje w czasie lub w relacji do innych jednostek terytorialnych. Do wskaźników pozwalających zbadać stosunek efektów do nakładów można zaliczyć Edukacyjną Wartość Dodaną, która pozwala zmierzyć same efekty, czyli wyniki sprawdzianu szóstoklasisty, wyniki egzaminu gimnazjalnego czy udział osób, które zdały maturę. Jedną z istotnych miar pozwalających ocenić wzrost lub spadek poziomu życia jest

wykształcenie ludności. Wzrastający udział ludności z wykształceniem wyższym świadczy o właściwej polityce państwa, a także o właściwych decyzjach podejmowanych przez jednostki, często umotywowanych ekonomicznie. Korzyści płynące z potencjalnie i rzeczywiście wyższych płac ludności lepiej wykształconej powodują, że w społeczeństwie istnieje wyższa motywacja do podejmowania studiów wyższych. Wyższa siła nabywcza ludności z wykształceniem wyższym oznacza wyższy poziom życia. Można również stwierdzić, że istnieje relacja odwrotna, bowiem wyższy poziom życia oznacza większe możliwości kształcenia się ludności i skłania ją do podnoszenia swoich kwalifikacji.

Rycina 10.8. Zmiana udziału ludności z wykształceniem wyższym w powiatach województwa pomorskiego w latach 2002–2011

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

W badaniu uwzględniono wskaźnik pozwalający stwierdzić, czy wzrasta udział ludności z wykształceniem wyższym. Zgodnie z danymi z Narodowego Spisu Powszechnego wśród ludności w wieku 13 lat i więcej w 2002 r. udział osób z wykształceniem wyższym sięgał w Polsce 10,1%, a w województwie pomorskim 11,2%. W 2011 r udział ten był znacząco wyższy i sięgał już od-

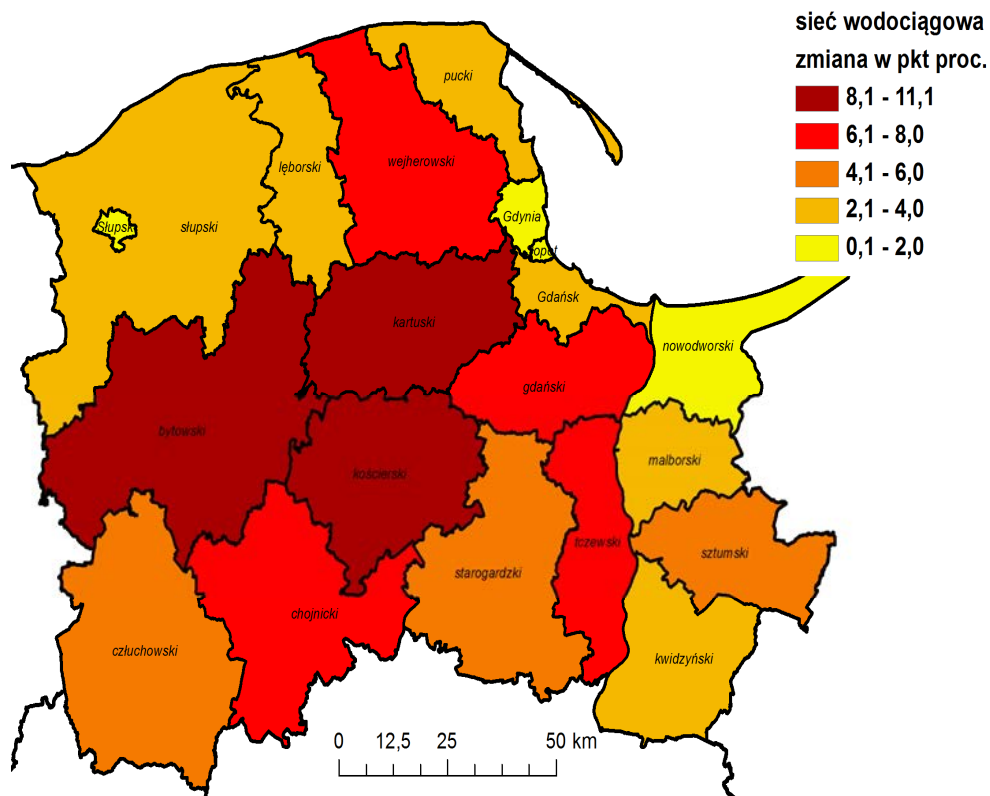
powiednio 17,0% i 17,6%. Można zatem stwierdzić, iż poziom życia mierzony ww. wskaźnikiem wzrastał w omawianym okresie. Największy udział osób z wykształceniem wyższym zanotowano w 2011 r. w Sopocie (33,4%), w Gdańsku (27,0%) i Gdyni (26,8%), a najniższy w powiecie sztumskim (9,2%). Interesujący jest fakt, że w powiatach, w których w 2002 r. notowano najwyższe odsetki osób z wykształceniem wyższym, w okresie 2002–2011 również notowano najszybszy wzrost tego udziału (ryc. 10.8.). Powiaty zarówno grodzkie, jak i ziemskie wokół miast aglomeracji gdańskiej cechują się potencjalnie największymi możliwościami podnoszenia poziomu życia ludności, wynikającymi z wyższych kwalifikacji i wyższej siły nabywczej ludności.

Infrastruktura

Dostęp ludności do infrastruktury drogowej i kolejowej jest jedną z ważnych miar poziomu życia, ponieważ ułatwia funkcjonowanie społeczeństwa, dojazdy do pracy czy szkoły, nawiązywanie kontaktów w życiu zawodowym i prywatnym, korzystanie z infrastruktury społecznej i kulturalnej. Istotny dla podnoszenia poziomu życia jest też dostęp do infrastruktury przesyłowej, gdyż ułatwia rozwój gospodarczy oraz funkcjonowanie społeczeństwa. Miarami pozwalającymi zbadać poziom życia w tym zakresie jest sieć wodociągowa i kanalizacyjna.

Gęstość sieci wodociągowej czy kanalizacyjnej informuje o procesach urbanizacji lub wskazuje warunki życia. Kiedy jednak wziąć pod uwagę udział ludności z dostępem do owej infrastruktury, to w większym zakresie można odnieść się do poziomu życia ludności. W latach 2005–2015 udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej w Polsce wzrósł z 86,1% do 91,8%. W województwie pomorskim był wyższy i wyniósł odpowiednio 91,8% i 96,2%. W Sopocie i Gdańsku w 2015 r. wszyscy mieszkańcy mieli dostęp do sieci wodociągowej, w pozostałych miastach na prawach powiatu udział ludności z dostępem do sieci sięgał niemal 100%. Najniższą wartość zanotowano w powiecie sztumskim, gdzie wyniosła 83,7%. Najwyższy przyrost udziału ludności obsługiwanej przez sieć wodociągową zanotowano w powiatach, w których wartości te były stosunkowo niskie w 2005 r., tj. w powiecie kościerskim, kartuskim i bytowskim (ryc. 10.9).

Rycina 10.9. Zmiana udziału ludności korzystającej z sieci wodociągowej w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2015

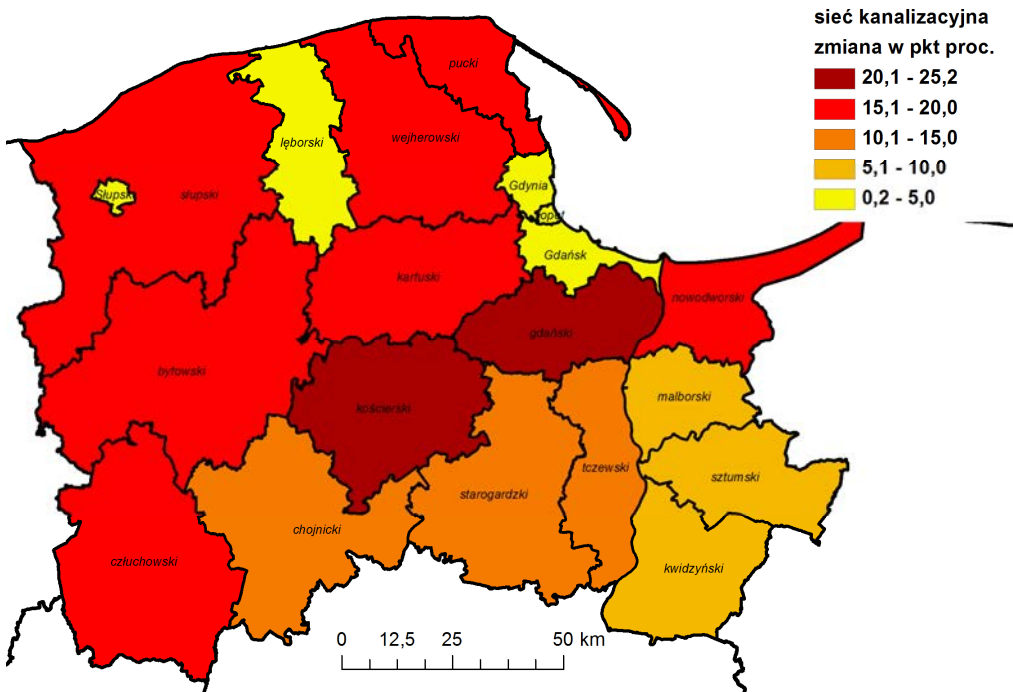

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Sieć kanalizacyjna jest w mniejszym stopniu rozwinięta niż sieć wodociągowa, co wciąż skutkuje znaczącym negatywnym wpływem na środowisko. Fakt ten wpływa niekorzystnie na warunki życia ludności. W latach 2005–2015 nastąpiły jednak pozytywne zmiany zarówno w kraju, jak i w badanym regionie. Udział ludności z dostępem do sieci kanalizacyjnej wzrósł w Polsce z 59,2% do 69,7%, natomiast w województwie pomorskim z 73,1% do 82,7%, a więc był znacząco wyższy niż przeciętnie w kraju. Tylko w Sopocie wskaźnik ten w 2015 r. osiągnął wartość 100%, zaś w pozostałych miastach na prawach powiatu sięgał ok. 94–96%. Najmniejszy udział ludności zanotowano w powiecie kartuskim (56,5%), w którym spora część ludności mieszka w rozproszonych osiedlach na obszarach wiejskich o relatywnie dużych deniwelacjach terenu, co utrudnia ze względów finansowych budowę sieci kanalizacyjnej. Największe zmia-

ny w latach 2005–2015 zanotowano w powiatach kościerskim i gdańskim (ryc. 10.10.), gdzie udział obsługiwanej ludności wzrósł odpowiednio o 25 i 22 pkt. proc. Relatywnie duże zmiany zanotowano w wielu powiatach środkowej i północnej części regionu. Co istotne, przyrost udziału ludności z dostępem do sieci kanalizacyjnej był wyraźnie wyższy w porównaniu do poprzednio analizowanego wskaźnika.

Rycina 10.10. Zmiana udziału ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w powiatach województwa pomorskiego w latach 2005–2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

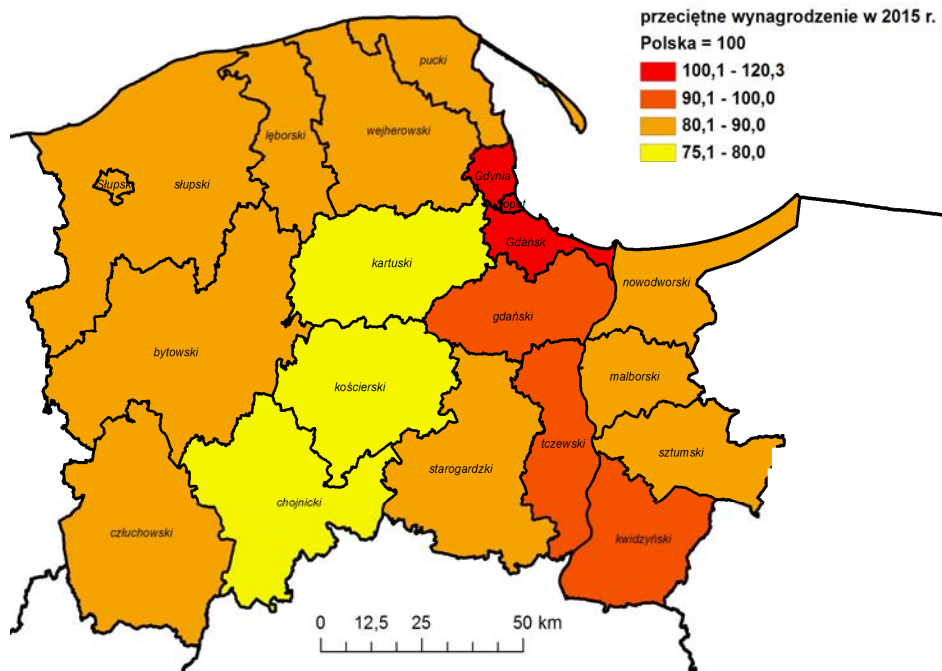
Poziom płac

Płace ludności stanowią swego rodzaju miernik syntetyczny, gdyż pozwalają w sposób w miarę kompleksowy ocenić tendencję wzrostu lub spadku zamożności społeczeństwa. Płace nie informują jednak o kosztach, które ludność ponosi na bieżące utrzymanie. Biorąc pod uwagę wielkość płac w ujęciu nominalnym, nie uwzględnia się natomiast inflacji. Z tego względu lepszą miarą oceny byłyby płace w ujęciu realnym w odniesieniu do roku bazowego. Dobrą miarą pozwala-

jącą ocenić siłę nabywczą ludności jest również dochód rozporządzalny gospodarstw domowych uwzględniający konieczne wydatki na utrzymanie. Z uwagi na brak dostępu do danych na poziomie powiatów, w prezentowanym badaniu ograniczono się do analizy przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto.

Przeciętne wynagrodzenie brutto według danych GUS wyniosło w Polsce w 2015 r. 4151 zł i było wyższe nominalnie niż w 2002 r. o 85%. W województwie pomorskim wynagrodzenie wynosiło w 2015 r. nieznacznie mniej, tj. 4132 zł, lecz wzrost wyniósł 90%. Najwyższe wynagrodzenie zanotowano w 2015 r. w Gdańsku (4992 zł), w Sopocie (4837 zł) i w Gdyni (4567 zł), natomiast najniższe w powiecie kościerskim (3118 zł). Niewiele wyższe wynagrodzenia zanotowano w powiatach chojnickim i kartuskim. W Trójmieście poziom płac przewyższał przeciętne wynagrodzenie w kraju, w powiatach o najniższym poziomie płac stanowił mniej niż 80% przeciętnego wynagrodzenia w Polsce (ryc. 10.11.). Nieco niższe wynagrodzenia niż przeciętnie w kraju zanotowano w powiatach bardziej uprzemysłowionych (tczewski, kwidziński) oraz w podmiejskim powiecie gdańskim.

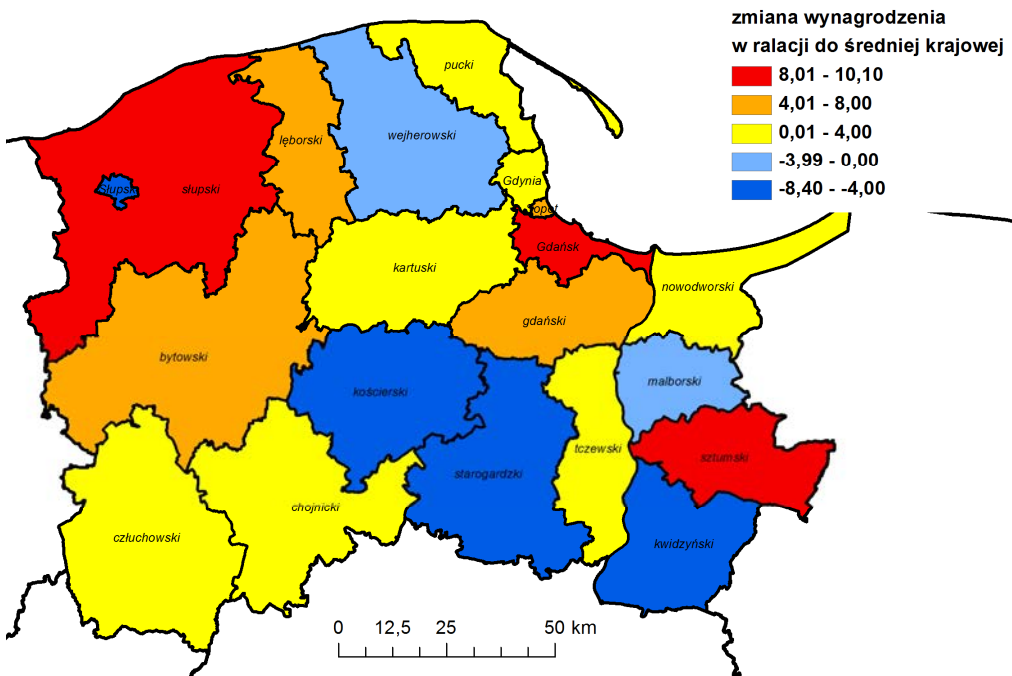
Rycina 10.11. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej w 2015 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

W województwie pomorskim w roku 2002 płace stanowiły przeciętnie 97,1% przeciętnego wynagrodzenia w kraju, a w 2015 r. stanowiły już 99,5%. Znaczący wzrost w ujęciu nominalnym nastąpił w powiecie słupskim (o 110%), sztumskim (106%), bytowskim (103%) i Gdańsku (100%), najniższy natomiast w powiecie kwidzińskim (70%). Płace w Gdańsku stanowiły w 2015 r. ponad 120% średniej krajowej, w Sopocie 116%, a w Gdyni 110%. Pomimo szybszego wzrostu przeciętnego wynagrodzenia w województwie pomorskim w porównaniu do przeciętnej w kraju, w niektórych powiatach dystans do przeciętnej płacy w Polsce się powiększył. Dotyczy to w szczególności powiatów kwidzińskiego, starogardzkiego, kościerskiego oraz miasta Słupsk, w których przeciętna płaca spadła w relacji do średniej krajowej o 4 i więcej pkt. proc. Dystans do przeciętnej płacy w Polsce zmniejszyły najbardziej Gdańsk, powiat słupski i sztumski (ryc. 10.12.). Przeprowadzona analiza wskazuje jednak, że w badanym regionie obserwuje się coraz większe zróżnicowania w zakresie przeciętnego wynagrodzenia.

Rycina 10.12. Zmiana przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto w relacji do średniej krajowej w powiatach województwa pomorskiego w latach 2002–2015

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

10.4. Podsumowanie

Poziom życia można badać za pomocą wielu miar, zaś ich dobór zależy od dostępności danych oraz uwarunkowania wartością informacyjną danego wskaźnika. Dla powiatów wybrano dane, które nie budzą wątpliwości w literaturze w zakresie pomiaru poziomu życia. Uwzględniono przy tym wskaźniki dotyczące warunków mieszkaniowych, poziomu opieki zdrowotnej, bezpieczeństwa materialnego, oświaty, infrastruktury oraz wskaźnik obrazujący w sposób badane kwestie czyli poziom płac.

Z przeprowadzonego badania wynika, że niemal we wszystkich aspektach sytuacja w województwie pomorskim się poprawia. Polepszają się warunki mieszkaniowe, w tym przeciętna powierzchnia mieszkania na osobę oraz liczba mieszkań na 1000 mieszkańców. Poziom opieki zdrowotnej mierzony liczbą zgonów niemowląt na 1000 urodzeń żywych poprawia się, jeśli wziąć pod uwagę cały region, natomiast w niektórych powiatach wskaźnik ten wzrósł. Liczba zgonów osób w wieku do 65 lat przeciętnie w województwie się nie zmieniła, jednak w niektórych powiatach wskaźnik ten również wzrósł. Pozytywne zmiany miały miejsce w zakresie bezpieczeństwa materialnego mierzonym stopą bezrobocia, które spadło w większym zakresie w województwie pomorskim niż w kraju. Wzrósł poziom życia w zakresie oświaty mierzonej za pomocą udziału osób z wykształceniem wyższym. Poprawiła się również dostępność do infrastruktury. Udział ludności korzystającej z sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w badanym okresie wzrósł. Poziom wynagrodzeń również wzrósł znacząco w badanym regionie, w tym w relacji do średniej krajowej. Należy jednak podkreślić, że w niektórych powiatach relacja ta spadła.

Ogólnie można stwierdzić, że poziom życia w województwie pomorskim mierzony wybranymi do badania wskaźnikami poprawia się szybciej niż przeciętnie w Polsce. Zauważyć można jednak niepokojącą tendencję, ponieważ w analizowanym okresie w większości przypadków zwiększały się różnicowania między gminami i powiatami. Jednostki notujące dobre wskaźniki cechowały się ich znacznym wzrostem, a spośród jednostek o niskich wartościach tylko w niektórych przypadkach wzrost ten był znaczący, w innych przeciętny lub niższy niż średnio w kraju. Najlepsze wskaźniki zanotowano w dużych miastach oraz w powiatach podmiejskich, w których następuje proces suburbanizacji. Ludność tych obszarów jest przeciętnie zamożniejsza, lepiej wykształcona i ma dostęp do usług na wyższym poziomie. Powiaty peryferyjne województwa, a szczególnie obszary wiejskie o mniejszej gęstości zaludnienia i mniej rozwinięte w sensie społecznym i gospodarczym notują niższe wskaźniki poziomu życia.

W kontekście poprawy poziomu życia warto odnieść się do debaty publicznej dotyczącej redystrybucji środków z budżetu państwa z przeznaczeniem dla najmłodszej części społeczeństwa. Środki te, będące dodatkiem do dochodów ludności, mają szczególne znaczenie na obszarach słabszych strukturalnie, z mniej rozwiniętym rynkiem pracy i gorszą dostępnością komunikacyjną do dużych ośrodków miejskich. Mieszkańcy większych ośrodków w większym zakresie korzystają z instytucjonalnego wsparcia rozwoju kapitału społecznego i ludzkiego dzieci oraz młodzieży. Usługi na relatywnie wysokim poziomie oferowane przez przedszkola, szkoły, instytucje rynku pracy oraz działalność wielu organizacji pozarządowych sprzyjają szybszemu rozwojowi społecznemu i gospodarczemu. Poprawa poziomu życia na obszarach mniej rozwiniętych będzie w większym stopniu niż dotychczas zależna od wieloletniego budowania kapitału społecznego i ludzkiego przez jednostki (rodziców, opiekunów prawnych dzieci). Środki, o których mowa będą jedynie wsparciem działań instytucji na tych obszarach. Dają jednak dodatkową szansę (nie gwarancję) w okresie wieloletnim na wyrwanie się znacznej części społeczeństwa z tzw. „wyuczonyj bezradności”. To od wzorców kulturowych przenoszonych od osób lepiej wykształconych będzie zależało wykorzystanie tej szansy. Zwiększenie wolności ekonomicznej osób niżej sytuowanych umożliwi nabywanie większej liczby usług, np. opiekuńczych, edukacyjnych, medycznych i in. na rynku. W tym przypadku zmiana ta będzie dotyczyła obszarów mniej rozwiniętych. Zmniejszenie tym mechanizmem różnic w poziomie życia, które jak pokazało badanie, zwiększały się, daje szansę na większe wykorzystanie potencjału ludności, w tym szczególnie talentów młodzieży dla budowania lokalnych gospodarek poprzez częściowe ograniczenie migracji lub powrót części ludności do miejsca urodzenia czy kształcenia. Ewentualne zmiany poziomu życia spowodowane dodatkowym źródłem dochodów będą jednak wymagały weryfikacji w badaniach przeprowadzonych za kilka, kilkanaście lat.

Bibliografia

- Berbeka J. (2006), *Poziom życia ludności a wzrost gospodarczy w krajach Unii Europejskiej*, Wyd. AE, Kraków, s. 272.
- Bywalec C. (1991), *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa, s. 187.
- Bywalec C. (2010), *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, C.H. Beck, Warszawa, s. 298.
- Gordon R. J. (2016), *The Rise and Fall of American Growth: The U.S. Standard of Living since the Civil War*, Princeton University Press, Princeton, s. 784.

- Gryszel P. (2015), *Konkurencyjność turystyczna gminy a poziom życia mieszkańców*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, No. 379, 201–209.
- Kalinowski S. (2017), *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 304.
- Kozera A., Kozera C. (2011), *Poziom życia ludności i jego zróżnicowanie w krajach Unii Europejskiej*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2011, Vol. 22, No. 4, 123–133.
- Masik G. (2010), *Wpływ polityki lokalnej na warunki i jakość życia. Przykład strefy suburbanizacji Trójmiasta*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 288.
- Liszewski S. (2004), *Rola i zadania geografii w badaniach zróżnicowania przestrzennego warunków życia mieszkańców miast. Założenia teoretyczne i program badań*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, I. Jażdżewska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 7–18.
- Luszniewicz A. (1982), *Statystyka społeczna*, PWE, Warszawa, s. 123.
- Majka A., Jankowska D. (2016), *Innowacyjność gospodarki a poziom życia mieszkańców w ujęciu regionalnym*, „Studia i Prace WNEiZ US”, No. 45, T. 2., s. 317–328.
- Malinowski M. (2016), *Możliwości finansowe samorządu terytorialnego a poziom życia mieszkańców polski wschodniej - wykorzystanie analizy kanonicznej*, „Studia Ekonomiczne” 2016, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Vol. 7, No. 303, s. 203–219.
- Mieszajkina E., Łoban L. (2016), *Poziom życia ludności a przedsiębiorczość w Polsce i na Białorusi*, „Przegląd Organizacji” 2016, No. 8, s. 47–54.
- Müller-Frączek I., Muszyńska J. (2015), *Kapitał intelektualny polskiej wsi a poziom życia jej mieszkańców*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2015, Vol. 17, No. 6, s. 198–203.
- Papież M., Wantat S. (2004), *Zastosowanie metody biplotu do analizy poziomu życia ludności w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe” 2004, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, No. 666, s. 53–78.
- Parysek J.J. (2004), *Warunki życia w miastach polskich w okresie transformacji*, [w:] *Zróżnicowanie warunków życia ludności w mieście*, I. Jażdżewska (red.), XVII Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 55–66.
- Piasny J. (1993), *Poziom i jakość życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, Zeszyt 2, s. 73–92.
- Przybyła K. (2015), *Poziom życia w wybranych miastach województwa śląskiego*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, No. 391, s. 183–192.
- Słaby T. (2004), *Poziom i jakość życia*, [w:] *Statystyka społeczna. Wybrane zagadnienia*, T. Panek, A. Szulc (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa, s. 65–80.
- Świątek A. (2016), *Poziom życia Romów w województwie małopolskim*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków, s. 184.
- Wawrzyniak D. (2016), *Standard of Living in the European Union*, „Comparative Economic Research” 2016, Vol. 19, No 1, s. 141–155.
- Winiarczyk-Rażniak A., Raźniak P. (2011), *Regional differences in the standard of living in Poland (based on selected indices)*, „Procedia – Social and Behavioral Sciences” 2011, Vol. 19, s. 31–36.

Diversity of living standards in the Pomorskie region

Summary

The aim of the study is to identify differences of living standards of the population in territorial units of Pomorskie region. The living standards refer to the degree of satisfaction of selected household needs. The author analyzes the level of satisfaction of needs in areas such as housing conditions, health care, ease of getting a job (material security), education, water and sewerage infrastructure and wages. In order to make the analysis the data of the Central Statistical Office were used. The indices of changes and variability indices served to adequately represent changes in time and internal variability of the studied phenomena. Maps were used to visualize the results. The conducted research allowed to state that in almost all the examined aspects the situation in the region is improving, faster than in Poland. But there is increasing differences among territorial units. Some local administrative units are characterized by a lower standard of living than on average in the country. The best results were achieved in large cities and in suburban area, where suburbanization process takes place. The lower living standards of the analyzed units are recorded particularly in rural areas with lower population density, which are less social and economic developed.

11. Perspektywy rozwoju demograficznego województwa pomorskiego – wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne

11.1. Wstęp

Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego szczególne znaczenie mają zmiany, jakich można się spodziewać na rynku pracy. Potencjał demograficzny regionu należy do najważniejszych podażowych uwarunkowań rynku pracy. Uwarunkowania demograficzne wpływają bezpośrednio na wielkość i strukturę populacji osób charakteryzujących się zdolnością do pracy, tj. zasobów siły roboczej zasilających rynek pracy. W strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku szczególne znaczenie na rynku pracy ma grupa ludności w wieku produkcyjnym, ponieważ tworzy tzw. potencjalne zasoby ludności zdolnej do pracy oraz grupa ludności w wieku przedprodukcyjnym charakteryzująca przyszłościowy potencjał demograficzny – źródło potencjalnych przyszłych zasobów pracy.

W świetle najnowszej prognozy GUS z 2014 r. na lata 2014–2050 w rozważaniach odnośnie spodziewanych zmian w poziomie liczby ludności według ekonomicznych grup wieku wzięto pod uwagę ujęcie wieku produkcyjnego i poprodukcyjnego (**18–59/64; 60+/65+**) wynikające z przywrócenia powszechnego wieku emerytalnego obowiązującego przed 1 stycznia 2013 r.

Wobec obserwowanych w kraju dynamicznych zmian społeczno-ekonomicznych mających istotny wpływ na przyjęte założenia prognostyczne poniższą analizę ograniczono do 2035 r.

11.2. Zmiany w liczbie i strukturze ludności

W prognozowanym okresie do 2035 r. liczba ludności województwa pomorskiego w ciągu pierwszych 12 kolejnych lat będzie systematycznie wzrastać, osiągając w 2027 r. poziom 2335,8 tys. osób., a następnie w kolejnych latach nastąpi jej ubytek. W końcu horyzontu prognozy, tj. w 2035 r. wyniesie ona 2323,4 tys. osób. Oznacza to, że w stosunku do 2015 r. liczba ludności ostatecznie zwiększy się o 15,7 tys. osób, tj. o 0,7%. Uwzględniając podział na ob-

szary miejskie i wiejskie, wyraźnie zarysują się istotne różnice. W perspektywie 20 lat horyzontu prognozy będzie z roku na rok ubywać ludności w miastach, a systematycznie przybywać na wsi. W 2035 r. ostatecznie liczba ludności miejskiej w stosunku do 2015 r. zmniejszy się o 86,4 tys. osób, a ludność wiejska w tym okresie wzrośnie o 102,1 tys. osób, tj. o 12,4%. Analizując przewidywane zmiany w ogólnej liczbie ludności w ujęciu przestrzennym w kolejnych okresach pięcioletnich, wynika, że w latach 2015–2020 liczba ludności wzrośnie w połowie powiatów (w 10 na 20), w kolejnym pięcioleciu w 8 powiatach, w okresie 2025–2030 w 5 powiatach, a w końcowym pięcioleciu tylko w 4 powiatach.

11.3. Ludność w wieku przedprodukcyjnym

W prognozowanym okresie (do 2035 r.) w skali województwa jest spodziewany wyraźny, ciągły ubytek ludności w wieku przedprodukcyjnym – o 54,1 tys., z czego 43,5 tys. w miastach, zaś uwzględniając zmiany zachodzące w okresach 5-letnich **liczba osób w wieku 0–17 lat najbardziej zmniejszy się w latach 2026–2030**. Tylko na obszarach wiejskich do 2020 r. należy spodziewać się niewielkiego (o 0,8 tys. osób) przyrostu ludności w tej grupie. W ogólnej liczbie ludności w prognozowanym horyzoncie czasowym udział dzieci i młodzieży – ludności w wieku przedprodukcyjnym – zmaleje z 19,4% w 2015 r. do 16,9% w 2035 r. W miastach odsetek ten zmniejszy się o 2,1 pkt. proc., zaś na wsi o 3,7 pkt. proc. W miastach odsetek dzieci i młodzieży w ogólnej liczbie ludności przyjmuje wartości niższe niż na wsi. W okresie objętym prognozą w 17 spośród 20 powiatów i miast na prawach powiatu w województwie pomorskim nastąpi zmniejszenie populacji dzieci i młodzieży. Największy spadek odnotujemy w powiecie malborski (o 30,7%). Zwiększenie liczebności tej grupy ludności wystąpi w powiatach sąsiadujących z Trójmiastem, tj. w gdańskim (o 14,0%), kartuskim (o 7,0%) i wejherowskim (o 1,3%).

**Tabela 11.1. Ludność według ekonomicznych grup wieku
w województwie pomorskim w latach 2015–2035**

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie		Ogółem	W wieku		
			przedprodukcyjnym (0–17 lat)	produkcyjnym (męż- czyźni 18–64, kobiety 18–59 lat)	poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej)
			w tysiącach		
OGÓŁEM	2015 ^a	2307,7	447,8	1436,2	423,7
	2020	2324,1	446,1	1384,8	493,3
	2025	2334,8	438,9	1354,5	541,3
	2030	2334,0	409,6	1354,8	569,7
	2035	2323,4	393,7	1326,7	603,1
Miasta	2015 ^a	1486,7	258,4	913,1	315,2
	2020	1476,8	255,9	861,7	359,2
	2025	1457,3	248,7	826,9	381,7
	2030	1431,2	227,7	813,8	389,7
	2035	1400,3	214,9	784,0	401,5
Wieś	2015 ^a	821,0	189,4	523,2	108,5
	2020	847,3	190,2	523,1	134,1
	2025	877,5	190,2	527,6	159,7
	2030	902,9	181,9	540,9	180,0
	2035	923,1	178,8	542,8	201,5

^a Dane rzeczywiste.

Źródło: Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS (<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

Tabela 11.2. Zmiany w strukturze ludności według ekonomicznych grup wieku w województwie pomorskim w latach 2015–2035
Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie		Ogółem	W wieku		
			przedprodukcyjnym (0–17 lat)	produkcyjnym (mężczyźni 18–64, kobiety 18–59 lat)	poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej)
		w tysiącach			
OGÓŁEM	2015 ^a	100,0	19,4	62,2	18,4
	2020	100,0	19,2	59,6	21,2
	2025	100,0	18,8	58,0	23,2
	2030	100,0	17,5	58,0	24,4
	2035	100,0	16,9	57,1	26,0
Miasta	2015 ^a	100,0	17,4	61,4	21,2
	2020	100,0	17,3	58,3	24,3
	2025	100,0	17,1	56,7	26,2
	2030	100,0	15,9	56,9	27,2
	2035	100,0	15,3	56,0	28,7
Wieś	2015 ^a	100,0	23,1	63,7	13,2
	2020	100,0	22,4	61,7	15,8
	2025	100,0	21,7	60,1	18,2
	2030	100,0	20,1	59,9	19,9
	2035	100,0	19,4	58,8	21,8

^a Dane rzeczywiste.

Źródło: Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS (<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

**Tabela 11.3. Zmiany stanów ludności (przyrosty/ubytki)
według ekonomicznych grup wieku w województwie pomorskim
w latach 2015–2035**

Wyszczególnienie		Ogółem		W wieku					
				przedprodukcyjnym (0–17 lat)		produkcyjnym (mężczyźni 18–64, kobiety 18–59 lat)		poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej)	
		w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %
OGÓŁEM	2015–2020 ^a	16,4	0,7	-1,7	-0,4	-51,4	-3,6	69,6	16,4
	2021–2025	10,7	0,5	-7,2	-1,6	-30,3	-2,2	48,0	9,7
	2026–2030	-0,8	-0,0	-29,3	-6,7	0,3	+0,0	28,4	5,2
	2031–2035	-10,6	-0,5	-15,9	-3,9	-28,1	-2,1	33,4	5,9
	2015–2035 ^a	15,7	0,7	-54,1	-12,1	-109,5	-7,6	179,4	42,3
Miasta	2015–2020 ^a	-9,9	-0,7	-2,5	-1,0	-51,4	-5,6	44,0	14,0
	2021–2025	-19,5	-1,3	-7,2	-2,8	-34,8	-4,0	22,5	6,3
	2026–2030	-26,1	-1,8	-21,0	-8,4	-13,1	-1,6	8,0	2,1
	2031–2035	-30,9	-2,2	-12,8	-5,6	-29,8	-3,7	11,8	3,0
	2015–2035 ^a	-86,4	-5,8	-43,5	-16,8	-129,1	-14,1	86,3	27,4
Wieś	2015–2020 ^a	26,3	3,2	0,8	0,4	-0,1	-0,0	25,6	23,6
	2021–2025	30,2	3,6	0,0	0,0	4,5	0,9	25,6	19,1
	2026–2030	25,4	2,9	-8,3	-4,4	13,3	2,5	20,3	12,7
	2031–2035	20,2	2,2	-3,1	-1,7	1,9	0,4	21,5	11,9
	2015–2035 ^a	102,1	12,4	-10,6	-5,6	19,6	3,7	93,0	85,7

^a Dla 2015 r. dane rzeczywiste.

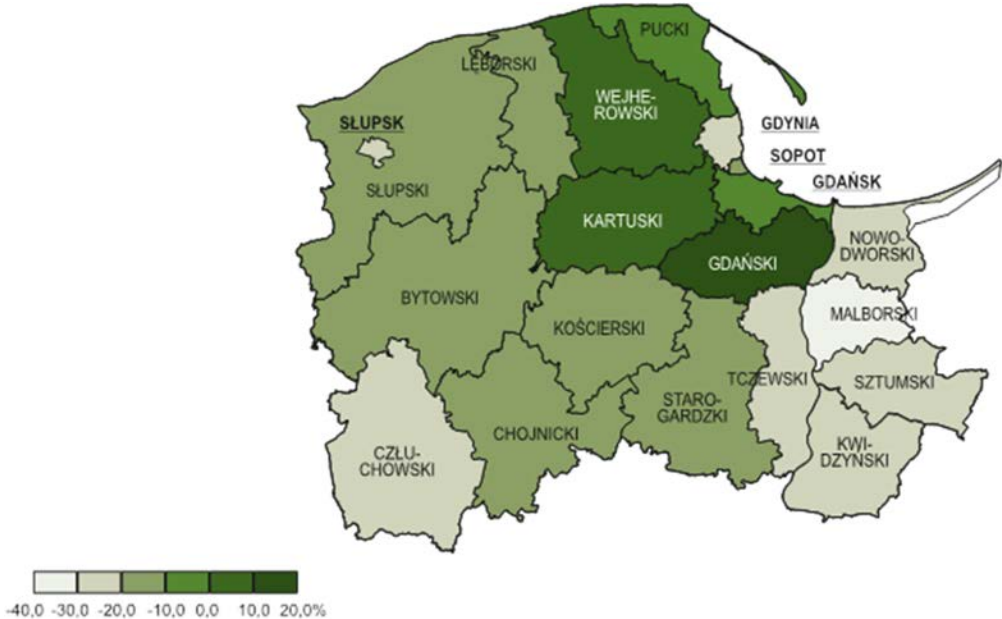
Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS. (<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

Tabela 11.4. Przyrost/ubytek (–) ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie pomorskim według podregionów i powiatów w 2015–2035 r.

Wyszczególnienie	Wiek							
	ogółem	przed- produk- cyjny	produk- cyjny	popro- duk- cyjny	ogółem	przed- pro- duk- cyjny	pro- duk- cyjny	po- pro- duk- cyjny
	w liczbach bezwzględnych				w %			
WOJEWÓDZTWO	15741	-54113	-109504	179358	0,7	-12,1	-7,6	42,3
PODREGION CHOJNICKI	-5165	-9496	-16323	20654	-2,3	-20,0	-11,6	56,3
POWIATY:								
Chojnicki	-898	-3921	-5606	8629	-0,9	-19,2	-9,3	53,8
Człuchowski	-5311	-2798	-7778	5265	-9,3	-25,5	-21,4	55,1
Kościerski	1044	-2777	-2939	6760	1,5	-17,2	-6,6	60,8
PODREGION GDAŃSKI	112175	3247	44318	64610	19,8	2,5	12,4	79,6
Gdański	36646	3391	19466	13789	33,5	14,0	27,8	91,7
Kartuski	30674	2309	13860	14505	23,8	7,0	17,5	87,1
Nowodworski	-2570	-1608	-4501	3539	-7,1	-23,5	-19,4	58,5
Pucki	10615	-1454	2416	9653	12,8	-8,0	4,6	77,2
Wejherowski	36810	609	13077	23124	17,6	1,3	9,9	74,8
PODREGION SŁUPSKI	-20371	-13070	-36310	29009	-6,1	-20,6	-17,1	48,1
Bytowski	-2932	-3161	-7289	7518	-3,7	-19,2	-14,6	60,6
Lęborski	-2460	-2359	-6383	6282	-3,7	-18,0	-15,3	55,7
Słupski	-722	-3570	-7306	10154	-0,7	-18,6	-11,5	64,9
MIASTO NA PRAWACH POWIATU:								
Słupsk	-14257	-3980	-15332	5055	-15,4	-27,1	-26,9	24,2
PODREGION STAROGARDZKI	-13468	-19176	-34695	40403	-3,1	-21,9	-12,7	56,6
Kwidzyński	-2037	-3880	-6323	8166	-2,4	-22,6	-11,9	62,3
Malborski	-4996	-3705	-6887	5596	-7,8	-30,7	-16,9	48,6
Starogardzki	75	-4882	-7329	12286	0,1	-18,3	-9,1	60,5
Sztumski	-3449	-2035	-5557	4143	-8,1	-23,9	-20,4	62,6
Tczewski	-3061	-4674	-8599	10212	-2,6	-20,1	-11,9	51,5
PODREGION TRÓJMIEJSKI	-57430	-15618	-66494	24682	-7,7	-13,0	-14,7	14,2
MIASTA NA PRAWACH POWIATU:								
Gdańsk	-22796	-6275	-32863	16342	-4,9	-8,3	-11,7	15,6
Gdynia	-27961	-8590	-27990	8619	-11,3	-21,6	-18,8	14,7
Sopot	-6673	-753	-5641	-279	-17,9	-16,7	-25,8	-2,6

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS.
(<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

Rycina 11.1. Przyrost/ubytek (–) ludności w wieku przedprodukcyjnym w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 11.4.

11.4. Ludność w wieku produkcyjnym

Podobne tendencje jak dla ludności w wieku przedprodukcyjnym, ale w znacznie większej skali, można zaobserwować w kształtowaniu się liczebności populacji **w wieku produkcyjnym mobilnym**, tj. 18–44 lat. Prognozuje się, że w 2035 r. w stosunku do 2015 r. populacja ta zmniejszy się o 214,3 tys. osób, tj. o 23,3%. W miastach liczba osób w wieku mobilnym zmaleje się o 177,5 tys., tj. o 30,6%, a na wsi o 36,8 tys. – o 10,8%. Ważnym wskaźnikiem charakteryzującym podażową stronę rynku pracy jest odsetek osób w wieku mobilnym w ogólnej liczbie osób w wieku produkcyjnym. Udział ten w 2015 r. wyniósł 64,2% i przewiduje się, że w 2035 r. zmniejszy się do poziomu 53,3%. W miastach odsetek ten zmaleje z 63,6% w 2015 r. do 51,5% w 2035 r., a na wsi odpowiednio z 65,2% do 56,0%. Wśród ludności **w wieku produkcyjnym niemobilnym** (mężczyźni 45–64 lata, kobiety 45–59 lat) w kolejnych okresach pięcioletnich spodziewany jest wzrost rozmiaru tej populacji z wyjątkiem okresu 2015–2020, w którym wystąpi spadek. Na obszarach wiejskich ta subpopulacja w omawianym, prognozowanym okresie wzrośnie o 31,0%, a w miastach

o 14,6%. W prognozowanym horyzoncie czasowym zbiorowość osób w **wieku produkcyjnym** w województwie pomorskim zmaleje o 7,6%. Przyrost ludności w wieku produkcyjnym w 2035 r. w stosunku do roku bazowego, tj. 2015 r. jest przewidywany tylko w 4 powiatach położonych w podregionie gdańskim do linii Wisły, tj. gdańskim (o 27,8%), kartuskim (o 17,5%), wejherowskim (o 9,9%) i puckim (o 4,6%).

Tabela 11.5. Liczba ludności w wieku produkcyjnym – mobilnym i niemobilnym w województwie pomorskim w latach 2015–2035

Stan w dniu 31 XII

Wyszczególnienie		Razem	W wieku	
			mobilnym ^a	niemobilnym ^b
w tysiącach				
OGÓŁEM	2015 ^c	1436,2	922,0	514,2
	2020	1384,8	879,0	505,8
	2025	1354,5	817,8	536,7
	2030	1354,8	760,5	594,3
	2035	1326,7	707,7	619,0
Miasta	2015 ^c	913,1	581,0	332,0
	2020	861,7	543,6	318,1
	2025	826,9	490,3	336,5
	2030	813,8	442,7	371,1
	2035	784,0	403,5	380,4
Wieś	2015 ^c	523,2	341,0	182,2
	2020	523,1	335,4	187,6
	2025	527,6	327,5	200,1
	2030	540,9	317,7	223,2
	2035	542,8	304,2	238,6

^a Mężczyźni i kobiety w wieku 18–44 lata. ^b Mężczyźni w wieku 45–64 lata, kobiety 45–59 lat. ^c Dane rzeczywiste. Źródło: Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS, Warszawa 2014 oraz obliczenia własne.

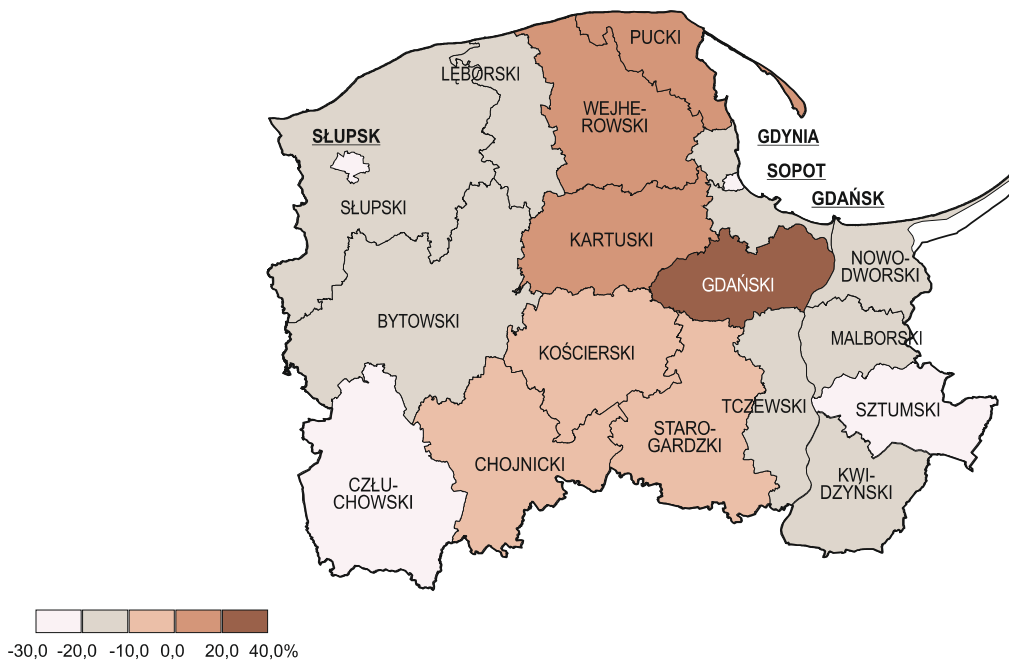
Tabela 11.6. Przyrost/ubytek (–) ludności w wieku produkcyjnym – mobilnym i niemobilnym w województwie pomorskim w latach 2015–2035

Wyszczególnienie	Razem		W wieku			
			mobilnym ^a		niemobilnym ^b	
	w tys.	w %	w tys.	w %	w tys.	w %
OGÓŁEM	-109,5	-7,6	-214,3	-23,3	104,8	20,4
Miasta	-129,1	-14,1	-177,5	-30,6	48,4	14,6
Wieś	19,6	3,7	-36,8	-10,8	56,4	31,0

a Mężczyźni i kobiety w wieku 18–44 lata. *b* Mężczyźni w wieku 45–64 lata, kobiety 45–59 lat.

Źródło: Prognoza ludności na lata 2014–2050, GUS, Warszawa 2014 oraz obliczenia własne.

Rycina 11.2. Przyrost/ubytek (–) ludności w wieku produkcyjnym w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

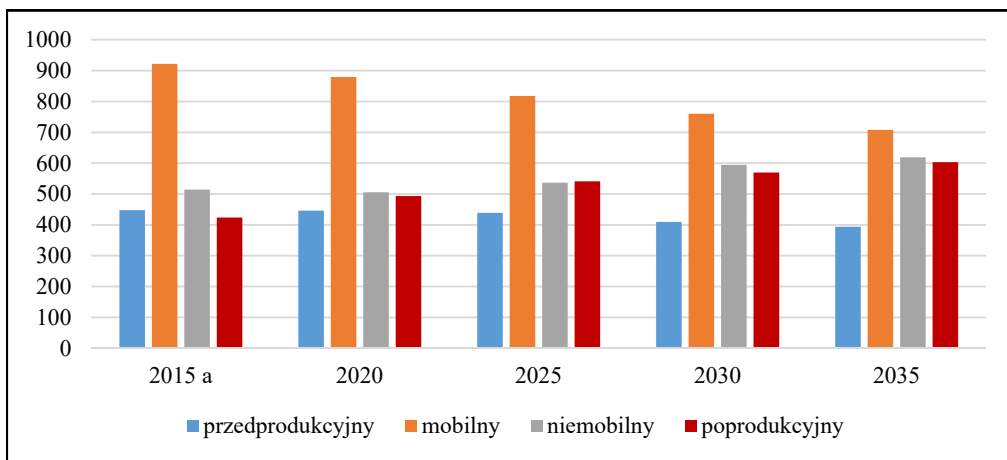
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 11.4.

11.5. Ludność w wieku poprodukcyjnym

W 2035 r. liczba osób w wieku poprodukcyjnym w województwie pomorskim wyniesie 603,1 tys. osób, co oznacza wzrost o 42,3% w stosunku do 2015 r. W końcowym roku omawianej prognozy w stosunku do roku bazowego, tj. 2015 r. subpopulacja ta na obszarach wiejskich prawie podwoi swoją liczebność, a w miastach wzrośnie o 27,4%. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w ludności ogółem w okresie objętym prognozą wzrośnie z 18,4% w 2015 r. do 26,0% w 2035 r., przy czym w miastach odsetek ten wzrośnie odpowiednio z 21,2% do 28,7%, a na wsi z 13,2% do 21,8%. Przyrost ludności w wieku poprodukcyjnym w 2035 r. w stosunku do roku bazowego, tj. 2015 r. jest spodziewany we wszystkich powiatach za wyjątkiem m. Sopot. Najwyższy przyrost liczby emerytów w końcowym roku prognozy wystąpi w powiatach: gdańskim (o 91,7%), kartuskim (o 87,1%) i puckim (o 77,2%), a najniższy w miastach na prawach powiatu – w Gdańsku (o 15,6%) i Gdyni (o 14,7%).

Wykres 11.1. Ludność według ekonomicznych grup wieku w województwie pomorskim w latach 2015–2035

Stan w dniu 31 XII

a Dane rzeczywiste.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 11.1 i 11.5.

Tabela 11.7. Ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie pomorskim według podregionów i powiatów w 2015 r.

Wyszczególnienie	Wiek							
	ogółem	przed- produk- cyjny	produk- cyjny	po- produk- cyjny	ogółem	przed- produk- cyjny	produk- cyjny	po- produk- cyjny
	w liczbach bezwzględnych				w %			
W O J E W Ó D Z T W O	2307710	447792	1436214	423704	100,0	19,4	62,2	18,4
PODREGION CHOJNICKI	225138	47494	140945	36699	100,0	21,1	62,6	16,3
POWIATY:								
Chojnicki	96627	20430	60163	16034	100,0	21,1	62,3	16,6
Czuchowski	56887	10958	36374	9555	100,0	19,3	63,9	16,8
Kościerski	71624	16106	44408	11110	100,0	22,5	62,0	15,5
PODREGION GDAŃSKI	566960	129277	356549	81134	100,0	22,8	62,9	14,3
Gdański	109394	24304	70052	15038	100,0	22,2	64,0	13,7
Kartuski	128925	32918	79354	16653	100,0	25,5	61,6	12,9
Nowodworski	36154	6849	23260	6045	100,0	18,9	64,3	16,7
Pucki	83080	18155	52424	12501	100,0	21,9	63,1	15,0
Wejherowski	209407	47051	131459	30897	100,0	22,5	62,8	14,8
PODREGION SŁUPSKI	335603	63522	211823	60258	100,0	18,9	63,1	18,0
Bytowski	78780	16481	49889	12410	100,0	20,9	63,3	15,8
Lęborski	66187	13121	41779	11287	100,0	19,8	63,1	17,1
Słupski	98140	19226	63258	15656	100,0	19,6	64,5	16,0
MIASTO NA PRAWACH POWIATU:								
Słupsk	92496	14694	56897	20905	100,0	15,9	61,5	22,6
PODREGION STAROGARDZKI	433051	87620	274042	71389	100,0	20,2	63,3	16,5
Kwidzyński	83464	17155	53192	13117	100,0	20,6	63,7	15,7
Malborski	64311	12053	40745	11513	100,0	18,7	63,4	17,9
Starogardzki	127289	26632	80336	20321	100,0	20,9	63,1	16,0
Sztumski	42377	8500	27264	6613	100,0	20,1	64,3	15,6
Tczewski	115610	23280	72505	19825	100,0	20,1	62,7	17,1
PODREGION TRÓJMIEJSKI	746958	119879	452855	174224	100,0	16,0	60,6	23,3
MIASTA NA PRAWACH POWIATU:								
Gdańsk	462249	75649	281839	104761	100,0	16,4	61,0	22,7
Gdynia	247478	39720	149112	58646	100,0	16,0	60,3	23,7
Sopot	37231	4510	21904	10817	100,0	12,1	58,8	29,1

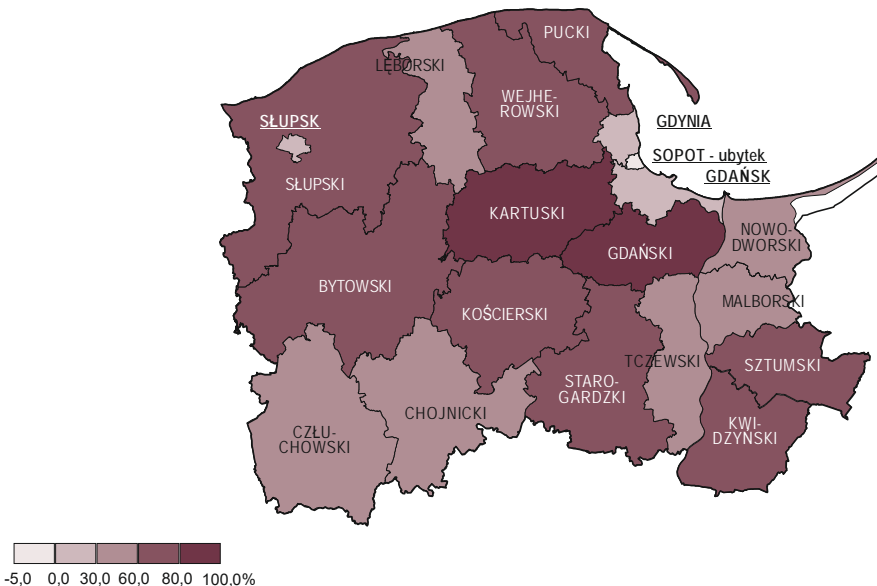
Źródło: obliczenia własne oraz *Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016*, Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk 2016.

Tabela 11.8. Ludność w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym w województwie pomorskim według podregionów i powiatów w 2035 r.

Wyszczególnienie	Wiek							
	ogółem	przed- produk- cyjny	produk- cyjny	popro- dukcyjny	ogółem	przed- produk- cyjny	produk- cyjny	popro- duk- cyjny
	w liczbach bezwzględnych				w %			
WOJEWÓDZTWO	2323451	393679	1326710	603062	100,0	16,9	57,1	26,0
PODREGION CHOJNICKI	219973	37998	124622	57353	100,0	17,3	56,7	26,1
POWIATY:								
Chojnicki	95729	16509	54557	24663	100,0	17,2	57,0	25,8
Człuchowski	51576	8160	28596	14820	100,0	15,8	55,4	28,7
Kościerski	72668	13329	41469	17870	100,0	18,3	57,1	24,6
PODREGION GDAŃSKI	679135	132524	400867	145744	100,0	19,5	59,0	21,5
Gdański	146040	27695	89518	28827	100,0	19,0	61,3	19,7
Kartuski	159599	35227	93214	31158	100,0	22,1	58,4	19,5
Nowodworski	33584	5241	18759	9584	100,0	15,6	55,9	28,5
Pucki	93695	16701	54840	22154	100,0	17,8	58,5	23,6
Wejherowski	246217	47660	144536	54021	100,0	19,4	58,7	21,9
PODREGION SŁUPSKI	315232	50452	175513	89267	100,0	16,0	55,7	28,3
Bytowski	75848	13320	42600	19928	100,0	17,6	56,2	26,3
Lęborski	63727	10762	35396	17569	100,0	16,9	55,5	27,6
Słupski	97418	15656	55952	25810	100,0	16,1	57,4	26,5
MIASTO NA PRAWACH POWIATU:								
Słupsk	78239	10714	41565	25960	100,0	13,7	53,1	33,2
PODREGION STAROGARDZKI	419583	68444	239347	111792	100,0	16,3	57,0	26,6
Kwidzyński	81427	13275	46869	21283	100,0	16,3	57,6	26,1
Malborski	59315	8348	33858	17109	100,0	14,1	57,1	28,8
Starogardzki	127364	21750	73007	32607	100,0	17,1	57,3	25,6
Sztumski	38928	6465	21707	10756	100,0	16,6	55,8	27,6
Tczewski	112549	18606	63906	30037	100,0	16,5	56,8	26,7
PODREGION TRÓJMIEJSKI	689528	104261	386361	198906	100,0	15,1	56,0	28,8
MIASTA NA PRAWACH POWIATU:								
Gdańsk	439453	69374	248976	121103	100,0	15,8	56,7	27,6
Gdynia	219517	31130	121122	67265	100,0	14,2	55,2	30,6
Sopot	30558	3757	16263	10538	100,0	12,3	53,2	34,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS. (<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

Rycina 11.3. Przyrosty ludności w wieku poprodukcyjnym w powiatach województwa pomorskiego w latach 2015–2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z tab. 11.4.

11.6. Współczynniki obciążenia demograficznego

Najlepsze odzwierciedlenie relacji liczbowych między ekonomicznymi grupami wieku prezentują **współczynniki obciążenia** pracującą ludnością niepracującą. Jednak najważniejsze zmiany można zaobserwować, analizując odrębnie relacje liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym w porównaniu do liczby osób w wieku produkcyjnym. **Obciążenie osobami w wieku 0–17 lat** wzrośnie nieznacznie z poziomu 31 osób na 100 pracujących w 2015 r. do 32 w końcu 2020 i 2025 r., a następnie spadnie do 30 osób w 2030 i 2035 r. Z kolei **obciążenie osobami w wieku emerytalnym** przez wszystkie lata prognozy zwiększy się z poziomu 30 osób w 2015 r. do 45 w 2035 r. Podobne relacje będą obserwowane w miastach i na wsi, ponadto wskaźnik obciążenia ludnością w wieku 0–17 lat w 2035 r. w porównaniu z 2015 r. wykaże wyższą dysproporcję na obszarach wiejskich niż w miastach. Wskaźnik obciążenia ludnością w wieku poprodukcyjnym będzie wyraźnie wyższy w miastach niż na wsi. W końcu charakteryzowanego okresu prognozy w stosunku do roku bazowego, tj. 2015 w miastach wzrośnie z poziomu 35 do 51, a na wsi z 21 do 37. Rozpiętość pomiędzy najniższym a najwyższym wskaźnikiem obciążenia pracujących ludno-

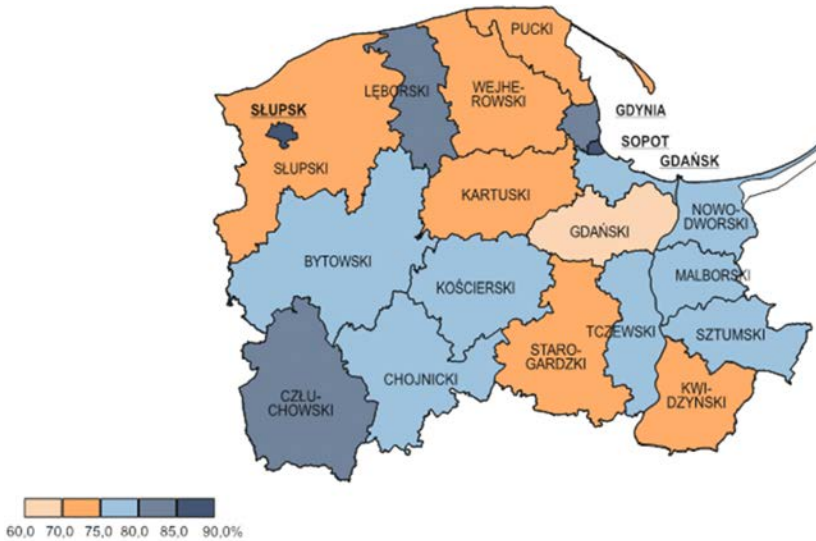
ścią niepracującą dla powiatów województwa pomorskiego wyniesie ponad 25 pkt. proc. (powiat gdański – 63,1%, powiat m. Słupsk – 88,2%).

Tabela 11.9. Współczynniki obciążenia demograficznego w 2015, 2035 i w 2050 r.

Obciążenie ludności w wieku	Ogółem			Miasto			Wieś		
	2015	2035	2050	2015	2035	2050	2015	2035	2050
Nieprodukcyjnym	61	75	100	63	78	108	57	70	90
Przedprodukcyjnym	31	30	33	28	27	32	36	33	34
Poprodukcyjnym	30	45	67	35	51	77	21	37	56

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa.

Rycina 11.4. Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku nieprodukcyjnym w powiatach województwa pomorskiego w 2035 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *Prognoza ludności na lata 2014–2050*, GUS, Warszawa.

11.7. Podsumowanie

- Województwo pomorskie (również mazowieckie i małopolskie) jest tym regionem w kraju, w którym przewiduje się wzrost liczby ludności w 2035 r. w stosunku do 2015 r.
- Dla rynku pracy istotne znaczenie będą miały zmiany, jakich należy się spodziewać w populacji osób w wieku produkcyjnym, w tym proporcji między ludnością w wieku mobilnym i niemobilnym.

- W prognozowanym okresie widoczne będą zmiany w rozmiarach subpopulacji ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym i w wieku poprodukcyjnym. Ludność w tych grupach wzrośnie odpowiednio o 20,4% i 42,3%.
- Analiza liczebności i struktury ludności według kryterium ekonomicznego stanowi potwierdzenie tezy o zaawansowanym starzeniu demograficznym zasobów pracy i wzroście liczby i odsetka populacji w wieku poprodukcyjnym.
- Zmiana liczebności osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym będzie miała znaczący wpływ na kształtowanie się ogólnego jak i częściowych wskaźników obciążenia demograficznego.
- W perspektywie do 2035 r. w województwie pomorskim w 17 na 20 powiatów i miast na prawach powiatu nastąpi zmniejszenie populacji dzieci i młodzieży; tylko w 4 powiatach (gdańskim, kartuskim, wejherowskim i puckim) spodziewany jest wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym; we wszystkich powiatach i miastach na prawach powiatu z wyjątkiem m. Sopot odnotujemy przyrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.

Bibliografia

Bank Danych Lokalnych, <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>.

Prognoza Ludności na lata 2014–2050 (2014), GUS, Warszawa.

Prognoza Ludności na lata 2014–2050, GUS. (<http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Prognoza.aspx>).

Rocznik Statystyczny Województwa Pomorskiego 2016 (2016), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk.

Rozwój demograficzny województwa pomorskiego do 2035 roku – uwarunkowania i skutki (2016), I. Sobczak (red.), Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk.

Województwo Pomorskie 2016. Podregiony, powiaty, gminy (2016), Urząd Statystyczny w Gdańsku, Gdańsk.

Prospects of demographic development of Pomorskie Voivodship, selected economic and social consequences

Summary

This paper discusses the expected changes in the labour market in Pomorskie Voivodship as a result of demographic conditions. According to the latest projection of the Central Statistical Office, significant changes in the level and structure of population by economic age groups will take place. With the time

horizon set for the year 2035, changes taking place in 5-year periods were analyzed. For the labour market, the changes in the working age population, especially transitions in the population at mobility and non-mobility age, will be of great importance. According to the projection, changes in the size of subpopulation at mobility and post-working age will be visible. Change in the number of population at working and post-working age will have a significant impact on the total and partial demographic dependency ratios. The analysis of presented data on the number and structure of population by the economic criterion confirms the thesis about the advanced demographic ageing of the labour resources.

CZĘŚĆ III
WYZWANIA POLITYKI
SPOŁECZNEJ I GOSPODARCZEJ
WOBEC SYTUACJI DEMOGRAFICZNEJ
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

12. Debata panelowa

Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego

Moderator

Prof. dr hab. Witold Toczyski

Paneliści

Dariusz DRELICH – Wojewoda Pomorski

Tadeusz ADAMEJTIS – Pełnomocnik Marszałka Województwa Pomorskiego ds. Polityki Senioralnej

Patryk DEMSKI – Burmistrz Miasta i Gminy Pelpin

Mirosław GINTER – Dyrektor Powiatowego Urzędu Pracy w Kościerzynie

Michał BURSKI – Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

Dr Marzena ZARZECZNA-BARAN – Gdański Uniwersytet Medyczny

Dr Michał KUBIAK – Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI

Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

W trakcie dyskusji panelowej skupimy się na dwóch zasadniczych kwestiach. Pierwsza dotyczy międzysektorowej (systemowej) współpracy władz rządowych i samorządowych, organizacji pozarządowych, pracodawców, pracowników i społeczników na rzecz regionalnej polityki ludnościowej? Druga kwestia dotyczy zdefiniowania pomorskiego pronatalistycznego kodu kulturowego? Województwo pomorskie jest relatywnie w niezłym położeniu, ale podkreśliłbym słowo „relatywnie”, ponieważ stoimy wobec perspektywy znacznego zmniejszenia polskiej populacji. Podjąłem się przeanalizowania dokumentów opracowanych w naszym województwie, które pokazują pewne niepokojące rysy, które stały się pretekstem do ich przedstawienia naszym Panelistom. Te niepokojące cechy związane są w dużej mierze z brakiem systemowego wsparcia w obszarze aktywizacji zasobów pracy. W województwie obserwuje się brak systemu przeciwdziałania uzależnieniom. W sektorze ekonomii społecznej jest niski poziom powiązań ze sferą biznesu. Jeśli chodzi o sektor pozarządowy,

też podkreślany jest brak systemowych działań. Te czynniki, które zostały wymienione w strategii polityki społecznej województwa pomorskiego kojarzą się z dużym zagrożeniem polityki ludnościowej, a według mojej opinii z niskim poziomem kapitału społecznego. Jeśli ludzie sobie nie ufają, to nie mają skłonności do powiększenia rodziny. Brak zaufania skutkuje tym, że ludzie czują się zagrożeni. Ludzie szukają w wspólnotach rodzinnych, lokalnych, sąsiedzkich pewnego ładu społecznego. Jednym z głównych problemów jest to, że w Polsce mamy problem z porozumiewaniem się na poziomie różnych instytucji. W moim przekonaniu istnieje jednak pewna szansa tworzenia porozumiewania się międzysektorowego, czyli współdziałania instytucji rządowych, pozarządowych, samorządowych, świątłych obywateli. Jeżeli będziemy potrafili tworzyć kapitał społeczny poprzez umiejętną współpracę, wówczas prawdopodobnie uda się stworzyć pewne przesłanki umożliwiające podejmowania decyzji prokreacyjnych. Ludzie zobaczą pewną przyszłość w swoim otoczeniu kulturowym.

Patryk DEMSKI, Burmistrz Miasta i Gminy Peplin

Występuje tutaj duże przekłamanie dotyczące tego, co Państwo rozumiecie jako współpracę międzysektorową. Gdybyśmy spojrzeli na województwo pomorskie, które pod wieloma względami jest wyjątkowe, co tutaj statystycznie wykazywano, to empirycznie powiedziałbym, że ta współpraca pomiędzy rządem a samorządem i samorządami, oraz między samorządami a sektorem trzecim, czyli organizacjami, które w danym stopniu wykonują daną pracę za samorząd bądź pomagają samorządowi w obowiązkach tam, gdzie nie domaga, to ta współpraca jest słaba. Po pierwsze, jak wielką i ogromną machiną biurokratyczną jest administracja rządowa, to może się przekonać tylko ten, który próbuje przeprowadzić jakieś zmiany. Nie mówię tu tylko o poziomie komunikacyjnym, który pokazywałby dobrą wolę, ale o wybraniu kierunku do jego realizacji, do podjęcia decyzji o współpracy. Nie znam drugiego innego programu rządowego jak Program 500+, który byłby łatwo przyswajany przez samorządy. To wynika z problemów komunikacyjnych – czym innym jest idea, którą przeprowadza rząd, czym innym jest jej wykonanie przez samorządy wojewódzkie, a jeszcze czym innym wykonanie na poziomie urzędniczym, czyli przez ludzi, którzy są na tym pierwszym froncie obsługi klienta. Podobną sytuację mamy ze współpracą samorządu z trzecim sektorem – organizacjami pozarządowymi. Wszyscy samorządowcy kochają inwestycje, tylko mam wrażenie, że nie wszyscy kochają obywateli. Konsultacje społeczne są elementem obowiązkowym w procesie podejmowania decyzji. Pomiędzy sa-

morządem i trzecim sektorem istnieje duża doza nieufności. Samorządowcy niechętnie czują się w roli sprawdzanych przez pozainstytucjonalne formy nadzoru. Trudniej jest być kontrolowanym poza formalną regulacją. Samorządy są poddane krytycznej analizie NGO'ów, ponieważ niektóre rzeczy można wykonać taniej, lepiej, efektywniej, bez udziału maszyny biurokratycznej, co niewątpliwie wpływa na ocenę krytyczną danej osoby, która sprawuje funkcje władzy bezpośredniej, czy reprezentacji. To generuje pewnego rodzaju napięcie. Osoby z zewnątrz mogą to wykonać taniej i lepiej. Stawia się pytanie, o sens istnienia samorządu i jego idei. To jest praktyka, którą Państwo znają, tzn. usługi opiekuńcze, czy moderować je przez samorząd, czy współpracować z administracją rządową w tym zakresie. Istnieją istotne problemy systemowe w rozwijaniu województwa pomorskiego. Kwestia migracji i pozostania młodych osób na Pomorzu – to jest zasadniczy problem. Kiedy próbowałem promować wśród kolegów samorządowców idee Programu Mieszkanie+, które jest jakimś wypełnieniem luki pomiędzy sytuacją deweloperską i niekoniecznie indywidualnym budownictwem, zadziwiła mnie niechęć do udziału w tym programie tam, gdzie istnieje największa luka. Wydaje mi się, że jest to obawa przed pilotażem programu oraz powody polityczne. Nie mam wątpliwości, co do tego problemu, z jego kosztami i działaniem. Brak zaufania jest spowodowany bieżącą polityką oraz relacjami osobistymi pomiędzy instytucjami.

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

Z tego wynika, że ta ludność plemienna, która się wytworzyła w naszym kraju, rzeczywiście może wpływać na politykę ludnościową – jeżeli strony się nie potrafią spotkać przy wspólnym stole i kulturalnie *pro publico bono* rozmawiać. To jest ta bariera.

Dr Michał KUBIAK, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański

W polityce nastąpił wzrost znaczenia organizacji pozarządowych w polityce społecznej. Województwo pomorskie w skali kraju ma jeden z najwyższych wskaźników zarejestrowanych organizacji pozarządowych, choć wiele z nich nie prowadzi aktywnej działalności. Z jednej strony NGO-sy otrzymują środki na realizowanie zadań publicznych, a z drugiej strony oczekuje się zwiększenia ich działania w roli pracodawców.

Aktualnie w polityce społecznej szerzej akcentuje się funkcjonowanie trzeciego sektora także jako pracodawcy i te oczekiwania szczególnie dotyczą sektora ekonomii społecznej. W kwestiach współpracy międzysektorowej trzeba wspomnieć, że gminy i organizacje pozarządowe opierają się na badaniach naukowych i monitoringu współpracy urzędów gminnych oraz starostw powiatowych województwa pomorskiego z organizacjami pozarządowymi. Organizacje trzeciego sektora, jak i jednostki samorządu terytorialnego wysoko oceniają proces konsultacji społecznych. Należy również podkreślić, że przedstawiciele (aktywnych) NGOs-ów też nie chcą się skupiać tylko i wyłącznie na realizacji zadań publicznych, ale pragną również lepiej rozpoznawać potrzeby społeczne.

W kwestiach polityki rządowej zadaje się pytanie, czy zadaniem polityki ludnościowej rządu powinno być doprowadzenie do wzrostu dzietności kobiet i zachęcanie młodych ludzi do posiadania dzieci? Dochodzimy jednak do wniosków, że cudownych recept nie ma, choć trzeba próbować rozwiązywać pewne kwestie. Państwo powinno nie tylko prowadzić politykę pronatalistyczną, lecz przede wszystkim gospodarczą i fiskalną.

Kolejna sprawa dotyczy młodych ludzi bez stabilnej pracy i godziwego wynagrodzenia, którzy nie chcą mieć dzieci. Znaczenia nabiera przede wszystkim kwestia tworzenia warunków sprzyjających samodzielności ekonomicznej, a pośrednio dzietności.

Nie wiem, czy orientujecie się Państwo, że w 2012 r. ok. 45% osób w wieku 25–34 mieszkało wspólnie z rodzicami, a zatem mówimy tu o tworzeniu warunków sprzyjających posiadaniu dzieci.

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

W wypowiedzi Pana Doktora moją uwagę przykuło coś, co wynika też z moich badań nad samodzielnością w ramach spółdzielni uczniowskich, które jak Państwo wiecie zamarły. Tworzymy pewien system społeczny, w którym młodzież jest właściwie skazana na pomoc rodziców i dorasta bardzo późno, tak jak w bogatszych krajach Europy. Sądzę, że możliwe jest stworzenie pewnych narzędzi polityki społecznej na poziomie polityki regionalnej i lokalnej, chociażby w ramach polityki oświatowej gminy, które mogłyby odpowiedzieć na pytanie, co zrobić, żeby młodzież kończąca liceum nie była chętna do tego, żeby dalej żyć na garnuszku rodziców, tylko żeby miała swój plan na życie. Brak tego planu powoduje, że przeciętna pierwszych urodzeń w tej chwili zbliża się do 30-tki – czyli kobieta w wieku prokreacyjnym ma 10 lat mniej, żeby

zwiększyć dietność. Chciałbym, abyśmy pomyśleli o narzędziach polityki regionalnej i lokalnej, czy my, w naszych instytucjach mamy umiejętność porozumiewania się w sprawach polityki ludnościowej.

Dr. n. med. Marzena ZARZECZNA-BARAN, Gdański Uniwersytet Medyczny

Patrząc na te problemy z różnych perspektyw – szczególnie z perspektywiczej pozycji – nie będę dziś mówiła o prokreacji, a o tym, co można zrobić, żeby stworzyć przestrzeń dla działań prokreacyjnych. Miasto Gdańsk, poprzez Gdański Ośrodek Promocji Zdrowia we współpracy z Gdańskim Uniwersytetem Medycznym, Uniwersyteckim Centrum Klinicznym oraz Polskim Towarzystwem Programów Zdrowotnych zrealizowało program „6–10–14 dla zdrowia”, pieszczotliwie nazywany przez nas „Brzuszkami”. Program zajmował się problemem nadwagi i otyłości u dzieci. Nadmiar masy ciała jest wstępem do rozwoju schorzeń cywilizacyjnych, które z kolei niosą następne zagrożenia, takie jak skrócenie długości życia, czy (co istotne dla naszej dzisiejszej dyskusji) zaburzenia prokreacyjne będące pochodną zaburzeń gospodarki hormonalnej. Obecne pokolenie 10–13-latków to pokolenie, które może żyć krócej niż ich rodzice. Warto zajmować się dziećmi, żeby one później jako dorosłe osoby mogły stać się szczęśliwymi rodzicami, i żeby dzieci było więcej. W kwestii opieki potrzebna jest pomoc w zakresie zwiększania liczebności młodego pokolenia, ponieważ jest to istotne dla trwania całego narodu i zaopatrywania potrzeb socjalnych społeczeństwa.

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

Czy otyłe dzieci, które potem staną się otyłymi dorosłymi, zechcą mieć więcej dzieci? Inna przeszkoda to alkohol. Przypomina mi się taka sytuacja, z którą spotkałem się w restauracji w Stanach Zjednoczonych, konsumując obiad w gronie rodzinnym. Był tam młody człowiek, który chciał wypić wino, kelnerka poprosiła go o prawo jazdy. Kelnerka patrzy na prawo jazdy i mówi do młodego człowieka – kończysz 21 lat jutro – ja nie mogę Ci podać kieliszka wina. Co się dzieje z naszą młodzieżą, która masowo i bezkarnie np. na plaży Gdyni pije piwo – alkohol, który jest przedszkolem alkoholizmu, który będzie przeszkodą w prokreacji? Wystarczy spojrzeć na Rosję, gdzie jest to główny powód zapaści demograficznej. Ten element myślenia o zdrowiu młodzieży jako czynnika ewentualnego rozwoju ludnościowego jest niesłychanie ważny i ciężko oczeki-

wać od władz rządowych, że rozwiążą ten problem. To jest właśnie element, narzędzie, które jest w ręku nauczycieli, władz lokalnych. To co się dzieje z dopalaczami, powoduje gorszą sytuację niż po sławetnej antydopalaczowej reakcji premiera Tuska.

Tadeusz ADAMEJTIS, Pełnomocnik Marszałka Województwa Pomorskiego ds. Polityki Senioralnej

Jestem przekonany, że współpraca administracji rządowej, administracji samorządowych i organizacji pozarządowych stanie się koniecznością. To jest niezbędne, by przeciwstawić się dwóm formom wyludniania się miast i gmin. Pierwsza wynika z wyjazdów mieszkańców w poszukiwaniu pracy spełniającej ich zawodowe i płacowe aspiracje, a druga jest związana z depopulacją wynikającą z niskiego wskaźnika przyrostu naturalnego i niskiego wskaźnika dzietności. Chciałbym powiedzieć o tym, co zauważyłem w trakcie swoich wyjazdów po terenie województwa pomorskiego. Bardzo często spotykam się z sytuacją, gdzie burmistrz lub wójt włożył bardzo dużo starań, aby ściągnąć do miasta czy gminy inwestora, który uruchomił np.: stolarnię, pieczarkarnię, zwirownię albo inną inwestycję. Wydawałoby się, że skoro pojawił się inwestor, to lokalny rynek pracy się rozwinie. Niestety, okazuje się często, że brakuje ludzi do pracy w zawodach potrzebnych lokalnej gospodarce i ten rozwój inwestycji nie może zafunkcjonować. Podkreślę jeszcze raz, że kluczem do rozwiązania obu problemów jest dobrze funkcjonujący rynek pracy. Rynek pracy, który pozwoli, aby każdy mieszkaniec pragnący podjąć zatrudnienie, miał duże szanse, żeby to zrobić skutecznie i utrzymać pracę w przyszłości.

Mówimy, że sytuacja się poprawia, bo bezrobocie spada, ale nie zawsze jest łatwo znaleźć pracę. Rosną wymagania pracodawców w stosunku do pracowników, a kwalifikacje kandydatów nie zawsze odpowiadają tym wymaganiom. Podwyższeniu wskaźnika dzietności również sprzyja dobrze funkcjonujący rynek pracy. Należy poprawić dostępność mieszkańca gminy, bez względu na wiek do lokalnego rynku pracy. Warto też usprawnić proces poszukiwania pracy, często poprzez nowoczesne poradnictwo zawodowe i specjalistyczne pośrednictwo pracy czy szkolenie bezrobotnych. Kluczowym problemem staje się mobilność kandydata do pracy. Mówimy o mobilności w przemieszczaniu się za pracę (mobilność przestrzenną rozumianą jako możliwość codziennych dojazdów do pracy czy pracy okresowej poza miejscem zamieszkania), jak też mobilność zawodową (umiejętność przemieszczania się od zawodu do zawodu, np. z zawodu pierwotnego do zawodu pokrewnego). Dzięki prawidłowej postawie samorządów udaje się zatrzymać mieszkańców,

ponieważ mają oni szansę w województwie pomorskim realizować swoje ambicje zawodowe.

Mirosław GINTER, Dyrektor Powiatowego Urzędu Pracy w Kościerzynie

Jesteśmy państwem, które w pewnym momencie zaczęło realizować zasadę pomocniczości, subsydiarności, tworzyliśmy samorządy, są rejony, które nie mają instrumentów polityki regionalnej realnych. Jeżeli chodzi o zasoby pracy – one kurczą się bardzo szybko i będą się kurczyć jeszcze szybciej. My jako urzędy pracy zajmujemy się głównie osobami bezrobotnymi, których już prawie nie ma – z motywacją bardzo niską, z problemami zdrowotnymi, z uzależnieniami często. Druga grupa ludzi to bierni zawodowo – olbrzymia liczba – 42% populacji powyżej 15 roku życia. Tam trzeba szukać osób, które wejdą na rynek pracy. Jeżeli chodzi o bezrobocie, to pieniędzy mamy dużo, chętnych nie mamy i środków nie wykorzystujemy, a są jeszcze pieniądze unijne z programów operacyjnych. Nie mamy instrumentów w stosunku do biernych zawodowo. Co więcej, ta grupa nie jest dokładnie zbadana. Trzecia grupa, to są czynne zasoby pracy, czyli pracujący. Uważam, że należy na nowo zdefiniować politykę pracy – ona jakaś jest, ale nie jest spójna. Trzeba ją na nowo zdefiniować. Przez ostatnie 3 lata, sytuacja na rynku pracy zmieniła się radykalnie – nie widziałem od wielu lat takiej dynamiki zmian. Ważna jest również strategia polityki migracji zarobkowej, przyciągania osób do Polski – jeśli nie będziemy podejmować tych działań na rzecz zwiększenia zasobów rynku pracy, to ograniczymy w naturalny sposób rozwój gospodarczy. Jeżeli chodzi o lokalne instytucje, to nie mamy problemów na poziomie lokalnych – nie ma problemu ze współpracą międzysektorową – nie obserwuję deficytu współpracy na poziomie lokalnym, ale widzę deficyt, współpracy na płaszczyźnie centrala – reszta.

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

To jest rzeczywiście głos, który jako ważne przesłanie powinien wybrzmieć na naszej konferencji. Dodam, bazując na doświadczeniach wdrażania działań ekonomii społecznej w pomorskim OWES-ie, że mamy do czynienia z łapanką. Potwierdza się, to co Pan Dyrektor powiedział, że w ciągu 3 lat sytuacja się zmieniła diametralnie. Rynek pracy tak się zmienił, że przedmiotem naszych zainteresowań będą niedługo alkoholicy i ludzie, którzy nie chcą żadnej pracy podjąć, bo praca będzie czekać na ludzi. Będzie łapanka na tych, którzy w ogóle cokolwiek umieją. To jest wniosek, który pokazuje pewną słabość

systemu budowania wielopoziomowej, międzysektorowej współpracy, pomiędzy instytucjami rządowymi, a równocześnie regionalnymi i na niższym poziomie – nie ma porozumiewania się, jest coś, co jest przekleństwem Polski, czyli jeden z najniższych wskaźników zaufania, którym się legitymujemy w Europie.

Michał BRUSKI, Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

Warto dodać trochę optymizmu do wcześniejszych wypowiedzi. Obserwuję wzrost zainteresowania i zaangażowania partnerów społecznych, przede wszystkim ze strony pracodawców, organizacji pracodawców, organizacji pozarządowych. Owo zainteresowanie i zaangażowanie materializuje się najszerzej na przestrzeni działalności wojewódzkiej rady rynku pracy. O ile kiedyś nie zawsze można było zauważyć aktywność przedstawicieli, to w dzisiaj sytuacja się zmieniła. Szczególnie ze strony pracodawców jest duża aktywność i propozycje działań, które próbujemy wspólnie wdrażać. Zasadniczo zgadzając się z wypowiedziami Pana Mirosława Gintera, chciałbym dodać, że sytuacja na rynku pracy wymaga nowego podejścia. Potrzebujemy nowych instrumentów, nowej polityki. Niezbędnym staje się instrument, za pomocą którego próbowalibyśmy wyciągnąć tych ludzi z bezrobocia i bierności zawodowej. Inne kraje dysponują takimi instrumentami, które można byłoby wdrażać. Drugi element dotyczy kwestii prognoz, o których dzisiaj rozmawialiśmy, a przede wszystkim prognozy potencjalnej podaży pracy. Nie wiemy dokładnie, jak się gospodarka będzie zmieniała, jaką będzie miała dynamikę i kierunek. Jestem przekonany, że polityka rynku pracy powinna się opierać na polityce migracyjnej, która spowoduje otwarcie naszych granic w celu uzupełnienia deficytów kadrowych, właśnie po to, aby nie doprowadzić do spowolnienia gospodarki. Trzeci element dotyczy kwestii inwestowania w kwalifikacje osób, którzy już pracują, czyli profilaktyka bezrobocia. Wedle przekonań wizjonerów na gospodarkę w przyszłości wpłynie znacząco automatyzacja, która może ograniczyć liczbę miejsc prac. Zdania są rozbieżne i trudno je dziś ocenić. Można sobie wyobrazić, że część procesów ulegnie automatyzacji, która spowoduje, że ludzie wykonujący daną pracę, będą musieli szukać nowych zajęć. Trzeci element dotyczy instrumentów, które podnoszą kwalifikacje osób pracujących. Polska ma jeden z najniższych wskaźników kształcenia ustawicznego na tle Europy, dwukrotnie niższy niż przeciętna w Europie. Wynosi on w województwie pomorskim ok. 5%, w krajach Unii 10%, a w krajach skandynawskich ok. 30%. Widać więc, że te kraje są dużo lepiej przygotowane na adaptację do nowych wyzwań.

Moderator: Prof. dr hab. Witold TOCZYSKI, Bałtycki Instytut Spraw Europejskich i Regionalnych

Dziękuję za odrobinę optymizmu. Lepiej się zmierzyć, z tym co nam grozi, niż trwać w błogiej nieświadomości, że w województwie pomorskim nie jest źle w kwestii bilansu ludnościowego. Co do współpracy międzysektorowej, na naszej sali nie ma przedstawicieli samorządu regionalnego, za wyjątkiem Pana Tadeusza Adamejtisa, który jest pełnomocnikiem zarządu województwa. Zaproszenie skierowaliśmy również do prezydentów dużych miast, z których zaproszenie przyjął tylko burmistrz Pępłina. To jest dla mnie dowód – mówię to jako samodzielny niezależny i niezaangażowany politycznie w żadne batalie ekspert, że czeka nas długi marsz, żeby te instytucje zechciały jednak wykazać się troską o dobro wspólne, swoich dzieci i wnuków. Na sali jesteśmy po to, żeby oni raptem nie obudzili się w jakimś czarnym śnie, i nie powiedzieli, że ich protoplaści dali płamę. Przejdziemy teraz do drugiego pytania, które chciałbym krótko skomentować, na przykładzie Sierakowic. Miałem okazję poznać burmistrza Sierakowic, Pana Kobięłę, który ma pewien talent, mianowicie potrafi mówić co drugie zdanie po kaszubsku i polsku. Tam powstał pewien kod kulturowy na rzecz rodzin wielodzietnych. To, przypadek, który jest znany w całej Polsce – dlaczego akurat w tej gminie, do tego oddalonej od Trójmiasta, gdzie trudniej o sukcesję edukacyjną, zapewnienia naszym dzieciom edukacji na poziomie wyższym, występuje najwyższa dzietność w Polsce. Trzeba pamiętać, że dzieci wiejskie, ich rodziny płacą większą cenę, by ulokować je na studia – internat, dojazdy, które są kosztowne. To, co dzieje się w Sierakowicach pokazuje, że mamy do czynienia z pewnego rodzaju kodem kulturowym, który się tam wytworzył, który jest wizytówką województwa pomorskiego. Moje pytanie jest takie – czy domyślamy się, jakie czynniki mogły leżeć u podstaw tego fenomenu sierakowskiego? Czy ten wzorzec mógłby być upowszechniony jako pewien rodzaj modelu współdziałania ludzi, wspólnot samorządowych i lokalnych, gdzie ten element wysokiej dzietności byłby właśnie na takim wysokim prestiżowym poziomie? Czy to jest jakiś wybryk w polskiej przestrzeni, gdzie Kaszubi dostali zawrotu głowy, że muszą mieć dużo dzieci, a przy takiej ilości dzieci, poziom życia nie może być wysoki. Czy Państwo myślicie, że model sierakowski to wybryk, czy szansa na stworzenie wzorca, który pokazuje, że jednak można być szczęśliwym kosztem zamożności, ale być bogatym w dzieci?

Chciałem zgłosić ostatnią refleksję. W latach 90. miałem okazję być na zjeździe rodzin wielodzietnych, i przekonałem się, że w Europie istnieje coś takiego jak przekazywanie wzorca rodziny wielodzietnej. Oczywiście zgadzam się

z Panami, że czasy są trudniejsze z punktu widzenia polityki ludnościowej, kobiety stały się bardziej egoistyczne, nastawiają się bardziej na spełnienie swoich aspiracji i trzeba to przyjąć do wiadomości, bez chęci oceniania. Nie przemawia przeze mnie żaden antyfeministyczny akcent, tylko trzeba przyjąć do wiadomości, że kobiety chcą robić karierę, a dzietność jest bez wątpienia elementem, który ogranicza ich plany. Pomysł z kodem kulturowym dręczy w tym sensie, że moi studenci, kiedy rozmawialiśmy o 500+, mówią że te pieniądze idą do rodzin patologicznych. Prawie połowa studentów była skłonna uznać, że rodzina wielodzietna to jest jakaś rodzina patologiczna. Ktoś to jednak stworzył w propagandzie, że rodzina wielodzietna jest gorsza. To jest problem kulturowy, bo w Sierakowicach kod kulturowy jest wzmacniany przez to, że dbają o danie dzieciom praktycznego zawodu, zamiast licencjatu na europeistycę. Oni nie boją się, że przyjdzie jakiś socjalista, liberał czy inny doktryner i zagrozi podstawom ekonomicznym. Dziękuję Panelistom za inspirujące głosy, dzięki którym mogliśmy się ubogacić intelektualnie.

Prof. dr hab. Józefina HRYNKIEWICZ

Rządowa Rada Ludnościowa

Uniwersytet Warszawski

ZAKOŃCZENIE

Na każdej konferencji pojawiają się nowe zagadnienia, które odnoszą się do specyficznych cech regionu, albo są, szczególnym problemem, który wynika z pogłębionej debaty. Z wielką uwagą wysłuchałam wystąpienia prof. Toczyńskiego o kodzie kulturowym Sierakowic. Charakteryzując sytuację w swoim lokalnym środowisku, powiedział coś bardzo ważnego, co ma istotny wpływ na kształtowanie pozytywnych warunków powstawania i rozwoju rodzin. Powiedział mianowicie, że: „trzeba być u siebie”. Rzeczywiście w istotnej części Pomorza, mieszkańcy mają poczucie, że „są u siebie”, w swojej małej ojczyźnie, zamieszkaney i akceptowanej od wielu pokoleń. Uwarunkowania historyczne spowodowały, że znaczna część obywateli Polski wciąż ma poczucie, że nie jest u siebie. To jest bardzo trudne zagadnienie, które musiałyby być lepiej poznane w pogłębionych badaniach. 10 lat temu prowadziłam z moim zespołem badania dotyczące samorządów na Warmii, usłyszałam od jednej z respondentek: „ta ziemia jest taka piękna, ale ludzie, który tu przyszli po 1945 roku nie kochają tej ziemi, bo oni wciąż tęsknią za swoją mglistą Wileńszczyzną”. A przecież na tej pięknej Warmii wychowuje się już trzecie pokolenie, które nie uważa wciąż jeszcze tej ziemi za swoją, więc ciągle nie jest u siebie. Dlatego z wielu regionów Polski tak łatwo młode pokolenie migruje w poszukiwaniu innego miejsca do lepszego życia i osiedlenia.

To, co jest istotą zakorzenienia ludności, przywiązania do miejsca, krajobrazu, historii, obyczaju, ludzi, tak jak ma to miejsce w Sierakowicach, wynika z poczucia przynależności i odpowiedzialności. Wynika z obywatelskiej postawy mieszkańców, którzy jako obywatele czują się odpowiedzialni za bieg spraw publicznych, bez znaczenia, czy dotyczą wioski, gminy, powiatu, a może i całego państwa. To poczucie obowiązku i odpowiedzialności za bieg spraw publicznych w ich miejscu zamieszkania buduje wspólnotę, która pozwala ufać i dzielić się zaufaniem. W takiej atmosferze wzajemnej ufności łatwiej żyć, założyć rodzinę, wychować dzieci, zestarzeć się.

Zmiany społeczne, które zachodzą w społeczeństwie są bardzo głębokie. Dotyczą one wszystkich wymiarów życia społecznego. Zmienia się rodzinna pozycja poszczególnych członków rodziny, kobiety, babci, dziadka, rodziców,

rodzeństwa, dziecka w rodzinie. W procesie zmian trudno ocenić, czy następujące zmiany są gorsze czy lepsze. Społeczeństwo, rodzina współczesna jest po prostu inna niż znane starszym pokoleniom. Funkcje członków rodziny kształtują się w związku z różnymi okolicznościami i sytuacjami. Tempo zmian społecznych w różnych środowiskach jest odmienne. W jednych miejscach zmiany kształtują się szybciej, w innych wolniej. Są też okoliczności, w których rodziny, stosunki społeczne nie kształtują się zgodnie z zasadami i normami akceptowanymi w społeczeństwie. Pojawiają się zjawiska marginalne, określane jako patologiczne, lecz za sprawą mediów stają się pierwszoplanowe. Dlatego trzeba oceniać zakres i rozmiar takich niepożądanych zjawisk, aby nie przysłaśniały one faktycznego stanu. Nie możemy ich pomijać, ale musimy je obserwować, analizować ich przyczyny i skutki.

Rządowa Rada Ludnościowa ma dostarczać władzom rzetelnie udokumentowane diagnozy dotyczące sytuacji ludnościowej, ma przedstawić konsekwencje zmian w stanie ludności we wszystkich wymiarach życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Stan i struktura ludności wywiera ważny wpływ na wszystkie wymiary naszego życia. Współczesna sytuacja demograficzna Polski charakteryzująca się poważnym kryzysem w sferze zastępowalności pokoleń wskazuje na konieczność odstąpienia od wielu utartych jeszcze w wieku XIX paradygmatów. Przykładem jest stan zasobów pracy w Polsce. Pracodawcy wciąż nie mogą zrozumieć, że czas obfitości zasobów pracy w Polsce się skończył. Trzeba pracę dobrze organizować, dobrze wynagradzać, legalizować bo skończył się czas pracy śmieciowej, na czarno. W sferze pracy musi być przywrócona podmiotowość pracownika, obecne praktyki przedmiotowego traktowania pracy muszą ulec zmianie. Jeśli nie nastąpi zmiana, to deficyty zatrudnienia będą coraz większe. Już obecnie trzeba sięgać po mniej wydajne zasoby pracy, ludzi w starszym wieku, niepełnosprawnych. Wskaźniki zatrudnienia w Polsce, są nadal bardzo niskie. Praca jest podstawą bogactwa i bytu rodziny, państwa i społeczeństwa. Jest jej coraz mniej, dlatego musi ona zdobyć swoją podmiotową twarz. Z pracą związane są dochody, także dochody ze świadczeń (np. 500+, to tylko dodatek do dochodu z pracy, a podstawą bytu musi być praca.

Połowa kobiet, która rodzi w obecnym czasie dzieci ma wyższe wykształcenie. A to oznacza, że ich wymagania dotyczące poziomu usług ochrony zdrowia, wychowania, wspomaganie wychowania dzieci są znacznie wyższe niż pokolenia 60+. Poziom i jakość usług, wszystkich usług, musi ulec zmianie. Muszą to być usługi na bardzo wysokim poziomie, aby uzyskały społeczną akceptację.

Kończąc konferencję jeszcze raz wszystkim w niej uczestniczącym bardzo serdecznie dziękuję. Dziękuję Wojewodzie, Panu Dyrektorowi Urzędu Statystycznego, wszystkim Autorom referatów i Panelistom.

ANEKS

**Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego jako
wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej**
Gdańsk, Sala BHP Stoczni Gdańskiej, 19 czerwca 2017 r.

PATRONAT HONOROWY

Minister
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Program

9.30 – 10.00	Rejestracja uczestników
10.00 – 10.15	Otwarcie Konferencji Dariusz Drelich, Wojewoda Pomorski
10.15 – 10.30	Przywitanie uczestników Prof. dr hab. Józefina Hryniewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Jerzy Aukstol, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Gdańsku
10.30 – 11.30	Sesja: Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego Moderator: prof. dr hab. Józefina Hryniewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej Sytuacja demograficzna województwa pomorskiego – stan obecny i perspektywy Jerzy Aukstol, Dyrektor Urzędu Statystycznego w Gdańsku Specyfika sytuacji demograficznej województwa pomorskiego na tle Polski Teresa Plenikowska-Slusarz, Uniwersytet Gdański Zmiany w ruchu naturalnym ludności w województwie pomorskim i ich skutki Prof. dr hab. Izidor Sobczak – Gdańska Szkoła Wyższa, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Oddział w Gdańsku, Rządowa Rada Ludnościowa. Miejsce seniorów w rozwoju społeczno-gospodarczym województwa pomorskiego Dr Katarzyna Balandynowicz – Panfil, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Gdański Potencjał zdrowotny ludności w woj. pomorskim jako wyzwanie dla polityki społecznej Prof. dr hab. Piotr Czauderna, Uniwersytet Medyczny w Gdańsku
11.30 – 12.00	Pytania i dyskusja
12.00 – 12.30	Przerwa
12.30 – 13.30	Sesja: Sytuacja rodzin, migracje ludności a rynek pracy w województwie pomorskim Moderator: Prof. dr hab. Izidor Sobczak – Gdańska Szkoła Wyższa, Polskie Towarzystwo Demograficzne, Oddział w Gdańsku, Rządowa Rada Ludnościowa. Wpływ migracji wewnętrznych i zagranicznych na liczbę ludności w województwie pomorskim w latach 2005-2035 Robert Kaźmierczak, Gdańska Szkoła Wyższa, Polskie Towarzystwo Demograficzne - Oddział w Gdańsku. Sytuacja na rynku pracy w województwie pomorskim Dr Elżbieta Kolasińska, Uniwersytet Gdański Kondycja rodziny a potencjał rozwojowy województwa pomorskiego Jolanta Ostrowska, Wydział Polityki Społecznej, Pomorski Urząd Wojewódzki Przestrzenne aspekty alokacji świadczeń dla rodzin: deprywacja lokalna a rozkład środków z programu 500 plus Prof. dr hab. Włodzimierz Okrasa, dr Grzegorz Gudaszewski, Główny Urząd Statystyczny Zróżnicowanie poziomu życia w województwie pomorskim Dr Jarosław Masik, Uniwersytet Gdański Perspektywy rozwoju demograficznego województwa pomorskiego, wybrane konsekwencje ekonomiczne i społeczne Zbigniew Pietrzak, Urząd Statystyczny w Gdańsku Polskie Towarzystwo Demograficzne - Oddział w Gdańsku
13.30 – 13.45	Pytania i dyskusja
13.45 – 15.15	Wyzwania polityki społecznej i gospodarczej wobec sytuacji demograficznej województwa pomorskiego Moderator: Prof. dr hab. Witold Toczyski, Uniwersytet Gdański
15.15 – 15.30	Pytania i dyskusja
15.30 – 15.45	Podsumowanie i zamknięcie obrad prof. dr hab. Józefina Hryniewicz, Przewodnicząca Rządowej Rady Ludnościowej

WSPÓŁORGANIZATORZY

WOJEWODA POMORSKI
DARIUSZ DRELICH

Urząd Statystyczny
w Gdańsku